

KANTSASAR/ANNUAL SPECIAL

ԱԼՂՈՎՈՐ

ԲԵՐԻԿՅԱԿ ՀՎԵՆԵ ԹԵՄԻ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՎԻ ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՂ

ԲԱՑԱՐԻԿ
2022

ՆՈՐԻՆ ՎԱԵՄՈՒԹԻՒՆ ՆԱԽԱԳԱՆ
ՊԱՇՏՈՆ ԱԼ ՂԱՎԱՏ

ԳԵՐՃ. Տ. ՄԱՍԻՍ ՄՐԲ. ԵՊՈ. ԶՕՊՈՒԵԱՆ
ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՀԱՅՈՑ ԲԵՐԻՈՅ ԹԵՍԻՆ

KANTSASAR/ANNUAL SPECIAL

ԿԱՆՏՍԱՐ

ԲԱՑԱՌԻԿ
2022

ԽՄԲԱԳԻՐ՝

ՉԱՐՄԻԿ ՉԻԼԱԲՈՅԵԱՆ - ՊՈՂԻԿԵԱՆ

ԵԶԱԴՐՈՂ ԵՒ ՁԵՒԱԽՐՈՂ՝

ՅՈՎՍԵՓ ՉԱԼՕՂԱԵԱՆ

ԳՐԱԾԱՐ՝

ԱՆԻ ԹՈՓԱԼԵԱՆ - ՍԱՐՈՒԽԱՆ

ՄՐԲԱԳՐԻՉՆԵՐ՝

ՆՈՒՅԻԿ ՍՈՊՈՅԵԱՆ-ԱՌԱՋԵԼԵԱՆ

ՎԵՆԱ ՊԱՐՍՈՒՄԵԱՆ

ԿԱՅՁԵՖԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ՝

ԱԽ ՊՈՂՈԽԵԱՆ

ՀԱՅՈՒՄՊԱՀ՝

ՍԵՒԱԿ ԿԻՒՎԱՆԵՍԵԱՆ

021 2110 958

www.kantsasar.com

kantsasarweekly@hotmail.com

www.facebook.com/kantsasar

Telegram /KANTSASAR

Ամանորեան Պատգամ

ԲՈԼՈՐԴ ԱՌ ՀԵՐՈՍՆԵՐ ԷԶ

**Մասիս Եպս. Չափուեան
Առաջնորդ Յայոց Բերիոյ Թեմի**

Յին տարին մեր Ետին կը մնայ, շուտով մեր առջեւ կը բացուի նոր տարին, որ բոլորին համար նոր սկիզբ մըն է, լեցուն՝ ակնկալիքներով, նորյոյսերով եւ սպասումներով:

Նոր տարուան սեմին մեր մտապատկերին առջեւ Մարիամ Աստուածածինի օրինակը ունենալով, կը յիշենք, թէ Աստուածամայոզ ինչպիսի՝ անվերապահ հաւատք ուներ Տիրոջ Նկատմամբ: Աև Աստուծոյ սիրով ապրեցաւ, Աստուծոյ ապաւինեցաւ եւ արժանի դարձաւ տեսնելու Տիրոջ փառքը: Յետեւաբար, եթի նոր ակնկալիքներով կը բացուինք նոր տարուան, մենք եւս Աստուածամօր նման պէտք է մեր երազներու եւ փափաքներու իրականացման ձգտինք ապաւինելով Աստուծոյ, որպէսզի Մարիամի նման տեսնենք Աստուծոյ փառքը եւ վայելենք Անոր սերն ու բարիքները:

2021 տարին մարտահրաւերներով լեցուն տարի մը եղաւ: Մարիամի կեանքը ես լեցուն եր դժուարութիւններով: Աև հաւատքով պայքարեցաւ եւ յաղթանակեց: Մարիամ այսօր ուղեցոյց եւ մայրութեան խորհրդանիշ է մեզի համար: Մեր մայրերը, որպէս ընտանիքի սիւները, այսօր կը գտնուին նոր մարտա-

հրաւերներու դէմ յանդիման եւ կը պայքարին պահպանելու իրենց զաւակները քրիստոնեական-հայեցի առողջ դաստիարակութեամբ: Մարիամ մեզի ցոյց կու տայ այս ճանապարհը, որ մեզ կ'առաջնորդէ դեպի Աստուծոյ փառք, աստուածտեսութիւն, բարեպաշտութիւն, համբերութիւն եւ յաղթանակ:

Մարիամ հաւատքի եւ յոյսի աչքերով ճանչցաւ Տէրը, ապրեցաւ Տիրոջ խաղաղութեամբ եւ վայելեց Անոր Ներկայութիւնը: Այս օրերուն, բոլորս խաղաղութեան յոյսով կ'ապրինք եւ կ'աղօթենք, որ Տէրը մեզի Ներքին խաղաղութիւն պարգետ, որ տարբեր է այս աշխարհի խաղաղութենեն:

Նոր Տարին պարգեւներ ստանալու գեղեցիկ առիթ մըն է, սակայն անհրաժեշտ է հետեւիլ Մարիամի օրինակին եւ երկրաւոր մեր կեանքին մէջ փևտուել մասնաւանդ աստուածային եւ հոգեւոր պարգեւները եւ Աստուծոյ շնորհըներով լեցուիլ: Մարիամ եղաւ այն տիպարը, որ մերժեց նիւթական կեանքը, խորացաւ Աստուծոյ սիրոյն մէջ, ընդառաջեց Անոր իրաւերին եւ ստացաւ բազմաթիւ շնորհըներ եւ պարգեւներ: Աստուծոյ կողմէ մեզի շնորհուած մեծագոյն պարգեւը Քրիս-

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

տոսի բերած մարդկութեան փրկութիւնն ու խաղաղութիւնն են: Մեր մաղթանքն է, որ խաղաղութիւն հաստատով աշխարհի մէջ, բարութիւն եւ համերաշխութիւն՝ մեր ընտանիքներուն մէջ:

Սիրելի՞ հարազատներ,

Նոր տարին յանձնառութեան, քաջութեան եւ վերանորոգութեան գեղեցիկ առիթ մըն է, որ Աստուած կու տայ մեզմէ իւրաքանչիւրին: Նոր տարուան հետ մեր առջեւ կը բացուի խոկումի, ինքնագիտակցութեան եւ հաշուետութեան առիթ մը, որ կը տրուի մեզմէ իւրաքանչիւրին, որպէսզի մեր կեանքերը, գործերը եւ ծրագիրները դնենք կշիռքի վրայ եւ այս մտածումներով նորոգուինք:

Հետեւաբար, մեր մաղթանքն է, որ յառաջիկայ տարին ըլլայ օրինութիւններով, իրագործումներով եւ ուրախութիւններով լեցուն տարի մը: Թող որ ուրախութիւնը եւ ցնծութիւնը անպակաս ըլլան մեր ընտանիքներն ներս: Պօղոս առաքեալ հռոմայեցիներուն գրած իր նամակին մէջ կը խօսի յոյսի, ուրախութեան եւ խաղաղութեան մասին: Թող որ Աստուծոյ հանդէա մեր ունեցած հաւատքն ու վստահութիւնը աւելսան մեզմէ իւրաքանչիւրին մէջ, որպէսզի Սուրբ Հոգույ ներգործութեամբ մեր կեանքը յորդի յոյսով (Յօ 15.13):

Քայ ազգը յոյսով լեցուն ազգ է, որովհետեւ կը կրէ Զրիստոսի հաւատքը: Յոյսը արմատացած է մեր մէջ, հակառակ սեւ ամպերուն եւ բոլոր դժուարութիւններուն: Ուստի յոյսն է, որ մեզ պիտի առաջնորդէ դեպի խաղաղութեան նաւահանգիստ: Կը հաւատանք Աստուծոյ, որովհետեւ ինքն է յոյսի աղբիւրը եւ մարդկութեան յոյսը:

Հետ Սուրբիոյ պատերազմին, բոլոր անոնք որոնք մնացին սուրիական հայրենիքն ներս՝ հերոսներ դարձան: Որպէս սուրիահայեր, նոր սկիզբով դարձեալ պիտի կազմակերպենք մեր համայնքային կեանքը, մեր ազգային մարմիններուն եւ միութիւններուն հետ միատեղ: Այսօր կը գործենք ոգեւորութեամբ, համբերութեամբ եւ տոկունութեամբ: Յոյսը առաւել եւս կ'աճի մեր համայնքի կեանքըն ներս եւ նոր տարին կը դիմաւորենք միութեան եւ սիրոյ ոգիով գօտեպնդուած:

Յիսուսի Սուրբ Ծննդեան օրը, երբ մոգերը իմաստութեամբ լեցուն արեւելքն եկան Երուսաղեմ, հարց տուին ըսելով, թէ ո՞ւր պիտի ծնի Թագաւորը, դիմելով սիալ անձի՝ Հերովդէսի: Մենք եւս մեր հիմնախնդիրներու պարագային, անհրաժեշտ է, որ դիմենք վաւերական աղբիւրին: Ներկայիս կ'ապրինք առողջապահական վտանգի առջեւ, պսակաձեւ ժահը կը վտանգէ մեր առողջութիւնը, բնականաբար մենք եւս կը դիմենք բժիշկներու եւ գիտնականներու: Հետեւաբար մեր դժուարութիւններուն մէջ անհրաժեշտ է դիմել յոյսի եւ կեանքի աղբիւրին՝ Աստուծոյ: Համաճարակի տարածման օրերուն շատեր հարց տուին ըսելով, որ ո՞ւր է Աստուած: Պատասխանը կը գտնենք Աւետարանին մէջ՝ «Եմանուել» կոչումնվ, որ կը նշանակէ Աստուած մեզի հետ: Հետեւաբար, Աստուած մեզի հետ է Զրիստոսով, մեզ կը պաշտպանէ եւ կ'առաջնորդէ դեպի խաղաղութեան, բժշկութեան եւ առողջութեան նաւահանգիստ: Սուրբ Ծննդեան տօնին արիթով, երբ կ'ըսենք Զրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ, կը նշանակէ որ Զրիստոս մեր մէջ կը բնակի եւ ներկայ է մեր կեանքն ներս:

Նոր տարուան սեմին կը յիշենք Արցախի մեր նահատակները, հալեպահայ երեք հերոսները, որոնք իրենց կեանքը նուիրաբերեցին հայրենիքի ազատութեան համար: Հերոսներ են հայ հոգեւորականները, ազգային գործիչները, կոթական մշակները, մայրերն ու հայրերը, որոնք երկրաւոր կեանքին մէջ կը պայքարին՝ մեր ազգային եւ հոգեւոր արժեքները պահպանելու համար:

Հայրական օրինութեամբ կը շնորհաւորենք մեր ժողովուրդի գաւակները, մաղթելով քաջառողջութիւն եւ արեւշատ տարիներ: Այս առիթով մեր գնահատանքը եւ շնորհաւորանքը կ'ուղղենք «Գանձասար» շաբաթաթերթի խմբագրակազմին, մաղթելով, որ առանց ընկրկումի շարունակեն հայ գիրի եւ մամուկի ճամբռվ թարգման հանդիսանալ սուրբահայութեան ծաղկուն կեանքին:

Շնորհաւոր Նոր Տարի:

Դալէայ, 24 Դեկտեմբեր 2021

Խմբագրական

ՍՓԻՌ-ՔԻ ԱՌԱԲԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԵՌԱԿԱՐՈՎ

Չարմիկ Պողիկեան

Կեանքի բնականու զարգացումին, աշխարհաքաղաքական տարարնոյթ փոփոխութիւններուն եւ այլազան գաղափարաբանութիւններու բախումին լոյսին ներքեւ, սփիւռքահայութիւնը ինքնաճանաչութեան, իր գոյութեան պահպանումին, կարելիութիւններու եւ դերի վերանայումին, ինչպէս նաև հայրենիքի հետ կապերու ամրապնդման նոր որակ եւ գործելաձեւ գտնելու հրամայականին առջեւ է:

Մեծի Տան Կիլիկիոյ Կաթողիկոս ՆՍՕՍՏ Արքամ Ա. Վեհափառ Յայրապետը այս մտահոգութիւններէն մեկնած 2022-ը հռչակած է Սփիւռքի Տարի:

Ի՞նչ է Սփիւռքը, մե՞կ դիմագիծ ունի ան, յանուն գոյատեւման ու զարգացման իր դերն ու ուժը ուղղորդելու ծրագիր ունի՞։ Ի՞նչ է իր դերը։ Սփիւռքը կը մաշի՞, ուժացման վտանգի տա՞կ է, ժամանակաւո՞ր երեւոյթ է։ Ի՞նչ է ան վերջապէս։

Այս հարցումները պէտք է մերթ ընդ մերք հնչեցնեմք, որպէսզի յստակ պատասխանները միասնաբար գտնենք ու վերանայինք Սփիւռքի ներկայ վիճակին՝ իր ամբողջութեան մեջ։

Սփիւռքը Յայաստանեն դուրս ապրող այն հաւաքականութիւնն է, որուն մաս կը կազմեն եւ Յայոց Ցեղասպանութեան հետեւանքով իր արմատներէն պոկուած արեւմտահայութիւնը, եւ Յայաստանեն զաղթած հայերը, եւ նախկին Խորհրդային Միութեան երկիրներուն մեջ ապրող հայերը, եւ պատերազմներու, տնտեսական դժուարութիւննե-

րու բերումով գաղութե-գաղութ տեղափոխուող հայութիւնը։

Սփիւռքը, ուրեմն, արեւմտահայերէ եւ արեւելահայերէ բաղկացած հաւաքականութիւն մըն է, որ ձգտելով պահել իր ինքնութիւնը, կը կրէ նաև տարբեր մշակոյթներու ազդեցութիւնը։ Այս մեկը բացասական առումով պէտք չէ դիտել։ Ընդհակառակն Սփիւռքահայութիւնը ապրելով տարբեր երկիրներու մեջ կարելիութիւնը ունի նախ այդ երկիրներուն մեջ ազդեցիկ քաղաքական եւ տընտեսական ուժ դառնալու, ապա նաև օգտուելու այդերկիրներու տնտեսական, գիտական, մշակութային, կրթական եւ ընկերային կեանքի ընձեռած կարելիութիւններէն ու այդ ամբողջը փորձառութեան վերածած բերել աւելցնելու հայութեան մեծ ընտանիքին՝ հայ ազգին հարստութեան վրայ։

Սփիւռքի գոյութեան պահպանման ու անոր դեկապարման համար, յետքեղասպանութեան տարիներուն, 1920-30-ականներուն հայկական աւանդական կուսակցութիւնները, յատկապէս Յայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնը, մշակած են ծրագիր ու այնպէս ինչպէս պետութիւն մը կ'ունենայ իր կառավարութիւնն ու պետական կառոյցները, Սփիւռքն ալ ունեցած է իր համահայկական մշակութային, կրօնական, մարզական, բարեսիրական հաստատութիւններու, միութիւններու ցանցերը, որոնք ոչ միայն ապահոված են իր տարաբնոյթ հոգեմտաւոր կառիքները ու նպաստած իր գոյատեւման ու զարգացման, այլև սփիւռքահայ սերունդնե-

ԳԱԶԱՍԱՐ

որ կազմակերպման ու քաղաքականացման մեջ մեծ դերակատարութիւն ունեցած են եւ կը շարունակեն ունենալ: Այս չի նշանակեր, սակայն, որ անոնց գործելաձեւն ալ վերանայման կարիք չունի՝ համապատասխան դառնալու եւ Ներկայ ժամանակներու կարիքներուն եւ տարբեր աշխարհագրական տարրածքներու մեջ ապրող նոր սերունդներուն մտածելակերպին, հետաքրքրութիւններուն ու պահանջներուն:

Հայկական կազմակերպութիւններն ու հայ Եկեղեցին հարկ է որ ստեղծեն նաեւ այնպիսի կառոյցներ, ցանցեր, ուր ներգրաւուին նաեւ քաղաքական, Եկեղեցական կամ ազգային կեանքեն ընդհանրապես հեռու մնացող Երիտասարդ տարրերը ու անոնք են միանան հայ ազգի ընտանիքի տարածուն ու բազմագոյն այս ցանցին:

Վերջին Երեսուն տարիներուն սփիւռքահայութեան հայեացքը այսքան յարած էր հայրենիքին, որ Սփիւռքի կարելիութիւններուն մեծ մասը ուղղուած էր այստեղ եւ սա ձեւով մը ազդած էր Սփիւռքի ներքին հարցերը տեսնելու, ահստաճանաչումներ ընելու եւ լուծումներ որունելու գործին, այդ մեկը ուղղելով Երկրորդ մակարդակի ծրագիրներու ոլորտ: Նոյնիսկ սփիւռքահայ մամուլի էշերուն մեջ առաւելաբար կը տեսնելք հայրենիքին առնչուող, պահանջատիրական մեր պայքարին առնչուող նիւթերու, յօդուածներու, զրոյցներու գերակշռումը, տեղական հարցերու, մտահոգութիւններու, համայնքային տագնապներու հաշուոյն Երեմս: Այս մեկը պատճառ դարձած է, որ Սփիւռքը աստիճանաբար տկարանայ, ազդուելով աշխարհագրաքական պայմաններին, օտար բարքերու եւ սովորոյթներու թափանցումնեն, յատկապես տարբեր Երկիրներու տնտեսական եւ պահովական դժուարութիւններին:

Տկարութիւնը այստեղ պէտք չէ դիտել կազմակերպական թուլութիւն, այլ՝ Սփիւռքի կարելիութիւններու ծրագրուած ուղղորդման եւ առաւելագոյն արդիւնքներու ձեռքբերման համար մշակուող ու հետապնդուող ծրագիրներու բացակայութիւն, հարցերու յանդուզն արծարծում եւ լուծումներու որոնում:

Այս հարցերը տարբեր եղած են, սակայն, գաղութե-գաղութ, համայնքե-համայնք եւ նոյն տարողութիւնը չեն ունեցած քնականաբար: Կազմակերպ գաղութներու եւ համայնքներու կեանքը աւելի կայուն եւ արդիւնաւետ եղած է:

Ի՞նչ կարելիութիւններ կան ուրեմն, զորս կարելի է լարել, ուղղորդել դրական արդիւնքներու հասնելու համար:

Սփիւռքի գոյութիւնը, նախ, պէտք չէ դիտել որպէս թոյլ մարմնի մը գոյութիւնը, որ դատապարտուած է մաշումի, կամ ժամանակաւոր է: Ըսդհակառակն Սփիւռքը իր բազմակողմանի առաւելութիւններով մեր ազգային եւ հայրենական կեանքը հարստացնող քաղաքական, տնտեսական, ընկերային ազնեցիկ գործօն է:

Յայրենիքը մեր ազգին խարիսխն է, իսկ Սփիւռքը այդ խարիսխն ուժ առնող, միաժամանակ ազգին կարելիութիւնները բազմապատկող ազդակ:

Արեւուտքի, Միջին Արեւելքի, Ամերիկաներու, Մոսկուայի ու այլ Երկիրներու մեջ ապրող հայերու ցանցը պատկերացուցեք պահ մը որքան օգտակարութիւն կրնայ ունենալ մեր ազգային կեանքի օարթօնքին, եթէ այդ ցանցը զարգացնելու, ուժեղացնելու եւ իր բոլոր մասնիկներու աշխատանքը համահայկական օգտակարութիւն ունեցող նպատակներու ծառայեցնելու հարուստ ծրագիր մը մշակուի:

Յա Յեղափոխական Դաշնակցութեան ընդի. Ժողովները բազմիցս քննած են այս հարցերը, լուծումներ առաջարկած: Յառաջիկայ ընդի. Ժողովի սեմին հարկ է նոր պայմաններու լոյսին տակ քննել Սփիւռքի դերն ու անոր ուժեղացման գործօնները:

Սփիւռքի տկարացման ահստաճանաչումը կատարելու փորձով մը քանի մը Երեւոյթներու կարելի է անդրադառնալ:

Կռաջինը հայախօսութեան, հայկական վարժարաններու նուազեցման, հայերենաւանդ ուսուցիչներու, հայ մամուլի աշխատակիցներու տագնապն է: Այս ուղղութեամբ տարուած աշխատանքները գոհացուցիչ մակարդակի չեն հասած ու տարիներու ընթացքին առիթ տուած են նահանջի արձանագրութեան:

Այսօր նորահաս սերունդը Երկրորդական կը համարէ հայերէն խօսիլը, հայկական դրաբոց յաճախելը, հայերէն գրելն ու կարդալը, հայ մշակոյթի զարգացման իր նպաստը բերելու ճիգերը:

Եթէ մեկ կողմէ համաշխարհայնացման, ազգային արժեքներու դէմ պայքարին, ազգերու ուժացման նպաստող պայմաններն են այս Երեւոյթին պատճառը, միւս կողմէ մեր անտարբերութիւնն է, ծրագրուած աշխա-

տանքի բացակայութիւնն ու հայ մտաւորականութեան, ուսուցիչին, վարժարանին, մամուլի դերին նկատմամբ նկատելի անտարբերութիւնն է կամ եղածով բաւարարուելու անհեռատեսութիւնն է իրողապես: Ազը մը նետեցէք յառաջացած երկիրներու ուսումնակրթական, մշակութային համակարգերուն վրայ եւ պիտի տեսնէք, թէ ինչպիսի՝ զարգացող համակարգեր գոյութիւն ունին, որոնց մէջ ազգային լեզուն, գրականութիւնն ու մշակոյթը ոչ թէ միայն կը համարուին ազգը պահպանելու ազդակմեր, այլև ժողովրդուներու գործակցութեան գործօններ, աւելին. անոնց վրայ ազդելու, մշակոյթով անոնց կեանք ներթափանցելու, մշակոյթով տիրելու միջոցներ: Անոնց արդիականացող վարժարանները, համալսարանները, գրադարանները կը վկայեն զարգացման իրենց հեռանկարներուն մասին: Այս բոլորը ազգի մը, պետութեան մը զարգացման ցուցանիշներէն կը համարուին: Սփիտոքի պարագային, նման ծրագիրները նաեւ ազգը զարգացնող ու միացնող գործօններ կը համարուին:

Երկրորդը՝ Սփիտոքի քաղաքական ուժը աւելի ազդեցիկ դարձնելու հրամայականն է: Հարիւրամեակ մը շարունակ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնը իր Հայ Դատի գոասենեակներով եւ տարբեր երկիրներու մէջ ունեցած քաղաքական գործիշներով կարեւորութիւն ընծայած է Սփիտոքը քաղաքական ուժ դարձնելու հանգամանքին, թէ՝ համահայկական հարցերու գծով քաղաքական տարբեր մակարդակներու գորակցութիւնը ապահովելու, թէ՝ համայնքներու քաղաքական ուժը ծառայեցնելու համայնքային կեանքին ու դերին աշխուժացման եւ թէ քաղաքականացած երիտասարդութեան պատրաստութեան համար:

Համաշխարհային ներկայ զարգացումները, սակայն, կը պահանջնեն կրկնակի աշխատանք, Սփիտոքի քաղաքական դերակատարութիւնը զարգացնելու եւ համայնքներուն մէջ շեշտը դնելու տուեալ երկիրներու քաղաքական կեանքին մէջ աւելի մէծ մաշտապով ներգրաւուելու, ազդելու եւ նկատառելի ուժ դառնալու հանգամանքին:

Հպանցիկ ակնարկ մ' իսկ բաւարար է տեսնելու, թէ այլ ազգերու քաղաքական ազդեցութիւնը ժամանակի ընթացքին ինչպիսի՝ մակարդակներու հասած ու ազդեցիկ դարձած է միջազգային քաղաքական կեանքին մէջ:

Այս մարզին մէջ յառաջ երթալով Սփիտոքը ոչ միայն իր դերակատարութեան արժեքը կը կրկնապատկէ, այլև Հայաստանին ու Արցախին կը նպաստէ՝ տարբեր լծակներու օգտագործումով:

Որքան դրական ախտի ըլլայ տարբեր երկիրներու խորհրդարաններու, կառավարութեան կազմերու, բանակներու եւ նոյնիսկ անվտանգութեան մարմիններու մէջ տեսնել հայազգի ներկայացուցիչներու ներկայութիւնն ու դրական ներգործութիւննը, երիտասարդութեան ներգրաւումը քաղաքական տարբեր կազմակերպութիւններու մէջ եւ այդ ճամբով իրենց ազգին ու հայրենիքին բերելիք նպաստը:

Այսօր, բարեբախտաբար, ուսինք որոշ տոկոս մը, որ կ'ուժեղացնէ հայկական լոպին աշխարհով մէկ: Ակնկալելի է, սակայն, անոր զարգացումը ծրագրեալ աշխատանքով: Հայութիւննը պետք չէ ապրի իր պատեանին մէջ փակուած, ուր ալ ըլլայ, ինչ պայմաններու մէջ ալ գործէ աս: Ընդհակառակը. քաղաքական-յարաբերական իր աշխատանքին, գործակցութեան ոգիին ու մասնագիտական որակին կարեւորութիւն ընծայելով, հարկ է որ բացուի քաղաքական տարբեր միշավայրերու եւ ընդգրկուի անոնց մէջ:

Այս իմաստով քաղաքագետ մարդութիւ պատրաստութիւնն ալ իր կարեւոր դեր ունի, որովհետեւ նման շրջանակներու մէջ գործելը կը պահանջէ մասնագիտական որակ ու փորձառութիւն: Սիրողական աշխատանքները ապարդիւն կը մնան յաճախ:

Երրորդը՝ Սփիտոքի տնտեսական ուժին բարելաւումն է: Սփիտոքի տարբեր համայնքները տնտեսապես ուժեղանալու ծրագիր պետք է ունենան եւ չիիմուին սոսկ համահայկական նուիրատուութիւններու վրայ: Ժամանակն ու պայմանները փոխուած են, պատերազմներուն եւ համաճարակին հետեւանքով յառաջացած տնտեսական տագնապները առաւել եւս: Ուստի այնքան կարեւոր է Սփիտոքը վերածել տնտեսական ուժեղ ցանցի մը, նաև իրաքանչիւր համայնքի տնտեսական կարելիութիւնները բազմապատկելու ծրագիրներ մշակելով, ապա համասփիտոքան տնտեսական ցանց մը գոյացնելով: Ցանց մը, որ պիտի չիիմուի միայն դրամահաւաքի ծրագիրներու վրայ, այլ նաեւ տնտեսական եկամուտեր գործարքներու վրայ:

Այս իմաստով դրական ներգործութիւն կ'ունենայ փորձառութիւններու փոխանա-

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

կումը եւ տնտեսական ծրագիրներու փոխկապակցուածութիւնը:

Ցանկալի պիտի ըլլայ սփիլռահայ երիտասարդութիւնը մղել նաեւ, որ տնտեսապես ուժեղանայ, ներգրաւուի տնտեսական այնպիսի գործարքներու մէջ, որ իր սեփական կեանքը բարւոք դարձնելով մէկտեղ ազգային կեանքին իր նպաստը բերէ ու սատարէ հայութեան տնտեսական ուժի վերածման:

Տնտեսական լծակները, այսօր, նոյնքան ազդեցիկ են, որքան քաղաքական լծակները: Այս ուղղութեամբ ալ աշխատանքի ձեռնարկելը հետեւաբար, մասնագիտական մուտքումներով, աստիճանաբար կրնայ ուժեղացնել Սփիլռի տնտեսական կարելիութիւնները:

Սուրբական պատերազմը ցոյց տուաւ, որ այնպիսի մարդասիրական ծրագիրներէ կարելի է օգտուիլ եթէ յարաբերական կապեր գարգանան, հայ երիտասարդներ ներգրաւուած ըլլան նման ծրագիրներու մշակման ու գործադրման ոլորտներուն մէջ: Մեր երիտասարդները հարկ է ուղղել նաեւ տնտեսական ուժի վերածուելու աշխատանքի:

Հարկ կա՞յ օրինակը բերելու այսպիսի երկիրներու, որոնք իրենց ժողովուրդին աշխատունակ ըլլալուն եւ տնտեսական ծրագիրներուն բերումով այսօր քաղաքական կեանքին մէջ ազդեցիկ ուժ դարձած են, չունենալով անգամ զինուրական ազդեցիկ կարելիութիւններ:

Չորրորդը՝ կրթութիւնն է: Դարը ճարտարագիտութեան եւ գիտական տարբեր ոլորտներու զարգացման դար է: Այս ազգը, ժողովուրդը, հաւաքականութիւնը որ քայլ կը պահէ այս զարգացման հետ, կայուն զարգացում կրնայ ունենալ, իսկ անուս, սիրողական մակարդակ ունեցող երիտասարդութեան տէր հաւաքականութիւններ, եթէ նոյնիսկ տնտեսական կարելիութիւններ ունենան, ժամանակի ընթացքին պիտի կորսնցնեն այդ լծակները անգամ, ենթակայ դառնալով գիտական ոլորտի մէջ յառաջացած ազգերու, պետութիւններու եւ ընկերութիւններու լծակներուն:

Սփիլռի մէկ այլ կարեւորութիւնը Յայ Դատի աշխատանքներուն նպաստելու առաւելութիւնն է: Սփիլռը պետութեան կաշկանդումները չունի եւ աւելի ազատ կրնայ գործել Յայ Դատի հետապնդման դաշտին մէջ, սակայն, հարկ է այս ոլորտին մէջ եւս ունենալ մասնագիտական մօտեցում եւ պատ-

րաստել մասնագիտական մարդուժ՝ ներկայ ըլլալու եւ քաղաքական բեմերու, եւ զանգուածային լրատուամիջոցներու, եւ պատմագիտական շրջանակներու մէջ եւ առաջքը առնելու ատրպէյճանաթրքական շարունակուող ու զարգացող ապատեղեկատուական արշաւին:

Այս բոլորի աւարտին անդրադարձ մը կատարենք նաեւ Սփիլռ-Սփիլռ գործակցութեան, փորձառութիւններու փոխանակման կարեւորութեան, որ բաւական նուազած է վերջին երեսուն տարիներուն ընթացքին: Այսօր գաղութները, համայնքները տեղեակ անգամ չեն յաճախ իրարու առաւելութիւններէն, կամ իրաքանչիւրին կարելիութիւններէն: Մինչ այդ որքան դրական պիտի ըլլար սփիլռահայ համայնքներու, գաղութներու գործակցութիւնը, մարդուժի եւ այլ կարելիութիւններու, բայց մանաւանդ փորձառութիւններու փոխանակումը: Ազգովին կ'ապրինք տարբեր մշակոյթներու եւ քաղաքակրթութիւններու ազդեցութեան ներքոյ: Այս գունաւորումը կրնանք ծառայեցնել մեր ազգի զարթօնքին եւ ունենանք ծրագիր, մերթ ընդ մերթ ի մի բերելու, ծանօթացնելու, փոխազդեցութեան գործունները սերտելու գաղութներուն միշտէ: Մոսկուայի մէջ ունինք մէծ թիւնվ, տնտեսապես ուժեղ հայ համայնք, միւս կողմէ արեւմտեան երկիրներուն մէջ ունինք քաղաքական-յարաբերական փորձառութիւն, Սիջին Արեւելքի մէջ ազգապահապանման մէծ աւանդ: Այս կարելիութիւնները փոխանակման եզրեր ունին անկասկած, սակայն երեւելի չեն նման ծրագիրներ, որոնք ունենան հեռահաս թիրախ ու փոխադարձ ներգործութիւն:

Սփիլռը բազմակողմանի ուժ է, հարկ է նախ նորովի ուսումնասիրել անոր կարելիութիւնները եւ ըստայն ներկայ ժամանակներուն համապատասխան ծրագիր մշակել ու դժգոհելով չկը կնքել Սփիլռը կը մաշի, կամ Սփիլռը ժամանակաւոր է յանկերգները: Սփիլռը չի մաշիր, եթէ ծրագիր ունենանք զայն ուժեղացնելու, ան ժամանակաւոր ալ չէ, կրնայ պատկերին, ընակչութեան տեղաշարժին հետեւանքով փոփոխութիւններ կրել, սակայն մնայուն երեւոյթ է եւ հայութեան երկու երրորդը կը կազմէ Սփիլռը:

Ուստի ինքզինք ուժեղացնելու, զարգացնելու եւ հայրենիքին սատար կանգնելու հաւասարակշռուած մօտեցում պէտք է պահպանէ հայկական Սփիլռը:

ՄԻԱՄԵԱՅ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ԲԵՐԻՈՅ ՀԱՅՈՅ ԹԵՄԻ ԱԶԳ. ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

Բերիոյ Յայոց Թեմի Ազգ. Վարչութիւնը 2020-2021 տարեշղանին երկրի տնտեսական եւ առողջապահական ծանր պայմաններուն մեջ գործեց անսահանջ թափով, թեմիս Առաջնորդին՝ Գերշ. Տէր Մասիս Սրբ. Եպս. Զօպուեանի բարձր հովանաւորութեամբ, թափ տալով Վերականգնումի, Վերաշինութեան, յարաբերական եւ կազմակերպական բազմաբնոյթ աշխատանքներու:

Ա. ԺՈՂՈՎԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

Բերիոյ Յայոց թեմի Ազգային Վարչութիւնը իր հերթական նիստերը գումարեց շաբաթական դրութեամբ, Ազգային Առաջնորդարանին դահլիճն ներս:

Առաջնորդ Սրբազն Յօր Նախագահութիւնն ու Ներկայութիւնը Ազգ. Վարչութեան ժողովներուն, նաեւ աշխատանքներու հետապնդումը թեմիս բոլոր շրջաններն ներս իրենց առանցքային դերը ունեցան մեր ժողովուրդին եւ ժողովականներուն համար: Առաջնորդ Սրբազն Յայոց ազգայինները գործի մղող ուժն եր, ուղղութիւն տուողը, աշխատանքները ծրագրողն ու հովանաւորողը:

Թեմիս առաքելութեան եւ հայ կեանքի հետ աղերսուած հարցերուն Ազգ. Վարչութիւնը բծախնդրութեամբ հետեւեցաւ եւ ի հարկին ընդհանրական շահերէ թելադրուած լուծումներ առաջարկեց:

Ազգ. Վարչութիւնը իր հերթական եւ արտահերթ նիստերուն, յատուկ օրակարգերով, հանդիպումներ ունեցաւ ազգային մարմիններուն եւ անոնց Ներկայացուցիչներուն հետ, Ազգ. Երեսփոխանական ժողովի ատենապետ եւ Սուրբոյ Խորհրդարանի անդամ Ժիրայր Ռեհեանի եւ Մեծի Տան Կիլիկիոյ Ազգ. Կեդրոնական Վարչութեան Քաղաքական ժողովի անդամ Յրաչ Յակոբեանի հետ: Իսկ կազմի ատենապետ ճորժ Շահինեան վար-

չութեանս Ներկայացուցիչներուն ընկերակցութեամբ այցելեց կազմերուն եւ իրազեկ դարձաւ անոնց դժուարութիւններուն եւ գործընթացին:

Ազգ. Վարչութեան պաշտօնավարութեան ընթացքին յառաջացած բոլոր ազգ. մարմինները եւ յանձնախումբերը իրենց Վստահուած աշխատանքները առաջ տարին հերթական ժողովներու դրութեամբ:

Բերիոյ Յայոց Թեմը իր Առաջնորդով, Յալեաի եւ շրջաններու բոլոր կառոյցներով սուրուիական պատերազմի տագնապահց օրերուն ամենայն յանձնառութեամբ եւ պատասխանատուութեան գիտակցութեամբ շարունակեց գործել եւ իր Ներդրումը բերել սուրուիական օրինեալ հայրենիքը Վերածաղկեցնելու գործընթացին՝ կառչած մնալով մեր ազգային-Եկեղեցական արժեքներուն: Այս շրջանին թափ տրուեցաւ նաեւ տարբեր աշխատանքներուն մեջ ներգրաւել մեծաթիւ երիտասարդ տարրեր, իգական սերի Ներկայացուցիչներ:

Բ. ԵՐԿԱՄԵԱՅ ԱԾԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՈՒՐԵԳԻԾ-ԾՐԱԳԻՐ

Բերիոյ Յայոց Թեմի Ազգ. Երեսփոխանական ժողովի 167-168-րդ նիստի որոշումներուն, թելադրանքներուն եւ տրամադրութիւններուն լոյսին տակ, ինչպես նաեւ Սուրբոյ Ներկայ իրավիճակի պայմաններուն մեջ, Ազգ. Վարչութիւնը Վերականգնումի ու վերաշինութեան պատկերացումներով, թեմական եւ ազգային կեանքի այլաբնոյթ կարիքներու բաւարարման առաջադրութեամբ իրականացուց հետեւեալ ծրագիրները:

-Ազգ. Քարեն Եփիկէ Ճեմարանի պատմական մասնաշենքի նորոգութեան կազմակերպում

-Ազգ. Սահակեան Վարժարանի նորոգութ-

ԳԱՆՁԱՍՅՐ

Եան սերտողութիւն

- Ազգ. Կենաց վարժարանի շահարկում
- Հալեպի Ս. Գեորգ Եկեղեցւոյ վերաշինութեան մեկնարկ
- Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ դահլիճի վերանորոգում
- Ղնէսիթի Ս. Գեորգ Եկեղեցւոյ վերաշինութիւն
- Ճեզիրէի շրջանի երեք Եկեղեցիներու Եւ Վարժարաններու նորոգութիւն:

Գ. ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՈՒՂԵԳԻԾ

Յետ սուրբիական պատերազմին, Վերաշինութեան Եւ Վերականգնումի աշխատանքը շարունակելով, Ազգ. Վարչութիւնը գործունեութիւն ծաւալեց նաեւ հետեւեալ բնագաւառներու ներսուն:

1-Ազգ. Առաջնորդարան

Ազգ. Առաջնորդարանը շարունակեց իր ծառայութիւնը, օժտուեցաւ դիմատետրի յատուկ էջով (Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդութիւն անունով), որ օրական դրութեամբ կը հրամցնէ Բերիոյ Հայոց Թեմի բոլոր շրջաններու գործունեութեանց տեղեկատուութիւնը:

2- Բերիոյ Հայոց Թեմի Տագնապահար Շրջաններ

Ազգ. Վարչութեան կազմութեան սկզբնական շրջաննեւն յառաջացած ազգային բոլոր մարմինները շարունակեցին իրենց աշխատանքը 2021-ին Եւ ըստ հարկին յառաջացան յանձնախումբեր: Սուրբոյ մէջ ծաւալած պատերազմի արդիւնքով չյառաջացան տագնապահար շրջաններու՝ Ռաս ուլ Այնի, Ռաքքայի, Եագուպիէի, Արամոյի Եւ Թէլ Ապիատի թաղական խորհուրդներն ու շրջաններու ազգային Վարժարաններու հոգաբարձութիւնները: Ղնէսիթի Ս. Գեորգ Եկեղեցւոյ նախկին Թաղական խորհուրդը անփոփոխ մնաց:

3- Յանձնախումբեր

Բերիոյ Հայոց Թեմի Ազգ. Վարչութեան յառաջացուցած յանձնախումբերը անփոփոխ մնացին Եւ շարունակեցին իրենց աշխատանքը:

Այս տարի Ազգ. Վարչութիւնը Ազգ. Երեսփոխանական ժողովի լրացուցիչ ընտրութիւնները իրականացնելու համար կազմեց Երեսփոխանական լրացուցիչ ընտրութիւններու կեդրոնական յանձնախումբ մը, ինչպէս նաեւ ներքին կանոնագրի սերտողութեան յանձնախումբ մը Եւ պահեստանցնե-

րու գոյքագրումի յանձնախումբ մը:

Դ. ԹԵՄԱԿԱՆ

-27 Յունիս 2021-ին Բերիոյ Հայոց Թեմի բոլոր Եկեղեցիներէն ներս յընթացս Սուլր Եւ Անմահ Պատարագին Հայրապետական Մաղթանքի արարողակարգ կատարուեցաւ՝ Մեծի Տան Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Գահակալ ՆՍՕՍ Արամ Ա. Վեհակիան Հայրապետին կաթողիկոսական ընտրութեան Եւ օծման 26 ամեակին առիթով:

-19 Սեպտեմբեր 2021-ին Բերիոյ Հայոց Թեմի բոլոր Եկեղեցիներէն ներս յընթացս Սուլր Եւ Անմահ Պատարագին Հանրապե-

տական Մաղթանքի արարողակարգ Եւ Եռագոյն դոչոշի օրինութիւն կատարուեցաւ ՀՀ Ա. Անկախութեան Եւ Վերանկախացման 103-ամեակին առիթներով:

-Բերիոյ Հայոց Թեմի բոլոր Եկեղեցիներէն ներս տեղի ունեցաւ Արցախի մէջ հալեպահյան նահատակներուն Եւ Սուրբոյ պատերազ-

մին հայկական թաղամասերը պաշտպանող մեր խիզախ Երիտասարդներուն՝ Յարութթանոյեանի, Յակոբ Ասթարճեանի Եւ Մսիկ Սեբէմեանի նահատակութեան Ա. տարելիցի հոգեհանգստեան արարողութիւն, նախագահութեամբ Բերիոյ Հայոց Թեմի Բարեզան

Առաջնորդ Գերշ. Տեր Մասիս Սրբ. Եպս. Զօպուեանի:

-Կիրակի, 17 Յունուար 2021-ին, թեմիս բոլոր Եկեղեցիներէն ներս յիշատակութեաւ Արքախի տարին:

-Կիրակի, 24 Յունուար 2021-ին Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ մէջ Աստրանիկ պատարագը Եւ քարոզ տեղի ունեցաւ կատարողութեամբ Յոգը. Տեր Աստրանիկ Արդ. Քիւրիւմեանի: Պատարագէն Ետք «Սուրբնեան» դահլիճն ներս Ազգային Վարչութեան Եւ Կրօնական ժողովի անդամները Եւ ազգային մարմիններու Ներկայացուցիչները իրենց շնորհաւորութիւնները փոխանցեցին նորանշանակ Յայր Սուրբին:

-Երեքշաբթի, 9 Փետրուար 2021-ին Բերիոյ Յայրց Թեմի բոլոր Եկեղեցիներէն ներս, յիշատակութեաւ Սուրբ Ղետինեանց քահանայից տօնը:

-Բերիոյ Յայրց Թեմի բոլոր Եկեղեցիներէն ներս յիշատակութեաւ Տեառնընդառաջն ու Վարդանանցը:

-Կիրակի, 14 Մարտ 2021-ին տեղի ունեցաւ Եպիսկոպոսական պատարագ Սրբոց Քառասնից Մանկանց Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Սուրբ Մինասի անուանակոչութեան տօնին առիթով:

-Յալեափ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ կատարութեաւ Նախատոնակի արարողութիւն՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի Մուտու և Վիրապ տօնին առիթով:

-Մայիսեան Աստուածամօր Նուիրուած աղօթքներ տեղի ունեցան Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ մէջ:

-Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Յայրապետի Ելնի Վիրապ տօնին առիթով տեղի ունեցաւ Ս. Եւ Անմահ Պատարագ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ:

-ՆՍՕՍՍ Արամ Ա. Վեհափառ Յայրապետը Սուրբիոյ Նախագահական ընտրութիւններու գծով իր օրակցութիւնը յայտնեց Նախագահ Պաշշար ալ Ասատին: Այդ մէկը ցուցաբերութեաւ նաեւ մեր հաւաքական կեցուածքով: Արդարեւ, Երկուշաբթի 24 Մայիս 2021-ին, Ազգային Քարեն Եփի ճեմարանի շրջափակեն ներս Սուրբիոյ Նախագահութեան թեկնածու Պաշշար ալ Ասատի ընտրութեան օրակցութեան ժողովորային փառատոն մը կազմակերպութեաւ:

Նշանակեց Զեսապի հոգեւոր տեսուչ: 26 Յունուար 2021-ին, Առաջնորդ Սրբազնակ հայրը Ժամանեց Զեսապ, ընկերակցութեամբ Զեսապի Եւ շրջակայից նորանշանակ հոգեւոր տեսուչ Յոգը. Տեր Աստրանիկ Արդ. Քիւրիւմեանի:

Սրբազնակ հայրն ու Զեսապի նորանշանակ հոգեւոր տեսուչը շնորհաւորական այցելութիւններ ընտրուեցին ազգային, Եկեղեցական Եւ կրթական մարմիններու, ինչպես նաեւ միութիւններու ներկայացուցիչներուն շնորհաւորական այցելութիւնները՝ Յայր Սուրբին Զեսապի Եւ շրջակայից հոգեւոր տեսուչ նշանակուելուն առիթով:

-Ազգ. Վարչութիւնը յառաջացուց Յանրային Յաղերու գրասենեակ՝ առ ի գործադրութիւն Ազգային Երեսփոխանական ժողովի բանաձեւերուն Եւ ընթացք տուաւ անոր աշխատանքներուն:

ՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

-ՆՍՕՍՍ Արամ Ա. Վեհափառ Յայրապետը Սուրբիոյ Նախագահական ընտրութիւններու գծով իր օրակցութիւնը յայտնեց Նախագահ Պաշշար ալ Ասատին: Այդ մէկը ցուցաբերութեաւ նաեւ մեր հաւաքական կեցուածքով: Արդարեւ, Երկուշաբթի 24 Մայիս 2021-ին, Ազգային Քարեն Եփի ճեմարանի շրջափակեն ներս Սուրբիոյ Նախագահութեան թեկնածու Պաշշար ալ Ասատի ընտրութեան օրակցութեան ժողովորային փառատոն մը կազմակերպութեաւ:

-Գլխաւորութեամբ սուրբահայ Երեք համայնքապետներուն՝ Գերշ. Տ. Մասիս Սրբ. Եպս. Զօպուեանի, Արհիապատի Տ. Պետրոս Արք. Միրիաթեանի, Վերապատուելի դոկտ. Յարութիւն Սելիմեանի, հայկական քարեսիրական, մշակութային, մարզական միութիւններու անդամները, սուրբական հայրենիքի նահատակներու ծնողները նաեւ արտասահմանէն Վերալարձած ընտանիքներն ու հալեպահայ համայնքի գաւակները Զորեքշաբթի, 26 Մայիս 2021-ին, քաղաքացիական իրենց պարտաւորութիւնը կատարեցին ուղղուելով քուերկութեան կերպուներ Եւ իրենց քուեն տուին ի նպաստ տոքթ. Պաշշար ալ Ասատին:

-ՆՍՕՍՍ Արամ Ա. Վեհափառը պաշտօնագիրով մը շնորհաւորեց Սուրբիոյ Նորընտիր Նախագահ Պաշշար ալ Ասատը, միաժամանակ իր շերմ շնորհակալութիւնները յայտնեց Սուրբիոյ հայութեան նկատմամբ նախագա-

Մայիսեան Աստուածամօր Նուիրուած աղօթքներ տեղի ունեցան Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ մէջ: Տեր Աստրանիկ Արդ. Քիւրիւմեանը

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

իի ցուցաբերած հոգածութեան համար:

-Թեմիս Բարեջան Առաջնորդ Սրբազն Հայրը իր եւ համայնքի զաւակներուն, թեմիս բարեսիրական, մշակութային, մարզական միութիւններուն անունով պաշտօնական նամակով մը շնորհաւորեց նորընտիր նախագահ Պաշտամ ալ Ասատը:

-Հակառակ ճեզիրեհ շրջանին պարզած քաղաքական բարդ վիճակին, ուր պետական ուժերուն կողքին առկայ են քրտական եւ ռուսական ուժեր, ամերիկեան եւ թթօքական ազդեցութիւններ, շրջանի հայութիւնը հայր սուրբին առաջնորդութեամբ երկրին նախագահական ընտրութեան իր մասնակցութիւնը բերաւ՝ ազգային, միութենական մարմիններու ներկայութեան:

-Ծաբաթ, 17 Յուլիս 2021-ին, Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդ Գերջ. Տ. Մասիս Սրբ. Եպս. Զօպուեան նախագահական պալատի յատուկ հրաւերով ներկայ գտնուեցաւ Սուրբիոյ նախագահին երդման արարողութեան:

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՈԳԵԿՈՉՈՒՄ

Ազգ. Վարչութիւնը հետամուտ եղաւ Հայոց Ցեղասպանութեան 106-րդ տարելիցից

ոգեկոչման կազմակերպման՝ տարբեր նախաձեռնութիւններով:

-Հայոց Ցեղասպանութեան 106-ամեակ

ոգեկոչումներուն մէջ յատկանշական իմաստ ուներ Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդին հո-

վանաւորութեամբ եւ մասնակցութեամբ ՀԵՄ-ի կազմակերպած ժողովրդական Ան-նախադեպ Զահերթը, որ տեղի ունեցաւ Ուրբաթ, 23 Ապրիլ 2021-ին, ինչպէս նաեւ Հալեպի Պետական համալսարանէն ներս աւանդութիւն դարձած Հայկական Մշակութային Շաբաթը՝ 6-9 Յուլիս 2021-ին:

ԱՉԳ. ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թեմի Ազգ. Երեսփոխանական Ժողովի լրացուցիչ ընտրութիւնները տեղի ունեցան Կիրակի, 4 Յուլիս 2021-ին:

Հալեպի մէջ Ազգային Երեսփոխանականներ ընտրուեցան հետեւեալները՝ Յովսէփ Գասապեան, Յակոբ Հաճեան, Վահէ Ղազարեան, Ռուբեն Գեղրգեան եւ Մակի Պերպերեան:

Սուրբիական ճեզիրեհ եւ Ծովափի շրջաններուն համար ընտրութեան վիճակներով, Ազգ. Երեսփոխանական Ժողովի լրացուցիչ ընտրութիւններ տեղի չունեցան:

ՄԱՍՎԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՄԵԾԻ ՏԱՆ ԿԻԼԻԿԻՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՍ ԾՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒՄ

Գլխաւորութեամբ Թեմակալ Առաջնորդ Տ. Մասիս Սրբազնան Եպս. Զօպուեանի, Թեմի Ազգ. Վարչութիւնը մասյուն կապի մէջ եղաւ Վեհափառ Հայրապետին եւ Կաթողիկոսութեան հետ: Օրին Նստավայր փոխանցուեցան Վեհափառ Հայրապետին պատգամները, Հայրապետական Գիրերը, պաշտօնագիրները, նամակները, շրջաբերականները եւ լրատուական հաղորդագրութիւնները, որոնք ընսարկուեցան եւ համապատասխան որոշումներ առնուեցան:

Մեծի Տան Կիլիկիոյ կաթողիկոս ՆՍՕՍՏ Արամ Ա.-ին նախաձեռնած կաթողիկոսարան-թեմ գործակցութիւնը ծաւալելու նախանձախնդրութենեն մէկնած, Վեհափառ հայրապետին հետ առցանց հանդիպումներուն իրենց մասնակցութիւնը բերին թեմակալ առաջնորդն ու Ազգային Վարչութեան ատենապետը:

-Չորեքշաբթի, 1 Դեկտեմբեր 2021-ին Առաջնորդ Սրբազն Հայրը իր մասնակցութիւնը բերաւ Կաթողիկոսութեան Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան Կրօնական լիակատար Ժողովին:

-Առաջնորդ Սրբազն Հայրը եւ Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան անդամ տիհար Յրաչ Յակոբեանը մասնակցեցան Ազգային

Կեդրոնական Վարչութեան Զաղաքական ժողովի լիակատար Նիստին՝ Հինգշաբթի, 2 Դեկտեմբեր 2021-ին, նաեւ Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան Կրօնական ու Զաղաքական ժողովներու միացեալ հանդիպումին՝ Ուրբաթ, 3 Դեկտեմբեր 2021-ին:

ՅՈՎՈՒԱԿԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Երկամեայ շրջանին նկատելի կերպով աշխուժացան թեմակալ առաջնորդին հովուական եւ աշխատանքային այցելութիւնները:

Արդարեւ, Առաջնորդ Սրբազան Յօր գլխաւորութեամբ, ընկերակցութեամբ Ազգային Վարչութեան անդամներուն եւ ազգայիններու, հովուական ու աշխատանքային տասնեակ այցելութիւններ տրուեցան Թեմի Թարթուսի, Պանիասի, Լաթաքիոյ, Քեսապի, Ճեզիրէի (Գամիշլի, Ջասիչէ, Տերիք), Դամասկոսի, Ղնեմիէի հայ համայնքին՝ զանոնք աշ-

խուժացնելու եւ վերակազմակերպելու հեռանկարով։ Հանդիպումներ տեղի ունեցան նաեւ շրջաններու վարժարաններու աշակերտութեան, ուսուցական կազմերուն, հոգաբարձութեանց եւ Եկեղեցիներու թաղականութեանց, ինչպէս նաեւ միութիւններու վարչական կազմերուն հետ։

Առաջնորդ Սրբազան Յայրը իր հանդիպումներուն ընթացքին շեշտեց հայեցի դաստիարակութեան անհրաժեշտութիւնը, հայկական ինքնութիւնը պահոն հայ դպրոցը վերակազմակերպելու եւ հայ հոգեւոր ինքնութեան պաշտպան հայ առաքելական Եկեղեցին պայծառացնելու անհրաժեշտութիւնը։

-Ս. Աստուածածնայ Վերափոխման տօնին առիթով Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդը հանդիսապետեց 2021-ի խաղողօրինեցի արարողութիւնը եւ հովանաւորեց ու մասնակցեցաւ ՀՍԸԸ-ի սկաուտական տողանցքին՝ Սուրբի շրջաններէն ժամանած ուխտաւորներու, ազգային մարմիններու եւ քեսա-

պահայութեան հոծ ներկայութեան։

-Առաջնորդ Սրբազան Յայրը ընդառաջելով Սուրբի Երիտասարդաց Միութեան հրաւերին, Քեսապ գտնուած օրերուն, միաբան հայերուն հետ տիեզերական առաջին երեք ժողովներուն մասին դասախոսութիւն կարդաց «Մոսիկ Սեթլէմեան» բանակումի մասնակիցներուն։

-30 Յունիս 2021-ին, Քեսապի Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ Կիրակնօրեայ դպրոցի հիմնադրութեան յիսնամեակը նշուեցաւ, Բերիոյ

Հայոց Թեմի Առաջնորդին հովանաւորութեամբ եւ ներկայութեամբ։

ԲԵՐԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹԵԱՆ ՃԵՎՆՉԱՆԻ ՏՈՒՉՈՒԹԻՒՆ

Ազգային Վարչութեան որոշումով Բերիոյ Հայոց Թեմի Ծառայութեան շքանշանով պարգևատրուեցան։

1-Քեսապի ազգային, տիար Աբրահամ Կարճիկեանը՝ 30 Յունիս 2021-ին, Քեսապ։

2-Հայաստանի Հանրապետութեան Հալեպի Գլխաւոր Հիւպատոս տիար Արմեն Սար-

ԳԱՆՉԱՐ

գիտեան (պարզեւատրում եւ հրաժեշտ), Ազգ. Առաջնորդարանի դահլիճն ներս, Ներկայութեամբ Ազգ. Իշխանութեան, հալեպահայ միութիւններու, հիմնարկներու եւ մամլոյ ներկայացուցիչներուն:

ՊԵՏԱԿԱՆ-ՅԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ

Այս շրջանին նկատելի էր նաեւ պետական կողմերու հետ յարաբերութիւններու աշխոյժ թափը, ինչ որ նպաստեց յարաբերութիւններու մերձեցման:

Այս իմաստով իրականացան հետեւեալները՝

-Իսլամներու Ռամատանի ծովապահութեան առիթով քաղաքին մեջ գործող բոլոր լրատուամիջոցներու ներկայացուցիչներու հրաւեր սիրոյ Իֆթարի սեղանի շուրջ 4 Մայիս 2021-ին, «Սիր Սահիտակ» ճաշարանն ներս, առ ի գնահատանք իրենց գործակցութեան:

-Իրաւաբաններու արհմիութեան ժողովրդական հաւաքի հրաւեր, առ ի օրակցութիւն Սուլիհոյ Նախագահական թեկնածու տոքթ. Պաշշար Հաֆէզ ալ Ասատին, 24 Մայիս 2021-ին, երեկոյեան ժամը 8-ին, իրաւաբաններու արհմիութենեն ներս:

-Պաշտօնական, շնորհաւորական, աշխատանքային կարգ մը յատուկ հարցերու հետապնդման օրակարգերով Առաջնորդ Սրբազն Հայրը, ընկերակցութեամբ Ազգային Կրօնական Ժողովի, Ազգային Վարչութեան ներկայացուցիչներու եւ ազգայիններու, անցնող շրջանին պետական բարձրաստիճան պատասխանատուններու, Նախարարներու, Իրանի դեսպանին եւ Հունգարիոյ դեսպանութեան ներկայացուցիչին այցելութիւններ տուաւ Հալեպի, Դամասկոսի, Լառաքիոյ, Թարթուսի, Բենապի եւ Գամիշլիի մեջ:

Փոխադարձաբար, Մասիս սրբազն զանազան առիթներով ընդունեց Նախարարներ, պետական-կառավարական բարձրաստիճան պաշտօնեաներ, դիւանագիտական ներկայացուցիչներ, հոգեւոր պետեր, համայնքային պատասխանատուններ եւ բարձրաստիճան եկեղեցականներ:

-12 Փետրուար 2021-ին, Սրբազն հայրը ընդունեց Սուլիհոյ Մշակոյթի Նախարարուի ի Լուսանա Մշաուահն ու զրոսաշշութեան Նախարար Մահմուտ Ռամի Մարթինին: Պատուիրակութեան մաս կը կազմէր Հալեպի Պատասխանական կուսակցապետն ու Հալեպի Նախանգապետը: Պատուիրակու-

թիւնը այցելեց Ս. Զառասանից Մանկանց Մայր Եկեղեցի:

-17 Յուլիս 2021-ին, Սրբազն Հայրը տեսակցեցաւ Սուլիհոյ Վարչապետին, Կրօնից Նախարարին, հանրապետութեան մոլֆթիին եւ այլ Նախարարներու հետ:

-4 Սեպտեմբեր 2021-ին իր մասնակցութիւնը բերաւ 10 տարուան դադրեցումն ետք պաշտօնապէս բացուած Հալեպի Միջազգային օդակայանի Երեւան - Հալեպ առաջին թռչքի ճամբորդներուն պետական ընդունելութեան:

-6 Սեպտեմբեր 2021-ին Ազգ. Առաջնորդարան այցելեց ՀՀ Սուլիհոյ դեսպան

Մուհամմետ Հաճ Իպրահիմը եւ հանդիպում մը ունեցաւ Առաջնորդ Սրբազն Հօր հետ, Ներկայութեամբ Սուլիհոյ Երեսփոխան Ժիրայր Ռէխեանի, Ազգ. Կեդր. Վարչութեան անդամ Հրաչ Յակոբեանի եւ ազգայիններու:

ՆԵՐԵՒԻ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սրբազն հայրը անցնող շրջանին յաճախակի կերպով այցելութիւններ տուաւ ազգային եւ հայկական վարժարաններուն, Հայ Ծերանցին, ՀՀ մարդասիրական առաքելութեան խումբին, ազգային կառոյցներուն, հալեպահայ Նախատակներու ընտանիքներուն, ՍՕԽ-Ազգային Պատսպարանին, Հալեպի եւ շրջաններու մեջ գործող Մշակութային, բարեսիրական եւ մարզական միութիւններուն, կազմակերպութիւններուն, ինչպէս նաեւ ընդունեց անոնց այցելութիւնը:

-Նախագահութեամբ Բերիոյ Հայոց Թե-

մի Առաջնորդին, ուսուցչաց տօնին առիթով՝ 18 Մարտ 2021-ին ԱՄՁ Տան «Անի» ճաշարանըն ներս սիրոյ սեղանի շուրջ հանդիպեցան ազգ. Վարժարաններու ուսուցիչներն ու պատասխանատու մարմինները:

-Երկուշաբթի, 8 Նոյեմբեր 2021-ին, Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տէր Մասիս Սրբ. Եպս. Զօպուեան Ազգ. Առաջնորդարանըն ներս ընդունեց ՀՅԴ Բիլիոյի ներկայացու-

ցից Յակոբ Տէր Խաչատուրեանը: Մտերմիկ մթնոլորտի մէջ ընթացած հանդիպումին ներկայ էին Վուշտ Եագուապեան, տոքթ. Ռուբեն Գերգեան եւ Յարութ Հայրապետեան: Հանդիպումին արծարծուեցան համահայկական հարցեր, ինչպէս նաեւ Սուրիոյ ներկայ իրավիճակը:

ՅԱՐԱՆՈՒԱՆԿԱՆ

Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տէր Մասիս Սրբ. Եպս. Զօպուեան եւ Ազգ. Վարչութիւնը պաշտօնական յարաբերութիւն մշակեցին քոյր համայնքներու համայնքապետներուն հետ, ինչպէս նաեւ քրիստոնեայ համայնքներուն եւ իսլամ հոգեւոր պետերուն հետ՝ խորհրդակցելու Սուրիոյ Վերականգնումի աշխատանքներուն եւ յատկապէս յէտ Հալեպի ամբողջական ազատագրումին, ժողովուրդին կեանքի Վերակազմակերպման շուրջ:

-7 Յունիս 2021-ին, Առաջնորդ Սրբազն Հայրը հիւրընկալած է Հայ Աւետարանչական Ընկերակցութեան գործադիր տնօրին տիհար Չաւեն Խանճեանը, որուն ընկերակցած են Վերապատուելի դոկտ. Յարութիւն Սելիմեանն ու համայնքի պատասխանատուներ:

-5 Սեպտեմբեր 2021-ին, Առաջնորդ Սրբազն Հայրը ներկայ գտնուած է Բերիոյ Կաթողիկէ Հայոց Առաջնորդ Արիի. Տէր Պետրոս Արք. Սիրիաթեանի քահանայական ծեռնադրութեան 50-ամեակին:

ՄԻԶԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

-Թեմակալ Առաջնորդը հետեւողականորեն մասնակցութիւն բերաւ ամսական հերթականութեամբ գումարուած Հալեպի քրիստոնեայ համայնքներու հոգեւոր առաջնորդներու ժողովներուն, ինչպէս նաեւ միջեկեղեցական եւ միջհամայնքային հանդիպումներուն:

-25 Փետրուար 2021-ին Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդը այցելութիւն տուաւ Անտիոքի եւ համայնքեթելքի ասորի ուղղափառ համայնքի Մար Իգնատիոս Աֆրամ Բ. պատրիարքին, Դամասկոսի պատրիարքարանէն ներս:

-Ուրբաթ 12 Մարտ 2021-ին, Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Մասիս Սրբ. Եպս. Զօպուեան, Մարոնի համայնքի Հալեպի Առաջնորդ Մար Եուսէֆ Թոփճիի հրաւորվ, իր մասնակցութիւնը բերաւ ճանապարհ խաչի Եկեղեցական արարողութեան եւ արաբերեն լեզուով օրուան խորհուրդը ուղղեց հաւատացեալներուն, Մարոնի համայնքի Մար Իլիաս աթոռանիստ Եկեղեցւոյ մէջ:

-3 Մայիս 2021-ին, Անտիոքի եւ համայնքեթելքի յոյն ուղղափառ համայնքի Մար Իւհաննա Ժ. Եազճի պատրիարքը Հալեպ կատարած իր հոգուապետական այցելութեան ընթացքին այցելեց Ս. Քառասնից Մանկանց Մայր Եկեղեցի եւ հանդիպում ունեցաւ Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդին հետ:

ՄԻԶԻՆ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ԽՈՐՃՈՒՐԴԻՆ ԵՒ ԲԱՐԵՍԻՐԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՀԵՏ ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Սրբազն հայրը իր մասնակցութիւնը բերաւ Միջին Արեւելքի Եկեղեցիներու Դամասկոսի խորհուրդի գրասենեակի ժողովներուն, հերթական եւ առցանց (Հալեպ) Սիստերով: Այս խորհուրդին ժողովները կը միտին հոլանտական Եկեղեցիներու կողմէ նիւթական օժանդակութիւն տրամադրել քրիստոնեայ համայնքներուն:

-Քանի մը առիթներով Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Մասիս Սրբ. Եպս. Զօպուեան Ազգ. Առաջնորդարանի իր գրասենեակին ներս ընդունեց Caritas-Սուրիա կազմակերպութեան պատուիրակութիւնը:

-2 Սեպտեմբեր 2021-ին Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդին հրաւորվ եւ ՀՄԸՍ-ի Հալեպի մասնաճիւղի վարչութեան կազմակերպութեամբ տեղի ունեցաւ ACN բարեսիրական կազմակերպութեան ներկայացուցիչնե-

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

Իու պաշտօնական ծանօթացումը ՀՄԸՄ-ի պասքեթի դաշտին:

ԲԵՐԻՈՅ ՀԱՅՈՅ ԹԵՍ-ՀԻՄՆԱՐԿՆԵՐ ՅԱ- ՐԱԲԵՐՈՒԹԵՒՆ

1. «Գ. ԿԻՒՊԵՆԿԵՎԱՆ» ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵՒՆ

Բերիոյ Հայոց Թեմի յարաբերական կեանքի ընդհանուր շրջագիծն ներս, «Գ. Կիւպենկեան» Հիմնարկութեան Հայկական Բաժանմունքին հետ փոխ-յարաբերութիւն-ները տարուան ընթացքին գործնապէս արդիւնաւորուեցան Առաջնորդ Սրբազն Յօր հետապնդումով եւ վարիչ տնօրին Դոկտոր Ռազմիկ Փանոսեանի ջանքերով, արդ կրթական օժանդակութիւնները ստացան Սուրբոյ հայկական Վարժարանները: Թեմի Ազգ. Իշխանութիւնը հետամուտ է այս յարաբերութիւններու պահպանման եւ զարգացման:

2. ՃԻՆԻՇԵՎԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿԻ ԶԵՐՆԱՐԿ

-Ճինիշեան Յիշատակի Զերնարկը թեմակալ առաջնորդին եւ Ազգ. առաջնորդարանին հետ համախոհ գործակութիւն ծաւլեց:

-Զերնարկի տնօրինութիւնը յարգալիր յարաբերութիւն ունեցաւ Թեմի Ազգ. Իշխանութեան հետ եւ հերթականորեն փոխանցեց 2019-2020 եւ 2020-2021 տարեշրջաններու գործունեութեան տեղեկագիրները, առ ի գիտութիւն:

-Թեմակալ Առաջնորդը, Հայ Կաթողիկէ եւ Հայ Աւետարանական Յամայնքապետներուն հետ՝ յաչ պետութեան շարունակեց հովանաւորել Ճինիշեան Յիշատակի Զերնարկը:

3. «ՅԱՌՈՒԾՏ ԳԱՐԱԿԵԾԵՎԵԱՆ» ՄԱՍԿԱ- ԽԱՎԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵՒՆ

-Հիմնարկութիւնը շարունակեց Ազգ. Վարժարաններու աշակերտութեան բուժ-ծառայութեան գործը, ինչպէս նաև որոշ օժանդակութիւններ տրամադրեց աշակերտութեան եւ ուսուցչական կազմերուն:

-Հիմնարկութեան Տնօրինութիւնը, նոր տնօրին Դեղագործ Աւետիս Քէշիշեանի գլխաւորութեամբ, յարգալիր յարաբերութեան մեջ եղաւ Թեմակալ Առաջնորդին եւ թեմի Ազգ. Իշխանութեան հետ, հերթականորեն փոխանցելով 2019-2020 եւ 2020-2021 տարեշրջաններու գործունեութեան տեղեկագիրները, առ ի գիտութիւն:

-Թեմակալ Առաջնորդը, յաչ պետութեան քոյր համայնքներու համայնքապետներուն, հովանաւորեց հիմնարկութիւնը:

ՏԱՏԵՍԱԿԱՆ

Ազգ. Վարչութիւնը գործեց տնտեսական տիրող ծանր պայմաններու լոյսին տակ, համաճարակին եւ երկրի տնտեսական շրջափակման ու պատերազմի հետեւանքներուն արդիւնքով: Հակառակ այս բոլորին, Ազգ. Վարչութիւնը ամեն ջանք ի գործ դրաւ այլ ընտրանքային լուծումներ գտնելու, իր ծրագիրները իրականացնելու եւ ազգային կեանքը աշխոյժ հունի մեջ եւ արդիւնաւետ դարձնելու, միաժամանակ փորձելով երիտասարդ տարրին գործ հայթայթելու միտումով աշխատանքի հրաւիրել:

Այս պայմաններուն մեջ վերատեսութեան ենթարկուեցան ծիսակատարութիւններու, վկայագիրներու, դատաստանական խորհուրդի եւ շնորհաւորական առիթներու բացիկներու սակագինները:

Ազգային պաշտօնեութեան ամսականներու յաւելում կատարուեցաւ եւ պարբերաբար դրամաշնորհներ տրամադրուեցան անոնց, նաեւ գործադրութեան դրուեցան պետութեան կողմէ հրապարակուած պաշտօնեութեան ամսականներու յաւելման հրամանագիրներու տրամադրութիւնը:

Սերտուեցաւ նաեւ ազգային Վարժարաններու կոթաթոշակներու յաւելումը, զոր գործադրութեան դրուեցաւ 2021-2022 տարեշրջանին: Սրբազն հօր յարաբերական աշխատանքին շնորհի աշակերտներու կոթաթոշակներու յատկացումներ եւս տրամադրուեցան:

-Ազգ. Վարչութիւնը բարձրացուց նաեւ թոշակառու քահանայ հայրերու եւ թոշակառու երեցկիններու ամսական թոշակները:

ԱՉԳ. ՔԱՐԵՒ ԵՓՈՒ ՃԵՄԱՐԱՆ

Անցնող տարուան ընթացքին, Ազգ. Քարեւ Եփիէ ճեմարանը, որպէս նորահաս սե-

րունդներու կերտման միջնաբերդ, շարունակեց մնալ թեմակալ առաջնորդին եւ Ազգ.

Վարչութեան ուշադրութեան կիզակետին մեջ:

Տարուան սկիզբէն, Ազգ. Վարչութիւնը խորհրդակցաբար ինամակալութեան հետ, շանաց իր աջակցութիւնը բերել ճեմարանի վարչական ներքին վերակազմակերպման եւ ուսումնակրթական մակարդակի բարձրացման: Ինամակալութեան եւ տնօրենութեան հետ տեղի ունեցան խորհրդակցական ու աշխատանքային հանդիպումներ, տրուեցան յաճախակի այցելութիւններ՝ մօտեն հետեւելու ճեմարանի ուսումնակրթական, դաստիարակչական, կարգապահական եւ վարչական ներքին կեանքին, ինչպէս նաեւ անվերապահ կերպով զօրակցելու ճեմարանի վերելքին սատարող բոլոր նախաձեռնութիւններուն:

ԴԻԱՆԱՏՈՒՏ

-Ազգ. Առաջնորդարանի դիւանատունը իր վարչական եւ ծառայողական պաշտօնեաներով, Ազգ. Առաջնորդարան-թեմական ժողովուրդ ծառայողական գործի ամսիցական օղակը հանդիսանալու կողքին, շարունակեց դառնալ Ազգ. Իշխանութեան ժողովներուն եւ մարմիններուն՝ ծրագրումներուն եւ աշխատանքներուն հետապնդումի յենարանը:

- Ընտեսական շարունակուող ծանր վիճակին եւ համավարակի տարածման վտանգին դեմ յանդիման, թեմական անյետաձգելի կարիքները ըստ կարելոյն բաւարարելու առաջադրութեամբ, հակառակ աշխատանքի խիստ անբարենպաստ պայմաններուն, ելեկտրականութեան եւ վառելանիւթի ընդհանրապէս չգոյութեան, պաշտօնեութիւնը շանաց վերանորոգ կամքով առաջ տանիւ աշխատանքները:

ՍՈՒՐԻՈՅ ՏԱԳՆԱՊ

Սուրիական պատերազմին հետեւանքով ի յայտ եկած տնտեսական, անգործութեան, սրածին, տնտեսական շրջափակման, վարելանիւթի ու ելեկտրականութեան տագնապի եւ այլ դժուարութիւններուն հետեւանքները առկայ մնացին այս շրջանին եւս: Այս բոլորը անել կացութեան մատնեցին թեմիս ժողովուրդը:

Այդուամենայնիւ գաղութիւն օգտակար դառնալու եւ զայն կանգուն պահելու ճիգերը շարունակուեցան, յատկապէս նկատի ունենալով, որ Սուրիոյ հայ համայնքը կը հաւատայ ու կարելիութիւնը ունի պահելու իր գոյութիւնը այս երկրին մեջ եւ իր կարեւոր

ներդրումը ունի ու պիտի ունենայ Սուրիոյ վերաշինութեան ու երկիրը անգամ մը եւս ծաղկեցնելու աշխատանքներուն:

Համայնքի պատասխանատուները, ազգայինները կը համադրեն ու կը կազմակերպէն գաղութի պահպանման եւ գոյատեւման աշխատանքները միասնական ոգիով՝ օգնելու դժուարութեան մատնուած հայորդիներուն եւ վերակառուցելու քանդուած կառոյցները:

Տագնապը մեծ է, դժուարութիւնները՝ բազում, տաս տարիներու վրայ երկարող ահաւոր պատերազմը ու յետ պատերազմի ստեղծուած տնտեսական ահաւոր իրավիճակը ազգային զանազան բնագաւառներ տնտեսական նկատառելի յատկացումներու կարիք կը ստեղծէ, որպէսզի մեր դպրոցները բաց պահուին, գաղութի տարբեր կառոյցները շարունակեն իրենց ծաղկուն գործունեութիւնը եւ ժողովուրդը տոկայ մինչեւ երկրի տագնապին բարուք լուծումը:

-Սուրիոյ հիւսիսային շրջանները տակաւին շրջափակման մեջ են, ինչ որ մեծ ազդեցութիւն կը թողու շրջանին վրայ: Ցայսօր թեմիս շրջաններէն Ռաքքան, Թել Ապիատը, Տէր

Զորը, Տէրպէսիէն եւ Եագուայիէն սուրիական պետութեան հակակշին տակ չեն, իսկ Գամիշլիի ու Ջասիէի քաղաքական վիճակը կը մնայ կնճռոտ: Այս շրջանները պետութեան ազդեցութիւնը պահպանելով մէկտեղ՝ այլ դժուարութիւններ կը դիմագրաւեն:

-Գաղութս այսօր իր միութիւններով, կազմակերպութիւններով, կրթական հիմնարկներով վերակազմաւորման եւ վերականգնման աշխատանքներու մեջ է, աշխոյժ վիճակ ունի, միեւնոյն ատեն մարտահրաւերներ կը դիմագրաւէ, յատկապէս նիւթական դժուարութիւններու եւ մարդութի պատրաստութեան իմաստով: Գաղութս ներս մեծ աշխուժութեամբ եւ բծախնդրութեամբ կը շարունակուին միութենական աշխատանքներն ու եկեղեցական բոլոր արարողութիւնները ու տօները:

ՀԱՄԱԳԳԱՅԻՆ ՄԻՇՏ ՊԱՏՆԵՇԻ ՎՐԱՅ

Համագգային Հայ Մշակութային եւ Կրթական Միութեան 2021 տարեշրջանը բնորոշութեաւ կազմակերպչական բժախնդիր աշխատանքով եւ մշակութային եռուն կեանքով:

Համագգայինի Սուրբոյ շոշանին մէջ կը գործեն հինգ մասնաճիւղեր եւ չորս մասնագիտական միաւորներ, որոնց գործունեութիւնը կը ցոլայ «Գաևանասար»-ի եւ Համագգայինի դիմատետրի էջերէն:

ՄԻԱԽՈՐՆԵՐ

Համագգայինի Հալեպի Հայագիտական Հիմնարկ

Համագգայինի Հայագիտական Հիմնարկը կը շարունակէ իր առաքելութիւնը, մատու-

ցելով լեզու, գրականութիւն, հայոց պատմութիւն եւ աշխարհագրութիւն, ուղղագրութիւն, բանահիւսութիւն, ձեռագրաց պատմութիւն, լրագրութիւն, հոգեբանութիւն, Հայ Եկեղեցւոյ պատմութիւն, գաղութեան պատմութիւն եւ լրացուցիչ այլ նիւթեր:

14 Ապրիլ 2021-ին Հայագիտական հիմնարկի վարչութեան նախաձեռնութեամբ տեղի ունեցաւ խորհրդաժողով մը ԱՄԺ Տան «Լեւոն Շանթ» սրահէն ներս, տեղւոյն դասախոսներու եւ արտերկիր գաղթած նախկին դասախոսներու հետ: Խորհրդաժողովին

նպատակն եր հիմնարկի ծրագիրի արդիականացումն ու վերամշակումը:

Միաւորի վարչութիւնը 2021-ին շարունակաբար հիմնարկէն ներս ուսանելու կրթանպաստ տրամադրեց հալեպահայ երեք ճեմարաններէն երկութական թեկնածուներու, քաջալերելու համար հայագիտականներու ուսումնառութիւնը:

Հիմնարկի 2021-2022 վերամուտը տեղի ունեցաւ 5 Հոկտեմբեր 2021-ին Համագգայինի «Զաւարեան» մշակութային կեղրոններու: Հիմնարկը այս տարեշրջանին օժոնեցաւ երկու նոր դասախոսներով՝ հիմնարկի ծրագիրի նիւթերու համալրման համար:

«Բարսեղ Կանաչեան» Երաժշտական Դպրոց

«Բարսեղ Կանաչեան» Երաժտանոցը կը շարունակէ իր դասաւանդութիւնները Ազգ Կիւլպէնկեան վարժարաններու:

Երաժշտանոցներու ներս կը դասաւանդուին Երաժշտութիւն: Երաժշտանոցներու ներս ուսանողներ կը ծանօթանայ հայ ու օտար Երաժշտներու գոհարներուն եւ իր նախասիրած Երաժշտական գործիքը նուագել կը սորվի:

«Բարսեղ Կանաչեան» Երաժշտանոցի ուսանողները 2-3-4-5 Ցունիս 2021-ին հերթական համերգներով հանդէս եկան հանրութեան ԱՄԺ Տան «Լեւոն Շանթ» սրահէն ներս:

«Չուարթնոց» Երգչախումբի Միաւոր

Երգչախումբը իր բաւականաչափ երգով կը շարունակէ իր անխափան երթը:

Երգչախումբի գեղարուեստական դեկավարութիւնը երկար տարիներէ ի վեր Վստահուած է տիկին Գայիան Սիմոնեան-Տերեանի, 2021-էն սկսեալ, դաշնամուրի ընկերակցութեամբ Լիզեթ Սերայտարեան-Աւընեանի:

Այս տարեշրջանին, Երգչախումբը իր մասնակցութիւնը թերաւ ՀՅ Դաշնակցութեան 131-րդ ամեակի հանդիսութեան եւ Հայաստանի Ա. Հանրապետութեան 103-ամեակին նուիրուած տօնախմբութեան:

Պատերազմական ժամանակակից հետեւանքով, Երգչախումբի տարեկան ելոյթը քանից յետաձգուելէ ետք իրականացաւ 16, 17, 18 Ապրիլ 2021-ին:

Թատերական Միաւոր

Համազգայինի թատերական Միաւորը շարունակեց իր գործունեութիւնը եւ անցնոող

տարեշրջանին ներկայացուց «4 Նմանակ Եղբայրները» մանկապատանեկան թատերգու-

թիւնը եւ «Կըո-կըո Մարի» ծիծաղի երեկոն:

ՄԱՍՆԱՃԻՂԵՐ

«Նիկոլ Աղբալեան» Մասնաճիւլ

Մասնաճիւլը կը գործէ յանձնախումբերու դրութեամբ՝ գրական, երաժշտական, «Սարդարապատ» եւ «Շուշի» պարարուեստի, ընկերային, տիկնանց, քարոզական «Արշիլ Կորիք» կերպարուեստի:

2021 տարեշրջանին մասնաճիւլը աշխոյժ գործունեութեամբ հանդէս եկաւ զանազան մշակութային ծեռնարկներով եւ ընկերային հաւաքներով:

Այսպէս, կազմակերպեց Երգահանդէսներ, պարահանդէսներ, դասախոսական եւ

գրական երեկոներ, դասընթացքներ, հրապարակեց վիճակահանութիւն եւ «Աշուլական» համերգով հանդէս եկաւ Լաթաքիոյ եւ Քեսապի մէջ:

-«Արշիլ Կորիք» Կերպարուեստի դպրո-

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

ցը կ' ընթանայ դանդաղ, բայց հաստատ քայլերով: Վերջինս, Սուրիոյ պատերազմին պատճառով, տասը տարիներու դադարէ ետք, վերականգնեցաւ եւ դասընթացքներուն մեկնարկը կատարուեցաւ 7 Մայիս 2021-ին:

-«Շուշի» Մանկապատանեկան Պարախումբը իր տարեկան ելոյթի կողքին մաս-

նակցութիւն բերաւ արաբական շրջանակներէն ներս տեղի ունեցած տօնակատարութիւններուն եւ քոյր միութիւններու կազմակերպած ձեռնարկներուն եւ ՀՄԸՄ-ի փառատուն-տողանցքին:

-Գրական Յանձնախումբը ասմունքի դասընթացքներուն հետեւող աշակերտներու

Երկրորդ հունգը բեմ բարձրացուց 2021 Մայիս ամսուան մէջ: Ասմունքի դասընթացքի ղեկավարն էր՝ Ռիթա Կաղեան-Տիքպիքեան:

Յանձնախումբը «Սէրը Յայ Գրականութեան Մէջ» խորագիրով հասդիսութիւն մը

կազմակերպեց, որուն ընթացքին հանրութեան ներկայացուեցան սիրոյ նուիրուած հայ բանաստեղծներու քերթուածներն ու երգերը:

Յանձնախումբը անսախընթաց հանդիսութեամբ պատուեց դոկտ. Շուշի Ազգեանը,

իր գրական վաստակի 35-ամեակին առիթով:

-Մասնաճիւղի Եսդրատային նուազախումբը երկար տարիներու բացակայութեան

ետք 2021 Մայիս ամսուան մէջ բեմ բարձրացաւ: Խումբը իր մասնակցութիւնը բերաւ ՀԵՄ-ի կազմակերպութեամբ Յալեակի պետական համալսարանէն ներս տեղի ունեցած Յայկական Մշակոյթի Հաբթուան ձեռնարկին եւ ՀՄԸՄ-ի տարեկան տողանցք-փառատօնին:

2020-ին Արցախի 44-օրեայ պատերազմին նահատակուած հերոսներուն առաջին

տարելիցին առիթով, «Ն. Աղբալեան» Մասնաճիւղի Վարչութիւնը 24 Հոկտեմբեր, 2021-ին կազմակերպեց ազգային-յեղափոխական երգերու երեկոյ «Յանուն Յայրենիքի» խորագրով, գեղարուեստական դեկավարութեամբ թժ. Ռաֆֆի Ապէճեանի:

«Աւետիս Ահարոնեան» Մասնաճիւղ, Գամիշի

Մասնաճիւղը 2021-ին, ինչպէս նախորդ տարեշրջանին, կազմակերպեց «Փարոս»

ամառային դպրոցը, որ ներկայ պայմաններուն մէջ քաջալերական էր: Մասնաճիւղին նպատակն էր համախմբել հայ մանուկները եւ հայեցի դաստիարակութեամբ տոգորել զանոնք: Ինչպէս նաեւ մասնաճիւղի այս նախաձեռնութեամբ կարելի եղաւ մանուկներուն աւելի մօտեն ծանօթացնել հայկական մշակոյթը:

Վերջին շրջանին, մասնաճիւղը իր ուժերով կազմեց «Վանայ» պարախումբը, որ առաջին առիթով ելոյթ ունեցաւ ՅՅԴ 131-ամեակին:

«Լեւոն Շանթ» Մասնաճիւղ, Դամասկոս Քամազգայինի Դամասկոսի «Լեւոն Շանթ» Մասնաճիւղը հակառակ դիմակայած

մարտահրաւերներուն եւ մարդուժի պակասին, կազմակերպեց Վարդանանց Զօրավարաց նույիրուած հանդիսութիւն, Յայաստանի Անկախութեան 103-ամեակին առիթով

տօնակատարութիւն, «Յայկական Յարցը Եւ Դաւադրական Դաշնագիրները 1878-1923» խորագրով դասախոսական երեկոն: Ինչպէս նաեւ ձեռնարկեց Սրբոց Թարգմանչաց տօնին առիթով տօնախմբութիւն մը 9 Հոկտեմբեր 2021-ին:

Մասնաճիւղը կազմակերպեց նաեւ երիտասարդական երեկոներ եւ ընթրիքներ համագայնականները համախմբելու նպատակով:

«Վահան Նաւասարդեան» Մասնաճիւղ, Լարաբիա

«Վահան Նաւասարդեան» Մասնաճիւղը իր աշխոյժ ներդրումը ունի տեղույն հայ համայնքին, կազմակերպելով մշակութային

ձեռնարկներ եւ ընկերային մտերմիկ հաւաքներ:

2021-ի Մայիս ամսուան մէջ մասնաճիւղը իիւրընկալեց «Ն. Աղբալեան» մասնաճիւղի երաժշտական յանձնախումբի Աշուղական երգերու խումբը:

Մասնաճիւղի «Նարեկ» երգչախումբը

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

Ելոյթ ունեցաւ 9 Մայիս 2021-ին, դեկավարութեամբ տիար Անդրանիկ Քեօշկէրեանի:

27 Յունիս 2021-ին «Գեղարդ» պարախումբը իր մասնակցութիւնը բերաւ Հալեպի մեջ ՀՄԸՄ-ի կազմակերպութեամբ միջմասնաճիւղային տողանցք փառատօնին:

Ինչպէս նաեւ «Ճարիհ ալ Ուաթան» փառատօնին 20 Օգոստոս 2021-ին:

«Համօ Օհանջանեան» Մասնաճիւղ, Քեսապ

«Համօ Օհանջանեան» Մասնաճիւղի Վարչութիւնը կազմակերպեց փոքրիկներու յատուկ ձեռնարկներ եւ երիտասարդական տոհմիկ երեկոյ:

Վարչութիւնը կազմակերպեց նաեւ դաշնամուրի եւ գծագրութեան դասընթացքներ, որուն աւարտին իրացանչիր մասնակից եւ ուսուցիչ պարգեւատրութեաւ մասնաճիւղի

Վարչութեան կողմէ:

2021 Մայիս ամսուան մեջ մասնաճիւղը հիւրընկալեց «Ն. Աղբալեան» Մասնաճիւղի Երաժշտական Յանձնախումբի Աշուղական երգերու խումբը:

Համազգայինի Սուրիոյ Շրջանի կայքէջի լրատուական եւ մամլոյ հաղորդագրութիւններու բաժինը յարատեւորէն հաղորդած է շրջանիս գործունեութեան մասին հիմնական տեղեկութիւններ, որոնք արժանացած են հետեւողներու ուշադրութեան եւ գնահատանքին:

* * *

Համազգային Հայ Կրթական եւ Մշակու-

թային Միութեան Սուրիոյ շրջանային 23-րդ Ներկայացուցչական ժողովը գումարութեաւ Կիրակի, 21 Սույնթեր 2021-ին, Հալեպի Արամ Մասուկեան ժողովորային տան մէջ: Ժողովին ներկայ էին միութեան «Ն. Աղբալեան», «Ն. Օհանջանեան», «Վ. Նաւասարդեան» եւ «Ա. Ահարոնեան» մասնաճիւղերու 22 պատգամաւորները, Համազգայինի Կեդր. Վարչութեան, Շրջ. Վարչութեան եւ Պատկան Մարմինի ներկայացուցիչներն ու իրաւիրեալներ:

Ժողովը քննարկեց անցնող տարեշրջանի Շրջանային Վարչութեան գործունեութիւնն ու նիւթական տեղեկագիրը եւ արժեւորեց ընթացաւարտ Շրջանային Վարչութեան գործունեութիւնը: Ապա ժողովը հանգամանօրէն քննարկեց յառաջիկայ տարե-

շրջանի գործունեութեան օրակարգը եւ համապատասխան բանաձեւերով ճշեց անոր ուղին:

Ժողովի աւարտին ընտրութեաւ Շրջանային Վարչութեան հետեւեալ կազմը.

Մարալ Տիգպիթեան	ատենապետ
Սալբի Թիվենկեան	ատենադայիր
Կարո Տէիրմէնճեան	գանձապահ
Շուշիկ Ղազարեան	հաշուապահ
Արամ Արամեան	
Սագօ Խալոյեան	
Սեւան Մանճիկեան (Քեսապ)	
Ռաֆֆի Յակոբեան (Լաթարքիա)	
Ռիթա Տէր Սարգիսեան (Գամիշլի):	

Շրջ. Վարչութիւնը ճգտած է Համազգայինի տեղեկատուութեան կապը կերպուացնել ելեկտրոնային հաղորդակցութեան վրայ, օգտուելով արհեստագիտութեան ընձեռած կարելիութիւններէն:

Վերոյիշեալ իրագործումները կու գան հաստատելու, թէ Համազգայինը Սուրիոյ մէջ իր կարեւոր ներդրումը ունի մշակութային գետնի վրայ: Այդուհանդերձ պատերազմին եւ ստեղծուած տնտեսական տագնապին պատճառով մարդութի եւ նիւթական եկամուտ ապահովելու հարցերը իրենց ծանր թաթը դրած են ո՞չ միայն միութեան, այլեւ ամբողջ ժողովուրդին վրայ:

ՍՕ ԽԱԶԾ ԿԱՄՐՁՈՂ ԱԶԴԱԿ՝ ՍՓԻՌՈՔԻ ՀԱՅԱՊԵՏՈՎՆՄԱՆ Ի ԽՆԴԻԲ

ՍՕ խաչը, որպես ՀՕՄ-ի մեկ շառաւիդ, դար մը ամբողջ շարունակ հայ ժողովուրդի սիրտը ներկայացնող՝ Սուլիոյ հայ իրականութեան մեջ տեւաբար եւ մայրաբար գործող, չի սահմանափակուիր ծառայելու որպես լոկ մարդասիրական եւ բարեսիրական միութիւն, այլ հաստատ համոզումով կը շարունակէ ազգապահապանման ծանր, սակայն սրբազն առաքելութեան վեմ գործը։ Որպես իր իտեալը, տակաւին եղած է ու կը մնայ հայ կնոջ նկարագրի, բարոյական կազմաւորման, հայուիի արժանիքները ի յայտ բերող հոգեմտաւոր զարգացման դարբնոցը, ուր հայ կինը շատ բան ունի սորվելիք, ապա որպես խաչուի շատ բան ունի տալիք։

1.ԿԱՇՄՈՒԹԻՒՆ

ՍՕ Խաչի 39-րդ Շրջ. Պատգամաւորական ժողովով ընտրուած Շրջանային Վար-

չութեան աշխատանքները շարունակուեցան մինչեւ Յուլիս 2021։ Ուրբաթ, 16 Յուլիս 2021-ին կայացած 40-րդ Շրջ. Պատգամաւորական ժողովը, 2021-2023 երկամեակին համար ընտրեց Շրջանայինի նոր կազմ մը բաղկացած հետեւեալ ընկերուիիներէ.-

-Սիրան Աւընեան՝ ատենապետուիի

- Լենա Էլեյճեան՝ փոխատենապետուիի
- Սիրա Խշուաճեան՝ ատենադպրուիի
- Շողիկ Տեր Պողոսեան՝ փոխատենադպրուիի
- Լենա Միսաքեան՝ հաշուապահ
- Մայտա Աւագեան՝ գանձապահ
- Հուրի Մուսալիի՝ գոյքապահ
- Ջրիստիև Սեթիկեան՝ Դամասկոսի մասնաճիւղի ներկայացուցիչ,
- Նարինե Չուլճեան՝ քեսապի եւ Գարատուրանի մասնաճիւղերու ներկայացուցիչ,
- Ալին Գաբրիելեան Լաթաքիոյ մասնաճիւղի ներկայացուցիչ,
- Թամար Շահինեան՝ Գամիշլի, Յասիէ եւ Տերիք մասնաճիւղերու ներկայացուցիչ

2.ՅԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ

ՍՕ Խաչի Շրջանային Վարչութիւնը յարաբերական օղակը աւելի ընդլայնելով, տեղական մակարդակին անդին անցնելով, հասած է օտար կազմակերպութիւններու եւ հաստատութիւններու համագործակցութեան։ Բնականաբար այս բոլորին արգասիքը կը հանդիսանայ ՍՕ Խաչի քարոզարշակին եւ արդիւնաբեր գործունեութեան։

Արդարեւ ՍՕ Խաչը իր բազմաթիւյթ ու լայնածաւալ գործունեութեան ընթացքին եւ անոր գուգահեռ յարաբերութիւններ ունեցած է ՀՕՄ-ի Կեդրոնական Վարչութեան, ՍՕԽ-ի մասնաճիւղերուն եւ Շրջանային յանձնախումբերուն, Բերիոյ Յայոց Թեմի Առաջնորդ՝ Տ. Մասիս Սրբ. Եպս. Զօպուեանի, ՀՀ Յալեպի գլխաւոր իիւպատոս տիար Արմեն Սարգսինանի, Յայ Կաթողիկէ եւ Աւետարանական համայնքապետներուն, Սուլիոյ Շտապ Օգնութեան եւ Վերականգնումի Մարմնին, Բերիոյ Յայոց Թեմի Նպաստից Յանձնախումբին, ճինիշեան Յիշատակի Զեռնարկին, Յառւըրտ Գարակեօքեան հիմ-

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

Նարկին, Ուղեկից Միութիւններուն, պետական մարմիններուն՝ Ընկերային Հարցերու Եւ Աշխատանքի Տնօրենութեան, Սուլրիական Կարմիր Մահիկի Հալեպի Տնօրենութեան Եւ Պետական Վարչութեան հետ, UNHCR, Սուլրիոյ խորհրդարանի երեսփոխանին, և այսպահական պալատի ներկայացուցիչն, ՀՀ Մարդասիրական Ծառայութեան խմբակի ղեկավարին, բարգաւաճումի սուլրիական ապահովագրական գրասենեակի ներկայացուցիչն, Dorcas կազմակերպութեան, Church In Need-ի ներկայացուցիչն, Diplomatic Women Club Of Syria կազմակերպութեան ներկայացուցիչն, Հալեպի պետական բարեսիրական միութիւններու համընկերակցութեան խորհուրդի, Հ1-ի հաղորդավարին, Պետական Համալսարանի լեզուներու բաժանմունքի ներկայացուցիչն, որոնք ընթացած են յարգալից եւ փոխադարձ համագործակցութեան ոգիով:

Յարաբերական այս օդակեն ներս՝

Ա.- ՀՕՄ-ի Կեդրոնական Վարչութեան հետ յարաբերութիւնը ընթացած է պաշտօնական նամակագրութեամբ Եւ ՀՕՄ-ի Կեդր. Վարչութեան ատելսապետուիի Նայիրի Տերտերեանի, ապա Միջին Արեւելքի ներկայացուցիչ՝ Նելլի Վեքիլեանի միջոցաւ:

Բ.- Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Մասիս Ս. Եպս. Զօպուեանի հետ կայացած են յաճախակի հանդիպումներ, Շրջ.

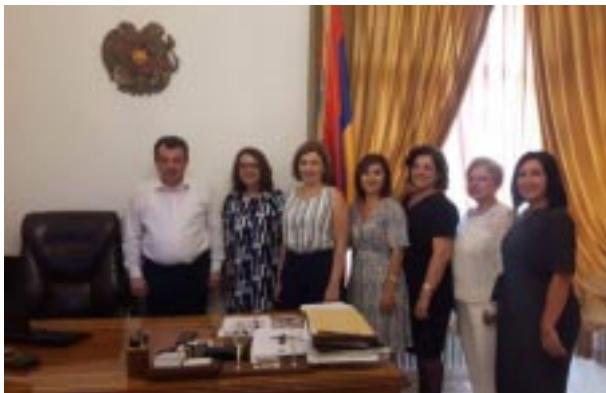

Վարչութեան ծանօթացման, գեկուցելու միութեանս վարած աշխատանքներուն շուրջ, յատկապես ընկերաբժշկական կենրոնի շինարարութեան եւ կազմակերպական գործենթացին, Ազգ. Պատսպարանի սաներուն հետ կապուած խնդիրներուն եւ հրատապ հարցերով:

Ս. Ծննդեան եւ Ս. Յարութեան տօներուն առթիւ Սրբազն Յօր տուած է նաեւ շնոր-

հաւորական այցելութիւններ:

Գ.- ՀՀ Հալեպի Գլխաւոր Հիւպատոսութեան եւ յատկապես Հիւպատոս տիար

Վրմեն Սարգսեանի հետ յարաբերութիւնը եղած է պաշտօնական:

Ընդառաջելով հիւպատոսարանի իրաւերներուն, ներկայ եղած է Սեպտեմբեր 2021-ին Հայաստանի Հանրապետութեան վերանկախացման 30րդ տարեդարձին առթիւ կայացած ընդունելութեան:

Ցաւակցական այցելութիւններ տուած է Արցախի ազատամարտիկներու յիշատակին, ինչպես նաև ՀՀ Հալեպի փոխիհիւպատոս հանգուցեալ Վարդան Յովհաննեսեանի մահուան տխուր առիթներուն: Չոյզ այցելութիւններու աւարտին, ՍՕԽաչի անունով, արձանագրութիւն տեղադրուած է Հիւպատոսարանի յուշատետրին մեջ:

Դ.- Հայ Կաթողիկէ եւ Աւետարանական համայնքապետներուն հետ՝ շնորհաւորական այցելութիւն Ս. Ծննդեան եւ Ս. Յարութեան տօներուն առթիւ: Ընդառաջած է զոյզ համայնքներու բոլոր հրաւերներուն ներկայութեամբ եւ շնորհաւորագիրներով:

Ե.- Հառւըրտ Գարակեօգեան Հաստատութեան եւ ճինշեան Յիշատակի Ձեռնարկի տնօրենութիւններուն հետ՝ փոխադարձ այցելութիւններով պահպանուած է սերտ կապը, համագործակցութեան հեռանկարով:

Զ.- ՀՀ Մարդասիրական խմբակի բժիշկներու հետ պաշտօնական յարաբերութիւն մշակուած է Դարմանաստունեն ներս մարդասիրական գործունեութիւն ծաւալող ՀՀ Մարդասիրական Առաքելութեան խումբի ներկայացուցիչ գնդապետ Արկատի Տօնյեանի հետ, որուն արդիներով հայրենիքն ժամանած յաջորդական Մարդասիրական բժշկական խմբակները «ՊԱՏԻՒՅ ԳԻՐ»-ով պարգեւատրած են Շրջ. Վարչութեան ատենապետուիիները, Պատսպարանի յանձնախումբ

անձնակազմերը, Առողջապահական յանձնախումբի կարգ մը ընկերութիւնները, ինչպէս նաեւ Դարմանատուննեն ներս գործունեայ բժիշկներն ու բոյժքոյրերը:

Ե.- ՏՈՐՉԱՍ բարեսիրական ընկերութեան հետ, Դարմանատան բժշկական գործիքներ ապահովելու գծով:

Ընթացքին ընկերութեան ներկայացուցած արհեստներու ուսուցման եռամսեայ ծրագիրին, մեծաթիւ խաչուիիներ իրենց մասնակցութիւնը բերած են:

Նաեւ, ծառայողական գետնի վրայ, Ընկերութեան տնօրենութիւնը միութեանս տրամադրած է 330 նպաստընկալ ընտանիքի մաքրողական կողովներ, որոնց բաշխումը կատարուած է 5-6 Յուլիս 2021-ին, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ ներքնասրահին ներս:

Ը.- Պետական մարմիններու հետ

1- Ընկերային Հարցերու եւ Աշխատանքի տնօրենութեան հետ, պետական նոր օրենքներու փոխանցմաս: Միաժամանակ միութեան ձեռնարկներու եւ կարիքներու ապահովման նպաստող արտօնագիրներ ապահովելու շրջագիծն ներս:

2021-ին, Ռամատանի ամսուն, Իֆթարին, Շրջ. Վարչութեան ընկերութիւններու ձեռնամբ, հիլասիրած են Հալեպի շրջակայքը պաշտպանող պահակակետերու պետական գինուրներուն (շուրջ 200 հատ): Իսկ 2021-ին, նոյն առիթով, իր մասնակցութիւնը բերած է ճաշի ծրագիրով մը մօտաւոր 35 արաբ կարիքաւոր ընտանիքներու:

2- Սուրիական Կարմիր Մահիկի Հալեպի տնօրենութեան հետ, նպաստ եւ դեղորայք ապահովելու «Փեթակ» խոհանոցին եւ դարմանատան համար:

3- Պետական Վարչութեան ընկերութիւններ մասնակցած են Ընկ. Ծառայութեան եւ Աշխատանքի տնօրենութեան եւ Բարեսիրական Միութիւններու Համընկերակցութեան ժողովներուն, դասընթացքներուն, ցուցահանդեսներուն եւ շնորհաւորական այցելութիւններ տուած են Ֆթըր եւ Աստիա տօներուն առիթով:

-2021-ին, յաջորդականօրէն ներկայ գտնուած է Դամասկոսի մեջ, Պետ. Ընկ. Ծառայութեան Նախարարութիին՝ տոքթ. Սալուա Ալ Ապտ Ալլահի շնորհակալական հանդիպումին, Հալեպի Բարեսիրական Միութիւններու Համընկերակցութեան կողմէ վաստակաշատ Հոհի Կանանեանի պարգե-

ւատրման, ինչպէս նաեւ անոնց կազմակերպած երկօրեայ հաշուապահական եւ «Շուկայավարում, Marketing»-ի դասընթացքներուն:

-Պասկաձեւ համաճարակին պատճառաւ քանից յետաձգուած Պետական Անդամական Ընդհանուր ժողովը գումարուած է Շրջ. Վարչութեան կազմակերպութեամբ, 28 Յունիուր 2021-ին, պետական անձնաւորութիւններու ներկայութեամբ: Այս շրջանին նոյնացած են հայկական ու պետական վարչութիւններու կազմերը:

-8 Օգոստոս 2021-ին, UNICEF-ի կողմէն տրամադրուած դաստիարակչական եւ մարդական բազմատեսակ խաղալիքներու ծրագրները, բաժնած է ՀՄԸՀ-ի, Կիրակորեայ դպրոցի, Պատսպարանի, Մանկամտուի եւ Միացեալ Վարժարանի փոքրիկներուն:

-23 Օգոստոս 2021-ին, Հալեպի Բարեսիրական միութիւններու համընկերակցութեան խորհուրդի անդամները գլխաւորութեամբ՝ տնօրենին Տիար Յեսամ Սապաղին, Ընկերաթշկական կեդրոն այցելած են եւ շերմ հանդիպման ընթացքին, անոնք ականչալուր ու ականատես ըլլալով միութեանս բազմատեսակ գործունեութիւններուն, հաստատած են համագործակցութեան անհրաժեշտութիւնը եւ աւարտին ՍՕ Խաչի աշխատանոցին նուիրած 5 կարի մեքենաներ:

3. ԿԱՇՄԱԿԵՐՊՉԱԿԱՆ

Ա.- Շրջ. Վարչութեան ժողովներ

Շրջ. Վարչութիւնը իր հերթական ժողովներու ընթացքին հետեւած է մասնաճիւղերու եւ Շրջ. յանձնախումբերու կազմակերպչական աշխատանքին, մշակած է ծրագիր, գործադրած է ՀՕՍ-ի Կեդր. Վարչութեան շրջաբերականներով ներկայացուած պահանջներով: Յաճախ ունեցած է խորհրդակցական հանդիպումներ Վարչութիւններուն եւ Շրջանային Յանձնախումբերուն հետ ու քաջալերած՝ անոնց կազմակերպած բոլոր ձեռնարկներու:

Իսկ Շրջաններու մասնաճիւղերու Վարչութեանց հետ հեռածայնային հետեւողական կապով թէ՛ Շրջ. Վարչութեան անդամներուն եւ թէ Վարչութիւններու ատենապետներուն հետ:

Բ.- Մասնաճիւղեր

ՍՕ Խաչը այսօրուան տուեալներով ունի -10- մասնաճիւղ, 1400 անդամ:

ԳԱՆՁԱՄԱՐ

Մասնաճիւղերը գործած են խմբային դրութեամբ եւ գործունեութիւն ծաւալած՝ յանձնախումբերու միջոցաւ: Նստավայրի մասնաճիւղերը ամսական դրութեամբ իրենց նիւթական ներդրումը ունեցած են Շրջանային Առողջապահական եւ Խնամատարական յանձնախումբերուն:

Հակառակ Պսակաձեւ ժամկի կաշկանդոր պայմաններուն եւ Երկրու ներս տևատսական անքարենպաստ ու ծանր կացութեան, բոլոր մասնաճիւղերը պարտաճանաչութեամբ կատարած են իրենց պարտաւորութիւնները: Ներքին դաստիարակչական բնոյթի աշխատանքներու կողքին, կազմակերպած են Եկամտաբեր ձեռնարկներ, ինչպէս՝ պտոյտներ, ընթրիքի երեկոներ, նախաճաշ, դասընթացքներ եւ տոնիմիկ սովորութիւններու յայտագիրով ձեռնարկներ: Մասնակցութիւն բերած են գաղութային հանդիսութիւններու: Մնայուն ծրագիրներու շարքին եղած է Ծերանոցի եւ Ազգ. Պատսպարանի սաներուն այցելութիւնն ու ճաշի հիւրասիրութիւնը:

Գ.- Շրջաններու այցելութեան ծիրեն ներս

* 24 Մայիս 2021-ին, «Երեբունի» մասնաճիւղի վարչութեան հրաւերով Շրջանային Վարչութեան ընկերութիւնները Երկօրեայ այցելած են Դամասկոս ներկայ զլլալով Մասնաճիւղի Մայրերու Օրուան տօնակատարութեան:

* 3 Յունիս 2021-ին Շրջանային Վարչութիւնը Երեք անդամներով՝ Երօրեայ առաքելութեամբ մը մեկնած են դեպի Քեսապ եւ Լաթաքիա ներկայ գտնուելու Գարատուրանի «Գետաշեն» եւ «Մեղրի» մասնաճիւղերու Անդամական Ընդհանուր ժողովներուն: Այս ընթացքին Վարչութիւնս ՍՕԻՆի բարձրագոյն՝ ԿԱՆԹԵՇ շքանշանով պատուած է 3 ընկերուի:

Դ.- Շրջանային յանձնախումբեր

ՍՕ Խաչի Ազգ. Պատսպարան, «Փեթակ» խոհանոց, Դաստիարակչական, Աշխատանոց, Զեռարուեստ, Խնամատարական, Առողջապահական, Մանկամասուր, Յրատարակչական, Արխիտայիշին եւ Վերջերս յառաջացած Շուկայավարման Շրջանային Յանձնախումբերը, 40 պաշտօնեաներով, իրաքանչիւրը իր աշխատանքի ծիրեն ներս գործած է աշխուժօրեն եւ նուիրումով, բարոյական եւ նիւթական մեծ վարկ ապահովելով միութեան:

* Աշխատանոցի Յանձնախումբը տպածոյ ծածկոցներու պատրաստութեան կող-

քին, կը ստանձնե՛ Հայկական վարժարաններու, Եկեղեցիներու, բարեսիրական հաստատութիւններու, անհատական վաճառառուներու, շրջաններու միութիւններու եւ Սուրբիային դուրս հաստատութիւններու թէ անհատներու պատուերները:

* Զեռարուեստի Յանձնախումբը, Մշակոյթի պահպանման առաքելութեամբ, բժախնդ-

որեն կը տանի հայկական ասեղներու պահպանման եւ ուսուցման աշխատանքը: Միաժամանակ կը նպաստ գործ հայթայթելով խաչուիիներու եւ անհատներու:

* Մանկամասուրի Յանձնախումբը ամենօրեայ հերթապահութեամբ եւ ուսուցչուիին-

ներով, ճիգ չէ խնայած բարօր եւ ուրախ մթնոլորտ ստեղծելու իրեն խնամքին յանձնուած շուրջ 20-25 Երեխաներու, անոնց սորվեցնելով՝ գոյները, թուանշանները, ներկելը, Երգեր եւ դաստիարակչական բնոյթի խաղեր: Կազմակերպած են Մանուկներու Խաղի օր եւ Նշած՝ հայկական տաղաւարները փոքրիկներուն հետ միասին.- Կաղանդի, Բարեկենդանի, Տեառնընդառաջի, Մայրերու օր-

ուան եւ Զատկուան տօները եւ ձեռային աշխատանքներով ուրախացուցած փոքրիկները:

*Առողջապահական - Դարմանատուն

Ըսկերաքչեկական կերպութեան ներս տեղակայուած դարմանատունը շարունակած է

իր ծառայութիւնը մատուցել շրջանի հայ թօսար բնակչութեան, յարմարագոյն սակերով եւ երբեմն ալ անվճար, նիւթական դժուարութիւններ ունեցող անձանց, Պասկածեածահրի համաճարակի զգուշաւորութիւնը պահպանելով եւ յաճախակիորէն հականեխելով:

Որոշ պարագաներու համար ալ տրամադրուած են տևային հիւանդներու անհրաժեշտ սարքեր Վերադարձուելու պայմանով, ինչպէս՝ անկողին, աթոռակ, անթացուապ եւ Օxymeter. Դարմանատունը ներս կը մատուցուին հետեւեալ մասնագիտական բաժինները.-

Դարմանատունը ունի իր տնօրենուիին, 2 բոյքոյր, տարրալածուրանի մեկ պատասխանատու բժշկուիի եւ մնայուն ու այցելու - 34- բժիշկներ, իրենց մասնագիտական բաժիններով՝ Ներքին հիւանդութիւններու, Ներքին ուռուցքային, Մանկաբուժական, Ուսկրային, Մաշկային, Կանացի, Սրտանօթային, Զղային համակարգի, Աստամարտական, Ակնաբուժական, Գեղձային, Անօթային վիրաբուժութիւն, Միզասեռական, Սննդակարգային, Թիթ-Ականջ-Կոկորդ, շնչուղիներ, Ներքին երիկամային, ստամոքսային եւ եքուրաֆիա:

ՀՀ Մարդասիրական մասնագետ բժիշկներու խմբակները կամաւոր կը ծառայեն դարմանատունը ներս եւ համագործակցութեան բարձր ոգիով կը սատարեն դարմանատան: Յիշեալ խումբերը պատույ գիրեռով կամ շնորհակալագիրներով գնահատած են

դարմանատան անձնակազմը համագործակցութեան համար, իսկ յանձնախումբը իր կարգին երբեմն յուշանուերով եւ կամ մտերմիկ հաւաքով պատուած է խումբերու անդամները, իրենց անսակարկ նուիրուին համար:

Դարմանատունը ստացած է որոշ քանակի դեղեր ՀՕՄ-էն, ՍՕԽաչի Շրջ.Վարչութենեն, ՀՀ Մարդասիրական առաքելութեամբ Հալեա գտնուող խումբերէն, Կարմիր Մահիկ կազմակերպութենեն, Սար Ելիաս դարմանատունը, Ultra Medica եւ Oubari դեղ արտադրող ընկերութիւններէն, անհատ բարերարներէ: Ինչպէս նաեւ հայր Փօլ Պետրնեան ճնշումի գործիքներ եւ լաւ որակի բժշկական դիմակներ:

Յանձնախումբը դիմատետրի էջով, յաջորդաբար հայերէն/արաբերէն լեզուներով տեղեկութիւններ հրապարակած է դարմանատան մատուցած բժշկական մասնագիտութիւններու ու գործունեութիւններուն շուրջ, ինչպէս նաեւ յայտարարութիւն տեղադրած է դասախոսութիւններու, դասընթացքի, համաճարակի, Echo-ի գեղեալ ընսրութեան...:

Իր կարգին Երկիր Մետիայի Հալեա աշխատակազմը քանի մը անգամ նկարահանած է դարմանատան աշխատանքը:

Յանձնախումբ կազմակերպած է

ա) Ծտապ Օգնութեան դասընթացք 2021-ի Մայիսին 32 մասնակիցներով, տեսական եւ գործնական գիտելիքներու մատուցմամբ՝ ՀՀ-էն ժամանած բժիշկներու: Աւարտին մասնակիցները ստացած են համապատասխան վկայագիրներ:

բ) 26/2/ եւ 9/4/ 2021-ին «Գեղձային հիւանդութիւններ» եւ «Գիրութիւնը եւ Շաքարախտի Ազդեցութիւնը» նիւթերով դասախոս՝ բժշկի Մատիհա Պարաքար: Դասախոսութեան աւարտին Ultra Medica ընկերութեան կողմէ նիւթին հետ առջնուուր դեղեր բաժնուած են ներկաներուն՝ համապատասխան բացատրութեամբ:

*ՍՕ Խաչ-Ազգ. Պատսպարան

Աւելի քան հարիւրամեայ կեանք ունեցող ՍՕԽաչ-Ազգ. Պատսպարանը կը դեկավարուի Շրջանային յանձնախումբով, որ հետամուտ եղած է առաւելագոյն կատարելութեամբ իրագործել իրեն վստահուած աշխատանքը եւ ծառայութիւնը, սաներու Ֆիզիքական եւ հոգեկան առողջութեան պահպանման ու կենցաղային առօրեայ խնդիրներու

ԳԱՆՁԱՄԱՐ

լուծման կողքին, ապահովելով անոնց համար ուսումնառութեան բնականոն ընթացք եւ բազմակողմանի կայուն զարգացում՝ ի խնդիր ապագայի ինքնաբաւ, յաջողակ եւ ընկերութեան համար օգտակար անհատի կազմակրման:

Պատսպարանը ունի մնայուն 8 սան: Ինչպէս նաեւ 26 այցելու սաներ: Նահատակներու կամ ընտանեկան թէ ընկերային դժուար պայմաններու մէջ յայտնուած ընտանիքներու զաւակներ, որոնց նկատմամբ ունեցած է հոգատար վերաբերմունք եւ ապահոված՝ անոնց կարիքները: Փորձած է առաւելագոյնս գոհացնել սաները, առօրեայի ընթացիկ մրժութեան դրւու՝ շրջապտոյտով, բանակումով եւ այլ հրաւերներով:

Արժանացած է ՀՕՍ-ի Կեդրոնական Վարչութեան, ՀՕՍ-ի եւ ՍՕԽաչի մեծ ընտանիքներու ուշադրութեան, իրենց կատարած նուիրատութիւններով, որոնք նշանակալից տեղ ունեցած են սաներու բարօր կեանքի ապահովման մէջ:

ՍՕ Խաչի Ազգ. Պատսպարանը միշտ վայելած է իր հոգեւոր հօր՝ Բերիոյ Թեմի Առաջնորդի հովանաւորութիւնը: Պարբերաբար հանդիպումներով Սրբազն հայր իրազեկ դարձուցած է պատսպարանի առօրեային եւ խորհրդակցած կարեւոր ինդիրներու շուրջ:

Ազգ. Իշխանութիւնը իր խորհուրդներով, թաղականութիւններով եւ Առաջնորդաբարանի պաշտօնենութեամբ, ունեցած է միշտ քաջալերող վերաբերմունք եւ դիրացուցած յանձնախումբի աշխատանքները: Իսկ նպաստից յանձնախումբը ըստ հնարաւորի օգտակար դարձած է, տրամադրելով հանդերձանք կամ գնումի կտրոններ եւ սաներու կրթական յատկացում:

Հալեպի մէջ գործող ՀՀ մարդասիրական ծառայութեան յաջորդական խումբերը տարբեր առիթներով այցելած են պատսպարան եւ սաներուն հասրեա իրենց հոգատարութիւնը արտայայտած՝ յատուկ պատրաստուած յայտագիրով, նուերներով կամ սննդեղների օժանդակութեամբ:

Տնտեսական ծանր պայմաններու պարտադրանքով, օժանդակութիւն ապահովելու մտահոգութեամբ՝ (դեղորայք, սննդակիւթեր, հանդերձանքներ, եւայլն) շարունակած է բարեսիրական տարբեր կազմակերպութեանց, ՀՀ Հալեպի Գլխաւոր Հիւպատոսութեան, ՀՀ Մարդասիրական ծառայութեան խումբերու հետ յարաբերութիւնները եւ փորձած է ընդ-

լայնել գործակցութեան իր շրջանակը. ի խնդիր պատսպարանի ու սաներու բազմապիսի կարիքներու բաւարարման, միաժամանակ ընդունած է պաշտօնական այցելութիւններ եւ հրաւերներ: Այսպէս՝ Կարմիր Մահիկին, Քրիստոնեական Բարեսիրական Կողմերու Church In Need-ի ներկայացուցիչին, SOAR-ի, SOS-ի, ճինշիեան Յիշատակի Զեռնարկի, Յառլըրտ Գարակեօգեան դարմանատան, Քրիստոսի Եկեղեցւոյ դարմանատան, Քաղաքապետարանի տարբեր բաժանմունքներու, Նախագահի տիկնոց հովանաւորած բարեսիրական կազմակերպութեան, հայամական Առլքաֆի տնօրենութեան, ՄԱԿ-ի Յալեաի գրասենեակի ներկայացուցիչին, Քրիստոնեայ թէ հայամ բարեսիրական կազմակերպութիւններու կամ կիրակնօրեաներու:

Ցարդ պատսպարանը օգտուած է գաղութիս տարբեր շրջանակներու բարերարներու ճաշի մատակարարումներէն եւ հիւրասիրութիւններէն, ինչպէս նաեւ սիրով ընդառաջած է մշակութային, մարզական, բարեսիրական միութիւններու, վարժարաններու եւ համայնքային մարմիններու կազմակերպած ճեռնարկներու հրաւերներուն, ճաշի մատակարարումներուն եւ հիւրասիրութիւններուն:

Յանձնախումբը իր կարգին հնարաւոր միջոցներով յայտնած է իր շնորհակալութիւնն ու երախտագիտութիւնը:

Ե.-Գործունեութիւն

ՍՕ Խաչի գործունեութիւնը կը ծաւալի ո՞չ միայն Շոջ. Վարչութեան աշխատանքով, այլև մասնաճիւղներու վարչութիւններու, Շոջ. Յանձնախումբներու միակամ ու կազմակերպ գործունեութեամբ:

Շոջ. Վարչութեան սիրտը կը բարախէ ոչ միայն իր գաղութի հարցերով, այլև համայնքայի հայութիւնը յուզող համահայկական տագնապներով: Ան հեռանկար ունի իր շարքերը երիտասարդացնել եւ աշխուժացնել՝ գիտակից եւ ուսեալ տարրը ներգրաւելով իր ծրագիրներուն, հաւատալով, որ նոր հորիզոններ նուածելու համար, անհրաժեշտ է երիտասարդութեան ներուժը:

Յատուկ թօնինդրութեամբ ան հետամուտ եղած է Սուրբի մէջ ՀՕՍի ծրագիրներու եւ մարդասիրական օժանդակութիւններու անխափան շարունակականութեան, իրականացնելով:-

*ՀՕՍ-ի «Պնակ մը Տաք ճաշ» ծրագիրը «Փեթակ» խոհանոցն ներս, Խնամատարական յանձնախումբի մատակարարումով եւ

հԱԿՈՒԹՅՈՒԹԵԱՄԲ:

*ՀՕՄ-ի օանատայի Միաւորի Ներդրումով 2020 եւ 2021 տարիներուն՝ «Տաքուկ Զգեստներ»ու ծրագիրը պատրաստութեամբ աշխատանցին եւ բաշխումը Ազգ Միացեալ Մանկապարտեզի եւ Վարժարանի աշակերտութեանց:

*ՀՕՄ-Ի ԿՐԹԱՁՈՒՅՎԻ ՖՈՆՏԵՆ 2020-2022 ԻՆՍՈԼԱԿԱՆ ՏԱՐԵՎՐԺՁԱՆՆԵՐԻ ՆԱԽԱ-
ՄԱՆ ՕԳՏՈՒԱԾ ԵՆ ՀԱԼԵՎԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱ-
ԼԱՐԱՆԻ ՀՈՐՍ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ:

*ՀՕՄ-ի Ամերիկայի արեւելեան շրջանի միաւորի Ներդրումով 2021-ին, «Տաքուկ Բնակարան» ծրագիր :

Ասունց կողմից, իրականացուցած է.-

*Արցախի գօրակցութեան ծիրէն Ներս, 15 Նոյեմբեր 2020-ին Ս. Աստուածածնայ Եկեղեցւոյ Ներքնասրահէն Ներս «Ճաշի Վաճառք», որուն հասոյթը փոխանցուած է արցախահայութեան:

Ցարդ, ՍՕ Խաչը որպես ՔՕՄի մեկ շառաւիդ, հաստատակամ կը մնայ շարունակելու մարդասիրական ծառայութիւնները Արցախի ժողովուրդին եւ նահատակներու ընտանիքներուն:

*Փետրուար 2021-ին ՀՕՍ-ի օրուան առթիւ, հոգեհանգստեան արարողութիւն՝ ՀՕՍ-ի, ՍՕԽ-ի եւ Ազգ. Պատսպարանի բարերար Անշեցեալներուն հոգիներուն համար, Աստավայրի թէ շրջաններուն Մէջ:

*Դաստիարակչական յանձնախումբի կազմակերպութեամբ իրականացուցած է «ՄԵծ Պահը»ի դասախոսաշարք մը, 23 Փետրուար 2021-ին, «ՄԵծ Պահոց Կիրակի-Ները» հոգեշնորհ S. Մանուկ Աբեղայ Պարի-խանեանի մատուցմամբ: 9 Մարտ 2021-ին, «Ինչպես Արձագանգել Տիրոջ Ապաշխարութեան Կանչին» դասախոս՝ Գերշ. S. Մասիս Սրբ. Եպս. Զօպուեան: 23 Մարտ 2021-ին, «Սուրբ Պատարագ» դասախոս՝ Հոգեշնորհ Հայր Ասդրանիկ Աբեղայ Քիւրիւլեանի: 17 Ապրիլ 2021-ին սեմինար Գ. Զամալեան սրահին ներս, ուր Ներկայացուցած են դասախոսութիւններ «Ակնարկ Մը Հայ Մանրանկար-չութեան» դասախոս՝ Սիրան Ամպարճեան, «Նկարագիրներու տեսակներ Եւ Յաղորդակ-ցութեան Ձեւեր» դասախոս՝ Լուսին Չիլաբօշ-եան: Իսկ համացանցի միջոցաւ դիմատես-ողի իրենց էջով, հաղորդակից պահած են հաւ-րութիւնը՝ Եկեղեցական, ազգային, միջազ-գային, պատմական, աշուղական, մանկա-վարժական, բուսաբանական եւ պսակաձեւ

Ժահը Նիւթերով:

*17 Նոյ. 2021-ին «Կլիմայի Փոփոխութեան Հարցը» դասախոս՝ Գերշ. S. Մասիս Ս. Եպս. Զապուտեան: 15 Դեկտ. 2021-ին «Երեխան Ըստակեցին ՄԵ» դասախոս՝ Տիկ. Յասմիկ Պապաջանեան:

*29 Մարտ 2021-ին, «Մայրերու Օր»ուան աւանդական տօնակատարութիւն յատուկ գեղարուեստական յայտագիրով եւ բանախոս՝ «Գանձասար» շաբաթաթերթի խմբագիր Զարմիկ Պողիկեանի «Պատմութեան Ընթացքին Յայ Կնոջ Դերը» թեմայով: Այս առթիւ ՍՕԽաչի «Կանքեղ» շքանշանով պարգետարուած են նստավայրի 8 ընկերուիհեներ:

Զեռնարկը օրին ուղիղ եթերով սփռուեցաւ «Ռատիօ Երազ»-ով եւ ապա անոնց թղթակցութիւնը լոյս տեսաւ «Գանձասար» շաբաթաթերթին մէջ եւ հրապարակուեցաւ դիմատեսրով:

Մայրերու օրուան տօնակատարութիւն-ները Նշուեցան և ատէ բոլոր շրջաններէն ներս:

*7 Մայիս 2021-ին, Երիտասարդական հաւաք, զանազան մասնագիտութիւններու հետեւող շուրջ 10 համալսարանական Երիտասարդուհիներու, Ներկայացնելով ՀՕՍ-ՍՕԽ-ի կառոյցը եւ Շրջ. յանձնախումբերու գործունեութիւնները:

*21 Մայիս 2021-ին, Նատավայրի մասնագիւերու նորագիրներու դասընթացը:

*29 Մայիս 2021-ին, 93 նորագիրներու երդման արարողութիւն, որ դիմատեսրի վրայ մեծ արձագանգ ձգեց եւ նպաստեց ՍՕՆ-ի շարքերու խտացման ու երիտասարդացման:

*2 Հոկտեմբեր 2021-ին, «Հայ Կինը» Ահլթի Ներկայացումնեն Ետք, ՍՕ Խաչի ԿԱՆԹԵԴ շքանշանով պարզեատրած է Վաստակաշտառ Երկու ընկերութիւններ:

*2 Դեկտեմբեր 2021-ին, ՀՕՄ-ի Կեղծ Վարչութեան Երկարամեայ ատենապետուիի հանգուցեալ Վանուիի Խսաջանեանի մահուան առթիւ հոգեհանգստեան պաշտօն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ, ապա «Գ. Համալեան» սրահեն Ներս սրտի խօսքեր փոխանցուեցան ՍՕԽ-ի ատենապետուիիի Եւ Յշիկ Կանանեանի կորպէ:

*9,10,11 Դեկտեմբեր 2021-ին, Ծրջ. Վարչութեան կազմակերպութեամբ՝ Ձեռարուեստի, Աշխատանցի եւ «Փեթակ» խոհանցի եւ աւելի ուշ մասնաճիւղերու եւ Մանկամուրի յանձնախումբերու մասնակցութեամբ

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

Նոր Տարուան տօնավաճառ:

*«Գերազանց ուսանողներու ծրագիր»-ի իրագործումով, Նիւթական պարգևներով գնահատուեցան 2020-ին Ազգ. Զարդն Եփիտ ճեմարանի եւ շրջաններու Միջնակագի եւ Երկրորդականի պետական քննութեանց առաջին երեք դիրքերը գրաւած հայ աշակերտները:

2.- Քարոզական-Յրատարակչական

*Միութեանս աշխատանքն ու գործունեութիւնը առաւելագոյնս ցոլացնելու հիմնական ազդակներէն մեկը կը մնայ քարոզութիւնը, իր զանազան միջոցներով:

*ՍՕ Խաչի դիմատետրի Էջը՝ «Souriahay Oknoutian Khach - Շրջանային Վարչութիւն» անունով, շարունակած է գործել եւ նպաստել Միութեանս գործունեութեան տարածման: Էջը այսօր ունի 3100-էն աւելի հետևող:

*Բոլոր մասնաճիւղերը ունին առանձին դիմատետրի Էջերը, ուր կը տեղադրեն իրենց յայտարարութիւններն ու գործունեութիւնները:

*Փետրուար 2021-ին ՍՕԽաչի Ընկերարժշկական Կեդրունէն ներս, 31 կայանի հաղորդավարութիւն Մեթր Մարիա Գարբիելեան, «Սուրբական Պետութիւն - ՍՕ Խաչ Համագործակցութիւն» թեմայով, հարցազրոյց ունեցած է 2 ընկերութիւններու հետ, որոնք համապարփակ ծերով ներկայացուցած են այս ծիրէն ներս ծաւալուած աշխատանքը:

*2021-ի Հոկտեմբերին, ծնունդ առաւ ՍՕ

Խաչի արտադրութիւններու առցանց վաճառականից «NAROD» մակարդակը, ծանօթացնելու համար ՍՕԽաչի բոլոր մասնաճիւղերուն ու Շրջանայինի յանձնախումբերու արտադրութիւնները՝ օտար միջավայրին: Այսօր, ի պատիւ մեր մշակութասեր եւ աշխոյժ ընկերութիւններուն, տարեկան ցուցահանդեսները լուսարձակի տակ կը մնան Սուրբիոյ եւ այլ Երկիրներու մէջ, ուր յաճախ Ձեռարուեստի, Աշխատանցի, Փեթակ խոհանցի, եւ մասնաճիւղերու արտադրած ու ցուցադրուած գործերը արժանացած են գնահատանքի ու քաշալերանքի:

Հպարտանքով կ'ուզենք յիշել, թէ ՍՕ Խաչը որպէս միութիւն գրաւած է առաջին դիրքը եւ արժանացած մրցանակի՝ «Խեյր Ատտին

Ասատի» մշակոյթի պահպանման կազմակերպած տարեկան մրցանքին:

*Յայկական ասեղնագործութեան պահպանման թեմայով 31 կայանի հաղորդավարութիւն հարցազրոյց Մը ունեցած է Ձեռարուեստի յանձնախումբի ընկերութիւններուն հետ:

*Արաբական BBC կայանի հաղորդավարութիւն Հաատ Ֆթուն-ի հայկական խոհանոցին մասին յայտագիր մը պատրաստելու փափաքին ընդառաջելով, «Փեթակ» խոհանցի յանձնախումբի ներկայացուցիչ ընկերութիւն մասնակցած է սոյն յայտագիրին եւ արաբերէն լեզուով ներկայացուցած հայկական խոհանոցը:

Ե.-Գործակցութիւն Եւ Մասնակցութիւն.- Այս ծիրէն ներս մասնակցած է՝

* ՀՄՀՍ-ի Շրջ. Վարչութեան յաձնախումբերու միջնաօթացման մտերմիկ ընթրիքին.

* Հայ Ծերանցի Մայրերու Օրուան հանդիսութեանց եւ Մեծն Ներսէսի աւանդական ճաշկերոյթին:

*Ապրիլեան Կեդրունական կազմակերպիչ յանձնախումբին մէջ ունեցած է իր ներկա-

յացուցիչը եւ մեծաթիւ խաչուիիներով մասնակցած՝ շահերթին, մոմավառութեան, ծաղկեմատոյցին եւ արեան տուչութեան:

-Մայիսեան հանդիսութիւններուն:

-Երկրիս նախագահական եւ Բերիոյ Հայոց թեմի Ազգ. Երեսփոխանական լրացուցիչ ընտրութիւններուն գործուն մասնակցութեամբ եւ «Փեթակ» խոհանոցի ճաշի մատակարարութով:

-Ծրջանես Շուշիի մէջ նահատակուած 3 ընկերութիւն հոգեհանգստեան արարողութեան ապա յուշակոթողի բացման, ծաղկեպսակի գետեղման եւ հոգեճաշին:

-ՀՅԴ 131-ամեակի տօնակատարութեան «Գ. Եսայեան» սրահեն Ներս:

*9 Հոկտեմբեր 2021-ին, Դամասկոսի մէջ 19 երկիրներու դեսպանատուններու կողքին, արժանի եղաւ մասնակցելու Սուրբոյ Դիւանագիտական Ակումբի «Diplomatic Women Club Of Syria» կազմակերպած բարեսիրական ցուցահանդեսի վաճառքին, ցուցադրելով ՍՕ Խաչի Ձեռարուեստի, Աշխատանոցի, Մասնաճիւղերու արտադրութիւնները, որուն աւարտին գնահատուեցաւ Նիւթական պարգևելով: Ցուցահանդեսը բացարիկ արիթ եղաւ նորաստեղծ NAROD կաճառանիշի ծանոցման:

*26 Հոկտեմբեր 2021-ին, մաս կազմեց նաեւ Հալեպի Պետական Համալսարանի Անգլերէն գրականութեան բաժանմունքի սրահեն Ներս իրականացած Ազգային լեզու-

ներու ծանօթացման ձեռնարկին, որ իր մասնակցութիւնը բերաւ ընտիր ձեռագրործներու ցուցադրումով եւ հայկական մշակոյթը ներկայացնող տեսերիզով մը, որը ականաւոր անձնաւորութիւններ դրուատանքի արտայայտութիւններով քաջալերեցին որպէս ինքնուրոյն դիմագիծ ունեցող միութիւն:

*5-6-7 Դեկտեմբեր 2021-ին, Արար գրողներու միութեան կազմակերպած «Հայկական Մշակոյթի Շաբաթ» ձեռնարկին, արաբերէն լեզուով պատրաստած հայկական մշակոյթի տեսերիզի ցուցադրութեամբ:

Ը.-ՍՕ Խաչի Եկամտաբեր Կեղրուներ

1-ՍՕ Խաչի Երկու վաճառատունները՝ Նախշատունն ու Սիլէյմանիի վաճառատունները կը գործեն, շնորհիւ Ձեռարուեստի եւ Աշխատանոցի յանձնախումբներու ընկերութիւններու աշխոյժ մասնակցութեան:

2-ՍՕ Խաչի դարմանատուններ Ներս, 20 Նոյեմբեր 2020-ին ընթացք առած է առողջապահական մարձումի կեղրոնի «Բուժող ձեռքեր»-ու աշխատանքը մասնագետ երեք աշխատողներով: Ակզբանական շրջանին կեղրոնը եռամսեայ անվճար ծառայութիւն մատուցեց հանրութեան, ապա նպաստաւոր այցեգիներով շարունակեց իր աշխատանքը աւելի հեզասահ, մեծ վարկ ապահովելով եւ ներգրաւելով մեծաթիւ հայ թէ օտար յաճախորդներ:

3-Ընկերաբժշկական կեղրոնի վաճառատուններէն մէկը շահարկման տրուեցաւ որպէս գեղագիտական կեղրոն:

4-Քեսապի Կազմուրման Կայանի շինարական աշխատանքները կ'ընթանան կապալառուի հսկողութեամբ եւ Քեսապի մասնաճիւղի կողմէ յառաջացած յանձնախումբի հետապնդումիվ, շրջանի Ծրջ. Վաշչութեան ներկայացուցիչի գլխաւորութեամբ: Այս շրջանին բերքէն ունեցանք բաւականաչափ ձիթապտուիի ձեթ, որ տրամադրուեցաւ Ազգ. Պատսպարանին եւ «Փեթակ» խոհանոցին:

Թ.-Խնամատարական եւ Առողջապահական Ներդրումներ

Ծրջ. Վարչութիւնը բարոյապես եւ Նիւթապես օժանդակած է առողջապահական զանազան խնդիրներ դիմագրաւած հայորդիներու, պսակածեւ ժահրէն վարակուողներուն, պետական բարեսիրական միութիւններու կոչին ընդհառաջելով՝ պետական հիւանդանոցի դեղորայքի եւ թժշկական տարրական պիտոյթներու ապահովման, 2021-ի մարզական, Երիտասարդական եւ Պատանեկան միութիւններու տարեկան բանակումներուն, Համագգայինի Հայագիտական Հիմնարկին, պետական առողջապահութեան գրասենեակի Զորոնա համաճարակին համար կազմակերպած դրամահաւաքին:

Ծրջ. Վարչութիւնը կ'ողջունէ գաղութեն Ներս իր անդամութիւններու բերած կարեւոր ներդրումը, յատկապես՝ ազգային արժեքներու պահպանման, գաղութը կենսունակ ու առողջ պահելու եւ մեր աւանդութիւններու իրայատուկ յատկանիշները արժեւորելու առումով:

ԱՄՓՈՓ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ԴՄԸՄ-Ի ՍՈՒՐԻՈՅ ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

12/7/2021 - 30/11/2021

1-Կազմութիւն

ՀՄԸՄ-ի Սուրիոյ շրջանի 22-րդ Ներկայացուցական ժողովը տեղի ունեցաւ Կիրակի 11 Յուլիս 2021-ին, Արամ Մանուկեան Ժ. Տանը «Լեւոն Շանթ» սրահին ներս: Ժողովի աւար-

տին ընտրութեաւ Սուրիոյ Շրջանային Վարչութեան նոր կազմը, որ իր անդրանիկ նիստին կատարեց դիւանի ընտրութիւն հետեւեալ պատկերով:-

-Աւետիս Տերյան Ատենապետ (Քալեպի մասնաճիւղի ներկայացուցիչ)

-Կարօ Գալայճեան Ատենադպիր (ՄԵՎԱԾ մարզական յանձնախումբի ներկայացուցիչ)

-Ցովիկ Սիրլահեան Գանձապահ (Քաշութքնիչ յանձնախումբի ներկայացուցիչ)

-Լիգա Լալեեան Ցաշուապահ (Գրական Յուշամատեան յանձնախումբերու ներկայացուցիչ)

-Արտօ Փայասեան Խորհրդական (Հրշ. Ակ. Խորհուրդի ներկայացուցիչ)

-Եղիա Զիլեճեան Խորհրդական

-Միհրան Տիգրանեան Խորհրդական (Գամիշլի մասնաճիւղի ներկայացուցիչ)

-Յարութ Գաբրիէլեան Խորհրդական (Լաթաքիոյ Եւ Քեսապի մասնաճիւղերու

ներկայացուցիչ)

-Պողոս Խաճարեան Խորհրդական (Դամասկոսի մասնաճիւղի ներկայացուցիչ)

Մինչեւ 8 Սեպտեմբեր 2021 Շրջ. Վարչութեան գործակարութիւն էր քոյր Մարինա Չիլկօթեան-Պողիկեան, որուն զբաղ ըլլալուն պատճառով 9 Սեպտեմբեր 2021-ին սկսեալ գործակարութիւն նշանակուեցաւ Լալա Չաքարեան, ապա Սեսիլ Պազարպաշեան:

2-Յարաբերական

Ա.-Կերրոնական Վարչութեան հետ

Կերրոնական Վարչութեան հետ Շրջ. Վարչութեան յարաբերութիւնները եղած են թևականուն:

Վարչութիւնն Կերրոնական Վարչութեան հետ կապ հաստատած է հեռաձայնի եւ համացանի միջոցով, ինչպէս նաև հերթական նիստերու ատենագրութիւններն ու մասնաճիւղերուն ուղղած շրջաբերականները յղած է Կերրոնական Վարչութեան:

Կերրոնական Վարչութեան Սուրիոյ անդամ Մանուկ Զեօշկերեանը յաճախ իր մասնակցութիւնը բերած է Շրջ. Վարչութեան հերթական ժողովներուն:

Բ.-Մասնաճիւղերու Վարչութեանց հետ

Շրջ. Վարչութեան յարաբերութիւնները մասնաճիւղերու վարչութեանց հետ եղած են ներկայացուցչութեամբ, նամակագրութեամբ եւ հեռաձայնային-համացանցային ճամբով:

Գ.-Սուրիոյ Շրջանային Սկաուտ Խորհրդին հետ

Շրջ. Սկաուտ Խորհրդի շաբաթական դրութեամբ գումարած է ժողովներ եւ ատենագրութիւնները յղած է Շրջ. Վարչութեան:

Կազմ յառաջացուց Շրջ. Սկաուտ Խորհրդին նոր կազմը, իր 11-րդ նիստով (22 Սեպտեմբեր 2021-ին) հետեւեալ

պատկերով.-

Այս քիւրիւմեան ատենապետ Լիլիթ Տոլմողլեան ատենադպիր Նազօ Խաչոյեան հաշուապահ Ճորժ Քիւրջլեան գանձապահ Բեկի Պալմանուկեան գոյքապահ Ռաֆֆի Սիլվահեան շրջ. խմբապետ Նաթալի Թաթոսեան շրջ. խմբապետ Նաթալի Թաթոսեան շրջ. խմբապետ-ուիհի:

3-Մասնակցութիւններ եւ Գործունեութիւններ

- 17 Յուլիս 2021-ին, շրջանիս IT պատասխանատու Մարինա ՉիլՎրօշեան-Պողիկեան իր մասնակցութիւնը բերաւ IT ներկայացուցիչներու առցանց ժողովին: Յանձնախումբը աշխատանքը ընդլայնելով պիտի հաւաքագրէ բոլոր շրջաններու ՀՍԸՄ-ականներուն անձնական տուեալները Homeonetmen.net կայքեջին մէջ, IT ներկայացուցիչներու գործակցութեամբ: Կազմս հինգ մասնաճիւղերու Data manager-ներ նշանակեց եւ յետ Կեդր. Վարչութեան վաւերացումին, Սուրբոյ շրջանի IT ներկայացուցիչին հետ Database-ի աշխատանքը ընթացք առաւ: Յինգ մասնաճիւղերու Data manager-ներն են՝

Հալեպի մասնաճիւղ Նայիդի Ազարիկեան

Դամասկոսի մասնաճիւղ Միհրան Ղազարեան

Լաթաքիոյ մասնաճիւղ Լորա Մանուկեան

Գամիշլիի մասնաճիւղ Ատուր Աղամեան

Քեսապի մասնաճիւղ Միեր Ղազարեան:

- 22 Յուլիս 2021-ին Կեղրոնական Վարչութեան ցուցմունքին հետեւելով յիշատակուեցաւ «Հայ Մարգիկի Օր»-ը: Դիմատետրի Եջւն սփոռուեցան Սուրբոյ ախոյեաններու փորձառութիւնը ներկայացնող տեսերիզներ, ինչպէս նաև միջ-մասնաճիւղային տողանցքի ընթացքին պարգևատրուող մարզիկնոր ներկայացուեցան:

- Շրջ. Վարչութեանս հովանաւորութեամբ Հալեպի, Քեսապի, Լաթաքիոյ եւ Դամասկոսի մասնաճիւղերու վարչութիւնները իրենց տարեկան բանակումները կազմակերպեցին հետեւեալ թուականներուն.-

* 18-24 Յուլիս 2021-ին, Քեսապի մասնաճիւղի «Շուշի» տարեկան բանակումը տե-

ղի ունեցաւ, ՍՕ Խաչի Կազդուրման կայանեն ներս:

* 19-24 Յուլիս 2021-ին, Դամասկոսի մասնաճիւղը կազմակերպեց տարեկան բանակում Մարմարիթայի Մար Պշարա վանքին ներս:

* 9-15 Օգոստոս 2021-ին, Հալեպի Մասնաճիւղի «Շաւարշ Քրիստոն» տարեկան բա-

նակումը տեղի ունեցաւ ՀՍԸՄ-ի Քեսապի բանակավայրեն ներս:

* 1-7 Սեպտեմբեր 2021-ին, Լաթաքիոյ մասնաճիւղի «Գրիգոր Չպուրճեան» տարեկան բանակումը տեղի ունեցաւ Քեսապի Եքիզոլուխ շրջանի Միութեանս բանակավայրեն ներս:

* 16-19 Սեպտեմբեր 2021-ին, Գամիշլիի մասնաճիւղի «Շուշի» տարեկան բանակումը տեղի ունեցաւ Գամիշլիի մօտակայ «Ուզթութեամբ» գիւղի Մար Շարպէլ ուխտավայրեն ներս:

- 22 Յուլիս 2021-ին Շրջ. Վարչութիւնս ցաւակցական այցելութիւն տուաւ Բերիոյ Թեմի Կաթողիկէ Հայոց Առաջնորդ Արիհապատիւ Տ. Պետրոս Աղք. Միրիաթեանին, Թեմի Միաբաններէն հանգուցեալ Գեղրգ Շ. Վրդ. Շահպատեանի մահուան տիխուր ասիթով:

- 23 Յուլիս 2021-ին, Շրջ. Վարչութիւնս այցելութիւն տուաւ Բերիոյ Հայոց Թեմի Բարեցան Առաջնորդ Գերաշնորհ Տէր Մասիս Սրբ. Եպս. Զօպուեանին, Ազգ. Առաջնորդարաննեն ներս: Նոյն օրը, Սրբազն Յօր այցելութենեն Ետք, Շրջ. Վարչութիւնս այցելեց Բերիոյ Թեմի Կաթողիկէ Հայոց Առաջնորդ Արիհապատիւ Տ. Պետրոս Աղք. Միրիաթեանին, Հայ Կաթողիկէ Առաջնորդարաննեն ներս:

- 30 Յուլիս 2021-ին, Շրջանային Վարչութիւնս այցելութիւն տուաւ Սուրբոյ Հայ Աւետարանական Համայնքի Համայնքապետ Վերապատուելի Դոկտ. Յարութիւն Սելիմեա-

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

Նին, իր գրասենեակեն ներս:

- Մարզական պատասխանատուներու առցանց համագումարին մասնակցելու համար շրջաննեն նշանակութեան Ալին Թումիկեան, Մակի Տօնապետեան եւ Շրջ. Վարչութեան կապ Եղիա Քիլեճեան:

- 15 Օգոստոս 2021-ին, Ս. Աստուածածնայ Վերափոխման տօնին առիթով, Շրջ. Վարչութիւնս քեսապի մէջ կազմակերպեց աւանդական տողանցք, ինվանաւորութեամբ Բերիոյ Հայոց Թեմի Բարեջան Առաջնորդ Գերջ. Տ. Մասիս Սրբ. Եպս. Զօպուեանի: Յետ խաղողօրինեքի արարողութեան, տողանցքը ընթացք առաւ Ս. Աստուածածին

Եկեղեցին մինչեւ համալիր, ուր տեղի ունեցաւ պաշտօնական հաւաք: Տողանցքին իրենց մասնակցութիւնը բերին Հալեպի, Լաթարիոյ եւ քեսապի մասնաճիւերու փողերախումբերն ու սկառուտական կազմերը:

- Կազմս Կեդր. Վարչութեան առաջարկեց ՀՄԸՆ-ի Սուլրիոյ շրջաննեն հանգուցեալ Յարութ Վարդանեանը յետ մահու պարգևատրել ՀՄԸՆ-ի արտակարգ պատուանշանով, նկատի ունենալով, որ ան ՀՄԸՆ-ի Տէր Զօրի կորիգի հիմնադրութեան ի նպաստ եւ ընդհանրապես ՀՄԸՆ-ի Սուլրիոյ մասնաճիւերուն նկատմամբ նիւթական եւ բարոյական մէծ աջակցութիւն ցուցաբերած է:

- 2 Սեպտեմբեր 2021-ին, Շրջ. Վարչութիւնս նստավայրի լման կազմով ներկայ գտնուեցաւ ՀՄԸՆ-ի Հալեպի մասնաճիւի պասթեթպոլի դաշտի բարերարներու այցելութեան եւ հրաւեր ընթրիքին:

- 31 Օգոստոս 2021-ին, Շրջ. Վարչութեանս ատենապետը իր մասնակցութիւնը բերաւ Բերիոյ Հայոց Թեմին կազմակերպած ՀՀ Հալեպի Գլխաւոր Հիւպատոս Մեծարգոյ Արմեն Սարգսիսի ողջերին, Ազգ. Առաջնորդարաննեն ներս:

- 3 Հոկտեմբեր 2021-ին, Շրջ. Վարչութեանս կազմակերպութեամբ տեղի ունեցաւ հոգեհանգիստ՝ Կեդր. Վարչութեան վաստակաշատ անդամ հանգուցեալ եղբ. Արմանտո Թորգումեանի եւ Հալեպի մասնաճիւի հաւատաւոր անդամ, «Վրժանեաց» շքանշանակիր հանգուցեալ Մանուէլ Հալլաճեանի հոգիներուն խաղաղութեան համար, Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ մէջ, ապա հոգեստրճ՝ Ա. Մանուկեան ժ. Տան «Լեւոն Շանթ» սրահն ներս:

- 16-17 Հոկտեմբեր 2021-ին Դամասկոսի մասնաճիւղը Վարչութեան կազմակերպութեամբ տեղի ունեցաւ փինկ-փունկի մրցաշարը:

- 7 Հոկտեմբեր 2021-ին Շրջ. Վարչութիւնս իր մասնակցութիւնը բերաւ Շուշիի մէջ Նահատակուած ՀՄԸՆ-ական ընկերներու տարելիցի հոգեհանգստեան արարողութիւն Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ մէջ եւ ապա յուշակոթողի բացման արարողութեան Ազգային գերեզմանատուններս ներս եւ աւարտին հոգեճաշին «Անի» ճաշասրահն ներս:

- 8 Նոյեմբեր 2021-ին Շրջ. Վարչութիւնս իր մասնակցութիւնը բերաւ ՀՅԴ-ի 131-րդ ամեակի տօնակատարութեան «Գ. Եսայեան» սրահն ներս:

- 6 եւ 13 Նոյեմբեր 2021-ին շրջաննեն Մարիսա ՉիլԱրօշեան-Պողիկեան, Նայիրի Ազարիկեան եւ Լիզա Լալեեան, Եղիա Քիլեճեան եւ Ռաֆֆի Սիլահեան կեղրոնական վարչութեան ներկայացուցիչ Մանուկ Ջէօշէրեանի ներկայութեամբ մասնակցեցան կեղրոնական վարչութեան կազմակերպած Զարողչական Ա. առցանց Սեմինարին:

- 26 Նոյեմբեր 2021-ին Լաթաքիոյ մասնաճիւի վարչութեան կազմակերպութեամբ տեղի ունեցաւ Լաթաքիոյ մասնաճիւի 95-րդ ամեակի ցուցահանդես եւ տօնակատարութիւն, որուն ներկայ գտնուեցաւ Շրջանային վարչութիւնս կեղրոնական վարչութեան անդամի հետ: Տոն Ծառայութեան շքանշանով օժտեց հետեւեալ քոյր-եղբայրները:

Սինաս Պալեան
Մովսէս Կարապետեան
Նազո Ջէշիշեան
Նազո Խալոյեան
Չաւեն Գարբիկեան
Միսաք Մկրտիչեան
Թագուիի Տօքմեճեան
Սոնա Տէր Դալիթեան
Ժանօ Խոտանեան

-28 Նոյեմբեր 2021-ին Շրջանային վարչութեան կազմակերպութեամբ տեղի ունեցաւ ՀՄԸՄ-ի հին ու նոր նշեցեալներու նաեւ ՀՄԸՄ-ական նահատակներու հոգեհանգստեան արարողութիւն Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ մէջ եւ ապա՝ գերեզմանատան մէջ ՀՄԸՄ-ի դամբանականին եւ նահատակներու յուշակոթողին դիմաց ծառկեմատոյց եւ մոմավառութիւն սկառուտներու եւ ֆանֆառի ընկերակցութեամբ:

-30 Նոյեմբեր 2021-ին կազմակեպութեամբ ՀՄԸՄ-ի հիմնադրութեան առթիւ աւանդական ընթիք ՀՄԸՄ-ի պարտեզին ներս ներկայութեամբ նստավայրի վարչամեթենայի անդամներու եւ շքանշանակի ՀՄԸՄ-ականներու:

4-Յանձնախումբեր

Շրջ. Վարչութիւնս յառաջացուց հետեւեալ յանձնախումբեր.-

-Գրական յանձնախումբ

Յանձնախումբը կը բաղկանայ հետեւեալ քոյր-եղբայրներէն.-

- 1- Սեւան Ազարիկեան-Պարմաքսեան
- 2- Նայիրի Ազարիկեան-Արոյեան
- 3- Մարինա Զիլկրօշեան-Պողիկեան
- 4- Ժիրայր Կարապետեան
- 5- Վիգեն Չաղլասեան

Յանձնախումբին մօտ Շրջ. Վարչութեանս ներկայացուցիչն է Լիզա Լալեան:

-Քաշուերների յանձնախումբ

Յանձնախումբը կը բաղկանայ հետեւեալ քոյր-եղբայրներէն.-

- 1- Մարիա Գաբրիելեան
- 2- Մարիա Սերայտարեան
- 3- Շահեն Շահինեան
- 4- Կահեն Պօշկեզնեան

Յանձնախումբին մօտ Շրջ. Վարչութեանս ներկայացուցիչն է Յովիկ Սիրակեան:

-Յուշամատեանի յանձնախումբ

Շրջ. Վարչութեանս նստաշրջանին, Յուշամատեանի յանձնախումբը կը շարունակէ իր աշխատանքները, իր լրումին հասցնելու յուշամատեանի հրատարակութեան բժանդիր աշխատակըքը:

Յանձնախումբին մաս կը կազմէն հետեւեալ քոյրերն ու եղբայրները.-

Մանուկ Քեօշկերեան

Խաժակ Տիլապերեան

Արփի Մանոսեան

Յովիկ Փամբալեան

Յակոբ Տլտլեան

Յանձնախումբին մօտ Շրջ. Վարչութեանս ներկայացուցիչն է Լիզա Լալեան:

-Սուրեն Ներքին Կանոնագրութեան Վերամշակման Յանձնախումբ

Շրջ. Վարչութեանս նստաշրջանին, Սուրեն Ներքին կանոնագրութեան վերամշակման յանձնախումբը պիտի շարունակէ իր աշխատանքը: Յանձնախումբը կը բաղկանայ հետեւեալ քոյրերէն եւ եղբայրներէն.-

Եղիա Ջիլենեան

Մարալ Գալայճեան-Սեմերճեան

Լիզա Լալեան

Յովիկ Փամբալեան

Յովիկ Սիլահեան

Նաեւ Կեդր. Վարչութեան Սուրեն Ներկայացուցիչ Մանուկ Քեօշկերեան:

5-Կորուստներ

Անցնող օրերուն Շրջ. Վարչութիւնս գուժեց մահը հետեւեալ քոյր-եղբայրներուն.-

- Յալեափի մասնաճիւղի հաւատաւոր անդամ Վարուժան Մարգարեանի (Երեւան)

- Տեր Զօրի Կորիգի ազգային բարերար՝ Յարութ Վարդանեանի (Լիբանան)

- Սուրեն Շրջանային նախկին խմբապետուիի եւ Յալեափի մասնաճիւղի հաւատաւոր ՀՄԸՄ-ական Յուրի Սերայտարեանի (Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ)

- ՀՄԸՄ-ի Կեդրոնական Վարչութեան անդամ եւ ՀՄԸՄ-ի Հարաւային Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեաննախկին ատենապետ Արմանտօ Թորգոմեանի (Արժանթին)

- ՀՄԸՄ-ի ծառայութեան շքանշանակիր, Յալեափի մասնաճիւղի ոտևագնդակի ախոյեան, հաւատաւոր երեց Անդրանիկ Սիլիկճեանի (Յալեա):

- ՀՄԸՄ-ի Յալեափի մասնաճիւղի հաւատաւոր անդամ, «Արժանեաց» շքանշանակիր Մանուկ Յալլաճեան (Քանատա):

- ՀՄԸՄ-ի Յալեափ մասնաճիւղին ծառայութեան շքանշանակիր Յարութիւն Մավեանի:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՇԽԱՄԴԻ «ՃԻՇԴ ԿԱՐԴԱԼՈՒ» ՀՄՏՈՒԹԻՒՆԸ

Ս. Մահսերէճեան

Աւելի քան տարի մը առաջ, երբ նոյեմբերեան առաւտօտ մը արթնցանք եւ ականջալուր եղանք, թէ 44-օրեայ պատերազմը վերջ գտած է դաժան յայտարարութեամբ մը, երբ շուտով ի յայտ եկաւ, թէ մարդկային ահաւոր ու անառնալի կորուստներու կողքին, կորսցուցած ենք Արցախի մեծ մասը, պատերազմը ետին թողած է Նիւթական հսկայական վնասներ, ունինք հարիւր հազարի հասնող գաղթականներ... Մեր մտապատկերին մէջ շուտով յստակ դարձաւ, որ մօտաւորապէս մէկ ու կէս ամիս տեւած պատերազմը մեր նորագոյն պատմութեան մէջ ամենէն ծանր հետեւակըներով ԴԵՊԸՆ էր, որոշ տրամաբանութեամբ բաղդատելի՝ աւելի քան հարիւր տարի առաջ տեղի ունեցած Յեղասպանութեան ու հայրենիքի մեծ մասի կորուստին։ Ու եթէ առաջին շաբաթներուն այս ահաւոր համեմատականը լիովին չէինք «մարսած», այսօր, կորուստներուն տարողութիւնն ու ծանրութիւնը շատ աւելի տեսանելի ու գգալի են։

Բնական է, որ օր աւոր իրարու յաջորդող անսպաստ դեպքերն ու զարգացումները կը խորացնեն մտահոգութիւնները (գուշ անոնց՝ որոնք մտահոգութելու զգայարանքը չեն կորսնցուցած)։ Կը կրկնուին ու կը կրկնուին ազերիական թշնամական արարքներն ու ոտնձգութիւնները, բռնագրաւումները, ոճիրները, որոնց դիմաց, իշխանութիւնը մատնուած է իրողական անզօրութեան (մանրամասնութիւններ թուարկելը համազօր է եղածներուն օրագրութիւնը արձանագրելու)։ Քաղաքական գետնի վրայ, կան իրարմէ բոլորովին տարբեր ուղղութիւն բռնած գիծեր. իշխանութիւնները ինկած են «խաղաղութիւն պիտի բերենք»ի ինքնախարեւութեան ոլորապտոյտին մէջ, ըստ այսմ կ'առնեն իրենց ներքին ու արտաքին քայլերը

(ժողովրդային խօսքով՝ «իրենց էշը յարաց կը քշեն»), իսկ ընդիմադիրները կը փորձեն տեսնել, - եւ ցոյց տալ, - կործանարար

ընթացքին անբարենպաստ հորիզոնները, կասեցնել անվերջանալի թուացող՝ պետականութիւն, հայրենակորուստ գումող անկումը, հայրենիքը վերադարձնել վերականգնումի եւ պահպանումի ուղիին։ Երկու գիծերն ալ կը մնան անհորիզոն։

9 ՆՈՅԵՄԲԵՐԵՒ ԱԻԵԼԻ ՎԱՏ

Անմիջական ցնցումն աւելի քան 13 ամիս ետք, հիմա յաւելեալ պատճառներ ունինք հաստատելու, թէ կորստարեր քայլերը անցած են 9 Նոյեմբերի աղետին շատ անիին, որովհետեւ, սկսելու համար, այլապէս անընդունելի կետերով պատմութեան մէջ արձանագրուած այդ համաձայնութեան կետերը ոտնակոխուած ու արհամարհուած են Ատրպեյճանի ու անոր «Մեծ Եղրօր»՝ Թուրքիոյ կողմէ, Յայաստանի իշխանութիւնները համակերպած են ստեղծուած՝ քայլ առ քայլ նահանջի ուղիին, կ'աշխատին հազար աղբիւն ջուր բերել, որպէսզի հանրութիւնն ալ ընդունի եղածը եւ... ապագայ տեսնե։ Ստեղ-

ծուած է իրական վիճակ, ուր մարդիկ կը մտածեն, թէ 9 Նոյեմբերի համաձայնագիրի պայմաններուն իրականացումն իսկ... բարիք պիտի ըլլայ: Փաստորեն, գերիներու թղթածրահը կը մնայ բաց՝ ի վկաս հայութեան, յայտարորութեան մէջ նշուած այս կետը, թէ՝ հակառակորդ ուժերը պէտք է մնային իրենց այն դիրքերուն վրայ՝ ուր որ էին պատերազմի վերջին օրը՝ անտեսուած է, եւ Յայաստանի իշխանութեան դեկը բռնած անհատը, բերանացի խոստումներով, ո՛չ միայն հայկական ուժերը եւ քաշած է արցախեան լայն տարածքներէ, այլ նաեւ չէ կրցած (կամա՞յ, թէ ակամայ՝ Երկրորդական է) պաշտպան կանգնիլ նոյսինքն Յայաստանի սահմանային ծանօթ գոտիներուն. մոռցուած է ոճրային յարձակումներուն եւ նիւթական վնասներուն ու թշնամին հաշուետուութեան կանչելու թղթածրադը: Աստրպէյճան եւ Թուրքիա ինքնագլուխ եւ անհակաշիռ քայլերով կը շարունակեն իրականացնել «Զանգեզուրի միջանցքը» եւ նոր մղոններ կտրել համաթուրանական դարաւոր ծրագիրին մարմանաւորման ճամբուն, չեն պահեր իրենց ախորժակները՝ Յայաստանի սահմանամերձ այլ գոտիներու կլանման նպատակով (նաեւ՝ Սիւնիքի մեծ մասը), իսկ այս բոլորին դիմաց, Յայաստանի վերընտրուած (այլապէս անհեթեթութեան գլուխ գործոց մը) իշխանութիւնը բանիւ եւ գործով դարձած է այդ ծրագիրին լծակիցն ու գործակիցը, ինք զինք կտրած է իրականութիւններէն՝ թուրք-ազերիական ծրագիրներու գործնականացման փաստերէն, կը փորձէ շայլամի վարքագիծին մէջ ներգրաւել համայն հայութիւնը, մինչեւ իսկ ջլատել պաշտպանական բազուկները... Վարչապետ ու գործակիցներ կը շարունակեն հայութիւնը համոզել, թէ կարգ մը բազկերակ-ճամբաններ եւ «կղզեակներ» պատկանած են Աստրպէյճանին (անուղակիօրէն կրկնելով թրքահնար այս մեղադրանքները, թէ հայերս բռնագրաւած ենք ուրիշին հողերը, պարտաւոր ենք վերադարձնել), կամ՝ Թուրքիա եւ Աստրպէյճան իսկապէս բարիք կը ցանկան Յայաստանին ու հայութեան՝ ճամբաններու իրականացման հորիզոններով (ինս՝ ուր մեր այս հակառակորդներուն շահերը կը ներդաշնակուին որոշ ուժերու, տնտեսական գործուններու շահերուն հետ, լաւագոյն պարագային փշրանքներ խոստանալով հայութեան. իսկ թէ այդ փշրանքները որո՞ւ փորը պիտի հասնին...):

ՍԱՐՄԱՆԱԳԾՄԱՆ ՊԱՏՐԱՆՔԸ

Այս ենթապատկերի յառաջամասին տարածուող բեմին վրայ է որ կը խաղողու Ասրպէյճանի հետ «սահմանազատմանու սահմանագծման» խաղը, արդէն այդ ծրագիրը գտած է արտաքին հովանաւորներ եւ քաջալերողներ, իսկ Երեւանի իշխանաւորները կառչած կը մնան անհորիզոն ճամբուն, իրենք զիրենք ու հայութիւնը կերակրելով ճամբաններու ապաշխափակման ինքնախաբեութեամբ, տնտեսական բարօրութեան (փշրանքներու) պատրանքներով, հարցականի տակ կ'առնեն հայութեան ու Յայաստանի հանդեպ թուրք-ազերիական քանիցս փաստուած թշնամական վերաբերմունքը (կարծէք թէ 44-օրեայ պատերազմին սկսման ու հետեւանքներուն ահաւոր պատկերը հայութեան հետ կապ չունեին, ալ ո՞ւր մնացին Ցեղասպանութիւնն ու այլ թշնամական արարքները): Աստրպէյճան արդէն գործնապէս իրականացուցած է ի՞ն հետապնդած սահմանագծումը, Երեւանի հաւկուրներուն «սահմաններու ճշդում պիտի ընենքներ»ը արհամարհելով, ինչպէս որ քայլ առ քայլ յառաջ կը տանի Թուրքիոյ հետ միաւորուելու դարաւոր ծրագիրը եւ կ'ապահովէ ուղղակի եւ անուղղակի համախոհներ. մինչ այդ, Երեւանի իշխանաւորները աշխարհին կը ներկայանան խաղաղասիրութեան՝ «սխալ բան չկայ»ի տրամաբանութեամբ (կրկնենք. Երկրորդական է, թէ սա կ'ըլլայ գիտա՞կցաբար, թէ պարտադրեալ կերպով. հետեւանքը մեր հրեայաջորդ կորուստներն են):

Յայաստանի ու հայութեան համար, 44-օրեայ պատերազմին առաջ ու անոր աւարտէն ետք ստեղծուած աղետալի Վիճակին ծալքերը ծանօթ են բոլորին. այստեղ արձանագրեցինք միայն այս բաժինը, որ նման է ծփացող սառցալերան մը Երեւեղող մասին: Անմորանալի մէկ քանի մասնամասնութիւն արձանագրեցինք, շեշտելու համար, որ պատերազմին աւարտէն աւելի քան մէկ տարի ետք, ո՛չ միայն վերականգնումի ուղին կը մնայ անելի մէջ, այլ այսօր շատ աւելի՝ վատ ու պարտուղական դիրքերու վրայ ենք, քան նոյնինքն պատերազմի աւարտի օրերուն: Մեր նորագոյն պատմութեան մէջ Երկրորդ ծանրագոյն հարուածը նոր մտրակահարումներ կը հասցնէ մեզի, ու մենք կարծէք թէ սկսած ենք վարժուիլ ստեղծուած վիճակին (բարեբախտաբար ընդդիմադիրները ու լայն

ԳԱՆՁԱՄԱՐ

գանգուածներ համակուած չեն այս վիճակով), նման՝ կիսախաւարի այդ դարերուն, երբ մարդիկ ամենէն ծանր պատուհանները կ'ընդունեին, կը հանդուրժեին իբրեւ... Երկնատուր պատիժ, իրենց մտածումի դաշտեն դուրս էր գլուխ բարձրացնել «Աստուծոյ կարգադրութիւններուն ու կամքին դէմ», մինչդեռ Աստուած... անմեղ էր (նպատակ չունիք զԱստուած դատելու, զայս անմեղ կամ մեղաւոր գտնելու): Այսօր ալ փորձեր կ'ըլլան մեղքը ձգելու միայն մերօրեայ աշխարհի աստուածներուն ուսերուն, փորձ կ'ըլլայ

թզենիի տերեւի մը ծածկոյթն իսկ կորսնցուցած փաստերով, Արցախն ու Նախիջեւանը օր մը Յայաստանի կողմէ իբրեւ «Եղբայրական նուեր» տուաւ Ատրպեյճանին, իսկ օրուան համայնավար հայերը, որոնք ձեւական իշխանութիւն ունեին Խորհրդային Յայաստանի մէջ, ձայն չբարձրացուցին նման կարգադրութիւններու դէմ: Նման «Եղբայրական կարգադրութիւններ» շարունակուեցան Ստալինի օրերուն եւ անկէ ետք (ստացան վարչական բաժանումներ-դասաւորումներ անունը), մի՛շտ ի վնաս Յայաստանին ու հա-

ինքնահամոզումի, թէ «մեր ձեռքն ի՞նչ կու գայ», «այսինչ կամ այնինչ ուժը պէտք է օգնութեան ձեռք հասցնէ ընդհանրապէս ձեռնածալութեան մատնուածներուս»...

ԱՆԿԱԽ ՅԱՅԱՍՏԱՆԻ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ ԴԵՐԸ

Ամենէն ողբերգական երեսը այս է, որ այս բոլորը տեղի կ'ունենան, ինչպէս նշեցինք, անկախ եւ ինքնիշխան Յայաստանի պաշտօնական իշխանութեան ձեռքերով, առնուազն այդ ձեռքերուն մասնակցութեամբ (կընանք ըսել նաեւ գործակատարի դերի ստանձնումով):

Կար ժամանակ, երբ Յայաստան վնասաբեր եւ իր հողերը կծկող փուլերէ անցած է մօտիկ անցեալին: Ցեղասպանութենեն եւ Արեւմտեան Յայաստանի կորուստեն քանի մը տարի ետք, Ստալին մը, այսօր արդէն

յութեան իրաւունքներուն: Այդ օրերուն ալ, խորհրդային կայսրութեան մէջ բարձրագոյն դիրքեր գրաւած հայանուն ականաւորներ նախընտրեցին իրենց մատը մատին չհասցնել՝ դասաւորումները տեղ մըս ալ ի նպաստ Յայաստանի՝ կատարելու համար (Բիլանդական վեճեր կը լսուին երբեմն, շշուկով, թէ Ստեփանոս Չահումեան մը եթէ աւելի երկար ապրէր, արդեօք դրական քայլեր պիտի առնե՞՞ր ի նպաստ Յայաստանին, բան մը՝ որ չըրդին Սիկոյեան մը եւ նմաններ, սակայն նման տեսական հարցադրումներ մեզ տեղ չեն հասցներ):

Մեկ խօսքով, անկախ եւ ինքնիշխան Յայաստանը, որ ինքզինք գերիշխան կը յայտարքէ հայկական հողերու վրայ, փաստորէն եւ իրողապէս կը գործադրէ մեր հայրենիքին ու հայութեան համար կորստաբեր քաղաքականութիւն. իսկ երբ կ'ըսենք Յայաստան՝ ի

սկզբանեւ ի մտի ունինք նաեւ Արցախն ու հայկական այս հողերը, որոնք նոյնինքն խորհրդային տարիներուն ճանցուած էին հայապատկան։ Այսինքն, այսօր մեր իրաւունքներուն տիրութեան առումով՝ մինչեւ իսկ աւելի ետ ինկած ենք, քան խորհրդային տարիները, եւ այս վիճակը ստեղծուած է (կրկնակիորեն ցաւալի) այս փուլեն ետք, որ բացուեցաւ Արցախեան Շարժումով եւ կտրեց վերանկախացման, Արցախեան առաջին պատերազմի սուր յաղթանակին եւ հայրենի հողերուն որոշ չափով ընդարձակման, վերատիրացման հանգրուանները, այսպէս՝ ինչպէս եղած էր աւելի քան 100 տարի առաջ, Հայաստանի Հանրապետութեան փոքր տարածքին ընդարձակումով...։

ԿԱՐԿԻՆԸ ԶԻՉ ՄԸ ԲԱՆԱՆՔ

Ո՞չ միայն 44-օրեայ պատերազմին ու անոր յաջորդած, այլ նաեւ զայն կանխող որոշ ժամանակահատուածին օր աւուր զարգացումները ձեռով մը պարտադրած են վիճակներ, ուր, ինչպէս նշեցինք նախապէս՝ հայր ստիպուած է քայլ պահելու ՕՐՈՒԱՆ ԴԵՊԵՇՐՈՒՆ հետ, քննարկումները, մեկնաբանութիւններն ու գնահատականները (դրական թէ բացասական) կատարելու համեմատքար նեղ սահմաններու մէջ, աչքի առջեւ ունենալով, առաւելաբար, Հայաստան-Արցախն ու անոր անմիջական շրջակայգուին դեպքեր։

Թթէ փորձենք պահ մը դուրս գալ օրաւոր զարգացող դեպքերու հարկադրանքներէն, եւ մեր աչքերը իսկական ապագային ուղղելով եւ կարկինը քիչ մը աւելի բանալով՝ մեր այսօրուան վիճակը դիտենք ժամանակի եւ աշխարհագրական շատ աւելի լայն տարածքի մէջ, կրնանք համապատասխան՝ աւելի լայնածիր հետեւութիւններ ընել եւ փորձ կատարել տեսնելու, թէ ուրկէ՞ կու գանք, ո՞ւր հասած ենք եւ ո՞ւր կ'երթանք։ Նման քննարկում պէտք չէ կատարենք լոկ պատմական փիլիսոփայութիւններ ընելու տրամաբանութեամբ, այլ մեր անցեալը, ներկան եւ հաւանական ապագան իրադրու շաղկապուած տեսնելու գործնապաշտութեամբ։

Թռուցիկ ակնարկով, կրնանք երթալ մինչեւ... ուրարտական դարաշրջան, յետոյ թռիչքներ կատարել հայկական իրերայացորդ հարստութիւններուն (այսինքն՝ անկախ պետութիւն ըլլալու դարերուն) վրայէն, տեսնելու համար, որ մեր անկախութեան դա-

րաշրջանները, կարճատեւ թէ երկարատեւ, լիարժեքորեն անկախ թէ մասամբ ենթակայ այլոց, կտրատուած են օտարներու տիրապետութեան շրջաններով։ Անցեալին ալ յաճախ մեր հայրենիքն ու ժողովուրդը գտնուած են կորստեան մատնուելու, անւանալու ահաւոր վտանգներու տակ, սակայն խորհրդաւոր բայց նաեւ իրական ուժ մը գտած ենք գոյատելու, վերականգնելու եւ ինքնիշխանութիւն վերանուաճելու համար։ (Կը հաւատանք, որ այդ ուժը չենք կորսնցուցած իիմա)։

Հաւանաբար տասնեակ դարերու անցեալ դիտուի իրբեւ «հեռաւոր պատմութիւն», որուն հետ կարծէք թէ այսօր կապը կտրած ենք (օրինակ, Մեծն Տիգրանի ստեղծած կայսրութիւնն իսկ երբեմն կը դիտենք օտարներու կայսրութիւնները դիտարկելու տրամաբանութեամբ, դատումներ ու գնահատականներ ալ կ'ընենք...)։ Որոշ է, թէ նման՝ «կապը կորսնցուցած» ի տրամաբանութեամբ կը դիտենք նաեւ մօտիկ անցեալը, այսինքն՝ այն դարաշրջանները, որոնք եկած են Ռուսական կայսրութեան հզօրացումն ետք, երբ ցարենք աշխարհի (եւ ո՞չ միայն Կովկասի) քարտեզին վրայ ներկայացան իրբեւ նոր ախոյեաններ, մեկ կողմէ՝ ընդդեմ Պարսկական, Օսմանեան կայսրութեանց, իսկ միւս կողմէ՝ ընդդեմ Եւրոպացի հզօրներուն, սկզբնապէս՝ Անգլիա-Բրիտանիա, Ֆրանսա, Պելառուսիա եւ ուրիշներ, իսկ աւելի ուշ՝ նաեւ Գերմանիա, Իտալիա եւ այլք։

Մեզ եւ մեր պատմութիւնը շահագրգոռ զարգացումները առաւելաբար կապ ունին ռուս-պարսկական եւ ռուս-թիգրական հակամարտութիւններուն հետ (թեեւ ինս ալ կարկինը աւելի մօտիկ անցեալին տարածուեցաւ դեպի արեւմուտք, մասնաւորաբար Աշխարհամարտերու «դարաշրջաններուն» եւ անկէ ետք)։ Ռուսական կայսրութեան հզօրացման հետ հայկական բեմի զարգացումները սկզբ առին հիմնականին մէջ 18-րդ դարու վերջերուն եւ աւելի շեշտակի դարձան 19-րդ դարուն։ Մեր ակնցները առաւելաբար գործած ենք (եւ որոշ չափով ալ իրաւացի էինք) այդ հակամարտութիւնները հայկական շահերու եւ վսասներու դիտանկիւնն գնահատելու մօտեցումով, մինչդեռ, այդ տարիներուն (նաեւ մինչեւ այսօր) հականերու՝ կայսերական շահերու մրցակցութիւնն էր, որ տեղի կ'ունենար, եւ Հայաստանն ու հայութիւնը հարկադրաբար ինկած էին այդ մրցակցութեանց ստեղծած յորձանուտներուն

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

մեջ (Միակը չենք): Օրինակի համար, ռուսական ուժերը Կովկաս իշան եւ առաջին հաշուեյարդարը կատարեցին պարսկական ուժին հետ, հասան Վրաքսի բնական սահմանագիծը (մինչեւ այսօր ալ նստած են հոն եւ կ'աշխատին ձեռքբ չհանել 1828-ին իրենց ձեռքբ բերածը, անկախ Իրանի հետ իրենց բարեկամական կամ մրցակցական հաշիւներին): Աւելի ուշ, եւ 19-րդ դարու ամբողջ Երկայնքին ու 20-րդ դարու կեսերը, մրցակցութիւնն ու Ետ-առաջը շարունակուեցաւ ռուս-թրքական հակամարտութիւններով, որոնք պատմութիւն կերտած են (ռուս-թրքական պատերազմներ, ռուսական յառաջխաղացներ, նահանջներ, մինչեւ Բ. Աշխարհամարտի աւարտին՝ Կարս-Վրտահանի հարցին եւ Նեղուցներին անցքի իրաւունքին շուրջ սակարկութիւններն ու արդիւնքները...): Եթէ այդ դեպքերը վերստին դիտենք հայկական յիշեալ «Նեղ» ակնցով, դժուար չէ վերյիշելը, որ ռուսական ուժերու յառաջխաղացումները յաճախ նպաստաբեր եղած են Հայաստանի համար, իսկ նահանջները պատճառած են կորուստներ: Այդ օրերուն անկախ եւ ինքնիշխան պետութիւն չհինք...: Չոր իրականութիւնը այս է, որ ռուսերը հայերուս բարիք ընելու տրամաբանութեամբ չէ, որ մարտնչած են Օսմանեան կայսրութեան դէմ, մերթ միշրճուած են մինչեւ այսօրուան Թուրքիոյ արեւելեան շրջանները, այսինքն՝ պատմական Հայաստանի տարածքներ, յետոյ, Երոպացի մրցակիցներու հակադարձութեան պատճառով (Երբեմ ուղղակի Երոպական նաւատորմերու մասնակցութեամբ) կծկումներ արձանագրած են: Այդ յառաջխաղացներու եւ նահանջներու պատմութիւնը անծանօթ չէ որեւէ մեկուն (Եւ զայն պէտք չէ դիտարկել լիկ «հեռաւոր անցեալին կը պատկանի»ի մօտեցումով): Յիմսական խաղը նոյն տրամաբանութեամբ շարունակուեցաւ Երկու Աշխարհամարտերուն ու անոնցմէ ետք, ՊաղՊատերազմի օրերուն, կը շարունակուի նաեւ նորագոյն դարաշրջանին, երբ այլեւս պատմութեան անցած է նորիրդային կայսրութիւնը եւ Ռուսիոյ գլխաւորած նոր իմբաւորումը նորաձեւ մրցակցութեան-ճակատումի (նաեւ՝ գործակցութեան) մեջ է ՆԱթՕ-ին հետ, առանց մոռնալու Զինաստանն ու այլ «Նորեկներ»: Այդպէս է, անկախ այն իրականութենեն, որ Երկու աշխարհամարտերուն ալ, արեւմտեան ուժերը իրեւեւ դաշնակից-զինակից ճանչցան Ռուսիան (Եւ նորիրդային

Միութիւնը), իսկ հասարակաց թշնամի-մրցակիցին՝ կայսերական ու հիթլերական Գերմանիաներուն եւ դաշնակիցներուն չեղոքացումն ետք, Արեւելքի ու Արեւմուտքի ուժերը վերստին ամրացան իրենց «աւանդական» խրամատներուն մեջ: Չմիռնանք նաեւ, որ արեւմտեան զինակցութիւնն ալ ապրեցաւ ի՞ն յեղափոխութիւնը, օրինակ, Ա. Աշխարհամարտին իրեւեւ մասնակի ոերակատար ներկայացող Միացեալ Նահանգները շուտով Անգլիան փոխարինեց իրեւեւ արեւմտեան խմբաւորումին գլխաւոր հեղինակութիւնը (չմտնենք Արեւմտեան զինակցութեան դաշտի ներքին մրցակցութիւններու ոլորապտոյտին մեջ, ուր անցեալի թշնամի-մրցակից Գերմանիան այսօր դարձած է սերտ գործակից-Ծակից, իսկ Միացեալ Նահանգներ չեն վարանիր դաշնակիցներուն դէմքայլեր առնել, անոնք կոչուին Ֆրանսա, Թուրքիա թէ այլ...):

ԻՐԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐԴԸ «ԿԱՐԴԱԼՈՒ» ՃՐԱՄԱՅԱԿԱՆԸ

Ո՞ր կ'ուզենք հասնիլ:

Ինչպէս անցեալին, նոյնպէս ալ այսօր, ինքզինք անկախ, ինքնիշխան եւ աշխարհի քարտեզին վրայ պահելու ձգտող Երկիրներ բնական (Եւ նուազագոյն) պարտականութիւնը ունին ճիշդ «կարդալու» Երեկի ու այսօրուան զարգացումները: Աւելցնենք, որ այսօրուան աշխարհը աւելի՝ բարդ կացութիւններ կը ստեղծէ մասնաւորաբար փոքր եւ տկար նկատուող Երկիրներու համար (Մեր մորթին վրայ բազմիցս կրած ենք այս իրականութեան դառն հետքերը):

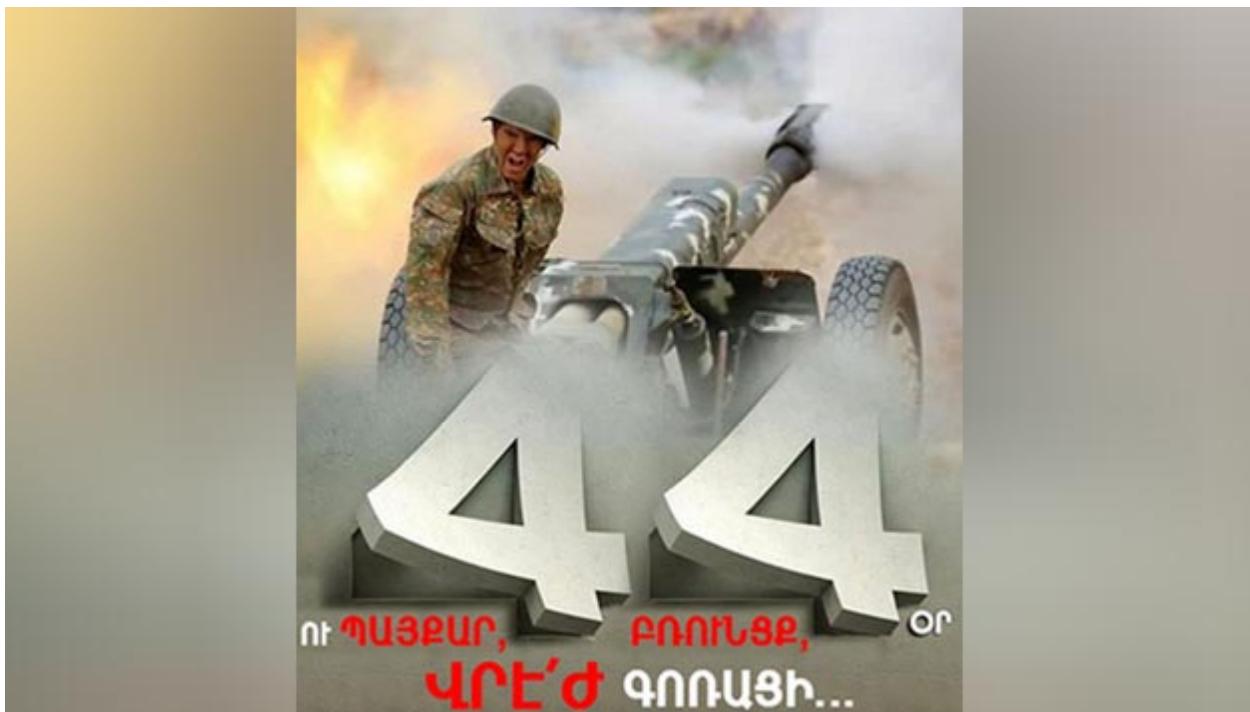
«Ճիշդ կարդալ իրականութիւնները»՝ կը նշանակէ օրինակի համար, տեսնել եւ կշռադատել, թէ ինչպիսի՝ ազդեցութիւններու ենթակայ են այսպէս կոչուած՝ բարեկամ-զինակիցներու եւ հակառակորդ-մրցակիցներու յարաբերութիւնները: Չմտնենք բազում օրինակներու ոլորապտոյտին մեջ, այլ կանգ առնենք մէկ-Երկութիւնի առջեւ, աչքի առջեւ ունենալով մեզ անմիջականօրէն շահագրգռող Երկիրներն ու տարածքները:

Մեր գլխաւոր թշնամին՝ Թուրքիա, աւանդական դատողութեամբ՝ «տարօրինակ յարաբերութիւններ» կը մշակէ մէկ կողմէ՝ Արեւմուտքի ի՞ն զինակից-դաշնակիցներուն (Եւ հոս կարեւոր է չտարուիլ մերթ ընդ մերթ իրապարակ եկող ցրտութիւններով ու լարուածութիւններով), ու միւս կողմէ՝ ի՞ր դարաւոր

հակառակորդին՝ Ռուսիոյ հետ։ Անցեալեն եկող եւ մասնաւրաբար թուրքիոյ հեռահաս ծրագիրներուն առնչուած հաշիւները ընդհանուր գիծերու մէջ կը մսան անփոփոխ, արձանագրուած են «կայսերական»ի խորագիրին տակ։ Թէ՛ Արեւելքը, թէ՛ Արեւմուտքը, համաձայն իրենց հաշիւներուն եւ շահերուն՝

րակշռութիւն պահպանելու եւ յառաջ ընթանալու հմտութեամբ։

...Վերանկախացած մեր հայրենիքին մէջ, վերջին տարիներուն աշխարհի իրականութիւնները ճիշդ «կարդալու» ուսակութիւնը նահանջ արձանագրուած է յայտնապես, հետեւանքը եղած են մեր կորուստները։ Մեր

մերթ կը հանդուրժեն, սակայն նաեւ կ'աշխատին հակակշռել այս ծգտումները, զանոնք ներդաշնակ դարձնել իրենց հաշիւներուն եւ շահերուն։ Եւ հոս է, որ թաղուած է «քարդ քաղաքականութեան շան գլուխը...»։ Նման ակնցով կարելի է դիտարկել նաեւ մէկ կողմէ՝ իրանի եւ թուրքիոյ (ու Ատրպէյճանի), ու միւս կողմէ՝ իրանի եւ Ռուսիոյ ու Արեւմուտքի միջեւ յարաբերութիւնները, որոնք կ'անցնին մեղմ ու լարուած փուլերէ։ Կրնակը աչքի առցեւ ունենալ նաեւ Սուրբոյ, Լիքանանի, Կիպրոսի, ընդհանրապես Միջին Արեւելքի (Ներառնեալ Ծոցի) գոտիներուն զարգացումները, եթէ չենք ուզեր տարածուիլ աշխարհով մէկ...։

Յզօր ու մեղմ, երեւցող ու սքողուած յորձանուտները, ինչպէս անցեալին, նոյնպէս ալ այսօր աշխարհը մատնած են ահաւոր տագնապներու, որոնց մէջն անվանակամ նուազագոյն վևասներով, ինչո՞ւ չէ նաեւ շահեր ապահովելով կարելի է նաւարկել՝ իրականութիւնները ճիշդ «կարդալով», ըստ այնմ կողմնորոշուելով, իսկ ամենն կարեւորը՝ ստեղծուած հոսանքներուն մէջ հաւասա-

փրկութեան լաստը կախում ունի հմուտներու եւ հայրենիքի վերականգնումին նախանձախնդիրներու ճեռքերուն յայտնութենեն եւ միաւորումնեն։ Այս փուլին, Հայաստանին ու Արցախին պարտադրուած «կծկում»ը պէտք չէ ընդունի իբրեւ կատարուած ու անյեղի իրողութիւն, անդառնալի վիճակ։ Քրամայական է, եւ անյետաձգելի՝ իրամայական, որ մեր յառաջիկայ քայլերը մշակենք, նկատի ունենալով մեր ամբողջական Դատը՝ Արցախով ու Գետաշեն-Շահումեանով, Նախիջեւանով ու Արեւմտեան Հայաստանով։ Փաստորեն, թէ անցեալի եւ թէ ժամանակակից պատմութիւնները ցոյց տուած են, որ յարակոփոխ աշխարհը կրնայ բերել ամենեն անսպասելի անակնկալները եւ ստեղծել առիթներ՝ պատռելու անսպաստ պայմանագրութիւններ, անոնք ըլլան գրաւոր թէ բերանացի։ (Օսմանեան կայսրութիւն մը կտրատուեցաւ, Եռկուլաւիա մը պատարիկներու վերածուեցաւ, Խոհրդային Միութիւնը փուլ եկաւ եւ ստեղծուեցաւ նոր աշխարհ։ Եւ այսպէս՝ աշխարհը կը շարունակէ թաւալիլ հին-նոր առանցքներու շուրջ)։

ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆԸ 1991-ԻՆ ԵՒ ՀԻՄԱ ՀԱՌԱՋԱԿԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄԻ ՄԸ ԱՆՈՐԾ ԱՊԱԳԱՆ

Խ. Տէր Դուկասեան

Ակնբախ հակադրութիւն մը կայ անկախութեան հոչակման թուականին համահյկական ցնծութեան եւ Երեսուն տարի յետոյ Ներազգային պառակտումի եւ շփոթի ընդհանուր մթնոլորտին միջեւ: Երեսուն տարիներու բացը իրարմէ կը բաժնէ 21 Սեպտեմբեր 1991-ի համազգային խանդավառութեան այս պահին:

Եան այն պահը, երբ ժողովրդային հանրաքուեն ջախչախիչ մեծամասնութեամբ հաստատեց անկախութեան «Այո»ն, եւ 21 Սեպտեմբեր 2021-ն ու անոր յաջորդած ամիսներուն իրականութիւնը:

Յայ ժողովուրդի հաւաքական յիշողութեան մէջ պիտի մնայ անկախութեան Երեսնամեակի նախօրեակին հայրենի քաղաքական-հասարակական բեմահարթակի պարզած պատկերը: Մէկ կողմէ պարտեալ իշխանութիւն մը, որ «գունագեղ»արար տօնեց անկախութեան Երեսնամեակը եւ պարտութեան գլխաւոր պատասխանատու վարչապետ Նիկոլ Փաշինեանի ելոյթով ճիգ ըրաւ համոզելու, որ պարտութիւնը կրնայ «յաղթանակ»ի վերածուիլ ի դեմս «տարածաշրջանային խաղաղ զարգացման դարաշրջան»ի գալստեան: Միևնու կողմէ, անոնք որոնք հարցականի տակ առին «տօնակատարութեան» պատշաճութիւնը, եթէ ոչ իմաստութեան:

իսկ, ու վարչապետի խօսքերուն մէջ տեսան 9 Նոյեմբեր 2020-ի Եռակողմանի նուաստացուցիչ համաձայնագիրին յոռեգոյն տարբերակով հաստատագրումը. իրաժարում Արցախի հանդեպ ամեն յանձնառութենէ, յաւելեալ հողատուութիւն Աղոթեյճանի եւ Երկրի պարզ ու մէկին կլանման ընթացքը համաթրքական ամրագրուած աշխարհաքաղաքական տարածաշրջանի մը մէջ: Երեսունամեակի տօնախմբութեան նախօրեին, ընկերային ցանցերուն վրայ տարածուած դաժան պատկերը Երիտասարդ աղջկայ մը, որ ձեռքը բռնած պաստառով գիշերային միջոցառման նախապատրաստուող իր համաքաղաքացիներուն, այլեւ համայն հայութեան, դաժանորն կը յիշեցներ, որ իր եղբայրը տակաւին Պաքու է, բարացուցական է Օրուան մթնոլորտիւն:

Ի բացառութիւն Խորհրդային Միութեան պատմական փորձառութեան գաղափարականօրէն յանձնառու եւ անոր սնանկացման, ձախողութեան ու փլուզման իրողութիւնը ընդունելու, անոր հետ հաշտուելու անկարող փոքր հատուածի մը, Սփիւռքի համայնքները 1991-ին ողջունեցին անկախութիւնը: Այն ժամանակ Սփիւռքի մէջ սակաւաթիւ էին Խորհրդային Քայաստանի քաղաքացիութիւն ունեցողները: Սակայն գերիշխան պետութեան իրականութիւնը, գոնէ այդ պահուն, հայելի պատկերն էր Ցեղասպանութեան վերապահածներուն յաջորդած Երկու թէ Երեք սերունդներու իտեալին մէջ ամրագրուած ապագայի հաւատքին: Սփիւռքը, հետեւաբար, այսինքն՝ տարբեր Երկիրներու քաղաքացիներ, որոնք իրենք իրենց կը սահմանէին որպէս հայ, անկախ պետականութիւնը ընկալեց որպէս ի՞րը: Եւ ոչ միայն խօսքով: Նաեւ գործնական յանձնառութեամբ, որուն կենսական կարեւորութիւնը՝ միջազգային

յարաբերութիւններու մէջ իր առաջին քայլերը տուող նախկին խորհրդային հանրապետութեան մը համար մինչեւ այսօր ալ հազի կը ճանչցուի/կ'արժեւորուի հայրենի քաղաքական խաւին թէ հասարակութեան, եւ, զարմանալիօրէն, ոչ իսկ նոյսինքն Սփիտքի կողմէ. քանի՞ տարի պիտի ուշանար Հայաստանի Հանրապետութիւնը տարբեր երկիրներու մէջ դեսպանատուներ բանալու, եթէ անկախութենեն անմիջապէս յետոյ իրաքանչիւր կազմակերպուած համայնք նախանձախնդիր չըլլար այդ մէկը շուտափոյթ կերպով իրականացնելու: Եւ այս՝ անկախ անկէ, որ օրին Հայաստանի թիւ մէկ պետական դեկապարի բերնեն ականջալուր կ'ուլլար իր հասցեին ուղղուած վիրաւորանքներուն՝ «Նարինց ուտողներ», «օտարահպատակ», եւ հոեն կը մերժուեր քաղաքացիութեան իրաւունքը:

Սփիտքի այդ յանձնառութիւնը անցնող երեսուն տարիներուն չփոխուեցաւ երբեք: Քառասունչորեայ պատերազմի աշխարհով մէկ համահյակական ինքնարուին զօրաշարժը անոր վերջին փաստն է: 9 Նոյեմբեր 2020-ին Վարչապետ Նիկոլ Փաշինեանի ստորագրած Եռակողմանի նուաստացուցիչ յայտարարութեան յաջորդած տարուան ընթացքին սակայն, պարտութեան հոգեբանական հարուածի շոքին (ցնցումին) դեռեւս Ենթակայ Սփիտքը կը դժուարանայ դուրս գալ իր եթէ ոչ անդամալոյժ գոնէ շփոթ, ընելիքը չգիտցողի կացութենեն, ուր եւ այնպէս ալ յստակ չէ թէ ինչպէս պիտի կարենայ ընկալել անկախութեան իմաստը: Նախ որովհետեւ ապշած եւ անկարող ոչինչ ընելու կը հետեւի հայրենիքի մէջ իրադարձութիւններուն՝ Ատրպայեցանական զօրքի ներթափանցում Հայաստանի սահմաններէն ներս, գոյութենական սպառնալիքի շարունակում, հայապատկան հոդամասերու ատրպեցանականացում Վարչապետի բերնեն ինչած անոնց թրքական անուանակոչումներով, որոնք կը հիմնաւորուին խորհրդային Միութեան օրերէն մնացած չես գիտեր ինչ քարտեզներով, Ծի. Փի. Ես.-ի վկայակոչութեամբ թէ յանուն «տարածաշրջանային խաղաղութեան» անուրջին, եւ Ազգային ժողովի մէջ իշխանութիւն-ընդիմութիւն յաճախ ֆիզիքական բախումի ամօթ, որոնք կը յուշեն ոչ միայն քաղաքական ճգնաժամի շարունակման ու խորացման, այլ թերեւս մինչեւ իսկ քաղաքական թերզարգացման մասին: Բայց նաեւ՝ որովհետեւ

անցնող երեսուն տարիներուն Սփիտքը հազի անդրադարձաւ, թէ որքան անկարող է ինքնուրոյն մտածելու իր հաւաքական ինքնութեան ու ճակատագրի մասին, առանց այն պայմանաւորելու հայրենիքի հետ իր յարաբերութիւններով: Պարզ՝ Սփիտքը հայրենիքի հետ իր յարաբերութիւններուն մասին ինքնուրոյն մտածելու վարժութիւն չստեղծեց:

Երեսուն տարի առաջ, 21 Սեպտեմբերին, Հայաստանը, հայրենի ժողովուրդն ու Սփիտքը անկախութիւնը կը դիմագրաւեին խորհրդային Միութեան փլուզման այլեւս շատ յստակ ու անշրջելի գործընթացի աշխարհաքաղաքականօրէն վտանգաւոր անորոշութեամբ յատկանշուած պայմաններու մէջ: Քսաններորդ դարու սկիզբի ժամանակաշրջանի մասնագետ պատմաբաններ, որոնք 1918-20-ի Հայաստանի Հանրապետութեան ծնունդը, զարգացումն ու խորհրդայնացումով անկախութեան կորուստը ուսումնասիրած էին, քաղաքագետներ եւ միջազգային յարաբերութիւններու վերլուծաբաններ չէին ծածկեր իրենց մտահոգութիւնը՝ կովկասեան տարածաշրջանի մէջ իրադարձութիւններուն զարգացման ժիտական հետեւանքներուն մասին: Համաշխարհային ուժերու հաւասարակշռութիւնը խախտած էր, եւ այդ մէկը Հայաստանի ու հայութեան համար վտանգաւոր կացութիւն կրնար ստեղծել: Արցախեան առաջին պատերազմը արդէն ծայր առած էր եւ Կովկասի մէջ խորհրդային զինուժի մացորդացով Ատրպայեցան շատ աւելի նպաստաւոր դիրքերու վրայ կը գտնուեր:

Բայց 1988-ին ծայր առած Արցախի ազատագրութեան գործընթացը, հակառակ աղետակի երկրաշարժին, երկու կարեւոր հաւաքական գիտակցութիւն ամրագրած էր: Առաջինը համահյակական միասնականութեան հրամայականն էր, իսկ երկրորդը՝ Արցախի ազատագրութեան աշխարհաքաղաքական կենսական պահանջն էր Հայաստանի եւ հայութեան ոչ միայն վերապրումի այլեւ լինելութեան համար: Դժուար է նիւթական իմաստով քանականացնել այս երկու գործուներու պատճառականութիւնը Արցախեան առաջին պատերազմի յաղթական աւարտը հասկանալու համար: Անշուշտ առանց բացարձակացնելու զանոնք, ոչ ալ ժիտելու արտաքին այլ պատճառներու առկայութեան կարեւորութիւնը: Բայց իրողութիւն է, որ 1988-1994 տարիներու «անցած ետապ»ի, ինչպէս Յ. Տ. Հայկոյի 2008-ի երգը այնքան դիպուկ

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

Կը նկարագրէ, զոհողութիւն ընելու պատրաստ ամբողջ ժողովուրդ մը կար, որ ինքնավստահութեամբ կը նայէր իր ապագային:

2021 Մետեմբերին, անկախութեան երեսունամեակը յիշատակուեցաւ քառասունչորս օրերու մէջ այդ վեց տարիներու յաղթանակներու 70 տոկոսին կորուստով: Եւ այս կը վերաբերի միայն Արցախի հայապատկան հոռերու յանձնումին: Անկարելի է քանականացնել պատերազմին ինկած զոհերուն, հաշմանդամներուն եւ տակաւին գերի մնացածներու աղյուզը: Տակաւին, պարտութիւնը փոխանակ ներազգային պառակտումները գերազանցելու զգաստութեան հրաւեր մը ոլլալու առաւելի խորացուց զանոնք: Փոխանակ սփիռքեան օգրաշարժի պահը պատերազմն յետոյ համայնքներու ներգրաւման եւ հայրենիքի վերականգնման գործին ներգրաւելու պատեհ առիթ համարելու, առաւելի բացայայտ դարձուց գործող իշխանութիւններու անտարբերութիւնը նման հայեցակարգի առաջացման հանդեպ: Ոչ ալ արտախորհրդարանական ընդդիմութիւնը յաջողեցաւ համազգային համախմբումի նոր հանգրուանի մը սկիզբ տալ:

Արդինքով՝ նախապատերազմեան օրերու Թաւշեայ Հայաստանի մէջ նուիրականացած քաղաքական բեւեռացումը տեղափոխուեցաւ յետ-պատերազմեան ոլորտ, ուր եւ, կանխատեսելիօրէն, խորացաւ այնքան որ իշխանութիւններու եւ ընդդիմութեան միջեւ երկխօսութեան, կամ առնուազն փոխ-հասկացողութեան, ամէն կամուրջ այլեւս այրած է կարծես: Անկախութեան օրուան նախորդած պատկերը խօսուն է. «գունագեղ» տօնակատարութեան համար նախապատրաստուող փողոցին մէջ պարտութիւնը «Նորմալացնելու» հետ անհաշտ քաղաքացիներու բողոքի ցոյցեր, յիշեցումներ, որ գերի գինուրներ կան տակաւին, որ թշնամին սահմանին է, որ անհամատերելի «տօնակատարութիւնը» իրենց ցաւին ու յուսահատութեան հետ: Առանց տակաւին նշելու սահմանին իրենց ճամբային շեղող քաղաքացիներու ձերբակալումը ատրպեյճանական ուժերու կողմէ, Արցախի պատանիներու վարկաբեկումը ատրպեյճանական անցարգելին, հանրային փոխադրակառերու վրային Արցախի դրօշին ու Եռագոյնին անարգումը... անկախութեան հոչակումը համազգային համախմբման ու ապագային ինքնավստահնայելու ցնծութեան պահ էր: Անկախութեան

երեսունամեակին ներազգային պառակտումը բացայայտ է եւ պարտութեան թրաուման կը համենայ:

Քառասունչորսօրեայ պատերազմի նուաստացուցիչ պարտութիւնը կը բացատրէ թէ ինչո՞ւ 21 Մետեմբեր 1991-ը եւ 21 Մետեմբեր 2021-ը տրամագծօրէն իրարու հակադիր համազգային մթնոլորտներ առաջացնուց են: Բայց այդ առաջին բացատրութիւն մըն է միայն, սառցակոյտին գագաթը: Եթէ պարտութեան իշխանութիւնը օրին այսքան ազնիւ ըլլար, ունենար նուազագոյն արժանապատուութիւնը հրաժարելու, առաջացնելու պատերազմի արդիւնքին հետաքննութեան յանձնաժողովը, այն ատեն թերեւս առաջնային գաղափար մը ունենայինք թէ ինչո՞ւ եւ ինչպէս արցախեան առաջին պատերազմի յաղթանակին քաղաքական դրամագլուխը մսխուեցաւ յաջորդ տարիներուն: Այնքան, որ Թաւշեայ Յեղափոխութիւնը կրցաւ ինքզինք ծախել որպէս Սթարթ Ավ մը, որ կը խոստանար շատ արագ հարստացում, մինչ իրականութեան մէջ կ'արագացնէր երկրու քաղաքական սնանկացումը: Յար եւ նման ֆինանսական սպեկուլացիայի (շահարիտութեան) մէջ մասնագիտացած այն Հեյճ Ֆոնտերուն, որոնց հետ ցնծութիւնը կը նմանի թիթանիք նաւուն վրայ տօնակատարութեան: Օրինակները դիտումնաւոր կերպով ազատշուկայականութեան պատկերաւորումներով կը տրուին, որովհետեւ անկախութեան երեսուն տարիներուն, Արցախեան առաջին պատերազմի յաղթանակէն թէ քառասունչորսօրեայ պատերազմի նուաստացուցիչ պարտութեան յետոյ, Հայաստանի տնտեսական համակարգը կը մնայ գերի միեւնոյն նեղիկերալ տրամաբանութեան, անցեալի օլիկարիսային դիմակաւորումով ներկայանայ այս, թէ ներկայի «կոմունիկացիոն» ճամբաներու բացումի ինքնախաբեութեամբ:

Պարտեալ իշխանութեան Թաւշեայ շշանակն ու իրենց մօսիկ թէ հեռու արբանեակները ո՞չ հրաժարեցան, ոչ ալ հետաքննիչ յանձնաժողովի ուղղութեամբ քայլ առին: Շատ հաւանաբար, որովհետեւ այլեւս քայլելու տեղ չէր մնացած իրենց համար... իշխանութեան կառչիլը միակ երաշխիքն էր «պատասխանատու, բայց ոչ մեղաւոր» պատումի օրինականացման եւ, հետեւաբար, իրենց գրաւած դիրքի եւ անոր հետ իրենց ընկերատնտեսական կենսամակարդակի բարե-

լաւման լծակներու պահպանման: Յրապարակ եկան նոր Սթարթ Ավ-ով մը՝ «ապագայ կա՛յ»: Թեկուզ եւ անորոշ ապագայ: Այսքան, որ այդ բացառիկ հաւաքական որոշումին՝ անկախութեան հասկացողութիւնն ինքնին վերածուի լոկ սպեկուլացիայի... Դաժան իրականութիւն է, սակայն, եւ պիտի ընդունիլ այն, որ 20 Յունիս 2021-ի ընտրութիւններով իրենք իրենց օրինականացուցին: Անկախ անկէ, որ այդ «օրինականացման» գործընթացին չմասնակցեցաւ ընտրողներու յիսուն տոկոսը, իսկ մասցած յիսուն տոկոսին երկու տարբեր ցանկերով ընտրութեան իջած արտախորհրդարանական մեծամասնութիւնը յաջողեցաւ համոզել, որ իրեն տան այնքան ձայն, որ առնուազն թոյլ չտայ իշխող ուժին ժողովրդավարութեան աւաղաղման ճամբով, խորհրդարանական բացարձակ մե-

ծամասնութեան բռնատիրութեամբ, ժողովրդային մանդատը (հովանաւորութիւնը) չնոյնացնեն հայունիքի եւ ազգի ճակատագիրը իրենց ուզածին պես որոշելու ճերմակ քարտի հետ...

Պարտութեան յաջորդած տարուան ընթացքին Հայաստան քացաւ միջազգային յարաբերութիւններէն, միջազգային հանրային կարծիքի ուշադրութեանը, եւ այս ակնքակի հակասութիւն է 1991-ի հետ: Այն ժամանակ, եւ 1988-էն սկսեալ, հսկայ խորհրդային Միութեան ամենափոքր հանրապետութիւնը, ամենածայրամասայինը, ամենէն անկարեւոր Մոսկուայի ռազմագետներուն համար, նախ Ղարաբաղեան Շարժումով, ապա աղետալի երկրաշարժէն յետոյ Սփիլոքի համահայկական զօրաշարժով աշխարհի ուշադրութեան առարկան էր: «Աշխարհը ու-

թի կանգնեցաւ քեզ համար, Հայաստա՞ն», ինչեց Ազնաւորի երգը, որուն բառերը, «Հայաստան»-ը, կը կրկնեին այնքան հռչակաւոր երգիչ արուեստագետներ: 2021-ին, Զարասունչորսօրեայ Պատերազմը այլեւս ընսարկման առարկայ չէր ոչ իսկ մասնագիտացած պարբերաթերթերու մէջ: Պատերազմէն մնաց միայն թրքական Պայրաքտարի երեւոյթը... Հայաստանի այս «անհետացումը» միջազգային հանրութեան ուշադրութեանը ըստ երեւոյթին այնքան ալ չնեղացուց իշխանութիւններուն: Ի բացառեալ ՀՀ Մարդու իրաւունքներու Պաշտպանի միջազգային աշխուժացումն, իշխանութիւնները ոչ մէկ ճիգ զրին ընթացք տալու դիւանագիտական լայնամասշտապ արշակ մը, որուն հիմնական միտք ի բանին պիտի ըլլար՝ համաշխարհային համավարակի պայմաններու մէջ Ասրաբեյճան լայնածաւալ յարձակումնախածեռնեց, իր բոլոր հետեւանքներով: Մտածուած, հաշուարկուած անակտիւութիւնն (անաշխուժութի՞ն), թէ պետական քաղաքականութեան ապիկարութեան հերթական փաստ: Այս հարցումին պատասխանը երբեք պիտի չիմասնք, գոնէ այնքան ասեն, որ պարտութեան գլխաւոր պատասխանատու քաղաքական ուժը մնայ իշխանութեան վրայ:

Հայ քաղաքական մտածողութեան մէջ արմատացած է Հայաստանի Արեւելքի եւ Արեւմուտքի հանդիպման վայրի պատկերը, որով եւ կ'արժեւորուի անոր աշխարհաքաղաքական դիրքը: Նման պատկեր թերեւս աւելի համոզի ըլլայ Սեւրի Դաշնագրով հայկական անկախ պետականութեան մը պարագային: Կովկասի ծայրամասին 30 հազար քառակուսի քիլոմետր հողատարածքը չի կրնարնման հաւակնութիւն ունենալ, որովհետեւ իր երկու դրացիները, առանց տակաւին նշելու Թուրքիան, նման տեսակետ շատ աւելի համոզի ու շահագրգիռ ձեւով առաջ կը քաշեն: Արցախի առաջին պատերազմը, սակայն, եկաւ ցոյց տալու, որ Հայաստանը աշխարհաքաղաքականօրէն հետաքրքրութիւն, այո՛, կը ներկայացնէ միայն փակութքական ծրագրին համար ի դեմս Զանգեզուրին եւ Ասրաբեյճանի եւ Նախիջեւանի միջեւ ուղղակի կապի կարելիութեան: Այդ մէկը հայ քաղաքական մտածողութեան համար երկու կարծիքի տեղի չի կրնար տալ. փակութքական ծրագրի իրականացումը Ցեղասպանութեան նպատակի իրագործումն է եւ Հայաստանի ու հայութեան լինելութեան աւարտը

ԳԱՆՉԱԾԱՐ

իր ամբողջական իմաստագրելումով։ Ասոր լիովին համոզուած էին Արցախի ազատագրական պատերազմի դեկապար դեմքերը, այդ գիտակցութիւնը կ'արտայայտուի իրենց բոլոր պատգամերուն մէջ։ Արցախի ազատագրումը հարուած եղած էր փանթրքականութեան երկար ու համբերատար սպասումին այն պատեհ առիթին, որ պիտի իրականանար ծրագիրը։ Արցախի հարցով աևկախ Հայաստանի իրերայաջորդ իշխանութիւններուն մեծ սխալը գրաւը դնելու յաւերժական սթաթուս քուօ-ի վրայ, եւ երբեք կացութիւն ստեղծող քայլ մը չտալու առանձին քննարկման նիւթ է։ Այդ մասին, լուրջ թէ շնականօրէն, հայրենի քաղաքական դեկապարութեան յիշեցուց Ռուսիոյ նախագահ Վլատիմիր Փութինը պատերազմի օրերուն իր մամլոյ ասուլիսներէն մէկուն ընթացքին։ Բայց նաեւ իրողութիւն է, որ թաւշեայ Յեղափոխութիւնը, կամայ թէ ակամայ, հայ քաղաքական մտածողութենէն հեռացուց Արցախի առաջին պատերազմով եւ յաղթանակով հաստատագրուած աշխարհաքաղաքական այդ ճշմարտութիւնը։

Փանթրքական ծաւալապաշտութեան դէմ Հայաստանին համար անշրջանցելի էր, եւ կը մնայ, ռուսական գործոնը, Ռուսիոյ հետ ռազմավարական դաշինքը։ Յայ դիւնազիտութեան ամենամեծ մարտահրաւերը անցնող երեսուն տարիներուն թերեւս Մոսկուայի աջքին այդ դաշինքը արժեւորել էր, քաջ գիտնալով, որ Ռուսիոյ մեծապետական վերաբերմունքը միշտ ալ պիտի ծգտի այդ դաշինքը քնութքագրել Հայաստանի իրմէ կախուածութեան կտրուածքով։ Առաւել, ինքնախաբեութիւն է Ենթադրել, որ փանթրքական սպառնալիքը Ռուսիոյ կողմէ կ'ընկալուի այնպէս ինչպէս Հայաստանի։ Փաստորն, հարիւր տարուայ տարբերութեամբ, 1920-ին եւ 2020-ին, գաղափարախօսականօրէն հակառիր դիրքերու վրայ իշխանութիւններու օրօք, Ռուսիոյ օրուայ դեկապարութիւնը Թուրքիոյ հետ իր յարաբերութիւնները արժեւորած է միայն իր ծրագիրներու շահագրգռութեան, եւ ոչ անպայմանօրէն փանթրքական սպառնալիքի, տեսանկիւննեն։ Պոլշենիկեան շնական յայտարարութիւնը ըստ որուն պատրաստ է հայ ժողովուրդն ու Հայաստանը գոհել միշազգային յեղափոխութեան ոչ այնքան բացայայտօրէն այնուամենայնիւ շատ տեսանելի կերպով երեւան ելաւ Քառասունչորսօրեայ Պատերազմին։ Թեեւ այս անգամ

պրոլետարիական համաշխարհային յեղափոխութեան ոչ մէկ զառանցանք կար, այլ՝ ռուսական մեծ կապիտալի եւ Զրեմսի աշխարհառազմավարական շահերու յստակ նկատառում։ Չոին ալ Հայաստանն ու հայ ժողովուրդը չէր, այլ՝ Արցախը։ Գոնեւ առայժմ։

Պատերազմի եւ պարտութեան հետեւանքով Հայաստանի կախուածութիւնը Ռուսիայէն գրեթե բացարձակ է։ Այսպէս ինչպէս բացարձակ է իրենք իրենց «ժողովրդավար յեղափոխութիւն»ներու հայելիին մէջ տեսած թաւշեայ իշխանութիւններու շարունականութեան կախուածութիւնը Ռուսիայէն։ Եւ թերեւս այս կախուածութեան գիտակցումն է պատճառը, որ Հայաստանի ներքաղաքական ոլորտի խիստ բեւեռացման պայմաններու մէջ իշխանութիւնն ու ընդդիմութիւնը իրարու հետ կը մրցակցին Ռուսիոյ շնորհակալութիւն յայտնելու, Ռուսիոյ դերը բարձր գնահատելու եւ նախագահ Փութինին յաւերժական երախտագիտութիւն յայտնող ելոյթներով։ Ինչ կը վերաբերի բացայայտորն Ռուսիոյ ընդդիմացող հատուածներուն, որոնք ամենէն աւելի տեսանելի են Ազգային ժողովրդական Բնեւորի մէջ համախմբուած քաղաքական ուժերուն եւ դէմքերուն ընդմշշն, ապա եւ այսպէս ալ յստակ չէ թէ որքանով իրենց համոզումները վաւերական են, որքանով իրապաշտ եւ որքանով հիմնականին մէջ ներհայկական սպառման ուղղուած։

Պատերազմի յաջորդած տարին չբերաւ վերականգնումի կամ գէթ պարտութեան վնասուց վերահսկողութեան յոյս։ Մինչ Արցախի ճակատագիրը, Հայաստանի հողային ամբողջականութիւնը եւ կովկասեան տարածաշրջանի մէջ ուժերու հաւասարակշռութիւնը կ'որոշուին հայկական կողմի շատ երկրորդական մասնակցութեամբ, ներազգային ոլորտին մէջ կը բացակայի նուազագոյն համախոհութիւնը տագնապի միասնական դիմագրաւման համար։ Իշխանութիւններու «տարածաշրջանային հաղաղ զարգացման դարաշրջան»-ի ընթացք տալու նախանձախնորութիւնը կը միտի պարտութեան համակերպումը ընականունացնել։ Այլընտրանքը դիմադրութիւնն է, որուն նախաձեռնութեան դիմեց ընդդիմութիւնը, յոյսի փոքր նշոյլ մը թերեւս եթէ միայն դիմադրութեան այլ ընտրանքը ժողովրդականանայ այնքան, որ իշխանութիւնները գգաստանան եւ գիտակցին, թէ որքան ազգակործան է իրենց միակողմանիութիւնը։

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԵՐ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՅԹ

Միհրան Քիւրտողլեան

Ժողովրդավար հասարակութեան մէջ կուսակցութիւնները իրենց եւլթեամբ ու ծագման դրդապատճառներով կոչուած են դաշնալու առաջատար ուժը եւ նախատարերքը ընկերային կեանքի կազմակերպման, ինչպէս նաեւ հիմքը՝ քաղաքական համակարգի կառուցումին: Այդ համակարգին արդիւնաւորութիւնը մեծ չափերով կախեալ է

այն հանգամանքներէն, թէ ինչպիսին են կառուցային կապն ու յարաբերութիւնները՝ պետութեան ու կուսակցութեանց միջեւ:

Կուսակցութիւնները կը ստեղծեն այն միջավայրը, ուր կը նախապատրաստուի, կը կազմաւորուի ու առաջ կը մղուի արժանաւոր դեկավարներու տարրը: Այդ միջավայրին մէջն է, որ կը նախաձեռնուի բևակչութիւնը քաղաքականօրէն դաստիարակելու գործը: Անոնց խթանովն է, որ քաղաքացիները երկրի կառավարման ընդհանուր համակարգին մէջ իրենց մասնակցութեան բաժինը կը ստանձնեն: Նաեւ՝ կուսակցութեանց միջեւ գոյութիւն ունեցող մրցակցութեանց շնորհիւ առիթ կը տրուի ընտրազանգուածին, որ քուէի ճամբով փոխարինումի իր ընտրանքը կատարել կարենայ:

Բոլորովին տարբեր հոլովոյթով զարգացաւ Հայաստանի Հանրապետութեան քաղա-

քական դաշտը: Տարբեր՝ նոյնիսկ կազմակալուած խորհրդային Միութեան միւս երկիրներէն, ուր իշխանութեան գլուխ եկան համայնավար կուսակցութեան մէջ թթուած մարդիկ: (Գնահատում չէ որ կը տրուի, այլ պարզ հաստատում մը կը կատարուի): Մինչդեռ Հայաստանի պարագային, անցումային շրջանի շփորթին մէջ իշխանութեան աթոռներու գրաւեցին դարձումի պարագլուխներ կամ կրուի ճակատներուն վրայ թէ ճակատներու ետին անուն վաստկած գործիչներ, որոնք կազմակերպականօրէն եւ իրեւ անհատականութիւն չեին կազմաւորուած որեւէ կուսակցական դպրոցի մէջ, ուր որոշ չափով կը տիրէ սկզբունք, կայ վերանորոգուելու մեքենականութիւն, յօգուտ քաղաքացիներուն աշխատելու ձգտում, իրար հանդիլուր մթնոլորտ եւ ժողովրդավարութեան նախապայմանը հանդիսացող՝ հարցերը տարբեր մօտեցումով ու ըմբռնումով դիմագրաւող մարդոց հետ կենակցելու-գործակցելու վարժութիւն:

Զարտուլի այս հոլովոյթին հետեւանքը եղաւ այն, որ շարժումին մէջ որոշ դերակատարութիւն ունեցած, բայց եւ այսպէս իշխանութեան շոգեկառջին չհասած անձեր մրցումի ելլեն, իրենք ալ իրենց բախտը փորձեն, որով եւ Հայաստանի քաղաքական հիապարակը խճողեն կուսակցութիւններով: Կուսակցութիւններ, որոնք զուրկ կազմակերպական փորձէ ու յենարանէ, պայմանաւորուեցան անձերով ու պատկանեցան անձերու եւ ոչ՝ հակառակը:

Կը նշանակէ, որ Հայաստանի մէջ կուսակցութեանց դիմագրաւած մարտահրաւերները ըստ եւլթեան առնչուած եղան նոյնինքն ժողովրդավարութեան ու ժողովրդավար համակարգի կառուցման հետ: Այդ մարտահրաւերներու դիմագրաւումին մէջ արձա-

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

Նագրուած թեթեւակի առաջընթացը դարմանում չբերաւ բացասական կացութեան:

Ինչ ըստ կ'ուզենք:

Լայն իմաստով, կուսակցութեանց գլխաւոր առաջադրանքը, եթէ կ'ուզէք՝ նոյնիսկ առաջելութիւնը կը կայանայ այն ձգտումին մէջ, որ կը նպատակադրէ քաղաքացիները ներգրաւելու երկրի քաղաքական համակարգին մէջ: Անոնք իրենց կազմակերպական կառոյցով եւ ժողովրդավար ներքին կանոնադրութեան ունին առանձնաշնորհումը՝ ստեղծելու նպաստաւոր ենթահող, ուր ընկերային տարբեր շահերու հետամուտ, յաճախ նաեւ մրցակից խաւեր միեւնոյն միջավայրին մէջ իրարու կը բախին, ուր հակուտնեայ խնդիրներ «հարկադրաբար» կը լուծուին, իրարու

գործերը վարելու, որոշումները կայացնելու եւ գործադրելու եղանակը, մէկ խօսքով՝ կուսակցութեանց բարոյականութիւնն ու բարոյական կերպարը դուրս կու գան կուսակցական սահմանափակ միջավայրեն, կը ներգործեն հասարակութեան վրայ՝ ստեղծելով ուրոյն մշակոյթ, որ քաղաքականէն շատ աւելին է եւ կը տարածուի ընկերային կեանքի բոլոր երեւոյթներուն ու արտայայտութեանց վրայ:

Հակադարձաբար, կազմակերպական խարիսխն ու ժողովրդավար հիմունքը զուրկ կուսակցութիւնները պարզապես կը վերածուին մեքենականութեան մը, որ դեկավար դասին դիրքերը կը պահպանէ եւ անոր համար իշխանութեան աթոռներ կը փորձե

կը ներդաշնակուին, բիւրեղանալով կը վերածուին մէկ յայտարարի եւ կը դառնան քաղաքական պահանջ ու քաղաքականութիւն: Այս գործընթացն է նաեւ, այսինքն ներկուսակցական յարաբերութիւններն են, որ կը ճշդրոշեն տուեալ կուսակցութեան բարոյականութիւնն ու բարոյական կերպարը: Այսպէս որ, կուսակցութեանց կառոյցն ու մեքենականութիւնը պայմանաւորող ներքին կանոնագրութիւնը մեծ նշանակութիւն ունի քաղաքացիի ընկերայնացումին մէջ: Ընկերայնացում, որ պէտք չէ ըմբռնել անհատի քաղաքականացման սեղմ իմաստով, այլ շատ աւելի ընդիհանուր ու լայն՝ քաղաքակրթական հասկացողութեամբ ու պարունակով, քանի որ ներկուսակցական յարաբերութիւնները,

ապահովել: Կը հաստատուի ընտրեալներու եւ հրահանգողներու գերիշխանութիւն՝ ընտրողներու եւ հրահանգուողներու վրայ: Յետզի ենտեւ կը ստեղծուի քաղաքական այնախի մշակոյթ, որուն պայմաններուն տակ աստիճանաբար կը ձեւաւորուի անձնիշխանութեամբ գործող համակարգ՝ բոլոր մակարդակներու վրայ, իշխանութեան աստիճանակարգի ամեն մէկ սանդիհամատին՝ գերադասեն դեպի ստորադասը:

Ոհա թէ ինչո՞ւ գործող կուսակցութեանց համար վճռականօրէն կարեւոր է, որ ունենան ժողովուրդին մէջ տարածուած կազմակերպական ցանց եւ ժողովրդավար կանոնագրութիւն, որոնցմով պիտի բացայտուին կուսակցութեան նպատակները, ընտ

րանքները, սկզբունքները, քաղաքական ու ընկերային տեսլականները, որոնք, ամեն պարագայի, անհրաժեշտաբար պետք է համապատասխան երկրի սահմանադրութեան հրահանգներուն:

Հայաստանի մեջ զարտուիդ երեւոյթ պարզեց նաեւ կուսակցութեանց կազմութեան ու կազմաւորման հոլովոյթը: Կուսակցութիւններ յառաջացան սահմանադրութեան բացակայութեան: Ենթակայ՝ ընտրական օրենսդրութեան եւ Ազգային ժողովի հաստատած կանոններուն, որոնք խորքին մեջ կը միտեին միջամտել, հակակշիռ բանեցնել կուսակցութեանց վրայ եւ սահմանափակել գործելու անոնց կարողականութիւնը:

Լեւոն Տեր Պետրոսեանի սախագահութեամբ, 5 Յուլիս 1995-ին հանրաքուեի դրուած սահմանադրութիւնը չբարելաւեց կացութիւնը: Ընդհակառակն. սախագահին վրայ կեղողուացուց իշխանութիւնը, անոր տուաւ ժողովուրդի սպասումներուն արտայայտիք ըլլալու հասգամանք, որով եւ անդարձաւ ներքին խմբումները դասաւորող քաղաքական խաղին միակ տեղը:

Երկրորդ նախագահի՝ Ռ. Քչչարեանի օրով վերամշակուած սահմանադրութիւնը նշանակալի փոփոխութիւն չբերաւ: Ազգային ժողովի 131 պատգամաւորներու թիւն 56 կամ այս թիւն մօտ աթոռները շարունակեցին վերապահուիլ անհատ թեկնածուներու, ինչ որ կը նշանակեր ստուերի մեջ թողով ու խափանել այդ ժողովին ներկայացուցչական հանգամանքը: Կը նշանակեր տակաւին՝ սեփական շահերու քաշքանքին յանձնել երկրի օրենսդրական դաշտը, այսինքն Ազգային ժողովը:

Գիտակից քաղաքացին կ'անդրադառնայ, որ անհատ գործիչները միայն իրենց անձը կը ներկայացնեն եւ կ'առաջնորդուին սեփական շահերով կամ իրենց թիկունքին կանգնող մարդոց պատուերով: Անոնք Ենթակայ են ժամանցում (expiry date), որով եւ կը գործեն այդ մղումով: Չունին հաշուառու եւ իրենց քայլերը ուղղորդող ու հակակշռող կուսակցական-կազմակերպական խարիսխ: Մինչդեռ ժողովրդավար համակարգի մեջ, սահմանադրական իրաւունքով ու պարտաւորութեամբ, կուսակցութիւնները կը հանդիսանան միջնորդ-կամրջող օղակը պետութեան ու քաղաքացիներուն, այսինքն՝ ընտրազանգուածին միշեւ, իւրաքանչիւրը իր ուժին ու գրաւած դիրքին համեմատ: Մեծա-

մասնութիւնը՝ կառավարութեան, իսկ փոքրամասնութիւնը՝ ընդդիմադիրի ու հակակշռողի դիրքերն: Իրենց այս հանգամանքովն ալ անոնք կ'արտայայտեն ժողովուրդին կամքը ոչ ոչ միայն Ազգային ժողովի կազմութեան տուեալ պահուն, այլ տեւաբար՝ պետութեան բոլոր գործերուն ու օղակներուն մեջ: Այս ձեւով կ'ապահովուի նաեւ քաղաքացիներու գործակցութիւնը, այնքան անհրաժեշտ՝ պետական ծրագիրներու եւ կառավարութեան սահմանադրութիւններու յաջողութեան համար:

Այս տեսակետեն, Հայաստանի սահմանադրութիւնը, ինչպէս նաեւ ընտրական օրենքը չին արտօներ, որ գործող կուսակցութիւններն նոյնիսկ բոլոր տուեալները ամբողջացնողն ու ամենն յուսալին կարենար կենսագործել միջնորդի եական դերը՝ քաղաքացիներուն ու պետութեան միշեւ: Անոր հետեւանքով ալ՝ քաղաքացին օտարացումը կուսակցութիւններն, նաեւ՝ պետութեանը: Լաւագոյն պարագային քաղաքացին անոնց պիտի դիմեր, երբ «շնորհ» մը ստանալու ակնկալիքն ունենար: Հասկնալի է, որ «շնորհ» բաշխելու գործին մեջ շերմեռանդրեն առատաձեռն կ'ըլլան քաղաքական անհատ գործիչները, իրենց անձնիշխանութիւնը ամրապնդելու եւ վերարտադրութիւնը ապահովելու համար: Եւ այսպէս, «շնորհ» տալու-առնելու ոլորապտոյտին մեջ պիտի զարգանար խաթարուածութեան «մշակոյթ» (կոռուպցիա)՝ բոլոր հետեւանքներով:

Զաղաքական կուսակցութեանց հանդեա պետութեանց կեցուածքը ընդհանրապէս կ'անցնի չորս փուլեր: Նախ՝ ընդդիմութիւնն ու պայքար անոնց դէմ, յետոյ՝ անտեսում, ապա՝ ճանաչում-օրինականացում, ի վերջոյ՝ միաւորում պետական համակարգին:

Մինչեւ 1998 թուական կուսակցութեանց նկատմամբ հայրենի պետութեան կեցուածքը կը գտնուեր առաջին փուլին մեջ՝ հակադրութիւն ու պայքար անոնց դէմ: Թեեւ օրենքով արտօնուած եին անոնք, բայց եւ այսպէս կը հանդուրժուեին միայն այնպիսիները, որոնք նախագահին կամ անոր հովանարեաներուն ընտրական յենարանը կը կազմէին: Այս առումով ամենն ծայրայեղ օրինակը ՀՅԴ-ին արգիլում էր, քանի որ ան ոչ միայն կը մերժէր ԼՍԴ-ին յենարանը դառնալ, այլեւ կ'ընդդիմանար անոր ընտրանքներուն ու գործունեութեան:

1998-ին, Երկրորդ նախագահի օրով պե-

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

տութիւն-կուսակցութիւն յարաբերութիւնները թեւակոխեցին երկրորդ փուլ՝ անտեսում: (Յիշենք Ռ. Զոշարեանի յայտարարութիւնը՝ «Ժողովուրդն է իմ կուսակցութիւն» անորոշ կարգախօսը եւ կուսակցութեանց ապրած ներքին ճեղքերը, որոնք նախագահին կողմէ անտեսման վարքագծի եւ անոր ձեռնարկած քաղաքական խաղերու բացասական հետեւանքներն եին):

Երրորդ նախագահի երկրորդ նստաշրջանին եւ անոր կողմէ ձեռնարկուած ներկայի գործող սահմանադրութեամբ՝ խորհրդարանական համակարգի անցումի փորձը կա-

դեւոր նախաքայլ մը կը կարծուեր եւ կարգ մը վերապահութիւններով կը համարուեր, թէ կը գտնուինք երրորդ ու չորրորդ փուլերու արանքին, այսինքն պիտի սկսի գործընթացը՝ ճանաչումն դեպի «պետութիւն-կուսակցութիւններ» միաւորումի վերջին հանգրուանին, ուր կուսակցութիւնները լիարժեք պիտի կատարեին իրենց առաքելութիւնը եւ պիտի հանդիսանային միջնորդող օղակը՝ պետութիւնն ու քաղաքացիական հասարակութիւնը իրարու կապող: Ասիկա չեր նշանակեր անշուշտ, որ շուտով ամեն բան իր տեղը պիտի գտներ, սպասումները անարգել պիտի իրականանային, իտեւականը պիտի իրագործուեր: Ոչ ոք այսքան միամիտ կրնար ըլլալ կարծելու համար, թէ մեկ օրեն միսը պիտի նուաճուեր իտեւալական համակարգի հանգրուանը: Սակայն կ'ենթադրուեր, որ վերջ կը գտնէ մինչայդ գործող կուսակցութիւններու խայտարդեսութիւնը եւ ժամանակի ընթացքին հետզիետէ կը յստականայ Հայաստանի քաղաքական դաշտը, աւելի մեծերու մէջ կը ձուլուին-կը լուծուին մանր-մունը կուսակցութիւնները, մինչեւ որ երկիրը օժտուի սակաւ, այլ ընկերային հակուածութեամբ ու գաղափարական առումով իրարու մօտքազմատարը կուսակցութիւններով (օրինակ՝ կեղորն աշ-կեղորն ձախ, պահպանողական-

ազատական-յառաջդիմական եւ այլն): Այս բիւրեղացումը անկասկած բաւական երկար ժամանակի պիտի կարուտէր եւ անպայման պիտի ըլլային նաեւ խարիսափումներ...: Այդ նոր սահմանադրութեան գործադրութեան սկիզբն իսկ յատկանշութեցաւ խարիսափումով մը, երբ երրորդ նախագահը՝ Սերժ Սարգսեան, նախագահական երկրորդ ու վերջին պաշտօնավարութեան շրջանի աւարտին ուզեց շարունակել երկրի դեկավարումը, այս անգամ իբրեւ վարչապետ, ինչ որ կ'արտօներ նոր սահմանադրութիւնը: Յաջորդող իրադարձութիւնները ծանօթ ըլլալով ժամանակակիցներուս՝ աւելորդ է անոնց անդրադառնալի: Պարզապես ըստենք, որ ՀՀ-ի երրորդ նախագահ՝ Սերժ Սարգսեանի անյագ իշխանատենչութիւնը պատճառ դարձաւ ժողովրդային ընդվզումին, որու առաջնորդող դէմքը՝ Նիկոլ Փաշինեան ունենալով ընդվզած զանգուածներու յենարանը եւ տարատեսակ ճնշումներ ու շանթաժներ ի գործ դնելով վարչապետի պաշտօնին տէր դարձաւ: Անոր կառավարման երեք տարիները (2018-2021) Արցախեան մեր յայթանակի կորուստին հետ եւ ընդիանուր առումով՝ իսկական պատուհաս մը եղան Հայաստանին, հայութեան եւ Ղարաբաղեան դատին...:

Թէ Ե՞րբ եւ ինչպէս ժողովրդավար ըմբռնումներու վայել քաղաքական մշակոյթ պիտի ծաւալի մեր հայրենիքին մէջ, կը մնայ անորոշ:

Յամենայդեպս, արձանագրենք նաեւ, որ ամեն երկիր ու ժողովուրդ իր կեանքի պայմաններէն բխող զարգացման ներքին տրամաբանութեան մը հոլովոյթին ենթակայ Ե՛բարձրանալու համար քաղաքակրթութեան աստիճաններէն: Հայրենի բնակչութեան շախազահիչ մեծամասնութիւնը կը գտնուի այն սանդիսամատին վրայ, ուր տակաւին ամենօրեայ ապրուստի տարրական կարիքները հայթայթելու առաջնահերթ հոգը ունի եւ անորոշ ապագայի մղձաւանջը: Ապրուստի ինորիրը լուծելէ, ինչպէս նաեւ իրաւունքի ու արդարութեան ապահովութիւնը ունենալիէ ետքն է, որ քաղաքացիները պիտի բարձրանան յաջորդ սանդիսամատին, ուրկէ կուսակցութեանց միջոցով պիտի մղուին ընկերութիւնը կազմակերպելու, ինքնաճանաչման ճամբով ընկերային ու գաղափարական իրենց ուղղուածութիւնը ճշդորդելու, ապա՝ կատարելագործուելու աշխատանքին, ճգտումին:

ԳԵՐՏԷՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁԸ ԺՈՂՈՎՈՐԴԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԻՆ ԵՒ ԱՄՆ-Ի ՄԻՋԱՋԳԱՅԻՆ ԴԵՐԻՆ ՆՈՒՋՈՒՄԸ

**Արարատ Կոստանեան
Քաղաքագետ**

9-10 Դեկտեմբերին Միացեալ Նահանգներու նախաձեռնութեամբ տեղի ունեցաւ «Յանուն ժողովրդավարութեան» հեռահարգագարնաժողովը, ուր անդրադարձ կատարուեցաւ մասնաւորապէս ժողովրդավարութեան եւ մարդու իրաւունքներու հարցերուն, թէ՛ Միացեալ Նահանգներուն եւ թէ աշխարհի տարբեր անկիւններուն մէջ:

ԱՄՆ-Ի նախաձեռնութեամբ սոյն գագաթնաժողովը հիմնականապէս ուներ երկու նպատակ: Առաջին. բարեկոիխել եւ նորովի ներկայացնել արեւմտեան արժեհամակարգը՝ ժողովրդավարութեան եւ մարդու իրաւունքներու դրոյթները: Այս գիտակցումը ինքնին կը փաստէ, որ Միացեալ Նահանգներ պաշտօնապէս կը իսոստովանի իր քաղաքական, տնտեսական եւ ընկերային համակարգի հնամաշ ըլլալն ու փոփոխութիւններու անհրաժեշտութիւնը լուսարձակի տակ կը բերէ: Բնականաբար այս իրողութեան առընչուող մտահոգութիւնը նոր չէ: Ամերիկացի եւ

միջազգային հեղինակութիւն ունեցող մտաւորականներ աւելի քան տասը տարիէ ի վեր կը խօսին նեղիաբերալիզմի անկման եւ բարեփոխումներու անհրաժեշտութեան մասին:

Նեղիաբերալիզմի ամենայայտնի ընսադատներէն է ծանօթ ընկերաբան Նոամ Չոմսկին, որ գիտական մակարդակով ընսադատութեան ենթարկած է ոչ միայն նեղիաբերալիզմ համակարգը, այլ նաև լիաբերալիզմ՝ որպէս փոքր խաչի համար նախատեսուած համակարգեր եւ հասարակութեան մեծ մասը կեղեցելու միտող գաղափարախօսութիւններ¹: Աւելին. ամերիկացի յայտնի փիլիսոփայ Ջորնել Ուեսթ իր «Democracy Matters» գիրքին մէջ յստակօրէն կը մատևանչէ ժողովրդավարութեան ուժնահարումները, որոնք տասնամեակներէ ի վեր տեղի կ'ունենան Միացեալ Նահանգներու մէջ, ան կ'ընդգծէ ուժնահարումը յատկապէս տարբեր ազգութիւններու մարդու իրաւունքներուն²: Այսպիսի հարցեր միշտ ալ եղած են, մասնաւորապէս գոյութիւն ունեցած են մեծ առեւտրական ընկերութիւններու շահարկումներն ու սեւամորթերու հանդեպ խտրականութիւնը, տակաւին պսակած ժահրի համաճարակի ի յայտ գալին վերջ յստակդաւ, որ Միացեալ Նահանգներ անկարող է հարցերուն լուծում տալ տնտեսութեան չափանց ազատականացման եւ կառավարման

րումները, որոնք տասնամեակներէ ի վեր տեղի կ'ունենան Միացեալ Նահանգներու մէջ, ան կ'ընդգծէ ուժնահարումը յատկապէս տարբեր ազգութիւններու մարդու իրաւունքներուն²: Այսպիսի հարցեր միշտ ալ եղած են, մասնաւորապէս գոյութիւն ունեցած են մեծ առեւտրական ընկերութիւններու շահարկումներն ու սեւամորթերու հանդեպ խտրականութիւնը, տակաւին պսակած ժահրի համաճարակի ի յայտ գալին վերջ յստակդաւ, որ Միացեալ Նահանգներ անկարող է հարցերուն լուծում տալ տնտեսութեան չափանց ազատականացման եւ կառավարման

¹ Noam Chomsky, *The Precipice* (Great Britain:Penguin Random House UK, 2021), 143.

² Cornel West, *DEMOCRACY MATTERS* (New York: Penguin Group USA, n2004), 51.

ԳԱՆՉԱԿԱՐ

համակարգին ապակեդրոնացեալ ըլլալուն բերումով:

Այսպիսով յահաջացաւ քաղաքացիներու բժշկական անհրաժեշտ օժանդակութիւն ցուցաբերելու լուրջ հարց եւ գործազուրկներուն³ թիւը 40 միլիոնի հասաւ: Միւս կողմէ, սեւամորթ քաղաքացին տանջամահ ընելով սպանելու դեպքը զայրացուց ափրիկեան ծագումով համայնքը եւ տեղի ունեցան փորձացին ցոյցեր ու բախումներ ոստիկանութեան հետ: Միացեալ Նահանգներու վերնախաւին համար պարզ դարձաւ, որ պարզ պատերազմի յաղթանակէն ետք զարգացած միահեծան նեղիպերալիզմի համակարգը սպառած է եւ անհրաժեշտ են բարեփոխումներ: Նոյնիսկ ամերիկացի տեսաբան Փետժինսքին տարիներ առաջ անդրադարձած էր լիպերալ աշխարհի բարեփոխումներու անհրաժեշտութեան՝ հանրայայտ «Foreign Affairs» պարբերականին մեջ⁴: Սա Միացեալ Նահանգներու մտահոգութիւններու պարունակին մեջ է, այս պատճառով ալ ԿՄՆ կը համախմբէ արեւմտեան պլուզը վերոյիշեալ գագաթնաժողովին:

Սոյն գագաթնաժողովի հիականացման երկրորդ նախատակը արեւմտեան պլուզէն դուրս գտնուող գերտերութիւններու քաղաքական, տնտեսական եւ ընկերային ասպարուզներու ձեռքբերումներն են, որոնք արդէն յաջողած են վերափոխել աշխարհի քաղաքական անցեալի միաբեւեր իրողութիւնը, որուն առաջատարը կը հանդիսանար Միացեալ Նահանգները: Խօսքը մասնաւորապես Զինաստանի եւ Ռուսիոյ մասին է, եթր այս գերտերութիւնները վերջերս յաջողեցան ոչ

միայն յաղթահարել համաճարակին սպառնալիքը իրենց երկիրներուն մեջ, այլեւ առաջնները եղան, որոնք հասան օգնութեան այլ պետութիւններու՝ անոնց տրամադրելով դեղորայք եւ բժշկական սարցեր ու զանազան երկիրներու մեջ առաջին պատուաստանիթեր տարածողները եղան: Իսկ աշխարհաքաղաքական իրադրութեան տեսանկիւնն, Զինաստանի, Ռուսիոյ եւ անոնց դաշնակիցներուն դերակատարութիւնը նոյնապէս փոխեց Միացեալ Նահանգներու երբեմնի միաբեւեր ոիքը: Բացի Զինաստանի գրանցած տնտեսական սրընթաց աճէն եւ Ռուսիոյ խրիստի ազատագրումն, Սուրիոյ յաղթանակը երկարամեայ արիւնալի պարտադրուած պատերազմէն ետք, փոխեց Միացեալ Նահանգներու գծած Սերձաւոր Արեւելքի քաղաքական ամբողջ քարտեզը: Թէեւ օտար ուժերու բանակները տակաւին կը գտնուին Սուրիոյ հողին վրայ, սակայն Սուրիոյ իշխանութիւնները վերընտրուեցան ու ստացան օրինապահութեան ազդանշաններ արաբական եւ եւրոպական որոց երկիրներու կողմէ⁵: Այստեղ անհերեքէի Ռուսիոյ զինուորական եւ տնտեսական դերակատարութիւնը: Յարկ է այս կապակցութեամբ նշել նաեւ Զինաստանի եւ Իրանի միջեւ կարուած 25-ամեայ ռազմավարական համաձայնագրութիւնը:

Միացեալ Նահանգներ կը կորսնցնէ իր ազդեցութիւնը նաեւ իր վաղեմի ու ամենահամատարիմ դաշնակիցներուն՝ Սուրական Վրաբիոյ եւ Հնդկաստանի նկատմամբ, որոնք իրենց յարաբերութիւնները կը սերտացնեն Ռուսիոյ եւ Զինաստանի հետ⁶: Ռուսիա դադ-

³- Chris Riotta, «Coronavirus: 40 million Americans unemployed since start of pandemic, figures show,» *Independent*, May 28, 2020.

⁴- Zbigniew Brzezinski, «Balancing the East, Upgrading the West,» *FOREIGN AFFAIRS*, JANUARY/FEBRUARY 2012, VOLUME 91, NUMBER 1. 97-104.

⁵- Sandrine Amiel, «Which EU states are rebuilding diplomatic relations with Assad's Syria.» *Euronews*, June 19, 2021. REUTERS, «Syria praises visit of the UAE minister to Damascus,» *REUTERS*, December 6, 2021, [Syria praises visit of UAE minister to Damascus | Reuters](#).

⁶- Samir Saran, «The Next ten years of BRICS-will the relationship last.» *WORLD ECONOMIC FORUM*, October 03, 2017, [The next ten years of BRICS - will the relationship last | World Economic Forum \(weforum.org\)](#). REUTERS, «Putin says Russia has «very friendly» relations with Saudi crown prince» *REUTERS*, October 13, 2019, [Putin says Russia has «very friendly» relations with Saudi crown prince | Reuters](#). Sun Haoren Source, «Solid China-Saudi friendship,» *Global Times*, July, 23, 2020, [Solid China-Saudi friendship - Global Times](#).

րեցնելով արցախեան երկրորդ պատերազմը, Արցախի մեջ նոր ռազմական ներկայութիւն հաստատեց՝ խափանելով Միացեալ Նահանգներու Եւ Ֆրանսայի ներկայութիւնը։ Այս բոլոր փաստերը մեկտեղելով՝ տեսանելի կը դառնայ Միացեալ Նահանգներու աշխարհաքաղաքական դերին Եւ ներկայութեան նուազումը։

Ինչպեսնահապես ալ ականատես եղածենք, Միացեալ Նահանգներ յաճախ կ'օգտագործե նման մարտավարութիւն այնպիսի երկիրներու դեմ, որոնք չեն ենթարկուիր իր խաղի կանոններուն, կամ չեն գտնուիր իր ենթակայութեան տակ Եւ կամ կը համարուին մրցակից։ Այժմ նոյնպես, ինչպես կը տեսնենք, Միացեալ Նահանգներ կը փորձէ զինուրական ներկայութիւնը ընդլայնել Ռուսիոյ սահմաններուն մօտ⁷, Թայուանը կը իրահրէ զինուրական գործողութիւններ կազմակերպելու Չինաստանի դեմ Եւ գօրք կ'ուղարկէ այստեղ⁸, կը դրդէ իր կողմէ ֆինանսաւորուող հասարակական կազմակերպութիւնները՝ աւելի աշխուժօրեն կազմակերպելու գործադրու յեղափոխութիւններ Եւ այլն։ Այսինքն, ան Չինաստանի, Ռուսիոյ Եւ իր դաշնակիցներուն դեմ պատրաստ է պայքարի թէ՛ «Hard Power», թէ՛ «Soft Power» մեջանկօմներով։ Պատահական չե, որ վերջերս Ռուսիանկարչի մէջ Ռուսիոյ Եւ Չինաստանի դեսպանները հանդիս եկան միատեղ յայտարարութեամբ՝ սոյն գագաթնաժողովը համարելով պաղ պատրազմի տրամաբանութիւն, որուն նպատակն է քննադատել Չինաստանի Եւ Ռուսիոյ իշխանութիւնները՝ ժողովրդավարութեան Եւ մարդու իրաւունքները ուժնահարման պատրուակով։ Ինչպես կը տեսնենք, Միացեալ Նահանգներ մտադիր չէ հաշտուիլ այն իրողութեան հետ, որ աշխարհը այսուհետեւ չի գտնուիր նեղի-

պերալ պարտադրուած արժեհամակարգի ազդեցութեան տակ Եւ երկիրները կրնան ստեղծել իրենց ուրոյն քաղաքական, տնտեսական Եւ ընկերային համակարգերը՝ հիմնուած ազգային գաղափարախօսութեամբ համակարգեր, որոնք համահունչ չեն իրենց ժողովուրդներուն Եւ ցանկութիւններուն։ Առիթեն օգտուելով, հարկ կը համարեմ նշել, որ թէ՛ Չինաստան, թէ՛ Ռուսիա պաշտօնապես կը խօսին բարոյականութեան մասին՝ ինչ որ գոյութիւն չունի արեւմտեան քաղաքական Եւ ընկերային բառարաններուն մէջ։ ատիկա յատուկ է բացառապես ազգային գաղափարախօսութիւն ունեցող երկիրներուն։ Ռուս Եւ չինացի տեսաբանները նոյնպես կը գուն բարոյականութեան դերին մասին՝ որպէս բարգաւաճման Եւ զարգացման կարեւոր խթան։ Օրինակ, Ալեքսանդր Ռուբրի իր աշխատութիւններուն մէջ մէծ ուր կը վերապահէ բարոյական Եւ կրօնական արժեքներուն⁹ նոյնպես Սի Ծինայի իր հեղինակած գիրքներուն մէջ կը գուն բազմադարեան չինական քաղաքակրթեան մէջ¹⁰ բարոյականութեան կարեւոր դերին մասին։ Սա սպասուած երեւոյ է, Երբ նեղիաբերալիզմը անտեսողն էր մարդկային բարոյական Եւ կրօնական արժեքներու Եւ մարդք կը վերածէր մեցնայացուած անզգայ սպառողի։ Ուստի, Եթէ Միացեալ Նահանգներ կը միտի իրապէս բարեկիրել ներքին քաղաքականութիւնը, թերեւս, օրինակ, Չինաստանն Եւ Ռուսիային վերհանէ բարոյական Եւ կրօնական արժեքներ, որոնք ժամանակին որ-

⁷- TASS, «NATO snubs Russia's proposals on easing tension on borders, says Lavrov,» RUSSIAN NEWS AGENCY, December 2, 2021, [NATO snubs Russia's proposals on easing tension on borders, says Lavrov - Russian Politics & Diplomacy - TASS.](#)

⁸- Thomas Kissel, «US Marines Have Been Secretly Deployed to Taiwan for the Past Year,» Greek Reporter, October 8, 2021, [US Marines Have Been Secretly Deployed to Taiwan for the Past Year \(greekreporter.com\).](#)

⁹- Alexander Dugin, Eurasian Mission (United Kingdom: ARKTOS, 2014), 10.

¹⁰- XI JINPING, THE GOVERNANCE OF CHINA // (Beijing: FOREIGN LANGUAGES PRESS, 2017), 284.

ԳԱՆՁԱՄԱՐ

պես բարիքի աղքիւր խոստացած էր շնորհել մարդկութեան:

Անդին, միեւնոյն ժամանակահատուածին մէջ, 5 Դեկտեմբերին Փեքիսի մէջ կազմակերպուեցաւ «Միջազգային Ֆորում Յանուս ժողովրդավարութեան եւ Համամարդկային Վրժեքներու», որ նոյնպես անդադարձաւ ժողովրդավարութեան, անոր արեւմտեան ոչ-կայուն արժեք ըլլալուն եւ առաջ մղեց «ընկերվարական ժողովրդավա-

այսուհետեւ օգտագործել որպես զուտ արեւմտեան արժեհամակարգ եւ Միացեալ Նահանգներուն պատկանող գէնը:

Վերջաւորութեան, չեմ կարծեր, որ Միացեալ Նահանգներ 2020ակելի յաջողութիւն կ'արձանագրէ այս գագաթնաժողովի արդիւնքներէն, քանի որ նախ եւ առաջ ան չունի յստակ ծրագիր իր ներքին իրավիճակը բարելաւելու, ինչ կը վերաբերեի արտաքին մրցակիցներուն, անոնք յստակօրէն նշած են,

րութեան» թեզը, որ հաւասարութեան վրայ հիմնուած տեսութիւն է, ոչ թէ ամերիկեան մենատիրութեան վրայ հիմնուած, այլ արեւմտեան արժեքներու վրայ առաւելաբար:

Քետաքրքրական է, որ գերտերութիւնները տուեալ ժամանակահատուածին մէջ կը մոցին ոչ թէ միայն քաղաքական եւ տընտեսական իրենց կշիռը աւելցնելու աշխարհին մէջ, այլ պայքարը կը կեղրուսանայ հասարակական գետնի վրայ եւ մասնաւորապես ժողովրդավարութեան տեսլականի շուրջ այսպիսով, Զինաստան կը յաջորի նաեւ մշակել ժողովրդավարութեան գաղափարին առնչուող այնպիսի հասարակական ծրագիր, զոր Միացեալ Նահանգներ անկարող է

որ Միացեալ Նահանգներու մեղադրանքները արդէն իինցած են եւ ազդեցութիւն չեն կրնար ունենալ, որովհետեւ անոնք ժողովրդավարութիւնը կը կիրառեն իրենց ուրոյն ձեւերով: Այս իմաստով, օրինակ, Զինաստան պաշտօնական գեկոյց իրապարակեց վերշերս «White Paper» անուամբ¹¹ դիտել տալով, որ ԱՄՆ ունակ չէ ազդեցութիւն բանեցնելու իր վրայ անհեթեթ մեղադրանքներով: Միւս կողմէ, Զինաստան սկսած է առաջարկել իր դաշնակիցներուն եւ զարգացող երկիրներուն համար ուրոյն ժողովրդավարութեան ձեւաչափ մը, որ աւելի ընկալելի պիտի ըլլայ այդ երկիրներուն եւ ժողովորդներուն համոզումներուն եւ պատկերացումներուն:

ԻՐԱՎՊԱՇՏՊԱՆԴ ՈՒԺԴ Է

Գրիգոր Տուսկեան

Ճարտարագիտութեան ճեպընթաց զարգացումի, տնտեսական եւ գիտական հզօրացման համար մղուող միջավետական անողոք մրցավազքի մերօրեայ ովկեանին մեջ ազատ, ժողովրդավար, բազմաբեւեա աշխարհ մը կառուցելու շաբարին ներքեւ գերաբետութիւններու աշխարհակալական հին ու նոր ախտրժակներու սրումով, նոր իրավիճակներ կը ձեւակերպուին, երկիրներ կը բզկտուին, ժողովուրդներ կ'ոտևակոխուին, զենքի օրորւթեամբ նոր սահմաններ կը գծուին, մինչ առաջին եւ երկրորդ աշխարհամարտերու հետեւանք անիրաւութիւնները կը շարունակուին, բայց միշտ փոքր երկիրներու եւ ազգերու հաշուույն, մարդկային դարաւոր բարոյական արժեքներ կը վերացուին, պարականու վիժուածքներ կ'արժեւորուին:

Երբ տակաւին հայ ազգի իրաւունքները կը մնան խլուած, դարձեալ սեւ ամպեր կը կրտակուին Երեւանի Երկնակամարին վրայ: Դար մը ետք, հայը դարձեալ դէմ յանդիման է թուրքին: Աւա՛դ... չկայ շունչը Սարդարապատի: Կայ ժողովրդային պարտուողական անտարբերութիւն մը եւ իշխանութիւն մը, որ երկիրը կը տրամադրէ թուրքին, ու ազգը համայն՝ Հայաստանի մեջ թէ Սփիռքի, ճգնաժամի մեջ կը յայտնուի:

Աղցահեան 2-րդ պատերազմի չարաբաստիկ վախճանը կը պարտաւորեցնէ մեզ գիտական ու գաղափարական հիմունքներով զրահաւորուած վերականգնել հայոց բանակը եւ այս սրբազն գործին շուրջ համախմբել հայերը: «Հայեր միաց՛ք» հոս լօգունք ընլար միայն, այլ բանակ վերակառւցելու հրաւեր: Այս մեկը անշուշտ երբ հայ ինքնութեան պահպանումի եւ հայ ազգի գոյեր-

թը շարունակուած տեսնելու իմաստութեամբ զարդարուած դեկավարութիւն կ'ունենայ Հայաստանը եւ փոխան հարճային ռազմավարութեան, կ'ունենայ ազգային ռազմավարութեամբ ընթացող պետութիւն:

Պէտք է պարզաբանել, իբր թէ պատերազմն խորշած հաւաքականութիւններուն, որ բանակի վերականգնումը ռազմասիրութիւն չէ, այլ՝ ազգային արժանապատուութեան հարց: Յարգելով ամեն տեսակ մտածողութիւնը, նախ հաստատենք, որ ազգը արժեք է, անկախ պետականութիւնը ազգային արժեք է, եւ առ այդ նախաձեռնենք վերակազմել երկրի եւ ազգի պաշտպանութեան գաղափարախօսութեամբ լիցքաւորուած եւ ճարտարագիտութեամբ յագեցած մեր պաշտպանութեան բանակը, սակայն վերացնենք այլեւս երկիրը գերիվարած հինգերորդ շառասիւնը:

Հայութեան զանգուածները, երկրի մեջ թէ արտերկրի, այս գաղափարին շուրջ անտարակոյս կը միաւորուին՝ յանուն արդարութեան եւ իրաւունքի, խաղաղ եւ ստեղծագործ կեանքի եւ ապահով երդիքի:

Պահենք իրաւունքը ազգի, անկախութիւնը հայրենիքի, չդառնանք ստրուկը թուրքին:

Թեեւ քաղաքական մտքին համար ծիծառելի է, սակայն այլեւս պիտի պահանջենք, որ հայկական արեւելում ունենայ իշխանութիւնը Հայաստանի:

Հայրենիք-Սփիռք միանանք, հայե՛ր... երկիրը թուրքին մատուցողին դէմ ծայր առած դիմադրութեան միանալը պարտք է, հայե՛ր, ո՛չ աթոռակրի չէ, այլ՝ գոյապայքար է իսկական, որպեսզի Հայաստանը մնայ հայութեան:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՒՐԱՑՈՒՄ

(Ռ. Սասունեանի Ազատ Արձակուելուն Առիթով)

Արամ Աւագեան

Քաղաքական ուրացումը կը վերաբերի Թուրքիոյ վարած քաղաքական գործընթացին, որ կը հիմնուի Հայոց Յեղասպանութեան ուրացման մեկնակետին Վրայ, եւ կը բաժնուի Երկու մասի.

Ա.- Թուրքիոյ հանրապետութեան մէջ Ներքաղաքական ուրացում:

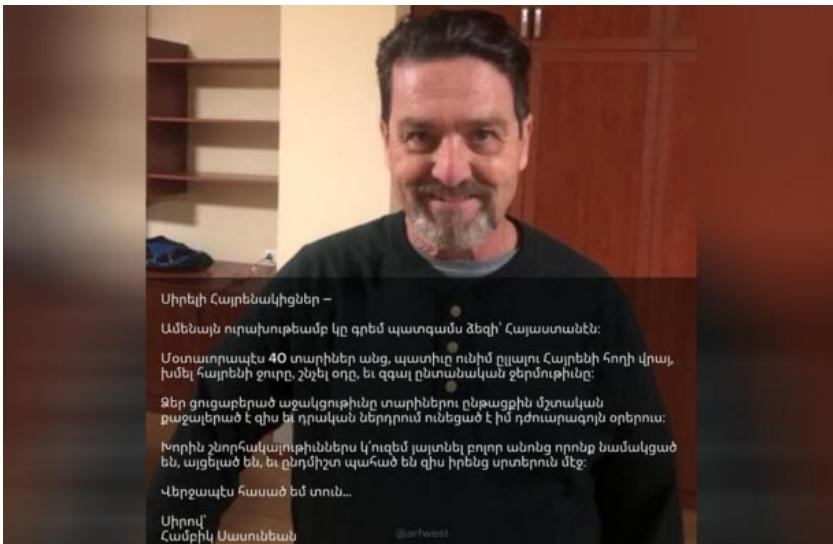
Բ.- Թուրքիոյ արտաքին քաղաքականութեան մէջ դիւնագիտական ուրացում:

Ա.- Թուրքիոյ հանրապետութեան աշխարհագրական սահմաններն ներս կիրարկուած քաղաքականութիւնը՝ Հայոց Յեղասպանութեան եւ անոր արդար հատուցման հանդեպ, կը բնութագրուի, որպէս քաղաքական ուրացում դրսեւրուած թրքական իշխանութեան եւ իրերայշորդ կառավարութիւններու կողմէ, որոնք բազմիցս փորձած են ուրանալ Հայոց Յեղասպանութեան անհերքելի փաստերը, իրենց նոր հանրապետութեան ընծայած բոլոր հնարաւորութիւններով եւ միջոցներով:

Թուրքիան օգտագործած է՝ ա. գիտական խորհրդաժողովներ, բ. կրթական հարթակը, գ. բանակը, դ. պետական հիմնարկները՝ կանխելու համար Հայոց Յեղասպանութեան աղետալի հետեւածները իր վրայ եւ ընդունման յաջորդող արդար հատուցման մղձաւածն ու թրքական անդորրութիւնը անհանգստացնող իրականութիւնը:

Յեղասպանութեան ետք, նոր Թուրքիան զարգացուց իր ուրացման քաղաքականութիւնը՝ հայկական անշարժ կալուածներու գրաւում ու իրացումը օրինականացնելու գործընթացով, նաեւ կեղծ յանդիմանութիւն

ուղղելով այդ «ոչ-քնական կառավարութեան», որ գործադրած էր Հայոց Յեղասպանութիւնը: Ան պատասխանատուութենէ խուսափելով հանդերձ արդարացուց անոր ոճրային արարքը, այսպէս կոչուած «հայկական դաւաճանութեան» վրայ հիմնուելով եւ

Արամի Հայրենակիցներ –

Ամենայն ուրախութեամբ կը գրեմ պատգամ ձեզի՝ Հայաստանէն:

Սօստարապէս 40 տարիներ անց, պատիւ ունեմ ըստար Հայրենի հոյի վրայ, խմբի հարթներ շորու շնչել որպէս նզայ ըստանական ժերմութիւնը:

Ձեր ցուցաբերած աշակերտին տարիներու ընթացքին մշուական քաջանակած է զի եւ դրական ներդրում ունեած է ին դժուարագոյն օթերուս:

Խորին չնորհակարիքներու կ'ուզեմ յայտնել բոլոր անոնց որոնք նամակցած են, ացենած են, և ընմիշու պահած են զի իրենց սրտերուն մէց:

Կերպաբէն հասած են տուն...

Արամի Հայրենակիցներ –

@barwest

պատրուակելով հայերը ընաշնչելու գաղափարը, ինչ որ աւելի հաճելի հնչեց թրքական ականչին՝ քան իրաւունքին ձայնը:

Ուրացման վարկագիծը լայն ընդունելութիւն եւ արձագանգ գուար թրքական հանրապետական միջավայրին մէջ, որ քաջալեր հանդիսացաւ շարունակելու զայն նոր Թուրքիոյ քաղաքականութեան մէջ, որ առաւելագոյնս շահարկման ենթարկուեցաւ՝ թրքական մամուլին, ապահովական ցանցին, այլախոհիներուն եւ դիւնագիտական ներկայացուցիչներուն կողմէն:

Բ.- Թրքական արտաքին քաղաքականութեան մէջ դիւնագիտական ուրացում:

Թրքական ազգային առաջնահերթութիւններուն ընդմեջէն՝ արտաքին դիւնագի-

տական-քաղաքական ուրացումը կը բխի, նոյն թրքական ներքաղաքական ուրացումն, կը հիմնուի անոր վրայ եւ ուղղուած է՝

1.- Թրքական արտաքին քաղաքական մարտահրաւերներուն դեմ:

2.- Հայկական պետական թէ ազգային մակարդակներով կազմակերպուող արդար պահանջատիրութեան դեմ:

3.- Թրքական Հանրապետութեան աշխարհագրական սահմաններէն դուրս:

4.- Շրջանային եւ միջազգային իրաւատեչական ատեաններէն ներս:

Թուրքիան կառուցեց իր ուրացման ռազմավարութիւնը՝ քաղաքական ուրացման հիմքին վրայ եւ սակարկութեան առարկայ դարձուց իր աշխարհագրական եւ հաղոր-

քնորոշուող քաղաքական պայքարներ, ոստուտեց միջազգային արեւելում տարբեր արեւելումներ, ընտրեց վատագոյն եւ վատթարագոյն միջոցներ եւ գործընկերներ՝ չփականացրած համար իր սեւ անցեալը, որ պիտի ծառանար իր դեմ ուշ կամ կանուխ:

1970-ին վերջապես գտաւ, ըստ իրեն, ելք մը որ պիտի ծառայէր իր ծայրայեղական նպատակներուն: Ան փորձեց փոխադրել Հայոց Յեղասպանութեան քաղաքական ծրարը պատմագիտական դաշտ, ուր իր լծակներուն միջոցով կասկածի պիտի ենթարկուեին Հայոց Յեղասպանութեան իրաւական եւ օրինական փաստերը, հայկական պահանջատիրական շահը հեռացնելով քաղաքական ասպարեզն:

Թուրքիան այս իր նոր պատերազմին մէջ ներմուծեց իր դիւանագիտական ամբողջ բանակն ու ցանցը՝ աշխարհով մէկ տարածելով ապակողմնառողջող թրքական տարբերակը՝ շոշանային թէ միջազգային բեմահարթակներու վրայ:

Հակառակ թրքական բոլոր նիւթուած դաւերուն եւ որոգայթերուն, հայ ժողովուրդը, որպէս արթուն պահակը իր արդար դատին, իր կարծիքը արտայայտեց հայկական ինքնուրոյն ոճով եւ քաշաբար զգեստնեց Թուրքիոյ արտաքին քաղաքական ուրացման զարկ տուրող դիւանագիտական բանակի ներկայացուցիչներէն շատերը, յիշեցնելու համար թէ Հայ Դատուն ու Հայոց Յեղասպանութիւնը, որպէս տնտեսաքաղաքական ծրար, կարելի չէ փոխադրել պատմագիտական ասպարեզ այսցան ատեն, որ չեն հանգուցալուծուած անոր գործուած եւ ուրացուած քաղաքական թնդուկները եւ հայ ազգը տակաւին չէ հասած իր արդար պահանջատիրութեան առումնվ նիւթաբարոյական հասուցումին:

2021 թուականը խորհրդանշական է հայ ազգին համար՝ Համբիկ Սասունեակի հայանպատ ազատ արձակման ուրախ արիթով, որ կը յիշեցնէ բոլորին, թէ Հայոց Յեղասպանութիւնը որքան ալ որ բնութագրուի որպէս պատմական, օրինական թէ տնտեսական խորը եւ բնոյթ ունեցող հարց, կը մնայ զուտ քաղաքական գործընթաց, կը մերժէ ենթարկուի քաղաքական թէ դիւանագիտական ուրացման եւ կը լուծուի միայն ազգային-քաղաքական գործընթացով:

դակցական դիրքը շրջանային եւ միջազգային շուկաներուն մէջ, շահագործելով իր մարդուժի եւ տնտեսական համարաւորութիւններու գոյգ գործուները:

Նոր Թուրքիան եւս պահեց քաղաքական ուրացման եղանակն ու կշռոյթը մէկ եւ բարձր մակարդակներու վրայ չորս տասնամեակներ շարունակ, մինչեւ անցեալ դարու 60-ական թուականները, սակայն ընկրկեցաւ հետագային՝ հայ ազգային զայրոյթի ժայռին դիմաց, որ կը մերժէր թրքական քաղաքական ուրացումը՝ իր երկու բաժիններու:

Անկիւնադարձային «բարեփոխումներ» կրեց թրքական քաղաքական ուրացման գործընթացը 1965-էն վեր՝ փոխադրուելով խորքի, միտքի եւ ձեւի բարձր ոլորտներ եւ մակարդակներ՝ հայ ազգային արդար պահանջատիրութենեն ձերբագատելու նպատակով:

Թուրքիան մղեց կարծր տոկունութեամբ

ԳՐԻԳՈՐ ԿԵՐԿԵՐԵԱՆԻ ԱՐԽԻԷԼ՝ ՀԻՄՔ

ՓՐՈՒԹ. ԹԱՆԷՐ ԱԶՋԱՄԻ

«ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԴՐԱՄԱՆՆԵՐ - ԹԱԼԵՎՈ-ՓԱՇԱՅԻ
ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐՆ ՈՒ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ»
ՀԱՏՈՐԻՆ

«Արտակարգ կարեւոր գործ է, ուր
Արչամ թրական պատմագիտութիւնը
կը դարձնէ «Փեյք նիզ»...»
Մարք Լեւին
Ցեղասպանագետ

ԶՕՆ՝

Սիրելի՝ ընկերոջս՝ Յրանդ Տիկին:
Ան կ'երազեր ճշմարտութեան եւ արդա-
րութեան

Յոդին վրայ հաշտեցնել հայ եւ թուրք ժո-
ղովուրդները:

Այդ երազանքը չմեռաւ, երբ 2007-ին
սպանեցին Յրանդը,

Ընդհակառակն. ան նոյնիսկ իր մահով
հարիւր

հազարաւոր մարդիկ ոգեշնչեց շարունա-
կելու իր գործը:

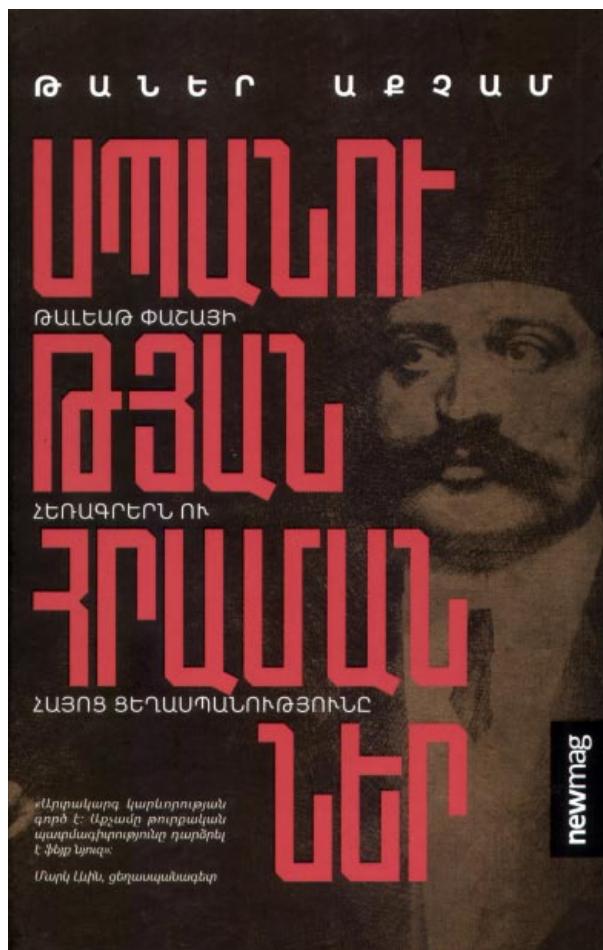
Գիրքը կը նուիրեմ նաեւ աղջկաս՝ Յելի-
նին:

Ան ինծի յոյս կը ներշնչէ այն իմաստով,
որ յաջորդ սերունդը ի զօրու է իրականաց-
նել Յրանդին երազանքը եւ կերտել աւելի լաւ
ապագայ:

Փրոֆ. Թաներ Աքչամի «Սպանութեան
Յրամաններ - Թալեաթ Փաշայի Յեռագիր-
ներն ու Յայոց Ցեղասպանութիւնը» 406 էջա-
նի ակադեմական իրատարակութիւնը իր
արխիւային փաստաթուղթերու անժխտելի
ապացոյցներով կը ջաւատ ժխտողականնե-
րու Յայոց Ցեղասպանութեան ուրացման սին
պնդումները եւ աւելի քան անհերքելի ցնցիչ
փաստարկներով նոր որակ կը բերէ Յայոց
Ցեղասպանութեան պատմագիտական հե-
տազօտութիւններու ակադեմական ընագա-
ւարին, ուր կաթողիկէ հոգեւորական Գրիգոր
Կերկերեանի արխիւթ՝ հիմք կը հանդիսանայ
Թ. Աքչամի այս մեծարժեք աշխատասիրութ-

Սալբի Գասպարեան

եան, կտրականապէս հաստատելով, որ
ճշմարտութիւնը կը տարբերի կարծիքը եւ մեկ-
նաբանութենէ, հետեւաբար ճշմարտութեան
ժխտումը կը նշանակէ հերքումը հաստա-
տուած փաստերու...: Հետեւաբար ըստ Թ. Աք-
չամի՝ այս գիրքը կը հետապնդէ որոշակի

Նպատակ, որ լուսարձակի տակ կը բերէ Յա-
յոց Ցեղասպանութեան հարցի ընսարկումնե-
րը՝ փաստերու եւ ճշմարտութեան յարաբե-
րութեան տեսանկիւնն, դիտել տալով մի-
անգամայն, որ ամեն ցեղասպանութիւն իր իւ-

րայատկութիւնները ունի, սակայն Յայոց Ցեղասպանութիւնը կ'առանձնանայ առնչակից ճշմարտութիւնները հերքելու երկարատեւ եւ անտեղիտալի շանքերով:

Այս ուղղութեամբ, Փ. Թաներ Աքչամ իր գիրքին նախաբանով ուշադրութեան կը յանձնէ Մայքլ-Ռոլֆ Թրուլյոյի (1949-1985) հա-

թրուլյոյի ցուցակին կը յաւելէ առանցքային փաստաթուղթերու ոչնչացման ու հերքումի, կամ անոնց կեղծ ըլլալը ապացուցող հինգերորդ փուլը, որուն մասին պէտք է ըստել, որ Ցեղասպանութեան ընթացքին ստեղծուած այս «փաստերը» ճշմարտութիւնը վերածած են սուկ բազում «կարծիքներ» են մէկուն... սակայն գաղտնիք չեն, որ թրքական ժխտո-

Հայոց պատմութեան առաջնահայր Տիգրան Մատթևոսի Տիգրանական պատմութեան առաջնահայր Տիգրան Մատթևոսի Տիգրանական	Հայոց պատմութեան առաջնահայր Տիգրան Մատթևոսի Տիգրանական պատմութեան առաջնահայր Տիգրան Մատթևոսի Տիգրանական
Հայոց պատմութեան առաջնահայր Տիգրան Մատթևոսի Տիգրանական պատմութեան առաջնահայր Տիգրան Մատթևոսի Տիգրանական	Հայոց պատմութեան առաջնահայր Տիգրան Մատթևոսի Տիգրանական պատմութեան առաջնահայր Տիգրան Մատթևոսի Տիգրանական

1919-1921 թթ. Ռազմական ատեանի գլխաւոր մեղադրական եզրակացութեան Եշերը, որոնը հրապարակուած են օսմանեան թերթի (Takvim-i Vekayi) 3540-րդ համարին մէջ: Մէջբերումները նշուած են:

մապատասխան մէկսաբանութիւնը, որ իր «Լուենելով Անցեալը» գիրքով կը բացատրէ՝ թէ իշխանութիւնները ինչպէս կը գործեն պատմագրութիւնը ստեղծելու ընթացքին, ըստով, որ պատմութիւնը գիտութիւն կը դառնայ չորս փուլերով՝

ա) Փաստերու ծեւաւորում (աղբիւներու յստակացում)

բ) Փաստերու հաւաքում (արխիւներու կազմում)

գ) Փաստերու վերականգնում (պատումներու շարադրում)

դ) Ցետադարձ արժեւորում (ամբողջական պատմութեան ստեղծում)

թ. Աքչամ որպէս անշրջանցելի գործոն,

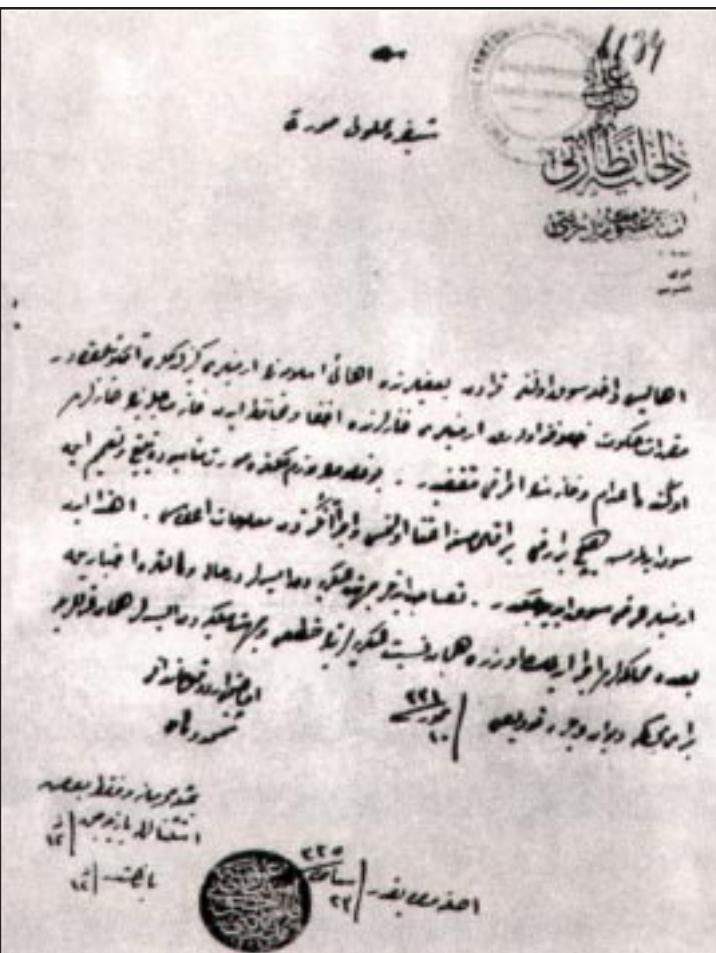
դականութիւնը յայտնի է «իրականութեան ու ճշմարտութեան» նիւթական հիմքերը ոչնչացնելով, այս մասին թ. Աքչամ իր այս յոյժ կարեւոր ակադեմական աշխատավիրութեան որպէս հիմք օգտագործելով Գրիգոր Կերերեանի արխիւնին տուեալները, հանգամանալից ապացոյներով կը հաստատէ, որ Յայոց Ցեղասպանութեան առնչուող Օսմանեան առանցքային փաստաթուղթերը կանխամտածուած կերպով ոչնչացուած են, եւ ո՞չ միայն այդքան, թաքցնելէ եւ ոչնչացնելէ ետք նաեւ իշխանութիւններ նկրտած են ապացուցելու, որ մեղադրական իրաքանչիւր փաստաթուղթ կեղծ է կամ բնօրինակը չէ... սակայն այս բոլորը փաստացի այլեւ առարկա-

ԳԱՆՉԱՐ

յական տուեալներով ապացուցելու իրականութիւնը կը կայանայ հայերու ոչչացումը իրահանգող թալեաթ Փաշայի հեռագիրնե-

հուսկ, հետեւելէ ետք Հռոմի Լեւոնեան հիմնարկի Աստուածաբանութեան դասընթացը ներուն, 1937-ին ձեռնադրուած է կուսակրօն Վարդապետ Եւ հաստատուած Գահիրէ, ուր ձեռնարկած է Յայոց Յեղապահնութեան մասին դոկտորականի իր թեզի պատրաստութեան, ողջ կեանքը նուիրելով այդ նիւթի ուսումնասիրութեան: Իր հետազօտութիւններուն ընթացքին հանդիպած է քիլտ Մուսթաֆա Փաշային (Նեմրութ Մուսթաֆա Փաշա), որ 1919-1922 եղած էր Երիտրուրք պաշտօնեաներու դատական գործերը քննող ռազմական առաջին դատարանի (Divani Harbi Orfi) դատաւորներն մեկը Եւ Նախընթաց ձերբակալութեան մը Եւթարկուած ըլլալուն համար, վախնալով նոր ձերբակալում փախած էր Գահիրէ, երբ 1922-ին թուրք ազգայնականները գրաւած էին Խոթանպուլը: Գ.Կերկերեանի հանդիպումը Օսմանեան նախկին դատաւորին հետքեկումնային էր: Մուսթաֆա Փաշա կարեւոր տեղեկութիւններուն հաղորդած էր Երիտասարդ հոգեւորականին: Այդ տեղեկութիւններուն հետապնդումը, յայտնաբերումն ու հաւաքագրումը կեանքի պիտի կոչէին Գ.Կերկերեանի խիստ կարեւոր արխիւային թղթաժրարը:

Յաղորդուած տեղեկութիւններուն համաձայն, երբ թուրք ազգայնականները գրաւած էին Խոթանպուլը, տեղոյն Յայոց Պատրիարքարանը, ապահովութեան համար, իր ձեռք ձգած բոլոր փաստաթուղթերը ուղարկած էր Մարտել, Ֆրանսա, որոնք յետագային առաքուած էին Մասնեսթը, հուսկ հանգրուանած Երուսաղեմի Յայոց Պատրիարքարանը: Գ.Կերկերեան մեկնելով Երուսաղեմ, Յայոց պատրիարքարանի գրապահոցներուն մէջ գտնուող համապատասխան փաստաթուղթերու ընդմշցն յայտնաբերած եւ լուսանկարած է հայերու կոտորածներու հրահանգներ պարունակող բազմաթիւ հեռագիրներ, յետաքննութիւններու արձանագրութիւններ, զինուորականներու եւ քաղաքացիական պաշտօնեաներու յայտարարութիւններ, կասկածելիներու եւ ականատեսներու գրաւոր վկայութիւններ, նախքան դատական նիստերը տեղի ունեցած հարցաքննութիւններ, եւ այլն....

Երրորդ բանակի իրամանատար Մահմուտ Շամիլ Փաշայի իրամանը, 24 Յուլիս 1915:

որու ստուարածաւալ թղթածրարին մէջ, որուն ընդմշցն Թ.Աքչամ լոյսին կը բերէ լորութեան դատապարտուած այսպիսի տեղեկութիւններ, որոնք յետ համապատասխան մեկսարանութեան, ցոյց կուտան որ կարելի է «կարծիքի» ու «մեկսարանութեան» թենուկնեւու դուրս բերել 1915-ի իրադարձութիւններու արխիւային անժխտելի փաստեր ու փաստաթուղթեր:

Յայր Գրիգոր Կերկերեան ծնած է Կիւրին, Սեբաստիա (1911-1988): Ան եղած է իր ծնողներու 16 զաւակներին ամենափոքրը Եւ փրկուելով ստոյգ մահէ, աւագ Եղբօր հետ կերպով մը հասած է Պէյրութ, ուր իր մանկութիւնը անցուցած է որդանոցի մէջ:

1925-ին ընդունուած է Զմմարի վանքի դպրատունը: 1930-ին, աւարտած է Պէյրութի Ս.Յովսէփի անուան համալսարանը,

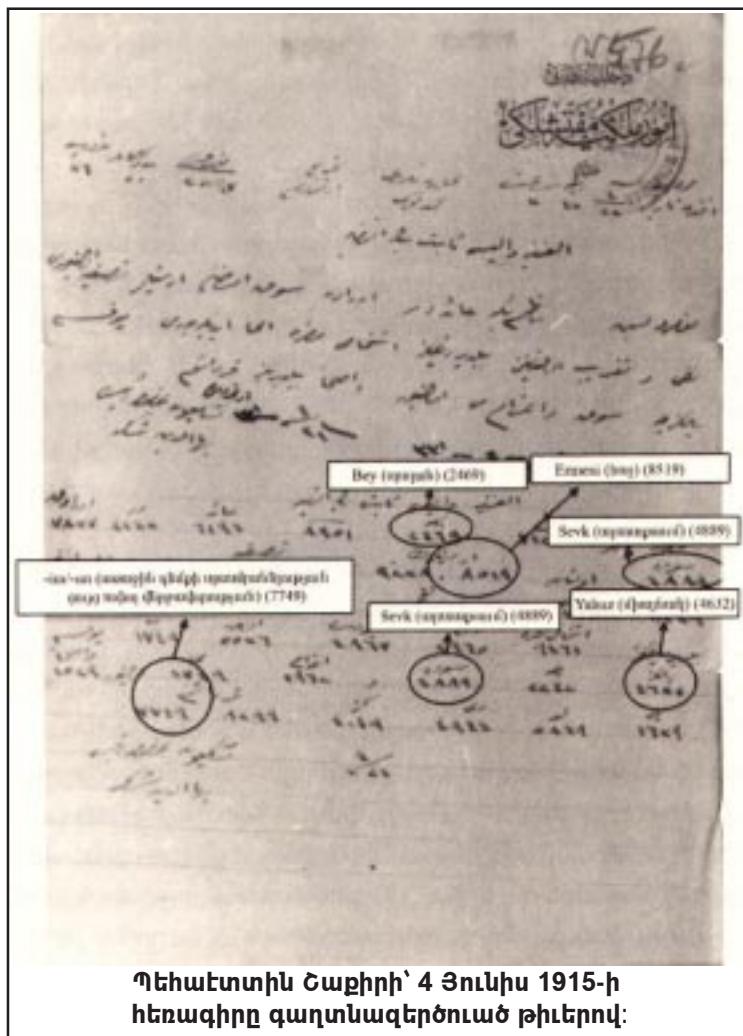
Գրիգոր Կերկերեան 1950-ին մեկնած է Փարիզ, Պօղոս Նուպար Փաշայի անուան գրադարանին մէջ իր հետազօտութիւնները շարունակելու, ուր գտած եւ լուսանկարած է Հալէպի տեղահանութեան տնօրենութեան (Halip Sevkiyat Mudurlugu) քարտուղար Նայիմ Եֆէստիի յուշերն ու Թալէաթ Փաշայի հեռագիրները, որոնց մասին է փրոֆ. Թաներ Աքչամի ակադեմական այս հսկայածաւալ աշխատասիրութիւնը:

Ըստ Թ. Աքչամի. «Ցեղասպանութեան մասին, Նիւթերու առումով Գրիգոր Կերկերեանի արխիւը փաստագրական անփոխանութեալ աղբիւր է, որովհետեւ Երուսաղեմի պատրիարքարանի արխիւնները փակ են հետազօտողներու համար, իսկ Պօղոս Նուպար Փաշայի գրադարանի կարեւորագոյն փաստաթուղթերը անհետացած են, հետեւաբար չափազանց կարեւոր է Գ. Կերկերեանի հաւաքածոյի Նիւթերուն հնարաւորինս հանրայնացումը: Այս նպատակով ԱՍՍ-ի «Քլարք» համալսարանին մէջ սկիզբ առած է «Գրիգոր Կերկերեանի արխիւր Նախագիծը» 2017-ի Վերջերուն յիշեալ արխիւր ամբողջական հաւաքածոն համալսարանի կայքին վրայ տեղադրուելն ետք, ուր կարելի է առցանց ծանօթանալ անոր ողջ բովանդակութեան»:

Գրիգոր Կերկերեանի արխիւր էն, Նայիմ Եֆէստիի լուսապատճենուած երկու հեռագիրներ մաս կը կազմեն Թ. Աքչամի «Սպանութեան Յրամաններ» հատորի Ներածականին: Այդ հեռագիրները յիշատակուած են «Իթթիհատ վէ Թերաքքը» (Միութիւն եւ Յառաջդիմութիւն) կուսակցութեան ղեկավարութեան 28 Ապրիլ 1919-ի Մեղադրական արձանագրութեան մէջ, իսկ օրին հրապարակուած էին Օսմանեան օրկանի «Takvimi Vekay»-ի 3540-րդ թիւով, ուր յստակօրէն կ'ապացուցուի օսմանեան կառավարութեան ցեղասպան մտադրութիւնը:

Առաջին հեռագիրը՝ Երրորդ զօրամասի հրամանատար Մահմուտ Քամիլ Փաշայի, 24 Յուլիս 1915-ի հրամանագիրն է, ուր կ'ըսուի. «Արդէն պարզ է, որ որոշ քաղաքներու եւ գիւղերու մէջ մուսլիմաններ կը թաքցնեն տեղահանուած հայերը, հետեւա-

բար անհրաժեշտ է իրենց տան շեմին մահապատիժի ենթարկել եւ տունը հրդեհել այն մուսլիմաններուն, որոնք ոտնահարելով կառավարութեան հրահանգները կը թաքցնեն կամ կը պաշտպանեն հայերը: Ըստ հրահանգներուն, տեղեակ պահեցէք այս գործին մէջ Ներգրաւուած բոլոր կողմերը եւ հետեւեցէք ու հետապնդեցէք հայերու տեղահանման գործընթացին: Իսկամ ընդունած հայերը եւս պէտք է գաղթի ենթարկել: Եթէ հայերը պաշտպանողները մաս կը կազմեն զիւեալ ուժերուն, անյապաղօրէն տեղեակ պահեցէք համապատասխան գերատեսչութիւնները: Մեղադրանքը ապացուցուելու պարագային, անոնք պէտք է հեռացուին եւ պատիժի ենթարկուին: Նման յանցագործութիւններով մեղադրուող վարչական պաշտօններ

Պեհաւտտին Շաքիրի՝ 4 Յուլիս 1915-ի հեռագիրը գաղտնագերծուած թիւերով:

գրադեցնողները եւս պէտք է յանձնուին ռազմական դատարաններուն, ըստ օրինի դատուելու համար»: Մեղադրական արձանագրութեան մէջ այս փաստադրութեալ դասակարգուած է որպէս «Թիւ 13 թղթածրար,

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

առաջին փաստաթուղթ», որուն վերեւ դրուած է Ներքին Գործոց Նախարարութեան անվտանգութեան վարչութեան կնիքը, իսկ Ներքեւը՝ Ներքին Գործոց Նախարարութեան կնիքը եւ 1919 Փետր. 23 թուագրումով «հաստատուած բնօրինակ» գրութիւնը: Արդէն կասկած վեր է, որ փաստաթուղթը բացարձակապէս իրական է...:

Այս պարունակին մէջ, Գրիգոր Կերկերեանի արխիտէ ուշադրութեան կը յանձնէ նաեւ Մահմուտ Քեմալ Փաշայի 1 Օգոստոս 1915-ին ուղարկած երկրորդ հեռագիրը, որ կը միտի 24 Յուլիսի հեռագիրին յառաջացուցած տարընթերցումներու յստակացումը կատարել ըստելով որ. «*«Խիստ որոշումներ առնուած են մահապատիժի ենթարկելու անոնք, որոնք կը թաքցնեն զաղթի ենթակայ հայեր...»*, պարզաբանելով, որ «այս որոշումը չի վերաբերի այն մուսումաններուն, որոնք իրենց տուներուն մէջ ապաստան կու տան կառավարութեան որոշումով՝ պաշտօնապէս իրենց տրուած հայ կանանց ու երեխաներու... պատիժը կը վերաբերի այն մարդկանց, որոնք ապաստան կու տան հայերուն, առանց կառավարութեան գիտութեան...»: Այս հեռագիրը ինքնին կ'ապացուցէ, որ որոշ թիւով մուսումաններ, զանազան գիւղերու եւ քաղաքներու մէջ ապաստան տուած են հայերու, հետեւաբար, այս պատճառով իսկ կանխելու համար տուեալ խոցելի երեւոյթը, կառավարութիւնը ստիպողաբար դիմած է ծայրայեն քայլերու՝ մահապատիժի եւ խնդրոյ առարկաներու տուները հողին հաւասարեցնելու իր սպառնալիքներով...:

Երկրորդ գլխաւոր հեռագիրը (4 Յուլիս 1915) կը վերաբերի Երիտթուրքերու Կենդրոնական կոմիտէի անդամ ու «Յատուկ Կազմակերպութեան» (Teskilati Mahsuse) ղեկավար Դեհաետտին Շաքիրի հայերու բնաշնչման գործի համակարգումին: Յեռագիրին վերեւի աշ կողմը դրուած է Ներքին Գործոց Նախարարութեան քաղաքացիական կառավարման վերահսկիչ մարմինի պաշտօնական կնիքը, որ ինքնին կը հաստատէ փաստաթուղթին իսկութիւնը:

Դեհաետտին Շաքիր հեռակայ կարգով մեղադրեալի կարգավիճակ ունեցած է յետպատերազմեան դատավարութիւններուն՝ Երիտթուրքերու ղեկավարներու հսթանպուլի գլխաւոր դատավարութեան եւ Մամուրեթեուլագիզի (Խարբերդ) դատավարութիւններուն մէջ, երկու պարագաներուն ալ քրե-

ական հետապնդման համար, որպէս ապացոյց օգտագործուած է անոր 4 Յուլիս 1915-ի հեռագիրը եւ մեղադրական գլխաւոր արձանագրութեան մէջ ան մէջբերուած է ամբողջութեամբ եւ կոչուած «գաղտնագրուած հեռագիր», Նշելով նաեւ, որ հեռագիրին լուսանկարուած տարբերակը կը գտնուի դատավարութեան «9-րդ թղթածրար»-ին մէջ: Յետագային Երգրումի նահանգապետը Թահսին Պէյ Նշած է, որ Պ. Շաքիրին տրուած գաղտնագրման բանալիներէն մէկը կը պատկանէր Ներքին Գործոց Նախարարութեան, աւելցնելով, որ Շաքիր հեռագիրները կը յուր «Յատուկ Կազմակերպութեան Ղեկավար» ստորագրութեամբ: Ըստ Թ. Աքչամի «... Այստեղ կարեւորութեամբ պէտք է շեշտել, որ այս փաստաթուղթերու բովանդակութիւնն ու գոյութիւնը ընդունուած են դատարանին կողմէ եւ երբեք վիճարկումի չեն ենթարկուած տրուած զլլալով անոնց կրած պաշտօնական կնիքներու եւ արարական քառակի թիւերու առկայութիւնը, որոնց համարժեք բառը կամ վերջածանցը նշուած է իրաքանչիւրին վերեւ, օրինակ՝

Ermeni (հայ) {8519}, Sevk (մեղահանութիւն) {4889}, Yalniz (Միայնակ) {4632},

Ieri (յունակերտ ածանց) {9338}, im (առաջին դէմքի պատկանելի հութիւնը ցոյց տուող վերջաւորութիւն {7749}, եւ այլն...»:

Թ. Աքչամի եզրակացութեամբ. «... Այս փաստաթուղթերուն ի յայտ գալը Ժխտողականութեան ռազմակարութեան ուղղուած հզօր հարուած է, առիթ ստեղծելով լոյսին բերելու այս հատորը, որ արխիւային անհերքելի փաստարկներով կուգայ հաստատելու թալեաթ Փաշային հեռագիրներուն բնօրինակներ զլլալու իրականութիւնը...»:

* * *

Պետք է ըստել, որ այս հակիրճ ու սեղմ անդրադար կը վերաբերի փրոֆ. Թ. Աքչամի «Սպանութեան Յրամաններ - Թալեաթ Փաշայի Յեռագիրներն ու Հայոց Ֆեղանականութիւնը» ակադեմական այս ցւցիչ աշխատասիրութեան նախարանի լոկ մէկ հատուածին՝ «Գրիգոր Կերկերեանն ու Իր Արխիւը» Ենթավերնագրով:

Յարկ է պատմագիտական այս հատորի բաղկացուցիչ իրաքանչիւր մասին անդրադառնալ այն լուսութեամբ, զոր կը թելադրէ ակադեմական մակարդակով հետազոտուած հատորին լուրջ բովանդակութիւնը:

Ծննդեան 180-ամեակին առիթով

ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊՍԿ. ՍՐՈՒԱՆՉՏԵԱՆՑ՝ ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲՆԱԿԱՎԱՅՐԵՐՈՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԻՐՈՂ ԵՒ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՂ1

Միհրան Միևասեան

ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊՍԿ. ՍՐՈՒԱՆՉՏԵԱՆՑ
Գարեգին Եպսկ. Սրուանձտեանց ծնած է
Վան-Այգեստան, 17 Նոյ. 1841-ին: Ալազա-
նի անունով՝ Յովհաննես Սանտեան: Աշ-
կերտած է Խրիմեան Յայրիկին Վարագայ
Վանքի ժառանգաւորաց Վարժարանին մեջ,
զոր աւարտելէ Ետք ուսուցիչ Նշանակուած է
Նոյն Վարժարանին եւ դարձած է Խրիմեանի
օգնականը որպէս «Արծուի Վասպուրական»
ամսագրի խմբագիր, միաժամանակ աշխա-
տակցած է Կ. Պոլսոյ եւ Զմիւռնիոյ հայ մա-
մուլին:

Երբ 1862-ին Խրիմեան ընտրուած է Տա-
րօնի առաջնորդ, Սրուանձտեանց ընկերակ-
ցած է անոր ու մեկնելով Գլակայ Վանք
ստանձնած է Նորահաստատ «Արծուիկ Տա-
րօնոյ» կիսամսեայ հանդէսին խմբագրու-
թիւնը (1863-1865):

Կարսոյ մեջ ձեռնադրուած է կուսակրօն
քահանայ: Աւելի Ետք, առաջնորդական փո-
խանորդի եւ առաջնորդի պաշտօններ վա-
րած է Վան, Մուշ, Ջղի, Ալս, Կարին եւ հուսկ՝
Տրապիզոն, ուրկէ կառավարութեան որոշու-
մով տարուած է Կ. Պոլսոյ ու արգիլուած է վե-
րադաշնալ հայրենիք: Կ. Պոլսոյ մեջ եղած է
քարոզիչ Բերայի Սր. Երրորդութիւն Եկեղեցին:
Զանազան վայրերու մեջ վարած է նաեւ
կրթական պաշտօններ:

Եպիսկոպոս ձեռնադրուած է Սր. Եշմի-
ածին մեջ, 1886-ին:

Կախճանած է ծննդեան օրը, 17 Նոյ.
1892-ին, Կ. Պոլիս, ուր եւ թաղուած է:

Յրատարակած գիրքերն յիշենք.

1- «Մանանայ», Կ. Պոլիս, տպագր.
Եղիա Ս. Տևեսեան, 1876, 457 էջ:

2- «Թորոս Աղբար Յայաստանի ճամ-
բորդ», Ա. մաս, Կ. Պոլիս, տպագր. Եղիա Ս.
Տևեսեան, 1879, ԺԳ., 350 էջ:

3- Նոյն, Բ. մաս, Կ. Պոլիս, տպագր. Գա-
րեգին Պաղտատլեան (Արամեան), 1884, ԻՀ.,
488 էջ:

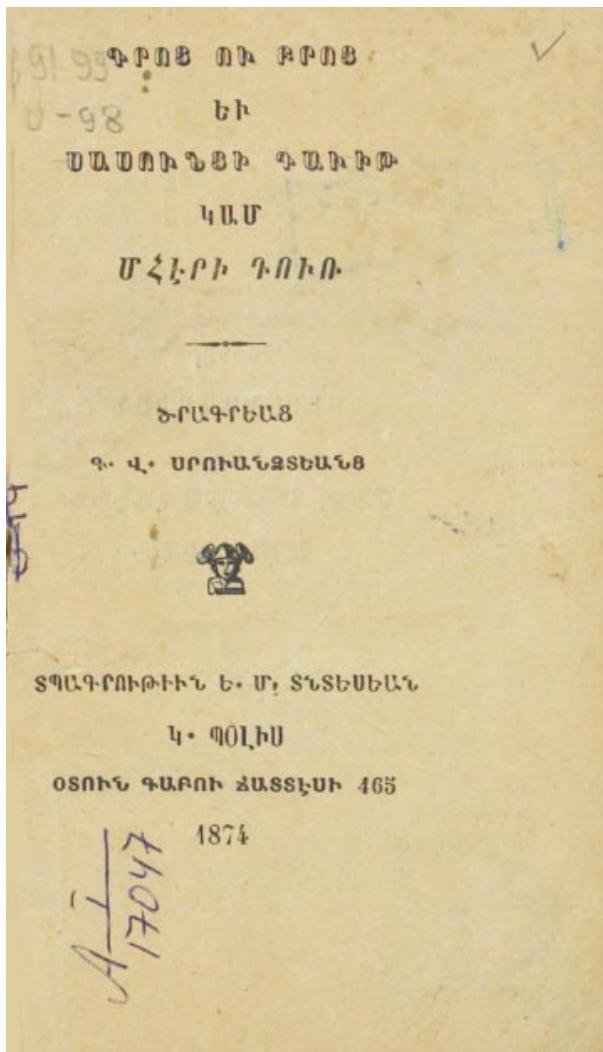
4- «Յամով-հոտով», Կ. Պոլիս, տպագր.
Գարեգին Պաղտատլեան (Արամեան), 1884,
ԻՀ., 384 էջ:

1.- Ամփոփումն է 17 Նոյ. 2021-ին, Երեւանի մեջ, Սրուանձտեանցի նուիրուած գիտաժողովի ըն-
թացքին հեղինակի կարդացած գեկուցումին:

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

Յրատարակած է նաեւ թատրերգութիւն-ներ, դասագրքեր, եւ այլն:

Մեծ է Սրուանձտեանցի վաստակը որ-պես բանահաւաք, ազգագրագետ, բանասեր, ձեռագրագետ եւ հայրենի աշխարհի ուսում-նախրող:

Սրուանձտեանց առաջիններէն է, որ շրջած է Հայաստանի զանազան անկիւնները ու գրի առած է բազում ժողովրդական հեքիաթներ, երգեր, հանելուկներ եւ բանահիւսական այլ ժանրերու նմուշներ: Ինք է «Սասունցի Դաւիթ» դիցազներգութիւնը յայտնաբերողն ու առաջին գրի առնողը: Ան ծանօթ է նաեւ որպես ձեռագրագետ, բայց քիչ բան գրուած է Արեւմտեան Հայաստանի թնակավայրերը ուսումնասիրելու իր աշխատանքին մասին, եւ ահա այդ նիւթին է, որ նուիրուած է այս յօդուածը:

* * *

3 Մարտ 1878-ին, Կ. Պոլսոյ արուարձան Սան Սթեֆանոյի մեջ ստորագրուած դաշ-

նագրին 16-րդ յօդուածը բարենորոգումներ կը խոստանար Արեւմտեան Հայաստանի հայ թնակութեան եւ Հայ դատը կը դնէր նոր փուլի մը մէջ:

Ստեղծուած նոր իրավիճակը կը ստիպէր Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքարանը, որ աւելի մօտեն հետաքրքրուի Կայսրութեան տարածքին ապրող հայութեան առօրեայով եւ փորձէ աւելի լաւ ճանչնալ հայրենի աշխարհը, անոր ժողովրդագրութիւնը, կրթական, մտաւոր ու տնտեսական վիճակն ու ներուժը, կեանքի ու ինչքի ապահովութեան աստիճանը, եւ այդ բոլորը աւելի ետք ծառայեցնել ստեղծուելիք քաղաքական նոր իրավիճակով պայմանաւորուած հաւանական զարգացումներուն:

Առ այդ, Պատրիարքարանի կողմէ պատրաստուած եւ Կայսրութեան հայաբնակ շրջանները յղուած են գաւառներու մասին տպագիր երկու ընդարձակ հարցարաններ, զորս լրացուելով պէտք է վերադարձնեին Պատրիարքարան: Փաստահաւաքումի աշխատանքը աւելի արդիւնաւետ դարձնելու եւ տեղայուն վրայ ուսումնասիրութիւններ կատարելու նպատակով, Արեւմտեան Հայաստան գործուղուած են օրուայ հայ եկեղեցականութեան մէջ իրենց գիտութեամբ եւ հայրենասիրութեամբ փայլող երեք ծանօթ դէմքեր՝ Գարեգին Եպսկ. Սրուանձտեանց, Արիստակէս Վրդ. Տէր Սարգիսեանց-Տէվկանց եւ Վահան Վրդ. Տէր Մինասեան (Պարտիզակցի), որոնք շրջելով գաւառները, պիտի պատրաստէին իրենց տեղեկագիրները ու փոխանցէին Պատրիարքարան:

Երեւի անարդարութիւն ըրած չենք ըլլար Տէվկանցին ու Պարտիզակցիին եթէ ըսենք, որ այս երեքին մէջ իր ստեղծած մնայուն արդիւնքով, առաւել արդիւնաւետ եղած է Սրուանձտեանցի ուղեւորութիւնը, որ ո՞չ միայն Պատրիարքարան յղած է բազմաթիւ ինսամուած եւ մանրամասն տեղեկագիրներ, այլև իր ուղեւորութիւններուն ընթացքին հաւաքած հայագիտական մեծարժեք նիւթերը հրատարակած է առանձին հատորներով ու ժողովածուներով:

Թէ ի՞նչ կը պարունակեն Սրուանձտեանցի պատրաստած տեղեկագիրները, հետեւեալ թուլմը ընդիհանուր գաղափար մը կրնայ տալ անոնց մասին:

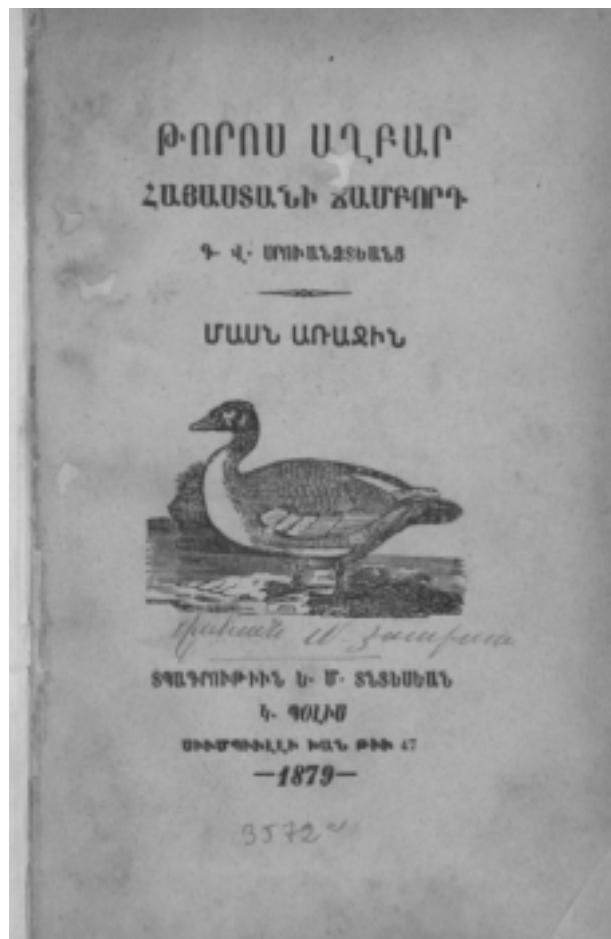
Տեղեկագիրներուն մէջ նախ յիշած է թնակավայրին անունը, երբեմն նաեւ անոր աշխարհագրական դիրքը, ապա տեղայուն հայ

բնակչութեան քանի՞ տունէ բաղկացած ըլլալը Եւ քանի՞ հայ բնակչութիւն ունենալը, Եկեղեցին կամ Եկեղեցիներուն անունները, կալուածները, Եկամուտները, զանոնք մատակարարողները, բնակավայրի դպրոցին կամ դպրոցներուն անունները, աշակերտութեան թիւը արու Եւ Եգ առանձին-առանձին, դպրոցի տարեկան պիտմէին աղբիւրները, գիւղին օտարազգի բնակչութեան թուաքանակը՝ թուրքեր, քիւրտեր, ասորիներ, Եգիտիներ Եւ այլն: Կան նաեւ տեղեկութիւններ գործող վաճքերու, վանականներու, անոնց աշխատանքին, վանքապատկան կալուածներուն Եւ Եկամուտներուն ու զանոնք մատակարարողներուն մասին: Յաճախ տրուած Են նաեւ ծանօթութիւններ գոյութիւն ունեցող մշակութային ընկերութիւններուն, անոնց նպատակներուն, գործունեութեան Եւ անդամներուն մասին, նաեւ անուանացանկը շրջանին մեջ իրենց հարստութեամբ, դիրքով կամ մտաւորական կարողութիւններով փայլող ազգայիններուն:

Ժողովուրդին ընկերային-տնտեսական կեանքը Եւս արժանացած է յատուկ ուշադրութեան Եւ խօսուած է արհեստներու, Ներմուծուած ու արտահանուած ապրանքատեսակներու, գաւառաբնակ հայութեան դժուարութիւններուն, առօրեայ հարստահարութիւններուն, քիւրտ Եւ թուրք պէյերու Եւ կառավարական պաշտօննեաններու շահատակութիւններուն, բռնի կրօնափոխութեան, տուրքերու գանձման անարդարութիւններուն, պետական պաշտօննեաններու Եւ օտարազգիններու կողմէ ամենօրեայ հանգամանք ստացած սպանութիւններուն, բռնութիւններուն Եւ այլսի մասին: Սրուանձտեանց գրած Ենաեւ ժողովուրդի կարիքներուն ու ակնկալիքներուն մասին, ինչպէս՝ ճանապարհներու Եւ կամուրջներու կառուցում, արդարութեան հաստատում, տուրքերու արդար բաշխում, Եւ այլն: Իւրաքանչիւր շրջանի համար առանձին անդրադարձ կայ աւերակ Եկեղեցիններուն, վանքերուն, խաչքարերուն ու գերեզմանատուններուն Եւ օտարներու կողմէ անոնց դիտարեալ փճացուելուն մասին:

Սրուանձտեանցի Եւ իր ընկերներուն այս ճիգը Արեւմտեան Հայաստանը լաւ ճանչնալու Եւ ուսումնասիրելու առաջին լուրջ փորձն է, որ դժբախտաբար ապագային չունեցաւ նոյն ամբողջականութեամբ իր յաջորդներն ու շարունակողները: Այսպիսով, անոնք հանդիսացան Արեւմտեան Հայաստանը գիտա-

կանօրէն ուսումնասիրող առաջին հայագետները, կամ գեթ առաջիններէն մէկը:

Վերադառնալով Սրուանձտեանցի ըսենք, որ իր հետախուզութեան Եւ ուսումնասիրութեան դաշտը շատ ընդարձակ է Եւ ընդգրկուն՝ Տիարպեքիր, Մալաթիա, Ակն, Չարսանճագ, Խարբերդ, Արարկիր, Սեբատիա, Մարզուան, Եւղոկիա, Տրապիզոն ու շրջակայքը, Երզնկա, Քեմախ, Եւ այլն: Սրուանձտեանցի գործերուն մեջ ծանօթութիւններ կարելի է գտնել այս շրջաններէն հարիւրաւոր քաղաքներու, գիւղներու, Եկեղեցիներու ու վանքերու մասին:

Ու պիտի զարմանալ թէ ինչպիսի կամք ու ինչպիսի հայրենասիրութիւն է այդ դժուարին պայմաններուն մեջ զիսք ու իր ընկերները առաջ մղողը: Սրուանձտեանց առիթով մը գրած է թէ «Յրամանը կը մղէր զիս, Յայատանը կը քաշէր զիս»: Ան իր «Թորոս Աղբար»ի զանազան Եցերուն Եւ Պատրիարքարան յղուած տեղեկագիրներուն կից բացատրական նամակներուն մեջ յաճախ անդրադարձ է այս վտանգալից պայմաններուն, որոնց մեջ գործած է գիւղէ գիւղ իր ուղեւո-

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

Դութիւններուն ընթացքին, երբ չկային ճանապարհներ, կամուրջներ, ու այնքան բազում էին վտանգները, պայմանաւորուած մանաւանդ քիւրտ եւ թուրք աւազակներու եւ հրոսակներու առատութեամբ:

Մեշբերենք հատուած մը Ներսէս Վարժապետեան պատրիարքին յղուած Սրուանձտեանցի մէկ անտիպ նամակէն. «Սրարազան Տէր, իմ շրջած վիճակները սարսափալից են եւ վտանգաւոր: Պարթեւներով, քրտերով երթալ ստիպեալ եմ, եւ քաղաքներու մէջը ամէն վարժարանները ու եկեղեցիները կը շրջիմ, ժողովոց եւ խորհրդոց հետ կը տեսակցիմ, հարկ եղած դիտողութիւնները կ'ընեմ, ժողովրեան հետ կը խօսիմ, կը լսեմ, յոյս կու տամ, կը քաջալերեմ, որոց մէծ պէտքը կը տեսնամ: Բայց այս ամէնը կ'ընեմ առանց ժամավաճառ ըլլալու, քանզի մէկ կողմէն այլ վիճակագրութեան պէտքերը պատրաստել կու տամ, այլ քանի՛ դժուարութեամբ, կրկին ես պիտի սեւագրեմ եւ սրբագրեմ, եւ այլն», եւ երկրորդ մշբերում մը՝ «Տէրսիմի ստորոտներէն կ'անցնիմ յԱրարկիր, Տուժիկի քրտերէն Աստուած պահէ»:

Սրուանձտեանցի հաւաքած նիւթերուն մէկ մասը աւելի ետք հրատարակուեցաւ վերեւ յիշուած իր հատորներուն կամ օրուայ պարբերական մամուլի էջերուն, ուղիշներ Գիւտ Քահանայ Աղանեանի աշխատասիրութեամբ լոյս տեսած «Դիւան Յայոց Պատմութեան» մէծարժէք շարքին կամ Ալվարդ Ղազիեանի կազմած «Երկեր»-ու գոյգ հատորներուն մէջ, որոշ նիւթեր ալ հրատարակեց քանասէր Եմմա Կոստանեան, մինչ միւսները կա՞մ մնացին անտիպ եւ կամ կորսուեցան ու փճացան տարիներու ընթացքին:

* * *

Արեւմտեան Յայաստանի տարածքին Սրուանձտեանցի ուսումնասիրական գործունեութիւնը չէ սահմանափակուած միայն այսքանով: Ան զբաղած է նաև կրօնական հաստատութիւններու եւ անհատներու մօտ պահուող հայերէն հին ձեռագիրներով ու

անոնց յիշատակարաններով եւս:

Ան իր մեծարժէք «Թորոս Աղբար» երկին մէջ արձանագրած է իր ուղեւորութիւններուն ընթացքին հանդիպած 549 հայերէն ձեռագիրներու մասին տուեալներ եւ մասնակի կամ ամբողջական ձեւով հրատարակած է բազմաթիւ յիշատակարաններու: «Թորոս Աղբար»ի մէջ յիշուած ձեռագիրներուն եւ անոնց յիշատակարաններուն նուիրուած նորագոյն ուսումնասիրութեամբ մը, Մաշտոցեան Մատենադարանի գիտաշխատող Անուշ Սարգիսեան կրցած է ճշդել ինը յիշուած 549 ձեռագիրներէն 21-ին մերօրեայ հասցեները, մինչ մնացեալ 528 ձեռագիրներուն ճակատագիրը ցարդ կը մնայ անյայտ, եւ հաւանական է, որ անոնցմ շատեր կիսած ըլլան ճակատագիրը իրենց ժողովուրդին եւ անհետ կորած ու փճացած ըլլան Յամիտեան կոտորածներու կամ 1915-ի Յայոց Ցեղասպանութեան տարիներուն²: Եւ պիտի պատկերացնել թէ հայագիտութեան համար ինչպիսի անգնահատ ելի գործ կատարած է Սրուանձտեանց այդկորած 528 ձեռագիրներու մասին գրելով ու անոնցմ շատերուն յիշատակարանները հրատարակելով, մասնաւանդ երբ նկատի ունենանք այս փաստը, որ իրմէ ետք ո՛չ մէկ հայագետ տեսած կամ անդրադարձ է այդ ձեռագիրներուն, այնպէս որ այդքան մէծարժի հայերէն ձեռագիրներու մասին մեր ունեցած եզակի տեղեկութիւնները կը պարտինք Սրուանձտեանց Եպիսկոպոսուին:

Ամփոփելով հաստատենք, որ իր ժողովուրդին անմնացորդ նուիրուած Գարեգին Եպսկ. Սրուանձտեանցի՝ հայ մշակոյթին ըրած բազում ծառայութիւններէն մէկն ալ Արեւմտեան Յայաստանի ժողովրդագրութեան, տեղագրութեան եւ մշակութային արժեքներու ուսումնասիրման իր աշխատանքն է, որ այսօր կը ներկայանայ որպէս անփոխարինելի սկզբանարիւր կորսուած հայենիքն ու անոր կորսուած մշակոյթը գիտականորէն ուսումնասիրելու գործին մէջ:

ՄԱՐՄՆԱՄԱՐՁԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՐՑԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԻՆՔՆԱԴԱՏԱՏՄԱՆ ԱԶԴԱԿ

Խաչիկ Շահինեան

Օսմանեան Կայսրութեան մէջ հայկական մարզական ու մարմնակրթական ակումբներու թէ միութիւններու հիմնադրութեան եւ զարգացման պատմութիւնը սկիզբ կ'առնէ 19-րդ դարու վերջաւորութեան, երբ կը կազմաւորուին մարմնամարզական առաջին խմբակները, իսկ հայկական վարժարաններու կրթածրագիրներուն մէջ կը ներմուծուին մարմնամարզութեան դասեր: Հակառակ քոյստոնեայ հպատակներու դէմ կիրառուող խտրական վերաբերմունքին եւ բռնութիւններուն, կայսրութեան մէջ մարմնակրթական շարժման զարգացումը առաջին հերթին արդիւնք էր հայ եւ յոյն ազգաբնակչութեանց շոշանակներէն ներս ծայր առած արդիականացման գործընթացներուն եւ թելադրուած՝ ներհամայնքային պահանջներէ:

Առաջին հայկական մարզական ակումբները ստեղծուեցան Պոլսոյ եւ Չմիւնիոյ մէջ,

20-րդ դարասկիզբին: Նոյն ընթացքին ասպարեզ մուտք գործեցին մասնագիտական բարձր կրթութեան տիրացած շարք մը մարզիկներ, ինչպէս՝ Շաւարշ Ջրիսեան, Վահան Չերազ, Գրիգոր Յակոբեան, Մկրտիչ Մկրեան, Վահրամ Փափազեան եւ այլք, որոնք նշանակալից դերակատարութիւն ու ներդրում ունեցան օսմանահպատակ հայութեան

մարզական կեանքի աշխուժացման եւ զարգացման գործունեութեանց մէջ: Կայսրութեան մարզական տարեգրութեան մէջ մասնաւոր յիշատակութեան արժանի հպարտանիթ եւ առանձնայատուկ իրադարձութիւն էր մասնաւան՝ 1912-ին, Սթոքհոլմի հինգերորդ միջազգային ողիմայիական խաղերուն երկու հայ մարզիկներու՝ Վահրամ Փափազեանի եւ Մկրտիչ Մկրեանի մասնակցութիւնը:

Յայ Նշանաւոր մարզիկ եւ մարզագետ Շաւարշ Ջրիսեանի հսկայական ջանքերով Օսմանեան Կայսրութեան անդրանիկ մարզական պարբերականի՝ «Մարմնամարզ»ի հրատարակումը (1911-1914), լրացուցիչ աղդակ հանդիսացաւ կայսրութեան սահմաններէն ներս թէ անկէ դուրս քնակող հայ երիտասարդութեան մօտ մարզանքի եւ մարմնակրթութեան հանդեպ հետաքրքրութիւնը սրելու, բազմապատկելու առումով:

Օսմանեան Կայսրութեան տարածքին մէկնարկած եւ ծաւալած հայկական մարմնամարզի պատմութիւնը անգամ մը եւս կը վկայէ այդ կայսրութեան կեանքին մէջ մեր ժողովուրդի ունեցած դրական եւ առաջատար դերակատարութեան մասին: Դժբախտաբար, սակայն, մեր ազգային զարգացումը, յառաջդիմութիւնն ու արդիական արժեքներ որդեգրելու միտումը, ընդունակութիւնը զգալի կերպով ու որոշակիորեն յայտնաբերեցին նախանձի, ատելութեան եւ անհանդուրժողութեան տակաւ շեշտուող եւ սաստկացող դրսեւորումներ:

Թուրք հասարակութիւնն, ու յատկապէս՝ Երիտրուրք իշխանաւորներու վերնախաւը իրենց թշնամական մոլուցքին մէջ որոշեցին վերջնականութեն խափանել եւ արգելակել հայոց ազգային յառաջընթացը, մինչեւ անգամ չվարանեցան վերջ տալու մեր պարտաճանաչ, օրինապահ, ջանասեր եւ անմեղ ժո-

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

դովուրդի գոյութեան՝ անոր նկատմամբ անմարդկային, ահաւոր եւ քստմնելի սպանդ կազմակերպել, ապա այդ արինալի ծրագիրը ամենայն սառնասրութեամբ, վայրագութեամբ ու բարբարոսութեամբ գործադրելով։

Բազմազգ պետութիւններու մէջ, մարմնամարզը՝ ազգային եւ հասարակական այլ քնագաւառներու առջևեր, ցեղային-էթնիկական ինքնութեան ուրոյն յատկանիշներէն կը նկատուի եւ կարեւոր խթան կը հանդիսանայ ազգայնականութեան ձեւարուման, ազգամիջեան մրցակցութեան եւ ազգային դիմագիծի առանձնայատկութիւններու դրսեւրուման գործընթացներու հարթութեան վրա։

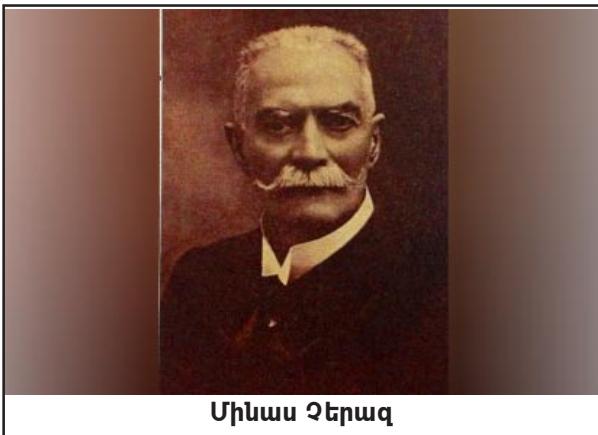
Քաղաքականութեան, եւ յատկապես՝ միշազգային յարաբերութիւններու շրջածիրին մէջ, առ այսօր, մարմնամարզի վճռորոշ դերը անժխտելի կը մնայ։ Մարմնամարզի ասպարեզը դարձած է մերօրեայ համաշխարհային քաղաքականութեան գործընթացներու եական բաղադրիչներէն, իսկ մարզական մրցակցութիւնը, մասնաւորաբար ֆութապոլի մարզաձեւի պարագային, ազգային թէ պետական ինքնութեանց առանձնայատուկ շեշտադրում եւ հեղինակութիւն ապահովող կարեւոր գործոն կը հանդիսանայ։ Անժխտելի է նաեւ, որ ներկայիս մարզական մրցակցութիւնը վերածուած է միշատական թէ ազգամիջեան յարաբերութիւններու ընթացքին յաւելեալ առաւելութիւններ կորցելու կարեւոր միջոցի։

Թուրք պետութեան պատասխանատուններ յաճախ ապահով են մարմնամարզի պատմութեան որոշ դրուգներ «անգիտանալու», «մոռացութեան տալու» ապիկար քաղաքականութեան, եւ այդ՝ երկրի մարզական կեանքին մէջ ազգային այլ փոքրամասնութեանց ներկայացուցիչներու ունեցած նշանակալի ներդրումը ուրանալու կամ սեփական ցնցից, ամօթալի պարտութիւններու դառնութիւնը ծածկելու, ինչպէս նաեւ թուրք ազգութեան առաջատարութիւնն ու գերակայութիւնը շեշտադրելու նպատակով։

Օսմանեան Կայսրութեան հպատակ հայութեան կողմէ, 19-րդ դարու վերջաւորութեան եւ 20-րդ դարու սկզբնաւորութեան, մարզանքի եւ մարմնակրթութեան նկատմամբ ցուցաբերուած լայնածաւալ հետաքրքրութիւնն ու հայկական ակումբներու կազմաւորման գծով թափ առած աշխոյժ գործընթացը, նկատառելի եւ իրայատուկ տեղ

կը գրաւէ հայկական մարմնամարզի պատմութեան մէջ։ Այստեղ անհրաժեշտ է ուշադրութեան յանձնել, որ գրեթէ նոյն ժամանակահատուածին, համանման գործընթացներ ծայր արինաւել Ռուսական կայսրութեան տարածքին ապրող հայութեան կեանքին մէջ։

Բացի մարմնակրթական, առողջապահական, առողջ ու կայտառ կենսակերպի այլատեսակ շարժառիթներէն, ու տակաւին՝ բացի անոնց շուրջ ծաւալած բազմակողմանի ընսարկումներէն, Օսմանեան Կայսրութ-

Մինաս Չերազ

եան պարագային այդ գործընթացը ուներ նաեւ ազգային մրցակցութեան եւ մարմնամարզը որպէս ազգային ինքնահաստատման կերպ, ազդակ ընդունելու կողմնորոշում։

Օսմանեան բռնակալ վարչաձեւին եւ կարմիր Սուլթանին դէմ երիտթուրքերու կողմէ 1908 թուականին կազմակերպուած յեղաշրջումն յետոյ, երկրի տարածքին, կարծ ժամանակ մը, ազգային փոքրամասնութիւններուն համար ստեղծուեցան համեմատաբար բարենպաստ պայմաններ եւ անոնց նկատմամբ որդեգրուեցաւ հանդուրժողական վերաբերումներ, ինչ որ դրականօրէն պիտի անդրադանար այդ հաւաքականութիւններու մարզական կեանքի ոլորտին վրայ եւ պիտի նպաստեր տուեալ ոլորտի աշխուժացման ու զարգացման։ Յիրաւի, յոյն թէ հայ մարզական ակումբներու կազմաւորումը եւ երկրի մարմնամարզական կեանքին մէջ անոնց շնորհիւ արձանագրուած ակներեւ յաշողութիւններն ու կենսունակութիւնը եապէս խթանեցին թրքական համանման ակումբներու եւ կազմակերպութիւններու հիմնադրութեան թափը։ Արդարեւ, թուրք մարզական կեանքը սկզբ առաւ նման պայմաններու մէջ եւ արժանացաւ երիտթուրք դեկավարներու թէ կառավարիչներու եզակի եւ արտակարգ ուշադրութեան՝ դառնալով լրացուցիչ

կրուան, խայծ կայսրութեան տարածքին թուրք մարդու գերակայութիւնն ու առաջադրութիւնը հաստատելու համար:

Թթվական մարզական կեանքի ձեւաւորման ու զարգացման մեջ հայերու ունեցած դրական դերին եւ անուրանալի նպաստին մասին, առհասարակ, որեւէ անդրադարձ չի կատարել թուրք պատմագրութիւնը, իսկ եթէ կատարէ անգամ, ապա այդ անդրադարձը կը կրէ հպանցիկ, հատուածական ու կողմնակալ բնոյք:

Հասկնալիօրէն, թթվական ազգայնականութեան, ազգայնական պատմագրութեան եւ թուրքիոյ պետական քաղաքականութեան խիստ բնորոշ ուրացման շրջաժիրին մեջ

մենկատուած է անցանկալի ու վտանգաւոր, հետեւաբար՝ անյիշարժան եւ անկարեւոր:

Այնուամենայնիւ, անցեալ 20-րդ դարասկիզբին, արեւմտահայ մարզական շարժման մեկնարկն ու զարգացումը շօշափելիօրէն աւետող եւ հաստատող համահայկական իրորինակ նախաձեռնութիւն մը պիտի հանդիսանար, Օսմանեան Կայսրութեան սահմաներին ներս, Յայ Մարմանակրթական Ըստհանուր Միութիւն ստեղծելու անմահանուն մարզիկ եւ մտաւորական Շաւարշ Քրիստեանի յηցած ապագայատեսի գաղափարն ու կարծամանակ եւոք իրողապէս անոր ծնունդը:

Աներկրայօրէն, Օսմանեան իշխանութեան օրերուն, կայսրութեան տարածքին

Սթորհոլմի Միջազգային 5-րդ Ողիմպիական Խաղերու 1500 մետր մրցավազքին մասնակիցներ, ճախէն երկրորդը՝ Վահրամ Փափազեան

պետք է որոնել նման լրութեան դրդապատճառները: Օսմանեան Կայսրութեան հասարակական գործունեութեան տարրելու ոլորտներու մեջ հայերու բերած ծանրակշիռ եւ որոշադրիչ նպաստը, թթվական երախտամոռ պատմագրութեան կողմէ, հետեւողականորդն անտեսուած ու մոռացութեան տրուած է: Հայկական հետքը, անհերքելի ներդրումը թթվական ճարտարապետութեան, թատրոնի, երաժշտութեան, մամուկի, գրահրատարակչութեան, մարմանամարզի եւ այլ բազում բնագաւառներու մեջ, Հանրապետական թուրքիոյ ժամանակաշրջանին վերաձեւալորուած թթվական պատմագրութեան կող-

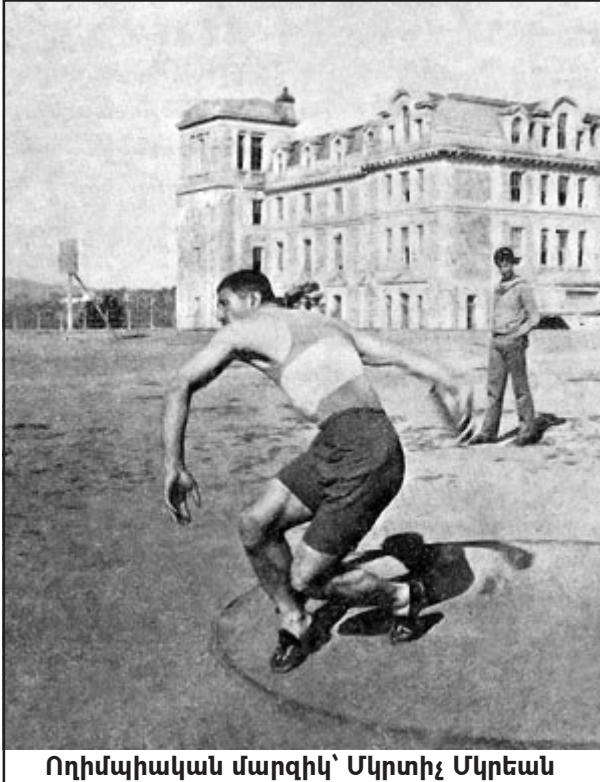
հայ մարզական կեանքի ու մարմանակրթութեան սկզբնաւորումը, ծաւալումն ու զարգացումը կը կազմեն հայկական մարմանարդութեան հարուստ ու փառաւոր պատմութեան հպարտառիթ եւ թանկարժեք էշերէն:

Օսմանեան Կայսրութեան հայարձնակ նահանգներու, քաղաքներու եւ գիւղերու մեջ հայկական մարմանամարզական եւ սկաուտական ակումբներու թէ միութիւններու ձեւաւորումը, կազմութիւնն ու տարածումը անյեղի հաւաստիքներ եւ ցուցանիշներ կը հանդիսանան երկրին ներս արեւմտահայութեան ծաւալած կենսագործունեութեան, առաւել եւս ներհամայնքային թէ ազգամիջեան յա-

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

Դարերութիւններու մակարդակով որակական նոր տեղաշարժերու, զարգացումներու եւ պահանջներու մասին:

Մարզական ակումբներու ստեղծումը, տարրական դպրոցներու թէ միջնակարգ վարժարաններու կոթածրագիրներուն մէջ մարմնակրթութեան դասանիւթի ներգրաման գաղափարի անհրաժեշտութեան հա-

Ողիմափական մարզիկ՝ Մկրտիչ Մկրեան

սունացումը կարեւորուեցան՝ որպէս համահայկական գաղափարախօսութեան ապահովման միջոցներ, որոնք պիտի դառնային ազգային կեանքի արդիականացման եւ բարեշրջման խթանիչ երաշխիքներ:

Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միութեան (ՌՍԸՍ-ի) ստեղծումը սոսկ մարմնամարզական նպատակներ հետապնդելով չէր սահմանափակուեր, այլ կոչուած էր դառնալու շահակիրը համահայկական ընդհանրութեան գաղափարին եւ գործնականորեն նպաստելու ազգի միասնութեան հրամայական անհրաժեշտութեան եւ հայութեան բաղկացուցիչ տարբեր հատուածներու համագործակցութեան կենսական խնդրին:

Օսմանեան Կայսրութեան տարածքին արեւմտահայութեան մարմնակրթական ու մարզական կեանքի աշխուժացումն ու յառաջընթացը, բնականօրէն, անհանգստութիւն պիտի պատճառէին երիտ-թուրքերու

քաղաքական ազգայնական թերի ներկայացուցիչներուն, որովհետեւ հայ մարզիկներու յաջողութիւններն ու հայկական մարզական կեանքի հետեւողական զարգացումը կը հակադրուէին թուրք ազգը բոլորին գերադաս նկատելու երկրի իշխանութիւններու որդեգրած պաշտօնական ցեղապաշտ ու խտրական քաղաքականութեան:

Մեր ժողովուրդին Մեծ Սպանող ծանրագոյն հարուած տուաւ իր կազմաւորման կարեւորագոյն փուլը բոլորող հայկական մարմնակրթական շարժման: Փաստօրէն հայկական բոլոր մարզական ակումբները փակուեցան, բազմաթիւ հայ մարմնամարզիկներ աքսորուեցան ու սպանուեցան:

Սակայն, պատերազմի աւարտեն քիչ անց, մեր քաջարի ժողովուրդը յաջողեցաւ վերածնունդ ապրիլ եւ կարողացաւ լուսաւոր նոր էջ մը եւս արձանագրել հայ մարզական կեանքի ու մարմնակրթութեան պատմութեան տարեգրութեան մէջ:

Մարմնակրթական շարժումին խորացման, արմատաւորման եւ ծաւալման համար սկաուտական շարժումը նաեւ խթան հան-

դիսացաւ: Հայ մարզական կեանքը միաժամանակ իր արտայայտութիւնը գտաւ մասնաւորաբար հայկական ոդրանցներու երդիքի տակ իրականացած մարմնակրթական յոյժ կենսական եւ հրատապ նախաձեռնութիւններով, միշտ հանդէս գալով առողջ սերունդներ դաստիարակելու անշրջանցելի հրամայականով:

ՍՈՒՐԻԱՆԱՅԼ ՍՈՎԱՐԱԿԱՆ ՀԱՅ ՄԱԴԿԱՆԱՑՈՒՄ Է, ԹԷ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՅԱՏՈՒԿ ԱՌԱՋԵԼՈՒԹԵԱՆ ՄՈԳ Է

Ժան Դալլամեան

Քաղաքակրթութիւններ կորած են պատմութեան երեսէն եւ իրենց թողած մշակութային եւ շինարարական հետքերով կը յիշատակուին: Անտարակոյս, գիտական պատճառաբանութիւններով կը բացատրուին այդ երեւոյթները: Եթէ քննական ակնոցով մօտե-

տեւումն ցեղի կանչին՝ ցուցաբերեց եւ կը ցուցաբերէ վայել նկարագիր, որ կ'արդարացնէ իր պատկանելիութիւնը՝ պատմութեան խորերն եկած ցեղի կոչումին:

Ուշագրաւ պատկերներ պարզուեցան սուրիահայութեան դիմակայած ճակատա-

նանք պատմութեան հոլովոյթին, պիտի հետեւցնենք, որ նոյն ճակատագիրին պիտի արժանանան հայ ազգն ու անոր կերտած քաղաքակրթութիւնը: Չատորոշիչ գործոնը, որ թոյլ չսոտաւ, որ ենթարկուինք այդ մուլթ բախտին, կը հաւատամ, որ մեր ցեղի ծինային դիմադրողականութիւնն է հանդեպ արհաւիրըներու, ու պայքարունակ անկոտրու ոգիով յառնելն է այդ եղերային դրոյթներէն, գոյատեւելու, երկաթեայ վճռականութեամբ կերտելով նոր, որոշիչ պայմաններ:

Այս իմաստով կ'ուզեմ դիտել ու բացատել սուրիահայութեան իրավիճակը, որ ի հե-

գրական ըլլալ-չըլլալու իրավիճակներուն մէջ, հակառակ իսկստ լրջութեան այս ցւցումներուն, որոնք կրնային վտանգել ֆիզիքական գոյութիւնը այդ հսկայ զանգուածին: Իրերու դասաւորումով հայ գաղութի ուժերը բարենպաստ միջամտութիւններով կացութիւնը մեղմացուցին եւ փրկուեցաւ «երեսին ջուրը» պատմական գաղութին: Կրայ հասան տնտեսական այնքան ծանր պայմանները, քնականոն կեանքի, գոյատեւելու համարեա՛ բոլոր 202ափելի երաշինիքները չքացան: Ի հեճուկս այս անսպաստ պայմաններուն, «Մայր Գաղութ» կոչումին

ԳԱՆՉԱՄԱՐ

կառչած, պատուով դեռ եւս կը շարունակուի այդ կոչումին տէր հանդիսանալու վճռականութիւնը:

Կացութեան մօտեն հետեւողները արդարացիօրէն կը հարցադրեն, թէ ինչ է գաղտնիքը այս ներուժին: Գաղութ մը, որ կորսըցուցած է իր թուային լուրջ տոկոսը, որակական իմաստով կը տառապի յարմար մարդը ճիշդ տեղը նշանակե՝՝ մարդուժի նօսրացման հետեւանքով. նշանակելու դժուարութենեն տնտեսական աննպաստ պայմանները հարուածածենավաստիրբորգաղութային բաղադրիչ մասերը: Զկայ ընտանիք մը, որ պատերազմին ընթացքին կամ համաճարակի հետեւանքով կորսնցուցած չէ հարազատներ: Շարքը երկա՞ր է ոչ-բարենպաստ պայմաններուն, որոնց ի տես գաղութային ազգային-միութենական մարմիններ, բժշկական խնամատարութիւններու ընծայումիվ եւ նպաստներու ճամրով կը փորձեն համեմատական լուծումներ բերել, թեթեւցնելու ստեղծուած կենցաղային դժուարութիւնները:

Երբ պատասխանատու զրուցակիցներու հարց տուի, թէ ի՞նչ են հեռանկարները Սուրբիոյ գաղութի հիավիճակին ու ապագայ խնդիրներուն, անոնք յստակօրէն բնորոշեցին, թէ «Հակառակ անոր որ որակական իմաստով մարդուժի շատ դժուար պայմաններէ կ'անցնի գաղութը, գիտակ ենք, որ գաղութին տիրութիւնը մէկը պէտք է ընէ եւ ամէն գնով անտէր պիտի չճգենք գաղութը իր ճակատագրին դիմաց: Ամէն ջանք պիտի թափենք, որպէսզի հողմերը իրենց տարերային ուղղուածութեամբ չտարութերեն այս նաւու: Առագաստը պիտի այնպէս ուղղենք, որ առաւելագոյնը կարենանք տէր ըլլալ մնացող ժողովուրդին եւ ամուր պահենք կառոյցները, միեւնոյն ատեն կարենանք հնարաւորինս հասկիլ սիհիւթեան ու հայրենիքի կարիքներուն»:

Ամէն օր այս տրամադրութիւններուն ականատեսը կ'ըլլանք շօշափելի փաստարկներով: Այս օճախը անձնատուութեան կեանքը կը մերժէ քարշ տալ, ընդհակառակը՝ ստեղծագործ ու ծլացող կեանքով բարձրացայն ՆԵՐԿՎՅՅ Ե'Վ կը կանչէ: Բոլոր միութենական եւ ազգային կառոյցներու գործունեութիւնները լաւագոյնս դասաւորելու եւ ներկայացնելու եղանակը եւ արագ յարմարելու այժմեական, արդիական ձեւաւորումները մեր բոլորին գնահատանքին կ'արժանանան:

Այսպէս, Յայագիտական Յիմնարկի ներկայութիւնը, ակնառու շինարարական, վերակառուցման տենդագին աշխատանքները, կրօնական, ծիսական աշխոյժ կեանքը, հանդիսաւոր ձեռնարկները, ուսման ոլորտին մէջ արձանագրուող, երկոր մակարդակով փայլուն ձեռքբերումները, նոր գրիշներու, ստորագրութիւններու առատութիւնը, մամուլի եւ ռատիօժամի ինքնատիկ առկայութիւնը կու գան որպէս անմահներ ծնանող օրբան վկայելու, որ դէմ յանդիման կը գտնուինք դժուարութիւնները մերժող եւ ցաւի առթած ծանրութեան տակ չտնքացող, իր հպարտութիւնը պահող, իրայատուկ հայ գաղութի մը առցել:

Օրին, երբ հայութիւնը իր աշխարհացրի ուժերով, մարմիններու ճամբով օժանդակութիւն կ'առաքէր, ան սոսկ բարեսիրական-մարդասիրական առաքում չէր, այլ Մայր Գաղութը անսասան պահելու ազնիւ ճիգ մըն էր, պատմական կոչումին տէր մնալու գօրակցութիւն, գիտակցելով այդ գաղութի ռազմակարական կարեւորութեան ու այն բոլոր բարեմասնութիւններուն, որոնց համար այդ գաղութը արդարօրէն յորջորջուած է Մայր Գաղութը:

Պատերազմի առթած անհանգստութիւնը ստեղծեց սուրբահայութեան երկրորդ շերտ մը, որ իր բախսը որունեց գաղթաշխարհի զանազան երկրամասերու մէջ, իմա՝ Յայաստան: Պիտի չընսեմ այդ երեւոյթին տուն տուող պատճառները եւ յանցագործներ պիտի չորունեմ, այլ պիտի պեղեմ մօտիկ անցեալի հոգեկան եւ առարկայական գործներ, որոնք ծնունդ տուին «գաղթական սուրբահայ»-ի կարգավիճակին:

Տարիներ առաջ, յօդուածով մը անդրադարձայ, թէեւ մասնակի մէկ երեւոյթի մասին, որ կը վերաբերէր Քանատա գաղթելու տրամադրութիւն ունեցողներուն «Քանատան՝ Փրկութեան Լաստ, Կամ Աւագախրում» խորագիրով, բայց իր բովանդակութեամբ կոչ էր աւելի կազմակերպ եւ թիրախսաւորուած գաղթի նախապատրաստուելու մասին:

Մէկ բան ակներեւ է, որ ազգովին ռազմակարական մէկ յայտարար մը չունեցանք եւ տարերքին ձգեցինք այդ զանգուածներուն ճակատագրիրը: Արդինքով, հիծ բազմութիւն մը ճողովրեցաւ ուր որ հողմերը առաջնորդեցին զինք, դէպի «փրկութեան ափունք»: Անկազմակերպ եւ տարերային ըլլալու երեւոյթը ակնյայտ է, երբ այսօր դէմ յանդիման

Կը կանգնինք ընտանիքներու, որոնց անդամները ցրուած են երկրագունդի համարեա՝ բոլոր ցամաքամասերուն վրայ, տկարացնելով ընտանեկան կապը ու յառաջացնելով հոգեմտաւոր ներհակ իրավիճակներ:

Այս հոսանքը հոգեմտաւոր ուսակութիւններով, ազգային եւ կազմակերպական ձեռք բերած երկարատեւ փորձով, սուրբիահայ գաղութիւն յատուկ դրոշմով գրահապատուած, կայք հաստատեց նոր հասցեներու մէջ, ետեւ ձգելով հարազատներու շիրիմները եւ նիւթական հարստութիւն: Իր աշխատունակ ու ձեռնիհան նկարագրով, սակայն, նոր աշխարհի առօրեայ կենցաղային հելքով ու մարտահրաւերներով կլանուած, աշխատունակ ու ձեռնիհաս այդ ընտանիքները գործի տեսա-

լով գործնական միջոցներ՝ պարփակելու այս մեծ հոսքը տուեալ նոր միջավայրերու մէջ:

Այդուամենայնիւ, այդ մեծ զանգուածները որակական եւ քանակական նոր կեանք ու այշ տուին նոր միջավայրերու ազգային կեանքին, եւ այդ յութի ամպը այլ դաշտ չոռոգեց եւ յումպէտս խոպան դաշտերու վրայ չմեռան անոր պարարտ կաթիները: Տեղ մը այս զանգուածի բացակայութիւնը «Մայր Գաղութի» կեանքէն, անտարակոյս իր ժխտական անդրադարձը ունեցաւ, սակայն այլ տեղ մըն ալ մե՛ծ առաւելութիւն ունեցաւ՝ հարստացնելով ու շեշտադրելով նոր միջավայրերու հայկական դիմագիծը:

Այս բոլորով մէկտեղ, այս զանգուածը ամեն ձեռնտու առիթի իր մասնակցութիւնը

Կը արհամարհելով նետուեցան աշխատանքի առօրեայ սարդոստայնին մէջ:

Չուգահեռաբար առօրեայ օրապահիկի ապահովման ճիգին, շատ արագ նոր միջավայրերու ազգային, կրօնական միութենական եւ կազմակերպական բոլոր մակարդակներու կեանքին իրենց մասնակցութիւնը բերելով, տաքութեամբ ու խանդակառութեամբ «հաշտութիւն կնքեց»-ին պարտադրուած նոր կացութիւններու հետ: Թէեւ կարգ մը տեղեր գրկաբաց ու մեծ խանդակառութեամբ չողունեցին թարմ ուժերու ներկայութիւնը համայնքներու կեանքէն ներս, սակայն մեծաւ մասամբ բոլոր գաղութները, առաջին օրեւ իսկ ցուցաբերեցին վայել հոգատարութիւն ու նախանձախնդիր մօտեցում, որոնե-

նաեւ կը բերէ նիւթապէս ու բարոյապէս իր Մայր Գաղութի կարիքներուն հասնելուն, անհատական մակարդակի վրայ իր հարազատներուն ձեռք երկարելուն, թեթեւցնելով Սուրբիոյ տնտեսական անցուկ վիճակին պատճառաւ անոնց առօրեայ հելքուն կեանքը, արձագանգելով նաեւ Սուրբիոյ տեղական մարմիններու հնչած օժանդակութեան կոչերուն:

Այս տուեալներուն լոյսին տակ, անվարան կրնամ հաստատել, որ սուրբիահայուն տեսակը պարզ, մահկանացու հայու սահմանումով չի ներկայանար, այլ անոր վիճակուած է պատմական յատուկ առաքելութիւն, առկայծ պահելու հայու կենարար կերպարը ու որպէս առաքեալ մատակարարելու ազգին ու հայրենիքին կարիքները:

ԱՐՑԱԽԸ ՀԵՏ ՊԱՏԵՐԱԶՄՄԵԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

Յովիկ Աւանեսով

Արցախի «Մեսրոպ Մաշտոց» Համալսարանի Կովկասագիտութեան կեղրոնի դեկանար
«Յատուկ Գաևճասար»ին

1918 թուականին աշխարհի քաղաքական քարտեզի վրայ յայտնուեց Ատրպեյճան արհեստածին պետութիւնը: Այդ կազմաւորումը ստեղծուել է ցեղասպան քաղաքականութեան եւ մշակութային արժեքների հրաց-

տակառուղուած կերպով թիրախաւորելով ինչպէս քաղաքացիական նշանակութեան ենթակառուցուածքները, այնպէս էլ՝ պատմաճարտարաբետական յուշարձանները, ինչի հետեւանքով բազմաթիւ յուշարձաններ

ման ու ոչնչացման հիմքի վրայ: Ատրպեյճան հաւատարիմ մնալով իր ծեռագրին՝ բռնագաւթուած հայկական պատմական տարածքներում ոչնչացրել եւ հրացրել է հայկական հարուստ մշակութային ժառանգութիւնը՝ նպատակ հետապնդելով այդ բնակավայրերում վերացնել հայկական հետքը:

Ատրպեյճանի ռազմաքաղաքական դեկանարութիւնը նոյն գործելաոճն իրականացրել է 1991-1994թթ. ընթացքում՝ նպա-

աւերուել են ամբողջութեամբ կամ ել կրել են գգալի վնասներ:

2020 թուականի Սեպտեմբերի 27-ին խախտելով մի շարք միջազգային կոնուենցիաներ (պայմանադրութիւններ-«Գ.») եւ անտեսելով ՄԱԿ-ի գլխաւոր քարտուղարի յորդորները, թուրք-ատրպեյճանա-ահարեկչական դաշինքը լայնամասշտապ պատերազմ է սկսում Արցախի Հանրապետութեան դէմ: Ատրպեյճանա-արցախեան պատերազմի ըն-

թացքում ամենօրեայ պարբերականութեամբ թիրախաւորում էին հասարակական նշանակութեան կառոյցներն ու կրթամշակութային հաստատութիւնները եւ պատմական յուշարձանները: Պատերազմական գործողութիւնների ընթացքում մշակութային ժառանգութեան դիտաւորեալ ոչնչացումը ոչ միայն հանդիսանում է մշակութային ցեղասպանութիւն, այլ նաև՝ ռազմական յանցագործութիւն:

Թիւն, որն ամրագրուած է միջազգային մի շարք կոնուենցիաներում եւ բանաձեւերում: Այս ամենը թուրքիայի եւ Աստրաբեյճանի կողմից իրականացուած մշակութային ցեղասպանութեան անպատճելիութեան արդիւնք է:

Աստրաբեյճանի կողմից Արցախի օկուպացուած (բռնագրաւուած-«Գ.») տարածներում այսօր ել իրացւում եւ ոչնչացւում է հայկական հարուստ մշակութային ժառանգութիւնը, որը հանդիսանում է համաշխարհային քաղաքակրթութեան բաղկացուցիչ մաս:

2020 թուականի Նոյեմբերի 9-ին ստորագրուեց Եռակողմ յայտարարութիւն (Հայաստանի, Ռուսաստանի եւ Աստրաբեյճանի միջեւ), որով ռազմական գործողութիւնները դադարեցնուեցին: Եռակողմ յայտարարութիւնից յետոյ Եականօրէն փոխուեց տարածաշրջանի անվտանգութեան ճարտարապետութիւնը, իսկ Արցախի Հանրապետութիւնը կանգնեց նոր մարտահրաւորների առաջ: Աստրաբեյճանը ամենօրեայ պարբերականութեամբ շարունակում է թիրախաւորել Արցախի խաղաղ բնակավայրերը, քաղաքացիական ենթակառուցուածըները եւ խաղաղ բնակչութեանը: Այս ամենի նպատակն է հոգեբանական ահաբեկչութեան միջոցով հայաթափել Արցախը շարունակելով թուրքիայի

ցեղասպան քաղաքականութիւնը:

Արցախի եւ տարածաշրջանի համար լուրջ սպանալիք է նաեւ Արցախի Յանրապետութեան բռնագաւթուած տարածներում առկայութիւնը վարձկան ահաբեկիչների, որոնք թուրքիայի եւ Աստրաբեյճանի կողմից ներգրաւուել են Արցախի դեմ սանձագերձուած լայնածաւալ պատերազմում: Պատերազմից յետոյ վարձկան ահաբեկիչները ոչ միայն դուրս չեն բերուել, այլեւ ընդհակառակը՝ Աստրաբեյճանի եւ Թուրքիայի ռազմաքաղաքական դեկավարութեան կողմից նրանց թիւը բազմապատկուել է եւ մօտ ապագայում կարող է վերածուել տարածաշրջանում ահաբեկչուական ցանցի, որի զսպման հիմնական երաշխաւորները հանդիսանում են Հայոց բանակը եւ ռուս խաղաղապահ ստորաբաժանումները:

Արանցքային նշանակութիւն ունի Արցախի Հանրապետութեան միջազգային ճանաչումը եւ բռնագաւթուած բնակավայրերի տեօկուպացիան (ազատագրումը-«Գ.»): Այս առումիվ անհրաժեշտ է համախմբել աշխարհասփիւր հայկական կառոյցների ամբողջ ներուժը յանուն պատմական արդարութեան վերականգնման: Չուգահեռաբար միջազգային տարբեր հարթակներում ներկայացնելով թուրքիայի եւ Աստրաբեյճանի կողմից իրականացուղ ռազմական յանցագործութիւններն ու մշակութային ցեղասպանութիւնը: Ի հարկէ այս առումով հսկայական աշխատանք է կատարուել, սակայն անհրաժեշտ է այդ աշխատանքների հազարապատկումը:

Չնայած պատերազմից յետոյ Արցախի դեմ ծառացած բազմաթիւ մարտահրաւորներին, արցախցին ամուր է կանգնած իր հայրենի երկրամասում եւ մտածում է ոչ միայն ընկերատնտեսական խնդիրները եւ անվտանգութեան հարցերը լուծելու մասին, այլ նաև արարում է ստեղծելով համամարկային արժեքներ: Ռազմական գործողութիւնների աւարտից յետոյ Արցախում կազմակերպուել են բազմաթիւ միջազգային գիտաժողովներ, ցուցահանդեսներ, տեղեկատուական ճարտարագիտութեան ֆորումներ, տարբեր դասընթացներ: Այս ամենի նպատակն է ցոյց տալ մեր թշնամուն, որ արցախցուն անհնար է ճզմել եւ կոտրել, արցախցին ապրել եւ ապրելու է իր հայրենի բննօրրանում եւ ջանք ու եռանդ չի խնայելու օկուպացուած բնակավայրերի ազատագրման համար:

ՄԵՐ ՄԵԾԵՐԼ. ԱԲՐԱՄԱՄ ՔԷՇԻՇԵԱՆ, ԾԱԾԿԱՆՈՒՈՎ՝ ԱՅՐԱՆԾԻ

Վիճեն Գեղրգեան

Անզուգական անձնաւորութիւն մը, որ անցաւ Հալէա քաղաքէն, դարձաւ Սուրբիոյ մարզական Երկնակամարի անկրկնելի տիտաններէն, միաժամանակ սերունդներու մարզական մշակ՝ Ազգային քարեն Եփիւ ճեմարանէն ներս իր Երկարամեայ ուսուցչական նուիրեալ աշխատանքով։ Դժբախտաբար ան իր արժանի տեղը չգտաւ ո՞չ իր կեանքի տեսլողութեան, ոչ ալ յետմահու՝ ապերախտութեան զիջ դառնալով։

Սուրբիոյ ամբողջ մարզական եւ մարզասէր հասարակութիւնը ֆութապոլի աշխարհէն ներս զինք կը ճանչնայ 1950-ական թուականներէն։ Ան գերազանցած է համարեա՝ իր ժամանակաշրջանի բոլոր մարզիկները։ Ցիշողութեանս մէջ տակաւին թարմ է առիթով մը իր պատմած հետեւեալ եղելութիւնը. օրուան մարզական պատասխանատու գրասենեակը որոշած է զինք եւ այլ երկու մարզիկներ ուղարկել Պրազիլ՝ յաւելեալ մարզումներու համար, յատուկ գումար յատկացուցած այդ ճամբորդութեան։ Դժբախտաբար, սակայն, ճամբորդութիւնը չէ իրականացած զանազան պատճառներով։

Աբրահամ անզուգական կը համարենք այն պատճառով, որինմարզականկեանքը չաւարտեց իր յառաջացած տարիքին բերումով, ինչպէս սովորաբար կ'ուլայ բոլոր մարզիկներուն, նոյնիսկ աստղերուն պարագային։ Եղբայր Աբրահամի մարզական ընածին կարողութիւնն ու ձիթք զինք յառաջացած տարիքին իսկ մղեցին այլ մարզախանդի։ Ան մուտք գործեց թենիսի աշխարհ՝ իր լայն դրունեն ու արձանագրեց Երկարատեւ ախոյեանութիւններ՝ շշմեցնելով Սուրբիոյ մարզական հասարակութիւնը։ Անոր աշխարհը կլանած էր մարզանքը։

Անզուգական էր նաեւ այն իմաստով, որ իր դիպուկ եւ հետեւողական, բժախնդիր ու

յամառ աշխատանքով Սուրբիոյ մակարդակի ախոյեաններ շնորհեց Հայ Մարմնակորթական Ընդհանուր Միութեան, երբ ներկայացուց Սուրբիոյ հաւաքականը արաբական եւ միջազգային միցաշարքերուն։ Իր մարզիկները Երկիւղածութեամբ կը յիշատակեն մեծ մարզասէրն ու մարզիկ կերտող մշակը։ Այդ ախոյեաններու փաղանգին մաս կը կազմեն հետեւեալները՝ Մարի Մուրատեան, Շուքրի Սուրուրեան, Դաւիթ Դաւիթեան եւ ուրիշներ։

Պարոն Աբրահամին մենք հանդիպեցանք ճեմարակի շրջակակին ներս՝ իր երուս ներկայութեամբ, ոչ որպէս լոկ սովորական մարզանքի տեսուչ, այլեւ մարզական միութեան մը մարզիչ, որուն կորովք սպառիլ չեր գիտեր։ Ան աշակերտութեան մէջ կ'ուզեր սերմաննել մարմնամարզի սէրը, ֆութապոլի, վոլեյպոլի եւ պասքեթապոլի կողքին կը կատարէր աթեթի իրայատուկ մարզումներ, որոնց կողքին անհատական մարզումներու կ'ենթարկեր մարզիկները։ Մէկ խօսքով՝ ան կը նմանէր մեղուի, որ հանգստանալ չեր գիտեր։

Դպրոցական օրուան աւարտին կը սկսէին դասարանային միցաշարքերը, որոնք ամբողջ դպրոցական տարեշրջանին կը շարունակուին։ Մեր Վարժարանի զանազան մարզախաներու հաւաքականները կը մասնակցէին Հալէաի միջդպրոցական միցաշարքերուն, վարժարանը ողողելով ախոյեանութեան բաժակներով։ Տակաւին դպրոցական կիսօրեայ դպրաներուն ականատեսը կ'ուլայինք այլ վարժարաններու այցելու խումբերու բարեկամական մրցումներուն։ Ան այս բոլոր ծրագիրներու նուիրուած էր պարոն Աբրահամ։ Անոր վաստակը նիւթական փոխարժեքով կարելի չէ գնահատել, բարին ամբողջական իմաստով գործի մարդ էր ան եւ ցայտուն օրինակ բոլոր ժամանակներու համար։

Յալեպահայ մարզասերներն ու իր աշակերտները վստահաբար կը յիշեն այդ յաղթանդամ մարզիկն ու մարզիչը, որ իր երթեւեկութիւնը ընդմիշտ կը կատարեր հեծանիւով՝ նոր Գիւղի տուննեն ճեմարան, ապա

տարել՝ արդեօք կարելի է տարեշրջանի մը շրջանաւարտ փաղանգը անուանակոչել պարոն Աբրահամին անունով, ինչպէս այլոց, որպէս նուազագոյն խղճի պարտք ու հոգեկան բաւարարութիւն:

ՀԱՇՍ պարտեզ (Ազիզի): Սովորական օր մը հանդիպեցանք իրարու պարտեզի դրան առջեւ, տարիքով բաւական յառաջացած էր. բարեւեցինք զիրար, իր որպիսութիւնը հարցուցի, հետաքրքրական ու անհասկնալի հոգեվիճակ մը կ'ապրէր՝ արցունքով փայլու աչքերով ու դողդոջուն շրթներով ըսաւ. «Ծանօթներս, հարազատներս բոլորը մահացան, ալ ես մէկը չեմ ճանչնար, մնացի մինակ...»։ Սա ահաւոր տիսուր անդրադարձ մը թողուց վրաս: Դժբախտաբար այդպէս ալ մինակ, տան մէջ մահացաւ՝ աշխարհին կտրուած, անտեր, անտիրական: Ափազափ միութենական ներկայացուցիչներ ներկայ գտնուեցան յուղարկաւորութեան:

Այսօր, հազարաւոր մղոններ հեռուեն կ'ուզեմ քուլիսային յուշարարութիւն մը կա-

իմ կարծիքով, պարոն Աբրահամ, որպէս ժամանակակիցը հայերենաւանդ ուսուցիչ պարոն Մկրտիչ Մկրտիչեանի, համարժեք էր, որովհետեւ եթէ վերջինս կրթական մշակ էր, ան՝ մարմնամարզումի մշակ: Սերունդներ բահստաւորուեցան ճաշակելու նման հսկաներու խանդն ու անսպառ կորովը, չեմ գիտեր, սակայն, թէ ան ինչո՞ւ իր արժանի տեղը չէ գտած: Պարտք կը համարեմ, որ նման տիտաններու անուան Վրայ կուտակուած փոշին մաքրենք եւ փորձենք զիրենք պահել իրենց արժանի բարձունքին Վրայ: Կը հաւատամ, որ սերունդի մը դաստիարակութեան գործընթացին մէջ կարեւոր նշանակութիւն ունի արժանաւոր մարդը մեծարելու արուեստը, եթէ կ'ուզենք մենք զմեզ դասել քաղաքակիրթ հաւաքականութիւններու շարքին:

ԺԱՄՆ Է, ՈՐ ՇԵՆՔ ԲԱՐՁՐԱՑՆԵԼՈՒ ԶՈՒԳԱՇԵՌ ՄԻՏՋԵՐ ՈՒ ՆՈԳԻՆԵՐ ԽՈՅԱՑՆԵՆՔ

Մարիա Գաբրիելեան

Ինչքան շնորհալի է քարակոփ վարպետին գործը, ինչքան հանճարեղ ձեռակերտեր կը պատրաստուին ճարտարապետներու հևարցներով, հպարտութիւն առթող ինչքան քարե կառոյցներ կը կերտուին այսօր Սփիլութիւն մեջ, սակայն որքա՞ն աշխատանք ի գործ

շոց ծառայելու համար չե՞ն այդ բոլորը: Բնականաբար այդպես է, այդպես է թուղթի ու գիրի վրայ, բայց իրական գետնի վրայ պատկերը այլ է: Այսօր, ամեն ժամանակներէ աւելի կարիքն ունինք մարդուժի պատրաստութեան ծրագիրներով զբաղելու, որովհետեւ այսօր ամեն ժամանակներէ աւելի մեր սերունդները կորսունցնելու Վտանգին դիմաց ենք: Համաշխարհային մտակողոպտիչ, նկարագրադատարկիչ, սկզբունքախորտակիչ ու մեր ազգային դարաւոր ու փառաւոր բարքերուն ու սովորութիւններուն անյարիր բարքեր կը ներխուժեն դէպի մեր մատղաշ սերունդներու միտքերն ու հոգիները եւ զիրենք յամորուն կը հեռացնեն հայկականութենեն: Առաւել եւս անցնող ամիսներուն հայրենիքի մեջ տեղի ունեցած ազգային արժանապատութիւննը զգետնող դէպերը շատ Վատ ազդեցութիւն ունեցան մեր երիտասարդութեան վրայ, ոմանց մղելով յուսահատութեան, ոմանց՝ հիասթափութեան եւ ոմանց՝ անորոշութեան: Եւ որովհետեւ երիտասարդութեան տարիքը ամենն զգայուն տարիքն է, ապա յառաջացած այս կացութեան մեջ ձեռնածալ մնալը՝ առանց ուշացումի մեր անգոյութեան յայտարարագիրը պիտի ստորագրէ:

Դեսեւաբար ոյտորոի դերի մեջ մնալը յանցագործութիւն է: Առ այդ, անհրաժեշտ է:

ա.-Ամենայն լրջութեամբ զբաղիլ սերունդներու կրթութեան եւ դաստիարակութեան գործով, պատահականութեան քամիներուն չյանձնել այս գործը, պատահական անձերու ձեռքը չտալ մեր գանձը՝ մեր սերունդը, կամայականութեամբ յագեցած գործելանձերը բացառել, ապազգային հոսանքներու ներխուժման դիմաց լուսամուտ փակելու կարողութիւն չունեցողները չարտօնել դաստիարակութեան գործով զբաղիլ:

բ.-Յոկսորտացող, գորազարան, խօսքի վարպետ գործի անպէտ անձնաւորութիւնները հեռացներ կրթական ու դաստիարակչական համակարգերն, թոյլ չտալ անոնց խաթարել մեր նորափեթիթեներուն ենթիւնը:

գ.-Հայու ինքնութեան ամենալաւ յատկութիւնները ամենօրեայ դրութեամբ, գործով եւ ոչ քարոզներով, ներարկել նորահաս սերունդներու միտքերուն ու հոգիներուն մեջ: Իսկ մեր ազգային նկարագրի խոցելի կողմերը անուղղակիորեն շնչել անոնց մտապատկերներէն:

Այս սկզբունքները բնականաբար իտեալական կրնան թուիլ, Ֆարապիի «Առաքիսի Քաղաք»ին նման, սակայն ի՞նչ ընել այդ բոլորը ճերմակի վրայ սեր գիրեր չպահելու համար:

Առաջին.-Յառաջացնել մարդուժի գործով զբաղող մարմին (ի դեպ Բերիոյ Հայոց Թեմը նախապատերազմեան շոշանին ուներ նմանատիպ խորհուրդ), չափազանց բժախնդրութեամբ ճշդել անոր անձնակազմը, որ բաղկացած պէտք է ըլլայ գործին հմտւտ մարդոցմէ, մասնագետներէ եւ փորձառուներէ: Ի հարկին դիմել փորձագետներու:

Այս մարմինին փոխանցել մեր նպատակն ու սկզբունքները եւ անոր վստահի պահանջուած աշխատանքի ծրագիրի մշակումը: Ստուգել մշակուած ծրագիրի համընկութիւնը մեր ռազմավարական ուղիին հետ եւ այդ մէկը հաստատել ենոք անցնիլ գործի:

Երկրորդ.-Ամենայն լրջութեամբ հետեւիլ դպրոցներու մեջ ի գործ դրուած ազգային դաստիարակութեան: Ազգային դաստիարակութիւնը վերապահուած չէ միայն հայերէնի դասապահերուն, այլ այդ կ'ընդգրկէ հայկական դպրոցի առօրեայի իւրաքանչիւր բաժին՝ դասապահեր, զբուանքներ, ուսուցիչներու, դաստիարակներու, տեսուչներու եւ տնօրիններու հետ յարաբերութիւն, արտադպրոցական գործունեութիւններ, եւայլն:

Երրորդ.-Դպրոցներու, Եկեղեցիներու եւ ակումբներու մեջ հետեւիլ պատահիներու ու երիտասարդներու գործունեութեան եւ հայագօրացման նպատակի պահանջներուն համապատասխան ուղղելով մեր մարդուժը՝ պատրաստել ապագայ դեկավարներ, առաջ-

նորդներ, մանկավարժներ, ուսուցիչներ, տնօրիններ, մարմիններու անդամներ, եւ այլն:

Չորրորդ.-Նորահաս սերունդին մեջ ցանել հայասիրութիւնը, վանել անոր մեջն բոլոր այն միտքերը, որոնք կը պղտորեն հայու պատկերը: Անընդմեջ հայութեամբ հպարտանալու դաստիարակութիւն շամբել, սա-

կայն միաժամանակ լուսարձակ բանալ հայութեան բացթողումներուն վրայ, բացատրել պատճառները եւ զանոնք սրբագրելու կարեւորութիւնը շեշտել:

Դիմումերորդ.-Յաճախակիորեն մատնացոյց ընել մեր ազգի պառակտումի պատճառները, դարերու ընթացքին դեկավարութիւն չունենալու եւ միասնականութեան սկզբունքը կարգախօսներով սահմանափակելու եւ զանիկա պաստառներու վրայ բանտարկելու հետեւանքները:

Մենք հանապազորեայ հացի նման կարիք ունինք մարդուժի պատրաստութեան, հակառակ պարագային ժամանակի թաւալումին հետ յանկած կրնանը յայտնուիլ գեղեցիկ ձեռակերտերու, շքեղ կառոյցներու եւ երկնաբարձ գմբեթներու դիմաց, որոնք ամայութեամբ բնակուած են:

Թեեւ անդունդին շատ մօտեցած ենք, սակայն տակաւին անոր եզրին չենք, հետեւաբար առանց յուսահատելու օն աշխատանքի, հայու նկարագրի ամեննեն կարեւոր յատկութիւնը՝ անխորտակելի կամքը, պիտի օգնել մեզի եւ մենք պիտի կարենանք շենք բարձրացնել, զուգահեռ միտքեր ու հոգիներ խոյացնել:

ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ ԵՒ ՄԱՂԹԱՆՔՆԵՐ

Գլուխ Պետիկեան

Հասաւ Նոր Տարին, եւ աշխարհը 12 ամիսներով յագեցած իր «հինը», «հինցածն» ու «գործածածը» յանձնեց պատմութեան թանգարանին: Յիմա, նախկինսին տեղը գրաւած է «Նոր» մը, անծանօթ մը, դրական եւ ժխտական իր անակնկալներով: Յետաքրքրական եւ անսպասելի:

Ու այսպէս, օրուան հետքին հետ, սենեակիս մեկ անկիւնը մութ պաստառով համակարգիչիս դիմաց նստած, յանկարծ նման մտածումներ միտքս լեցուեցան:

Իբրեւ մեծագոյն զբաղում, անցնող տարուան օրատետրիս Եջերու թղթատումս զիս արդեն ժամերով անշատ պահած էր առօրեայս, անմիջական շրջապատես: Անկեղծօրեն, այդ մթուղորտին մեջ ես զիս սկսած էի փնտուել: Ամէն ինչ խառնակ էր: Անոր համար շուարած էի: Անոր համար ինքնածին դիմած էի ինքնազրոյցիս:

Մեծերեւ լսած էի, թէ ինքնազրոյցը աշխարհի ամէնէն մեծ գաղտնիքներեն մէկն էր: Որովհետեւ այդ պահուն ո՛չ ոք կրնար գիտնալ, տեղեկանալ, թէ ինչե՞ր կը մտածէիր եւ կամ մտովի ինչե՞ր կը խօսէիր, ինչե՞ր կը խորհեիր եւ նոյնիսկ ինչ նոր որոշումներ կ'առնեիր: Այլ խօսքով՝ տեսակ մը մտքի ազատ, անկաշկանդ եւ համարձակ թռիչք ու թափա-

ռում: Կիա թէ ինչպէ՞ս անզգալաբար ինք-զինքս նետած էի ինքնամտածման եւ ինքնաճանաչման լճացած ջուրերուն մեջ ու կը փորձէի արդարօրէն եւ առանց միջամտութեան կարենալ բաղդատական մը ըսել հայու իմ մեկ տարուան անցեալին, իմ «Երեկ»ին եւ անոր «այսօր»ին հետ:

Իսկ այժմ: Չեմ գիտեր ուրկէ՞ս կսիլ: Օրատետրիս Եջերեն հաստատ կը կարդայի անցնող տարուան ընթացքին իմ եւ մեր ժողովուրդին ահօրեան ու ես ինծի հաշուեկշիռ մը կը փորձէի կատարել: Մտածումներս ու զգացումներս իրենք զիրենք կը պարտադրէին, կ'անհանգուացնէին ու կը դառնային աւելի ցցուն եւ ազդեցիկ:

Բայց ինչո՞ւ այսքան անձնական եւ կամ անհատական բաժին: Որո՞ւ հոգը, թէ անցեալ տարի ես ի՞նչ կամ ինչերէ անցած էի: Եականը միւսն էր...հայունը...հայրենիքինը...ազգայինը: Շատեր կը խուսափին այս հաշուեկշիռեն եւ անոր արդիւնքնեն: Իսկ շատեր ալ հաւանաբար յանդնութիւնը ունին իրենց ներաշխարհը պեղելու՝ սեւն ու ճերմակը դուրս բերելու համար: Նաեւ ըսեմ, որ իրենց տարեկան հաշուեկշիռը կը կատարեն զանգան ազգեր: Իր կարգին՝ աշխարհն ալ:

Եւ այս պարագային տեսանելի է, թէ ինչպէ՞ս մեր ապրած այս աշխարհը տարօրինակ է իր տարօրինակութիւններով: Յոն կողք-կողքի դրուած են հրաշալի, զմայելի եւ ապշեցուցիչ, յուգիչ պատկերներ: Այսպէս, տեղ մը արդարութիւնը պէտք եղածէն աւելի մեծ ներկայութիւն է, իսկ ուրիշ տեղ՝ բացարձակ բացակայութիւն: Իսկ մեր պարագային, մեկ կողմէ տեսանելի է, թէ ինչպէ՞ս ժամանակները փոխուած են եւ սկսած ենք ազգովին փոթորկալից ամպերու տակ ապրիլ, իսկ միւս կողմէ ալ զգալի են, որ մեր կարգ մը չափանիշները փոխուած են:

Գիտեմ.- շատերու հոգը չէ կարծես: Արդ, ինչպէս հաշտուիլ կեանքի ներկայ իրականութեան հետ, երբ հայ կեանքը ե՛ւ հաւաքական ե՛ւ ազգային, իր անբնական կացութեան

տերազմը ակօսած եր մեր միտքերն ու դեմքերը: Յուզիչ է մեր ազգային պատկերը:

Այս հայկական իրականութիւնը, որ միեւնոյն ատեն ալ ինքնախարեւութեան կը մղէ:

իբրեւ հետեւանք, տակաւին հակասական հունին մեջ է: Կարծես հանդիպած ենք անելի մատուած վիճակներու, որոնք թաքնուած էն մեր մտքերուն եւ հոգիներուն մեջ: Հապա՞ ներկայ հայու յոյսերու քայլայումը: Բայց հարցը այն է, թէ ինչպէս կ'ուզենք ազգային հաւաքականութեան մը գոյատեւումն ու բարգաւաճումը տեսնել, եթէ նոյն այդ հաւաքականութենեն ներս բացակայ են դրական քննադատողի գրիչն ու խօսքը, անոր ծայնն ու մատնանշումները: Չե՞ որ յառաջդիմութիւնը պայմանաւորուած է շինհչ քննադատութեան մը հաստատ ներկայութեամբ:

Ու իբրեւ Վերաքաղ աւելցնեմ, որ այս օրերուն չկայ երկիր մը, որուն սահմանները արինուվ գծուած չըլլաւ: Նաեւ յիշեցնեմ, որ անցնող տարուան ընթացքին հայու աշխարհի արեւուն տակ դժբախտաբար ամեն բան սահուն չէր: Նախորդին նման էր: Այսպէս, «Զորոնան» յամաօրէն մնացած եր իր ամենօրեայ աւերներով եւ մահեր հնձելով: Միւս կողմէ, տակաւին արցախեան երկրորդ պատերազմի վերքերը, սպիտակու չէին վերածուած: Եռաբլուրը Վկայ, թարմ էին: Արիւնոտ ու ցաւալի: Ծանր պատերազմը սահմանած էր մեր մտածումներն ու հոդերը եւ խլած հազարաւոր երիտասարդ նահատակներ: Պա-

Յուզիչ է մեր ազգային պատկերը: Սխալ բան մը կայ հայրենի օդին մեջ: Յակառակ անոր, որ փոթորկալից ամպերու տակ կ'ապրինք, սակայն մեր մտայնութիւնը քարացած կ'երեւի: Այս բոլորին վրայ տակաւին իրենք զիրենք արդարացնողներ ալ կան:

Բոլորս ալ միայն կը խօսինք: Յաճախ լոգունգներով կ'արտայայտուինք: Երբեմն ամեն բան կը յիշենք, քիչ ետք նստելու եւ սպասելու, որ մեկը «քան» մը նախաձեռնէ: Վե՞զը: Յայաստանը դարձած է հսկայ լեռներու մեջ սեղմուած, կծկուած ու խեղճացած երկիր: Այս թէ ինչո՞ւ մեր հոգիները պատուած են նոր երկիրով, ինչպէս նաեւ մեծցող տեսչանքներով: Ծանթահար իրականութիւն: Բոլորիս համար ալ ազգային տառապանքն ու վախը հանապազօր սնունդ դարձած են: Ֆիզիքական եւ հոգեկան փլուզումները իրապես, որ կը սպառնան մեր խոնարի տուներուն: Այս բոլորը տեսնող է պետք: Չեինք վարժուած այսպէս ապրիլ: Ուստի պետք է ըսել անհրաժեշտն ու ճշմարիտը, հեռու կանոններու կախարդանքներն: Ճիշդ է, որ ազգովին տառապանքին վարժուած ենք, սակայն ամեն բան չափ ու սահման ունի: Ու բոլորիս մտքին մեջ «պետք է»-ներու շարք մը, ցանկ մը, կը բացուի, արդար եւ ազգային

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

մտահոգութիւններէ ծնած:

Իմ կարգին, Նոր Տարուան սեմին անձնապէս կ'ուզեմ այդ բոլոր «պէտք է»ները, մաղթանքի կամ մաղթանքներու պիտակին տակ շարել, միշտ յուսալով, որ ժամանակի գիտակցութենեն թելադրուած հայր օր մը անպայման դրւրս պիտի գայ ներկայի իր այս մակերեսէն:

Անդ համար այս ու նման գաղափար-իրականութեան առջեւ սրտիս տարբեր դող մը սկսած է պատել: Կախնալու պէս բան մը: Նոր տագնաապ: Կ'անդրադառնամ: Բառերս դառնութեան ձայներէն սկսած են հիւսուիլ: Զեռքս չէ: Որովհետեւ, կը կարծեմ որ ինծի նման շատ-շատեր մտահոգ են ի տես այս դաժան իրողութեան:

Ժամանակի գիտակցութիւն է պէտք: Այս մասին միշտ խօսած ենք, կը խօսինք, կը գրենք, կը մատնաշենք, կը պարզենք... բայց որո՞ւ համար...: «Զայն բարբառոյ յանապատի»:

Մաղթանքներու առաջնագոյնը՝ ազգային գիտակցութեան ներկայութեամբ, Նոր Եւ մաքրու երազներու փնտռութիւն է: Ճանչնալ ներկայ հայրենի երկրի ճշմարտութիւնը, որ մեր կեանքին նոր Եւ տարբեր թափ պիտի տայ: Այս մեկը պատասխանատու գործ է: Վերջ ի վերջոյ Ե՞րբ խօսքն գործի պիտի անցնին մարդիկ, մեծ ու փոքր, մեր երկրի հին ու նոր պատասխանատուներ, դեկավար աթոռներ գրաւող հայեր: Ե՞րբ ցոյց պիտի տանք բոլորին, աշխարհին Եւ կամ առ որ անկ է, թէ մենք ողջ ենք Եւ արթուն: Թէ մենք տե՛ր ենք մեր երկրին ու անոր հողերուն: ՏՇ՛րն ենք մեր քաղաքացիին Եւ անոր պատութեան:

Մեր պատմութիւնն իր դասերն ունի: Ժամանակի հրամայականն է, որ մտածենք անկախ Եւ հզօր պետութիւն կառուցելու մասին: Յիշենք մեր դարաւոր պատմութիւնը, որ թէ՝ ուղեցոյց Եւ թէ՝ օգտակար լուծում: Ան է մեր ժողովուրդի ժամանակի գիտակցութիւնը ճշդող Եւ մեր իսկական արժեքներուն հայելին: Ազգային, մշակութային Եւ հոգեւոր արժեքներու շտեմարանը: Մեր կեանքին Եւ եւթեան գոյն տուողը: Մեր վերապրելու յիշողութեան աղբիւրը: Մարդիկ տակաւին ասեղը շուրջ ըրած կ'ապրին: Տեսանելի է մեր երկրին աստիճանական քայլայումը, որովհետեւ երկրի դեկավարութեան մօտ ազգային գիտակցութիւնը դեռ կը քնանայ: Կը տեսնենք, թէ որչափ խոր Է մեր ժողովուրդին դժբախտութիւնը:

Հապա՞ Սփիւռքը:

Սփիւռքը այսօր տարբեր կառոյց դարձած է: Չմոռնանք, որ Սփիւռքն է նաեւ հայրենիքին յոյս տուողը: Անոր համար Սփիւռքը հոգեպէս զօրացնելը եական է, իսկ միևն կողմէ՝ Հայաստանը հօրացնելը, տնտեսապէս ամրացնելն ու զարգացնելը մեր բոլորին ճիտին պարտքը պէտք է, որ ըլլայ: Մեր բոլոր մօտեցումները, ըմբռնումներն ու մեթունները վերանայումի ու վերարժեւորումի կը կարօտին: Պարտաւոր Ենք դուրս գալ մեր ներկայ կեանքի ու միջավայրի սահմաններն: Անհնա՞ր չէ: Սփիւռքը պէտք է հայ պահենք, ո՞չ միայն սփիւռքահայութեան ուժերով, այլև՝ Հայաստանի ուժերով եւ հայոց պետութեան միջոցով:

Հայրենիքը դժուարութիւններու կը հանդիպի, սակայն ան բոլորիս հայրենիքն է, կարեւորը իրականացումն է մեր առաջադրանքներուն, որոնց մեջ հիմնական տեղ կը գրաւէ Սփիւռք-Հայաստան կապի ամրապնդումը: Երկու կողմերն ալ պարտաւոր Են իրարու վստահութիւնն եւ յարգանք ներշնչել, որպեսզի կարելի ըլլայ օր մը դարձեալ տեսնել երկար

ու անծանօթ փակուղիէ մը դուրս գալու լոյսի նշոյլին յայտնութիւնը:

Անմեղ Եւ արդար փորձ մըն էր, որ կատարեցի, միաժամանակ մեր հայրենի երկրի դեկավար Եւ պատասխանատու դիրքերու վրայ գտնուող դեկավարներուն բազկերակները քննող:

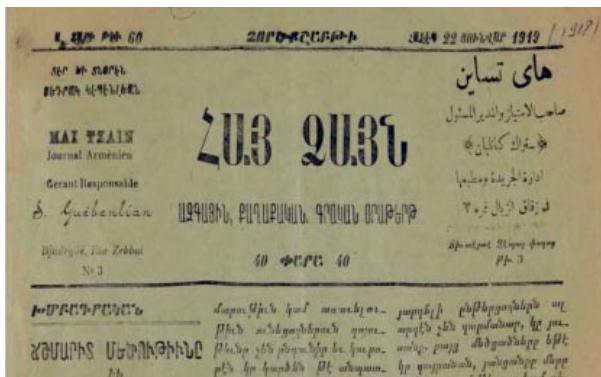
Մտահոգ հայու մը համար լուրջ վախի ստուեր մըն էր այս մեկը, որ կարծես սկսած է նշմարելի դառնալ ամեն տեղ:

Նոր Տարին Եկած Է...ու այս առթիւ երազանքին կողքին խաղաղութեան, միաբանութեան, լաւատեսութեան, ազգային գիտակցութեան, արդարութեան Եւ համբերութեան բարի մաղթանքներս կը շարեմ, պարզապէս ցանկալով Սփիւռքի ու հայրենիքի յոյսն ու երշանկութիւնը տեսնել:

ՍԵԴՐԱԿ ԿԷՊԷՆԼԵԱՆ ԵՒ ՀԱԼԻՊԻ ՀԱՅԵՐԵՆ ԱՌԱՋԻՆ ՕՐԱԹԵՐԹ-Ը

Հետոն Շաբոյեան

Եթե պարսկեաք Հալեպի հայ գաղղութին յետեղեռնեան շրջանի հարիւրամեայ պատմութիւնը ու մասնաւորաբար՝ ին հրատարակուած հայերէն պարբերականներու ցուցակները, պիտի հաստատենք, որ Սփիհոքի այս մայր գաղղութին մէջ լոյս ընծայուած են եօթը հայերէն Օրվաթերթեր:

Օրաթերթերու հրատարակութիւնը Հալեպի մէջ սահմանափակուած կը մնայ 45 տարուան ժամանակաշրջանի մը ծիրով, որ կ'երկարի 1918-1963: Այս վերջին թուականնէն ասդին, առ այսօր, անթոյլատու պայմաններու բերումով՝ Հալեպ հայերէն օրաթերթ չէ ունեցած թևաւ: Օգտուած է սակայն լիբանանահայ դրացի մամուլէն, գրեթե օրդ-օրին ստանալով «Ազդակ»ը, «Չարթօնք»ն ու «Արարատ»ը:

Հալեպի մէջ հրատարակուած եօթը հայտառ օրաթերթերը, ժամանակագրական կարգով, հետեւեալներն են. «Հայ Զայն» (1918-1919), «Տարագիր» (1918-1919), «Սուրբական Մամուլ» (1922-1927), «Եփրատ» (1927-1949), «Սուրբիա» (1946-1960), «Արեւելք» (1946-1963) եւ «Նոր Սերունդ» (1951-1953):

Ինչպէս կը տեսնուի, հալեպահայոց անդրանիկ հայերէն օրաթերթը «Հայ Զայն»ն է, որ թեեւ քանի մը ամսուան կարճատեւ կեանք

ունեցած է միայն, բայց որուն երեւումը ուշագրաւ եղած է ի՞ր ժամանակաշրջանին մէջ, մասնաւանդ որ զայն հրատարակող ու խմբագրող անձը ծանօթ մտաւորական մըն եր՝ կրթական մշակ ու մամլոյ երկարամեայ գործիչ Սեղորակ Կեպէնլեան:

Մեր այս յօդուածով լուսարձակ կը բանակը Կեպէնլեանի ու իր հրատարակած թերթին վկայ՝ լուսայ մը նետելով Հալեպի հին շրջանի պատմութեան գանձանակին մէջ...:

ՀԱԼԵՊ՝ ՄԵԾ ԵՂԵՌԻ ԱՆՄԻԶԱԿԱՆ ՎԱՐՈՐԴԱՅՆԻՆ

Որբերու ու տասնեակ հազարաւոր հայ գաղթականներու հաւաքավայր մըն եր Հալեպ 1918-ին: Յո՞ս կ'ապաստանէին բոլոր անոնք՝ որոնք կը յաջողէին փրկել իրենց մորթը հայաշինչ կոտորածներէն կամ դէայի Տեր Զօր ուղղուող կարաւաններէն...: Քաղաքը, իբրեւ թեմ, Սիսի Կիլիկեան Աթոռին հին ու պատմական վիճակներէն մին եր, ուներ եկեղեցի, առաջնորդարան ու դպրոց՝ յարակից ազգային մարմիններով օժտեալ: Թեմը շարժման անցուցած էր իր ամբողջ կարողականութիւնը՝ գիրկ բանալու համար հայ մեծարի գաղթականութեան:

1918-ն անկիւնադարձային փուլ մը կը նշեի Սուրբիոյ պատմութեան համար են: Վերջ կը գտներ Ա. Աշխարհամարտը ու Օսմանեան կայսրութեան քայլայումով՝ Սուրբիոյ վկայէն կը վերնար թօքական դարաւոր տիրապետութիւնը: Անգլիացիք, արիթեն օգտուելով, կը գրաւէին Հալեպը: Ի հետեւում 1916-ին Յիծագի մէջ բռնկած Արաբական (հակառամանեան) Մեծ Յեղափոխութեան, արաք գինուորական գումարտակներ եւս Սուրբիա կը մտնէին 1918 Յոկտեմբերին՝ գլխաւորութեամբ իշխան Ֆեյսալի (Մեքքեհ Շեհիֆ Հիւսեյնի որդին ու ապագայ Ֆեյսալ թագաւորը),

ԳԱՆՉԱԾԱՐ

որ Դամասկոսի ու Յալեպի մեջ կ'արժանանար ժողովրդային համակրական ցոյցերու, իբրեւ երկրին ապագայ վեհապետը: Կը յայտարարուեր արաբական կառավարութեան մը կազմութիւնը:

Իշխանը, առաջին օրեն, իր զօրակցութիւնը կը յայտներ տեղական արաբական մամուլին: Դամասկոսի մեջ, ան իր մօտ կը հրահրեր բոլոր թերթերու հրատարակիչները ու կը խնդրեր անոնցմէ՝ զարկ տալ ազգային գաղափարախօսութեան: Կոչ կ'ուղղեր նաեւ՝ որ օսմանեան շրջանին խափանուած արաբերէն թերթերը վերահրատարակուին:

Ահա այսպիսի մթևոլորտի մը մեջ, Յալեպ հասած կիլիկեցի երիտասարդ հայ մտաւորական մը՝ Սեղրակ Կեպէնլեան, կը ձեռնարկեր հայերէն օրաթերթի մը հրատարակութեան, զայն կոչելով «Յայ Զայն»: Ոչ միայն հայկական առաջին օրաթերթն էր ասիկա Յալեպի մեջ, այլեւ՝ տեղւոյն հայերէն անդրանիկ տպագիր պարբերականը:

«ՅԱՅ ԶԱՅՆ»-Ի ՔԱՌԱՄԵԱՅ ԿԵՎՆՔԸ

Լոկ չորս ամսուան կեանք մը ունեցաւ «Յայ Զայն»:

Սեղրակ Կեպէնլեան, որ Տեօրթ-Եղի զաւակ էր, գաղթի օրերուն Յալեպ ապաստանելով՝ ընակութիւն կը հաստատէր քրիստոնեաբնակ Սալիպէ թաղամասին մեջ, մարոնիներու Եկեղեցիին մօտ՝ Յարթ Զապապալ, իբրեւ վարձուր: Ըստարձակ բակով տուն մըն էր իրը, որուն սենեակներէն մին Կեպէնլեան վերածեց տպարասի՝ ապահովելով հնօրեայ մամուլ մը ու հայերէն կապարտ տառեր, նիւթական կարեւոր օժանդակութեամբ իր գաղափարակից ընկերոջ ու հայրենակցին՝ Մարտիրոս Տէր Ստեփանեանի (հետագային, կարճ շրջան մը՝ «Եփրատ»-ի խմբագիր, մի.՝ 1962-ին, Երեւան): Տպարանը կոչուեցաւ «Յայ Զայն»:

Բայց Կեպէնլեանի բո՞ւն նպատակը թերթ հրատարակելն էր, եւ ատիկա իրականացնելու համար՝ անհրաժեշտ էր պաշտօնական արտօնագիր ձեռք բերել տեղական անգլիական իշխանութիւններէն: Դժուարութիւնները հարթուեցան հռչակաւոր Օթէլ Պարոնի սեփականատերերուն՝ Մազլումեան երբայրներու օժանդակութեամբ: Եւ այսպէս, 13 Նոյեմբեր 1918-ին լոյս ընծայուեցաւ «Յայ Զայն» լրագրին Ա. թիւը, իբրեւ «ազգային, քաղաքական, գրական հայաթերթ»:

«Յայ Զայն» կուսակցական օրկան մը չէր, սակայն իր խմբագրին կուսակցական պատկանելիութեան բերումով՝ ան ընականաբար ուներ ռամկավար թեքում ու գաղափարախօսութիւն: Այս պարագան ենթակայ չէ դոյզն կասկածի, տրուած ըլլալով որ՝ երբ թերթը ու խմբագիրը Ալտանա կը փոխադրուեին 1919-ի գարնան, անիկա արդեն կը դառնար ՈՂԿ-ի Կիլիկիոյ շրջանի պաշտօնաթերթը:

«Յայ Զայն»-ի հաւաքածոներ պահպանուա՞ծ են, թէ ոչ, կ'անգիտանանք (Յալեպի մեջ չկայ): Անձնապես տեսած ենք թերթին քանի մը թիւերը միայն, որոնք բաւարար չեն անշուշտ կատարեալ գաղափար մը կազմելու անոր բովանդակութեան մասին: Թերթը երեմս լոյս ընծայուած է երկու, երբեմս ալ՝ չորս էջով: Տառերը հնամաշ են, թուղթը՝ ցածորակ, տպագրութիւնը՝ անխնամ: Խմբագիր Կեպէնլեան ունի առաջնորդող յօդուածներ: Կան փոքրածաւալ ծանուցումներ ալ: Ըստ «Պատմութիւն Սուրիոյ Յայ Տպարաններու» հատորին (1973), թերթին աշխատակիցները եղած են Ուերեկա Կեպէնլեան (խմբագրին կողակիցը), փոքր Յայկազուն Արամեան, Միքայել Նաթանեան, Մարտիրոս եւ Միհրան Տէր Ստեփանեան, Արամ Գիտակից, Միհրան Աղազարեան, Վ.Ս. Էլմասեան եւ ուրիշներ:

Լիբանանահայ ողբացեալ մատենագետ Արտաշէս Տէր Խաչատուրեան «Յայ Զայն»-ի բովանդակութեան մասին կը կատարէ հետեւալ նշումը.

– Թերթը մեծ մասամբ կ'անդրադառնայ հայ գաղթականներու Վիճակին, անոնց իտեալներուն, հայկական հողային պահանջներուն, օտար տերութեանց հայանպաստ արտայայտութիւններուն: Սուրիոյ հողին վրայ հայ գաղթականներուն կայքը ժամանակաւոր կը նկատուեր: Դաշնակից պետութեանց յաղթանակին մէջ հայութիւնը կը տեսներ նաեւ ի՞ր յաղթանակը, որովհետեւ թէ՝ Կովկասի եւ թէ արեւմտեան ճակատներուն վրա՝ հայութիւնը թափած էր իր արիւնը եւ կը սպասէր, որ Օսմանեան Կայսրութեան անդամահատումով ստեղծուեր Մեծ Յայաստանը. մանաւանդ Կիլիկիան տրուեր հայոց եւ Սուրիոյ հայութիւնը, որ մեծ մասով կազմուած էր կիլիկեցի հայերէ, վերադառնար իր երկիրը եւ սկսէր շինարար աշխատանքի:

Թերթին հրատարակութիւնը կը շարունակուի մինչեւ յաջորդ տարուան գարնանամուտը, երբ տէր եւ տիկ. Կեպէնլեան կը փոխադրուին Ալտանա, իրենց հետ տանելով նաեւ

«Յայ Զայն»-ը:

Ո՞Վ ԵՐ ՍԵՂՐԱԿ ԿԵՊԵՆԼԵԱՆ

Կեպէլեան մամուլի վաստակաւոր ծառայող մըն է ու միաժամանակ՝ ՌԱԿ-ի հին շոշանի հաւատաւոր ու երեց գործիչներէն մին:

Իր մահէն (1962) անցեր է արդէն շուրջ 60 տարի, սակայն դժբախտաբար, առ այսօր, կենսագրական գոհացուցիչ տուեալներ չեն մեկտեղուած իր մասին: Յովիկ Էօրտէքեանի «ՌԱԿ-ի Մամուլի Խմբագիրները» հատորը (Երեւան, 2005) եւ Թորոս Թորանեանի «Չորք-Մարզպանցի Յայ Գիրի եւ Մամուլի Դեմքեր» գիրքը (Պեյրութ, 1987) թէեւ անդրադարձումներ ունին իր մասին, սակայն անոնք անբաւարար ու պակասաւոր են, այլէւ՝ անորոշութիւններով լեցուն...:

Կուսակցական արխիւններու եւ մամլոյ հաւաքածոններու լայնածիր ուսումնասիրութիւն մը հարկաւոր է՝ վերակազմելու համար Կեպէլեանի կենսագրութիւննը, որ գիտենք թէ հարուստ է: «Պէտք է ստուգել՝ թէ ինքնակենսագրական անտիպ նոթեր կամ յուշագրութիւններ ալ թողա՞ծ է ենթական»:

Մենք այստեղ կու տանը կենսագրական ուրուագիծ մը միայն, քով-քովի բերելով կցկոտուր տուեալներ, այնքան՝ որքան որ կարելի եղաւ մեզի:

Սեղրակ Կեպէլեան ծնած է Չորք-Մարզպան (Տօրթ-Եոլ), 1887-ին:

Յայրը՝ Կարապետ աղա, երգախառն հերիաթներ պատմելու վարպետ մը եղած է:

Ազգային-կուսակցական կեանքի իրադարձութիւններուն մէջ իր անունը խառնուած կը գտնենք 1908-ի օսմանեան Սահմանադրութենեն ետք: Յայ Սահմանադրական Ռամկավար Կուսակցութեան անդամ էր:

Թափառական կեանք մը ունեցած է՝ Տօրթ-Եոլին Ատանա, Յալեպ ու Կիպրոս: Նուիրեալ ու երկարամեայ ուսուցիչ մըն է, սկսեալ՝ իր ծննդավայրէն:

Յալեպի «Յայ Զայն» օրաթերթին հրատարակութիւնը իր ամենէն ուշագրան ախաճենութիւնն է հաւանաբար: Բայց մենք 1918-ի Զինադադարէն ետք գինք կը տեսնենք Կիլիկիա վերադարձող գործիչներու առաջին խումբին մէջ: «Յայ Զայն»-ը Յալեպին կը տեղափոխէ Ատանա եւ աշխոյժ դեր մը կ'ունենայ այստեղ՝ մասնակից դառնալով ազգային-քաղաքական գրեթե բոլոր անցուղարձերուն: Կը տպէ նաեւ «Յայ Ցաւ» անունով հայատառ թրքերէն շաբաթաթերթ մը (1919),

«Յայ Զայն»-ին առընթեր: Այս թերթերը Կիլիկիոյ ազատատեսչ հայութեան զգացումներուն հարազատ թարգմանն էին: Բայց որովհետեւ այստեղ տեւաբար քննադատութեան թիրախ կը դառնային Կիլիկիոյ Ֆրանսական «հովանաւոր» իշխանութիւնները՝ իրենց վարած ոչ-հայանպաստ ու թքամետ քաղաքականութեան համար, ուստի՝ Կեպէլեան անբաղադալի տարրի մը կը վերածուեր անոնց աշբին...:

Երբ Միհրան Տամատեան վերջին փորձ մը կը կատարէր՝ ազգային օճախ մը ստեղծելու Կիլիկիոյ մէջ եւ առ այդ՝ կը յայտարարէր հայ կառավարութեան մը կազմութիւնը (4 Օգոստոս 1920), Սեղրակ Կեպէլեան այդ «դահլիճ»ին մէջ կը նշանակուեր կրթական նախարար...:

Տամատեանի փորձը շուտով կը ձախողէր սակայն: Ասպետակա՞ն Ֆրանսան, գաղտնի սիրաբանութիւններէն ետք, ի վերջոյ կը համաձայնէր Սուսաթաֆա Ձեմալի հետ ու կ'որոշէր պարպել Կիլիկիան: Յայութիւնն ալ կը թողոլոր գազանին բաց երախին դիմաց...:

Այդ խառնակ, տագնապալի ու հիասթափեցնող օրերուն Կեպէլեան ստիպողաբար կը հեռանայ Կիլիկիային ու կ'անցնի Պոլիս: Այստեղ, կը մասնակցի Ռամկավար կուսակցութեան 1921-ի սեպտեմբերեան պատգամաւորական ժողովին, որուն աւարտին՝ պիտի յայտարարուեր ՌԱԿ-ի ծնունդը՝ միացումովը Ազատական, Սահմանադիր Ռամկավար եւ ժողովրդական կուսակցութեանց: Թեղոփիկի «Ամենուն Տարեցոյցը»-ի 1922-ի հատորին մէջ կայ խմբանկարը այդ պատմական ժողովին մասնակից 34 պատգամաւորներուն, որոնցմէ մին Կեպէլեան է:

Կիլիկիան կորսուած էր, իսկ Պոլիսն ալ ապահով չէր այլէւս, որովհետեւ քեմալական շարժումը կը ծաւալէր արագօրէն, միևնույն այդ միջավայրին մէջ: Յոս, դժբախտութիւնը կ'ունենար կորսուցնելու իր մտաւորական կիսնը: Այսուհետեւ կը հաստատուեր Նիկոսիա: Յակառակ բազում դժուարութիւններու, ինչպէս Յալեպ, ի՞նս ալ՝ իր տան մէջ, կը սարքէր փոքրիկ տպարան մը, աշխատելով միայնակ: Թեմական մարմինները գինք տնօրին կը նշանակին Մելիքեան (յետոյ կոչուած՝

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

Մելիքեան-Ռւզունեան) ազգային վարժարանին, ուր պիտի պաշտօնավարեր երկար տարիներ, շուրջ քառորդ դար: Մինչ այդ, կը կսքեր իր երկրորդ ամուսնութիւնը՝ Պոլսոյ Դպրոցատէր Տիկնանց վարժարանի շրջանաւարտուիթիւնը օրդ. Մարի Պիլապիլեանի հետ: Կերջին տասը տարիներուն ալ կը պաշտօնավարեր Նիկոսիոյ Թերրա Սանթա գոլեճին մէց:

Կեպէնլեանի կիպրական կեցութիւնը պահ մը, 30-ականներու սկիզբը, կ' ընդմշջուեր իր Յալէպ գործուղումնվը, կուսակցական առաքելութեամբ ու Վերին յանձնարարականով: 1930-31 իրեն կը վստահուեր խմբագրութիւնը տեղիոյն «Եփրատ» օրաթերթին, որ արդէն դարձեր եր ՌԱԿ-ի Սուրիոյ շրջանակին պաշտօնաթերթը:

Կը վերադառնայ Կիպրոս: Կը շարունակէ իր կրթական աշխատանքները: Յաւատաւոր զինուրի մը պէս կ'աշխատակցի Սփիլոքի մամուլին, ազգային-գաղափարական նիւթերով: Զինք ճանչողները վկայած են, թէ ան հմուտ եղած է յանձնական թուրքիոյ քաղաքական իրադարձութիւններուն, որովհետեւ միշտ մօտեն հետեւած է թուրք մասնվին:

Պուսթընի «Պայքար» հանդէսի 1931-ի թիւին մէջ (այս հանդէսն լոյս տեսած է միայն երկու թիւ՝ 1930 և 1931 թուակիր, Ա. Նազարի խմբագրութեամբ) Կեպէնլեան ունի անաւարտ մնացած խիստ շահեկան յուշագրութիւն մը՝ «Կիլիկեան Յայ Դէմքեր (Զինադադարի Շրջանին)» խորագրով: Այստեղ պատմած է, թէ ինչպիսի խարդաւանքներով ու երկոյնի քաղաքականութեամբ՝ ֆրանսաւրացաւ իր երեկուան «փոքր դաշնակց»-ը, լրեց Կիլիկիան ու զայն ոսկեայ սկուտեղի վրայ յանձնեց թուրքերուն...: Կը պատմէ հայութեան այդ օրերու իրերայաջորդ հիասքափութիւններուն մասին, վեր կ'առնէ Սահակ Բ. Խապայեան կաթողիկոսի խոհական անդուլ ճիգերը, որոնք կը միտեին փրկել կորսուող Կիլիկիոյ մարդկային ու ոգեկան արժեքներուն նուազագոյնը...

Կիպրոսի մէջ Կեպէնլեանի վերջին իրագործումը կ'ըլլայ «Յենարան» շաբաթաթերթը, զոր կը տպէ ու կը հրատարակէ Նիկոսիա, 1959-1962, բոլորովին առանձին:

Յամեստ չափերով լրագիր մըն էր այս, երկու էջանի, զոր Կեպէնլեան կը լեցնէր միայնակ՝ իր գաղափարները սփռելու անխախտ հետեւողականութեամբ:

Լրագրութիւնը կիրք մըն էր իրեն համար:

Չեր կրնար ապրիլ առանց թերթի, բեմի՝ մը պէտք ուներ, եւ «Յենարան»-ը որոշ չափով կը գոհացնէր զինք...: Ի՞նք էր թերթին խմբագիրը, ի՞նք էր գոաշարը, ի՞նք էր ցրուիչը՝ մինչեւ իր վերջին շունչը...:

Կիպրոսի մէջ Կեպէնլեան հրատարակած է թարգմանական եւ ինքնագիր քանի մը գրքոյներ: Ասուցմէ մէկը կը կոչուի «Օտարին Սէրը» (1949): Ասիկա անդրադարձ մըն է խառն ամիւսնութիւններու բերումով յառաջացած ընտանեկան անհասկացողութեանց, ծախողութիւններու եւ դժբախտութիւններու: Զատագովումն է հայ ընտանեկան յարկի անաղարտութեան ու տոհմային դիմագծութեան: Գրքոյնին պարունակութիւնը մաս առ մաս արտատպութ է Գահիրէի «Արեւ» օրաթերթին մէջ, նոյն տարին:

Կեպէնլեան կը մահանայ 2 Դեկտեմբեր 1962-ին, Նիկոսիա, 75 տարեկանին: Կիպրահայ փոքրաթիւ գաղութիւն համար մեծ կորուստ մըն էր այս: Կ'արժանանայ ազգային յուղարկաւորութեան՝ Նիկոսիոյ Ս. Աստուծածին եկեղեցւոյ մէջ, զինք յարգող մեծաթիւ սգակիրներու եւ աշակերտներու ներկայութեան: Իր դագաղին վերեւ դամբանական կը խօսին Տ. Վազգեն քինյ. Սանտրունի (իր երեսմի աշակերտներէն մին) եւ կրթական մշակ Յովհաննես Շեօհմելեան:

Մահուան քառասունքին՝ Պէյրութի «Զարթօնք» օրաթերթը 13 Յունուար 1963-ի իր թիւին մէջ լրիւ էջ մը կը տրամադրէ ողբացեալին ոգեկոչումին: Այստեղ, իր մասին կ'արտայայտուին Միհրան Տէր Ստեփանեան, Ա. Յ. Մակարեան եւ եղբօրորդին՝ Յ. Կեպէնլեան:

Սեղրակ Կեպէնլեան իր ետին կը թողուր երկու զաւակ՝ մանչ մը ու աղջիկ մը:

Մանչ՝ Շահէն (ծնած՝ Ատանա), պիտի հետեւեր հօր լրագրական ոտնահետքերուն ու լրագրութիւնը դարձնէր մասնագիտական ասպարեզ՝ առաւելաբար աշխատակցելով Կիպրոսի անգլիատառ «Սայփրը Սէր» թերթին: Յետոյ պաշտօնի պիտի կոչուեր անգլիական «Ութօթը» լրատու գործակալութեան մէջ՝ հետզհետէ հասնելով այդ համաշխարհային հաստատութեան Ափրիկէի շրջանային տնօրենի բարձր դիրքին: Աւելի ուշ պիտի հաստատուեր Լոնտոն, շարունակելով իր պաշտօնը, դասախոսելով համալսարանի լրագրութեան ամպիոնին մէջ ու միշտ վայելով մեծ յարգանք ու հեղինակութիւն: Կը մահանար 2007-ին, 86 տարեկանին:

ԱՐԿԱՏԻ ՏՕՆՈՅԵԱՆ. «2021-ԻՆ, ՀՀ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՄԷՋ ԱՆՆԱԽՈՒՔԻ ՔԱՅԼՈՎ ՄԸ, ՀՀ ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ԱԿԱՆԱՋԵՐԾՄԱՆ ԵՒ ՓՈՐՉԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿԵԴՐՈՆԻՆ ԵՒ ԴԱՄԱՍԿՈՍ ՀԱՍՏԱՏՈՒԳԾ ՄԻՋԱՋԳԱՅԻՆ ԱԿԱՆԱՋԵՐԾՄԱՆ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿԻՆ ՄԻՋԵՒ ԿՆՔՈՒԳԾ Է ՅՈՒՇԱԳԻՐ»

ՀՅ Մարդասիրական եւ ականագերծման խումբը Սուրբոյ ճգնաժամային իրավիճակին բերումով տարիներէ ի վեր կը շարունակէ իր առաքելութիւնը Հալէպի մէջ՝ յանուն Սուրբոյ բարեկամ ժողովուրդի բարօրութեան:

Այս առիթով «Գանձասար» հարցազրոյց ունեցաւ ՀՅ Մարդասիրական խումբի ներկայացուցիչ, գնդապետ Արկատի Տօնյեանի հետ՝ մօտեն ծանօթանալու համար վերջերս կատարուած աշխատանքներուն:

«Գանձասար»- Յարգելի՝ պր. Արկատի, կը խնդրենք ներկայացնեք ՀՅ մարդասիրական առաքելութեան խումբի 2021 տարուան աշխատանքներուն ամփոփումը:

Արկատի Տօնյեան- 2021-ը իր բոլոր դժուարութիւններով հանդերձ մարդասիրական խումբին առաքելութեան վրայ որեւէ բացա-

սական ազդեցութիւն չունեցաւ: Մասնաւորապես 2021 թուականին մարդասիրական եւ փորձագիտական կեղրոնի ականագերծման խումբը ականագերծած է շուրջ 360 հազար քառակուսի մեթր տարածք եւ յանձնած է Հալէպի նահանգային իշխանութիւններուն, իսկ բժշկական խումբը տեղաբնակներէն մօտաւորապես 12.000 անձի բուժօգնութիւն ցուցաբերած է, ինչպէս նաև մէկ տարուան ընթացքին 6 թունեց դեղորայք յանձնած ենք Հալէպի բժշկական հաստատութիւններուն:

Հալէպի եւ ընդհանրապես Սուրբոյ տագնապալի օրերուն, մարդասիրական խումբը ոչ մէկ ատեն դադրեցուց իր աշխատանքը: Թեեւ եղան սահմանափակումներ, եղան

տնտեսական դժուարութիւններ, նոյնիսկ անվտանգութեան իրավիճակը որեւէ ձեւով խոչընդոտ չհանդիսացաւ մարդասիրական խումբի աշխատանքներուն: Յաւուր պատշաճի կատարուած են բոլոր առաջադրանքները, որոնց վառ ապացոյցն են երախտիքի խօսքերը, շնորհակալութիւններն ու շնորհաւորագիրները փոխանցուած սուրբիական իշխանութիւններուն կողմէն:

Կ'ուզեմնշել, որ չկան դժուարութիւններ, որոնք կը խոչընդոտեն մարդասիրական խումբին աշխատանքները եւ յոյսով եմ, որ նոյն ջանասիրութեամբ կ'իրականացնենք մէր աշխատանքները՝ ի նպաստ եւ ի բարօրութիւն Սուրբոյ բարեկամ ժողովուրդին:

«Գ.»- Վերջերս մամուլին տեղեկացանք, թէ մարդասիրական առաքելութեան խումբը ծրագիր ունի նաև մայրաքաղաք Դամասկոսի մէջ: Մասնաւորամասներ կարելի՞ է իմանալ այս մասին:

Ա.Տ.- Այո՛, ճիշդ նկատած էք: 25 Հոկտեմբերին ՀՅ Մարդասիրական ականագերծման

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

ու փորձագիտական կեղրոնին եւ Դամասկոս հաստատուած միջազգային ականագերծման գրասենեակին միշեւ կնքուած է յուշագիր եւ մեր խումբը Սուրիոյ կառավարութեան հովանիին տակ ուղղուած է Դամասկոս: Տեղակայուելով Դամասկոս, խումբը իր աշխատանքները իրականացուցած է Դամասկոսի արուարձաններու Տարայա բնակավայրին մեջ: Այս առաքելութեան առանձնայատկութիւնը այն է, որ անսախաղեա է ՀՀ պատմութեան մեջ հայկական խումբի մասնակցութիւնը միջազգային առաքելութեան՝ ՄԱԿ-ի շրջագիծն ներս եւ որպէս ականագերծողներ մեր խումբի մասնագետներուն ընդգրկումը այս ծրագիրին մեջ: Աւելի մանրամասնութիւններ կարելի է ներկայացնել յառաջիկայ աշխատանքներուն, ձեռքբերումներուն եւ համագործակցութեան մասին տեսանելի արդինքներու հասնելու պարագային: Սակայն կարելի է ըսել, որ այս եռանդով խումբը կրոնայ բաւական աշխատանք իրականացնել:

«Գ.- Սուրիոյ այլ նահանգներու մեջ այլ աշխատանքի ծրագիրներ կա՞ն:

Ա.Տ.- Սուրիոյ այլ նահանգներու մեջ առայժմ չկան ծրագրուած աշխատանքներ, եթի գործնական քայլեր առնուին կը տեղեկացնենք մեր ընթերցողները: Սակայն ՀՀ մարդասիրական խումբը իր բոլոր ջանքերը ի գործ կը դնե՞ իրականացնելու իրեն վստահուած առաքելութիւնը: Այսուամենային ներկայ պահուն կը սահմանափակուինք միայն Հալեպի եւ Դամասկոսի մեջ մեր առաքելութեամբ: Եթե ըլլան նմանատիպ առաջարկներ, կը քննարկուին եւ կը հաղորդուին, նկատի առած սերտ համագործակցութիւնը համայնքային իշխանութիւններուն հետ:

«Գ.- Խումբը ինչպիսի՞ աշխատանքներ տարա հալեպահայ համայնքին հետ:

Ա.Տ.- Հայ համայնքին հետ յարաբերութիւնները բոլորովին այլ տիրոյթ են, այլ բարձրութեան եւ մակարդակի վրայ գտնուող յարաբերութիւններ են: Այս իմաստով յատկապէս շնորհակալութիւն կ'ուզեմ յայտնել ՄՕՒ-ի Ծրջ. Վարչութեան՝ ՄՕՒ-ի դարմանատունն ներս Մարդասիրական խումբի բժիշկներու աշխատանքին համար իր ընձեռած կարելիութիւններուն համար: Պատիւ ունեցանք նաեւ գործակելու Սուրիոյ Հայ Աւետարանական Համայնքի Պետ Վերապա-

տուելի Դոկտ. Յարութիւն Մելիմեանի միջոցով Բեթել բժշկական կեղրոնին հետ: Առանձնայատուկ շնորհակալութիւն ՄՕՒ-Ազգ. Պատրուպարանի պատասխանատու մարմինին, որուն գործակցութեան շնորհիւ մեր մարդասիրական խումբի բժիշկները թէ՝ մասնաւոր, թէ՝ պաշտօնական այցելութեամբ ամենօրեայ հոգատարութիւն կը ցուցաբերեն պատրուպարեալ մանուկներուն: Սերտ գործակցութիւն ունինք նաեւ Հայ Շերանոցին հետ,

յատկապէս դեղորայքի եւ սննդեղենի օգնութիւն կը ցուցաբերուի այդ հաստատութեան:

Բոլոր համայնքներուն եւ միութիւններուն շնորհակալութիւն կը յայտնենք՝ իրենց ցուցաբերած գործակցութեան համար եւ միշտ պատրաստ ենք նման աշխատանքներով մեր կարելին ընելու յանուն հայ ժողովուրդի օժանդակութեան, կ'ակնկալենք նաեւ համայնքին օգնութիւնը Մարդասիրական խումբի ծրագիրներու իրագործման համար:

Հայ համայնքի հետ յարաբերական շրջագիծին մեջ կ'իրականացնենք թէ՝ բժշկական օգնութեան ցուցաբերում, եւ թէ ուսումնական մակարդակով հանրային դասախոսութիւններ կազմակերպելով եւ դեղորայք տրամադրելով: Այսինքն օգնութիւնը բազմադիր է, բազմաժերտ է, իր մեջ կը ներառէ բոլոր այն տարրերը, պարագաները, որոնք թոյլ կու տան մեր սահմանափակ միջոցներով, բայց գործակցութեան լայն շրջանակներով իրականացնել այս աշխատանքները:

Մեր խորին շնորհակալութիւնը կը յայտնենք Հալեպի հայ համայնքապետներուն իրենց ցուցաբերած աջակցութեան եւ մեզի հանդեպ ունեցած ու ցուցաբերուած բարձր վստահութեան եւ սատար հանդիսանալուն համար: Անոնք մշտապէս կը հետաքրքրուին մեր աշխատանքներով եւ սատար կը հանդիսան մեր աշխատանքին: Վստահ եմ, որ դրական այս մթնոլորտին մեջ մեր աշխատանքը շարունակական պիտի ըլլայ:

**Հարցազրոյցը վարեց
Լուսին Ապաճեան-ԶիլԱրօշեան**

ՎԱՌԱԳՆ ԽԱԶԱՏՐԵԱՆ. «ՄԵՆՔ ԷԼ ԸՆԴՀԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՇԱՏ ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳՏԱՆՔ ՍՏԵՂԾՈՒԱԾ ԻՐԱՎԻՃԱԿՈՒՄ ԱՐՑԱԽԻ ԵՒ ՍԻՐԻԱՅԻ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՄԻՋԵՒ»

«Գանձասար» հետեւեալ հարցազրոյցը ունեցաւ Արցախի Երիտասարդական Միութեան Հալեպ գործուղուած Ներկայացուցիչ Ներ՝ Վահագն Խաչատրեանի եւ Բենօ Բաբայեանի հետ:

«Գանձասար»- Նախ ծանօթանակը ձեզի: Միութենական գետնի վրայ ինչպիսի՞ աշխատանք կատարուած է ձեզի:

Վահագն Խաչատրեան- Ես Վահագն Խաչատրեանն եմ, 337 Արցախի Երիտասարդական Միութեան Ներկայացուցիչ եւ Պատանեկան Միութեան վարիչ: Աշխատում եմ Արցախում հրատարակուող «Ապառաժ» թերթում

Ընկերս Բաբայեան Բենօն նոյնապէս Արցախի Երիտարդական Միութեան Կեղրոնական Վարչութեան անդամ է եւ դաստիարակ Պատանեկան Միութեան մէջ: Նա սովորում է համալսարանում, **մենեյժմընթ** (կառավարում) բաժնում:

«Գ.՝ Ի՞նչ են ձեր նախասիրութիւնները, ինչո՞վ կը սիրեք զբաղիլ ձեր ազատ ժամերուն:

Վ.Ի.՝ ճիշդն ասած ես շատ քիչ եմ ազատ ժամանակ ունենում, բայց իհմանականում սիրում եմ մոնթաժով զբաղուել, սիրում եմ նկարել ֆոտոխցիկով, պատանիների հետ շատ

Եւ Park Hotel Artsakh հիլանոցում, որպէս հաշուապահ: Հիմնականում աշխատում ենք Արցախում Երիտասարդութեան հետ, որպէս զի կարողանակը պատերազմից յետոյ իրենց համախմբենք ու պատերազմի հետեւանքով յառաջացած դժուարութիւններին կարողանանք միասին դիմակայել:

Եմ սիրում աշխատել: Բենօն սիրում է ֆութապոլ խաղալ, - ֆութապոլի եւ թեմիսի մեծ սիրահար է, - հիմնականում մարզական նախասիրութիւններ ունի: Շատ-շատ լաւ ընկերանում է պատանիների հետ, երեխաները միանգամից իր հետ ընկերանում են: Արցախում կազմակերպուած ճամբարներին շատ աշխուժ-

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

օրեն մասնակցում էր:

«Գ.» ՄԵԿ բառով կրնա՞ք սահմանել այն բանը, որ կ'ատեք:

Վ.Խ.- Ես ամենաշատը ատում եմ թրքա-սեր հայերին:

Բ.Բ.- Ես նոյնպես:

«Գ.- Ո՞րն է ձեր նախասիրած գիրը, ֆիլմը եւ երգը:

Վ.Խ.- Ես Շաֆֆու «Սամուել» վեպը շատ եմ սիրում, ֆիլմերն «Դաւիթ ԲԵԿ»-ը, նոր ֆիլ-մերը եւ սերիալները, - հայկական մասին է խոսքը, - շատ անորակ են, չենք նայում, ինչ ֆիլմերն են, որ հետաքրքիր են, աւելի պարզ են, ընկալելի են, օրինակ կարող ես պատա-նիների հետ նայել եւ ոչ մի խնդիր: Այս վեր-ջին շրջանում նոր ստեղծուած երգերից ամե-նեն շատ սիրում եմ Շուշան Պետրոսեանի «Անուն Արցախ է» երգը, իսկ ընդհանրապես սիրում եմ Գարեգին Նժդեհի նուիրուած «Արագի Ափին» երգը:

Բ.Բ.- Շատ սիրում եմ Դերենիկ Դեմիրճ-եանի «Վարդանակը»-ը, ֆիլմատը չեմ, եր-գերից սիրում եմ «Վեհ Գաղակար Դաշնակ-ցութեան»-ն ու Լիզառնի 5-ի «Ահա Այսպէս Արշաւեցինք» երգերը:

«Գ.- Նախքան ձեր գալը ծանօթ էիք,

կամ լսա՞ծ էիք հալեպահայ գաղութին մա-սին:

Վ.Խ.- Ես շատ եի լսել, որովհետեւ մայրս 88-ին Երեւանում ուսանում եր, երբ Սպիտա-կի երկրաշարժը եղաւ, անմիջապես մեկնեցին որպէս կամաւորներ, աշխատում եին եւ շատ է պատմել, որ յատկապես Սիրիայի հայ համայնքը այդ ժամանակ շատ զօրաւոր էր եւ բաւականին մեծ օգնութիւն էր հասցրել երկրաշարժի օրերին եւ երբ այստեղ պատե-

«Գ.»- Ձեր այցելութիւններուն ընթացքին ո՞ր մարզերուն առաւելաբար կ'ուզէք ծախօթանալ:

Վ.Խ.- Ճիշդն ասած լոիւ այլ պատկերացումներ ունեինք այստեղի մասին եւ շատ զարմացած ենք, որ բաւականին հայութիւն կայ փողոցներում, ամեն տեղի հայերէն խօսք ենք լսում, օրինակ Երեւանում քայլելուց աւելի շատ ոչ-հայերէն ենք լսում, քան հայերէն: Գիտէինք, որ պատերազմից յետոյ բաւական տուժած է այս համայնքը, այստեղ աղքատութիւնն է շատ, բայց ինչպէս տեսնում ենք կեանքը շարունակում է եւ յոյս ունենք, որ աւելի կը լաւանայ վիճակը, մարդիկ ետ կը գան, քանի որ Սփիտքում մեր համայնքների զօրաւոր լինելը Հայաստանի եւ հայութեան է շատ անհրաժեշտ. յուսանք, որ ամեն ինչ լաւ կը լինի եւ հայութիւնը կը վերադառնայ եւ կը լինի առաջուան նոյն այդ զօրաւոր համայնքը, որ կար մինչեւ պատերազմը:

«Գ.»- Ծատերուս համար 44-օրեայ պատերազմն ու Արցախի կորուստը մութ անկիւններ ունին: Ի՞նչ լուսանցքներ կրնաք բանալ եւ պատմել այդ օրերուն մասին:

Վ.Խ.- Պատերազմում պարտութեցինք, որովհետեւ անկազմակերպուածութիւն էր տիրում եւ չկար իշխանութիւնների կողմից միակ նպատակ, – անշուշտ Հայաստանի իշխանութիւնների մասին եմ խօսում, – որպէսզի պատերազմին իրենց ողջ ջանքերը ներդնեն եւ կերպոնացնեն մեր ողջ ներուժը պատերազմին յաղթանակի հասնելու համար, ռազմական դաշտում անկազմակերպուածութիւն էր տիրում, չկար փոխհամաձայնեցուած գործողութիւնների շարք եւ դա պատճառներից մեկն էր, որ պատերազմում նահանջներ ունեցանք եւ ի վերջոյ պարտութեցինք:

Պատերազմում ժողովուրդը առաջին իսկ վայրկեանից ոտքի կանգնեց, մեր տղաները հենց առաջին իսկ վայրկեաններից, որպէս կամաւորներ, չսպասելով զինկոմիսարիատների կանչին, իրենք ներկայացան, ամենքը կամաւոր մեքենաներ նստեցին եւ շտապեցին ամեն մեկը իր շոշկեդրոն, այսինքն՝ կառավարման կետեր, որտեղից արդեն իրենց բաժանում էին տարբեր ուղղութիւններով, զենք ստացան եւ մեկնեցին ռազմաճակատ եւ ամբողջ 44 օրուայ ընթացքում մարդիկ կային, որոնք նոյնիսկ տանը չեն եղել, այսինքն հերթափոխ չեն արել, ամբողջ 44 օրուայ ընթացքին պատերազմի դաշտում էին:

Հայաստանից մեքենաներով կամաւորներ ժամանեցին, Սփիտքից եկան մեր ընկերները տարբեր շրջաններից եւ որպէս զինուորներ գնացին, զենք առան եւ յետոյ մեկնեցին սահման, կամ որպէս կամաւորներ, այսինքն՝ թիկունքային աշխատանքներում օժանդակելու համար: Մի մասը, որ հնարաւորութիւն չուներ տուեալ պահին իր նիւթական օժանդակութիւնը հասցնելու, առարկայական առաջին անհրաժեշտ պարագաները՝ սնունդ, քնապարկեր, դեղորայք, հաւաքեց եւ ուղարկեց Արցախ, մի մասը, որ փորձում էր այսպէս կոչուած Social Media-ի հարթակում ատրպեյճանական ապատեղեկատուութեան դեմ աշխատել, մի խօսքով իրաքանչիւրը իր ներածին չափով փորձեց իր ներդրումը եւ օժանդակութիւնը ունենալ մեր պատերազմին մեջ: Ի հարկէ մենք չտեսանք այդ համախմբումը իշխանութեան կողմից եւ Սփիտքի, Արցախի եւ Հայաստանի հայերին մեկ շրջանակից չկար ուղղորդուած պայքար եւ անընդհատ ապատեղեկատուութիւն հրամցնելով ժողովորի մօտ այսպէս Եֆորիկ իրավիճակ ստեղծեցին, որ հանգիստ եղէք, «յաղթում ենք» եւ շատերն ել եղ մորով, որ «յաղթում ենք» այլեւս պէտք չունենք յաւելեալ բան անելու, անմասն մնացին:

«Գ.»- Ի՞նչ տպաւորութիւններ ունեցաք ձեր հանդիպումներուն ընթացքին:

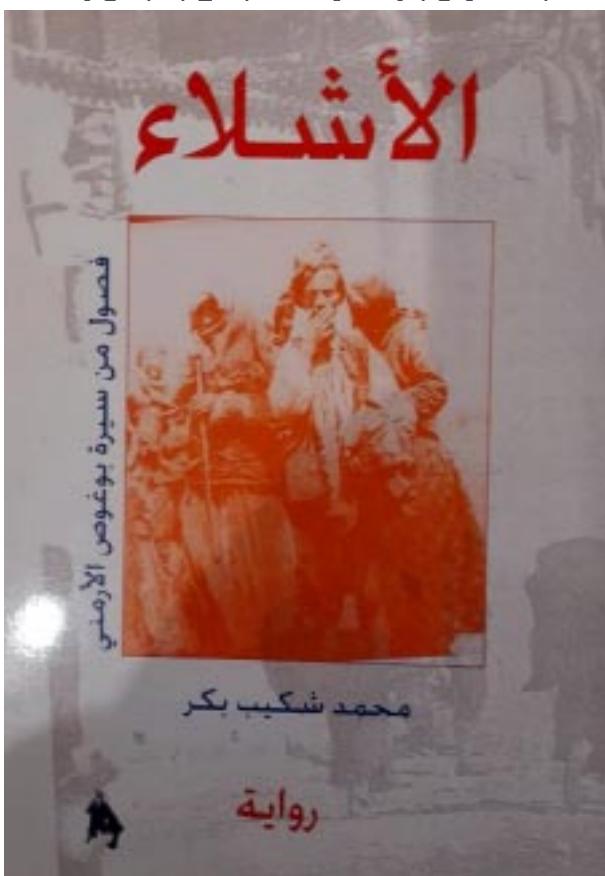
Վ.Խ.- Ծատ տպաւորուած ենք, չենք սպասում այսպիսի համայնք տեսնել, որ այսպիսի պատերազմից յետոյ չի կորցրել իր զօրութիւնը եւ ամեն կերպ օժանդակում է համայնքի ներսում դժուարին կացութեան մեջ գտնուողներին: Այստեղի հայ դպրոցները տեսանք բաւական լաւ վիճակում, ցաւօք սրտի աշակերտների թիւը հմացանք, որ պակասել է, յոյս ունենք, որ անպայման նպաստաւոր պայմաններ կը ստեղծուեն իրենց վերադրձի համար: Հայապահպանման գործում մեծ կարեւորութիւն ունի նաեւ երեխաների մեծ թիւը եւ ընդհանուր համայնքի աշխուժացումը: Մենք ել ընդհանրութիւններ եւ շատ նմանութիւններ գտակը ստեղծուած իրավիճակում Արցախի եւ Սիրիայի կացութիւնների միջեւ եւ կարծում եմ ընդհանրութիւններն են պատճառը, որ մենք մեզ օտար զգացինք այստեղ եւ ամեն ինչ շատ հոգեհարազատ եր մեզ:

**Հարցազրոյցը վարեց՝
Վեհան Պարսումեան**

«ԲԵԿՈՐՆԵՐԸ» ԴՐՈՒՅԳՆԵՐ ՀԱՅ ՊՈՂՄԱՆ ԿԵՎՆՔԻՆ (ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ)

Յեղինակ՝
Մուհամմետ Շաքիա Պարզը
Արաբերէնէ Թարգմանեց
Դուրի Ազէզեան

Պօղոս մեծացած էր չքաւոր ընտանիքի մը շուրջին մէջ, երկու քոյրերուն՝ Եւգինին եւ Ազնիկին հետ...: Ան հասակ նետած էր Օղլի գիւղի շրջակայթերու եւ լեռնալանշերու բարձրաբերձ ծառերուն հետ, ուր գլաւացող, հոսող ջուրերը ձիւնիալէն վերջ լեռներուն

թին կապած: Անոնք իրենց ձեռքերով գծագրութիւններ փորած էին, իրենց նուրք ձեռքերով ծառատունկերը ջրած էին եւ այդ ծառատունկերը անոնց հետ մեծացած էին...: Ա՞հ այդ թութին ծառը..., ինչ համեղ էր թութին անուշահամ օշարակը... հապա՞ խնձորին օշարակը...:

Առաւտեան «Ապու Պօղոս»-ը³ դաշտերը կ'երթար հերկելու, ինձելու եւ վարուցանի համար: Անոր կը տեսնեիր աշխատանքով կլանուած, մինչ ակօսները դէմքին վրայ հերկուած գիծերու պէս նախշուած էին, իսկ մազը դիրաբեկ դարձած եւ քամիեն կտըրտուած էր: Բերդի առումով՝ տարին բարեբեր եղած էր, Պօղոսին հօրդ դէմքին վրայ ուրախութեան նշաններ կային, թերեւս պարտքերը կը վճարէր եւ մնացեալով տունը կը նորոգէր, զաւակները մեծացած էին...: Եղանակը ամառ էր, երբ որ ժանտարմաներու խումբ մը եկաւ, անոնց ընկերակցութեամբ. մոլխար⁴ Ապու Շահինը...

-Բարե՛ւ ձեզ...:

Ապու Պօղոսը պատասխանեց.

-Եւ բարեւ ձեզ, բարի՞ն ըլլայ...:

Զաւուշը ըստ.

-Նորին մեծապատուութիւն սուլթանին հրամանով այս տարի բերքը պէտք է գանձիչին յանձնեք, մենք պատերազմական վիճակի մէջ ենք...:

Ապու Պօղոս պատասխանեց.

-Բայց... ես պարտքեր ունիմ:

Զաւուշը պոռաց.

-Լու՛, դուն մեր տիրոջ նորին մեծապատուութիւն սուլթանին հրամաննե՞րը կը մերժես, ով որ չի՛ վճարէր պետութեան դաւաճան կը նկատուի, պէտք է ընդառաջենք նորին մեծապատուութեան՝ սուլթանին հրամաններուն...:

Ապու Պօղոս պատասխանեց.

լանջերն ի վար կը թափէին, ուր ամպերուն կտորները կը վազէին արեւմուտքեն եկող եւ անձրեւովյոհ երկնքին այտին վրայ, իսկ ձիւնասպիտակ ձիւնե կապերտը լեռներու ծայրամասերուն վրայ տարածուած էր, եւ այդտեղ կանաչ շոճի ծառերէն շրջանակ մը կար, գօտիի մը պէս՝ որ Յուրին «Տիգրան Թագաւոր»-ի եկեղեցին առած էր ու զայն մէջ-

-Բաժին մը առե՛ք եւ բաժին մը ձգեցե՛ք պաշարի եւ սերմսացուի համար...:

Չաւուշը դաժանութեամբ եւ խստութեամբ գոռաց.

-Կաւո՞ւր,⁵ լո՞ւ այ տղայ...:

Ազա մտրակով հարուածեց, անձնաթուղթը պահանջեց եւ ըսաւ.

-Դուն օրինազանցութիւն կատարեցիր...:

Ազու Պօղոս պատասխանեց.

-Ես պատրաստ եմ...:

Իսկ Չաւուշ հեգնական ոճով մը պոռաց..

-Դուն միայն գաւազանեն կը հասկնաս..., մենք երեք օրեն դարձեալ պիտի վերադառնանք..., հա՛:

***

Պօղոսին հայրը տուն դարձաւ, արիւնը ճակտէն կը հոսէր եւ փոշիին հետ միախառնուելով կզակէն վար երկա՞ր գիծի մը վերածուած էր...:

Յուրիին հարցուց.

-Ի՞նչ ունիս...:

-Ոչի՞նչ... երբ ձին կը կապէի կից տուաւ ինծի...:

-Այս հարուածը գաւազանի հարուած է, ոտնահետքը կամ ձիու հարուածի հետք չկայ, դեմքիդ վրայ տխրութեան նշաններ կ'երեւան...:

-Տիկի՞ն, Ադամի որդի եշ մը հարուածեց զիս..., բերքն ալ հետք գնաց...:

Յուրիին զարմացած, լսածը տարօրինակ գտնելով հարց տուաւ.

-Մեղք ե... Աստուած Վկայ մեղք ե...:

-Այո՞ւ, տիկի՞ն..., սուլթանին ֆերմանը հրահանգած է բերքը հաւաքել..., անոնք մեղքի գաւակներն են... պատերազմի զինահաւաք կը կատարեն...: Եւ երկուքը միասնաբար յորդառատ արցուևըներով լացին, մինչեւ որ անոնց այտերը արտասուլըներէն թրջուեցան, իսկ փոքրիկները իրենց ծնողներուն հետ լացին, առանց գիտակցելու զիրենք շրջապատող գալիք վտանգին...:

Գիշերը իր սեւ ու խաւար մտրակը երկարած էր բլուրներուն եւ տարածուն լանջերուն վրայ..., բացի կալերուն վրայ շարժող քանի մը լոյսերէն՝ կամ փախուստ տալու համար սուլթանին ֆերմաննեն եւ կամ բերքերը երևելու համար...: Երկա՞ր գիշերուան վերաբերին տակ... եւ միջատներու յաջորդական տզզոցին հետ, որ ոստիկաններուն ձայննեն աւելի նուրբ չեր, փոքրիկները երկարեցան մահճակալին վրայ, առանց բառ մ'իսկ ըսե-

լու, գիտակցելով թէ աղէտ մը պատահած է...: Իրենց հօրը դեմքը կաղնիի եւ շոճիի ծառերէն աւելի խոժո՞ր էր, իսկ մօրը դեմքը աւելի խաւար էր քան փայտին մուրով պատուած կաթսային յատակը...: Ո՞ւր գացին հերոսութեան մասին հեքիաթներն ու պատմութիւնները՝ Տիգրան թագաւորին եւ թագաւորական ստացուածքներուն մասին..., Պօղոսը տակալին կը յիշէր Տիգրան թագաւորին պատմութիւնը հարեւանին հետ, երբ Յայոց Թագաւորը ինամիանալով անոր հետ, հայկական թագաւորութիւնը ընդարձակած էր լայնքին եւ երկայնքին...:

***

Մինչ ոստիկաններու շրջանակ մը գիւղի բնակչութեան կը հսկէր, գիւղացիները համախմբութեցան Ներ Սույի հարաւային անկիւնը: Ոստիկաններէն մին կանգնեցաւ զկերիի ծառին շուլքին տակ եւ ամենն բարձր ձայնովը պոռաց.

-Յանուն մեր տիիոց. Նորին մեծապատութիւն սուլթանին, պէտք է սպանել բոլոր դաւաճան անհաւատները, պէտք է զանոնք քնացչել, այրել եւ քռնաբարել...:

Առաջինին մօտ նիհարակազմ ուղից ոստիկան մը կանգնած էր, քառանկին դեմքով եւ շեկ մազերով, անխօս կեցած էր: Յացանները ուղղուեցան դեպի այդ փոքրիկներն ու կիները, պո՛ւմ, պո՛ւմ..., շատեր վիրաւորուած գետին ինկան, ուրիշներ՝ ահաբեկած:

Ոստիկաններէն երեքը խուժեցին անոնց վրայ եւ սկսան սուլիններով շրեել դիակները, կիներուն հագուստները բզքտել, անոնց մարմնին պահուած մասերը բանալ... եւ խնդալ....:

Երբ Պօղոս ասիկա տեսաւ խելագարեցաւ եւ զգայազուրկ դարձաւ, ահա այսպէս մաքիներու պէս կը մեռներ գիւղին ամբո՞ղջ բնակչութիւնը, նոյնիսկ մրշիւններու պէս, որոնց յիմարները այրած էին...: Պօղոսը քիչ մը շարժեցաւ, մինչ կրակոցներու հեղեղ մը կալերուն մարմինը կը պատօտէր, մարմինը շօշափեց, այս, երկու հաւեր երբ որ կրակոցներուն ձայնները լսած էին՝ հիւսիսային կողմէն դեպի կալը ցատկած էին, նոյնիսկ այս երկու հաւերը իրենց երկու հոգիններով իրեն համար լուր մնացած էին, փա՛ռք Աստուծոյ, արիւնը հոսելով վազած էր գետնին վրայ եւ միախառնուած էր հողին հետ, միայն տքոցի ու ցաւի ձայններ կը լսուին: Անոնք իրենց գիւղին թէեւ հրաժեշտ տուած էին, սակայն, նայուածքները կառչած մնացած էին հողին,

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

հայրենիքին, անոնք ակոս մը փորած էին իրենց թանկագին մօղը ճակտին վրայ, այն հողին վրայ, որ գրկած էր արեամբ թաթաւուն իր զաւակները, որոնց հագուստները սուիններուն ծայրով պատռուած էին, մերկ էին..., ամօթև ու ամօթխածութիւնը մեռած էին: Կայրենի գազաններ եւ նիսակալ սիրտեր խռովարարութիւնը իրենց համար քաջագործութիւն դարձնելով՝ սպասութեամբ ստեղծագործած եւ մայրերուն դիմաց զաւակները սպասած էին, յետոյ հրացանները բարձրացուցած էին որպես թէ քաջամարտիկներ էին...: Անոնք պարտուելով հիւսիսն ու արեւմուտքը ձգած էին եւ առանց պատճառի պատերազմի ձեռնարկած էին, Պօղոսը այսպես լսած էր իր հօրմեն, նաեւ լսած էր տարի մը առաջ մահացած մեծ հօրը՝ Սէրայտարեանին պատմութիւնները:

Տորենի հատիկները Պօղոսին կոկորդին մէջ կեցան, նոյնպէս արցունքը աչքին մէջ, ձեռքը փորին վրայ դրաւ. «Բայց բաւակա՞ն է պահանջը, ևսյէ անոնց, ինչո՞ւ մեռան, ո՞ւ են մեռեալներուն գէնքերը, ո՞ւ են տղամարդիկը, անիրաւութենեն փախուստ տալով անոնք ո՞ւ զացին հովհտներուն ճիշաւուրուսներուն մէջ, եւ հիմա այլեւս պիտի չվերադառնան, իսկ եթէ վերադառնան ի՞նչ պիտի տեսնեն բացի դիակներէն, հրդեհներէն եւ արիւնէն...»:

Արեան մնացորդացը տակաւին կախուած էր երեք ոստիկաններուն կօշիկներէն, եւ անոնց ոտևահետքերը տակաւին փոքրիկներուն ձեռքերուն վրայ կ'երեւային: Այդ նուրբ ձեռքերը կոտրտուած էին:

Եւ ուրիշ պատկեր մը փորուած էր Պօղոսին գլխու պատերուն վրայ՝ արիւնով ու սարսափով գծուած, երբ ոստիկանը ոտքով կից մը տուած էր այդ երիտասարդ կոնց անխօս մարմին եւ սուինով հագուստը պատռած էր, սակայն հոգիին մնացորդացը տակաւին կ'անցնէր կոնց երակներուն մէջն, մրափէն արթնալով հարուածած էր ոստիկանին երկու սրունքներուն միջեւ, որ բորենիի պէս պոռակով կոնց վրայ իշած էր սուինին հարուածներով դաշունահարելո՞վ ու դաշունահարելո՞վ, կոնց մարմինը շարժած էր հարուածներուն հետ վար իշնելո՞վ եւ վեր ելլելո՞վ, մինչեւ որ մարմինը անշնչացած էր եւ հոգին յանձնած էր իր Արդարին, կինը պատւոյն նահատակը եղած էր: Այդ շէկ ոստիկանը խնդացած էր, միւսը կողքին կանգնած էր կորուագան գայլի մը պէս գաւագանը անութիւն տակ,

գլուխը բարձրացուցած եւ դեպի արեւելք ուղղուած, անոնք այդ դիակները իրենց ետին ձգելով գացած էին, գետնին մակերեսը ներկուած էր արիւնով, բզբսուած հագուստներով, աչքերուն մէջ սառած արցունքներով եւ գութ հայցող բաց ափերով..., սակայն անկարելի էր, որ պազալթի ժայռի պէս կարծր սիրտերը գութ ունենային...:

* * *

Վրեւուն շերմաստիճանը քիչ մը նուազած էր, ստուերները տարածուած էին ուռուցիկ հագուստներու պէս եւ երկա՞ն թեւերու նման, որոնք անցած էին ձորերուն մէջն մինչեւ որ ծածկած էին լեռնալանշերն ու բլուրները, եւ քամիին վազող գեփիւները իրենց նուրբ մատներով հապած էին դիակներուն, որոնցմէ արեան հոտ կը բուրեր, իսկ պիծակներու ու ճանճերու երամները յարձակած էին անոնց վրայ: Յանկարծ Պօղոսը շուն մը տեսաւ, որ կը դեգերէր դիակներուն մէջ զանոնք հոտուլտալով, շունը քիչ մը կեցաւ եւ ապա փախուստ տուաւ, Պօղոսը զարմացա՞ւ, տարորինակ Էր այս շունին վիճակը, արդեօ՞ք փախուստի դիմած էր իր տերը ճանչնալո՞վ, թէ վախցած էր սպասեալներուն թիւն, կամ ալ աւելի գութ ուներ քան այդ ոստիկաններու...:

Խաւարին վերարկուն աւելի՛ ու աւելի՛ երկարեցաւ, ո՞ւր երթար Պօղոս: Ան երկար մտածեց, ո՞ւր էին հայրն ու մայրը, ո՞ւր էին քոյրերը, անիծեալ զլլար իր խաղամոլութիւնը, թերեւս աւելի լաւ կ'զլլար եթէ ինք եւս տեսնէր ոստիկաններուն եւ սպասեալներուն պատկերը, գուցէ անոնք իրեն ալ կը սպասէին, իրեն ալ հաւու մը պէս կը մորթէին, եւ կամ փոքր թռչունի մը պէս՝ որոն ինք քարով կը զարնէր թութ կամ խաղող կերած պահուն...:

Պօղոս մարմինը դուրս քաշեց յարդակոյտին մէջն, հոս ու հոն զննեց թերեւս բան մը կը տեսնէր, ձեռքը երկարեց ձիուն ճարակի տոպրակին եւ գութանին ծայրի գաւազանին, տոպրակը իր հետ առաւ, գուցէ մօրը կամ քոյրերուն զգեստները կը տեսնէր եւ հետը կը վերցնէր, գութանին կապուած ձիուն սանձը առաւ, նայուածքները նետեց այդ անշարժ երկարած կիսերուն վրայ, իր մայրը տեսաւ որ նոյնպէս անշարժ էր, աչքերն մէկը բացուած էր դեպի հարաւ՝ Զկերիի ձորին կողմը, խելակորոյս եղաւ, սկսաւ աղեխարշ կերպով լալ, ձեռքը դեպի մօրը կուրծքը երկարեց, շերմութիւն եւ գուրգուրանք չգաց՝

բացի խաչին հետ ոսկի շղթայէ մը եւ զայն վերցուց, յետոյ նաեւ անոր մեջքի սպիտակ գօտին առաւ, «Եկեղեցին Գօտին», Եկեղեցին զացած էր, պատերազմն ու ռումբերը անոր սպիտակ ծածկոյթը պատուած էին, հիմա Եկեղեցին բարձր լեռներուն ետեւեն՝ արեւմուտքեն Եկող անիրաւութեան եւ խաւարին քողը հագած էր:

Պողոսը կօշիկին մեկ հատը վերցուց, միւսը չտեսաւ, արագօրէն դեպի հարաւ քալեց, իր ճամբան հովիտներուն մեջն ճեղքելով...:

* * *

Առատ ստուերներով եւ պտուղներով խիտ կաղևի ծառին տակ, մինչ ջուրերը լեռան լանջեն դեպի հարաւ կը հոսէին, կարգ մը կիներ ծառերուն մեջ շոշագայեցան, որպեսզի քիչ մը չոր փայտի կոճղեր հաւաքեն հաց թխելու համար:

Անօթութեան ու ճամբորդութեան տաժանքին պատկերին դիմաց Պողոս քունի անձնատուր եղած էր..., ակսթարթներու մեջ գացած էր տպագիռնե՞ աշխարհ մը, ուր ոչ կապանքներ կային, ոչ ալ սահմաններ, եւ շոշած էր Օոլի գիւղի երկնքին մեջ: Պողոսը պատկերացուցած էր իր տունը, քոյրերն ու գիւղն իր բարեկամները, թէ ինչպէս իր պարսատիկին քարով սպանած էր հաւը եւ որուն համար պատժուած էր մօրը կողմէ, պատկերացուցած էր փայտէ սիւներուն շարքերն ու տախտակ նստարանը, Ս. Մարիամ Կոյսին նկարը սենեակին արեւելեան պատին վրայ պատուհանին մօտ, յետոյ թմբի ծառին ճիւղը, կապոյտ ուլունքը եւ կաւէ կուժը, որ կոտրուած էր ցորենի դեզերուն միջեւ՝ երբ ինք քոյրերուն ետեւեն կը վազվագէր, բայց մօրը գաւազանը իրեն հանդէպ յանդրուգն եղած էր, եւ ինք այդ օր մինչ կանգնած կը պոռա՞ր վախը սրտին մեջ, իր կողքին «մեծ կինը»՝ Միրվինը կանգնած էր...:

Պողոս շուրջը նայեցաւ, վարագոյրն ու քոյր քաշեց աչքերուն վիայէն ըսելով. «Երանի թէ երազը երկարէր...», թերեւս ծնողներն ու հարազատները ողջ էին, այո՛, ինչ անուշիկ էիք, սիրելի՛ քոյրերս Եւգին եւ Ազնիւ, Ես կրնա՞մ մոռնալ ձեր դէմքին պատկերը, մինչ հիւանդ մայրս մերժած էր մեկնիլ Ես Օոլի գիւղին գետինը ոռոգած էր իր արիւնով, Եւ հայրս, որ սակաւախօս էր, իր գիտակցութեան շնորհիւ լուր մնաց ած էր, որպեսզի չխօսէր Եւ շարժում մը չկատարէր, ո՞ւր էր հօրս էշը, անոր կարմիր շունը, արդե՞ք ոստիկանները սպանած էին զայն, կամ

իրեն պէս կենդանին գիւղը ձգած եւ անտուն մնացած էր, արդեօք ո՞վ կը կերակրէր շունը, ոստիկանները մարդը չէին կերակրէր, ինչպէս թէ կենդանին կերակրէին...: Ահա եւ ճորճիպը, աղջիկը հիւանդ էր, մահամե՞րձ, աչքերը մարած էին Եւ դեմքին թարմութիւնը թոշնած էր Եւ միայն մեկ շարժում կ'ընէր, ո՞ւր է Ս. Հոգին Եւ ո՞ւր է Յիսուս Քրիստոսը, ահաւասիկ մեր երկիրը ձգելո՞վ կը մեկնինք, ինչպէս որ Յիսուս Քրիստոս Բեթղեհեմը ձգած էր, պատմութիւնը երկրորդ անգամ կը վերադառնայ, անիրաւը իր բռնու-

թիւնը մեր Տիրոջ Վրայ գործադրած էր Եւ հիմա անոնց թոռները իրենց պապերուն նոյն բռնակալութիւնները կը գործադրէին...:

Ապա Պողոսը խուզարկու նայուածքները նետեց ամրօրէն ինքնիրեն փարած սաղարթախիտ կաղևիին, անտառը կ'եռար կաղևի Եւ շոճի ծառերով, այս աստուածային գեղեցկութիւնը կրնար այրի՛լ ածխացած փայտի կրակով մը, որ հովիւ մը ձգած էր Եւ կամ ածուիս արտադրող մը, կամ ալ որսորդ մը: Նոյնպէս այդ ժողովուրդները բաժանումի կրակը վառած էին, կողմերը իրարմէ հեռացած էին բոցին կայծերով՝ զորս թշնամին արծարծած էր Եւ վարձկան մարդիկ զայս գործադրած էին, անոնք իրենց իսկ զաւակները սպանած էին, այնպէս ինչպէս որ կատունները իրենց ձագերը կ'ուտէի՛ն, կամ թշչունի մը պէս, որ իր հաւկիթը կ'ուտէ՛ր:

Եւ Պողոսը իր ճամբան շարունակեց ու պէս կաղևիններու անտառը, որ շրջանականածեւ գլխարկ մը ունէր, բուրդէ կլոր գլխարկներ դրած ճաղատ գլուխներու նման...: Եւ արեւելեան կողմէն շոգեկառքին երկաթուղագիծը կ'երկարէր բարձր ու երկար իր կամուրջով, քանի՛ անգամ օսմանեան բանակը այս երկաթուղագիծն անցած էր երթալով արաբական, իսլամական վիլայեթները, նաեւ դէ-

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

այ Յիմազ ու Երուսաղեմ, յիշեցնելով ժամանակ մը Եկեղեցւոյ քահանային ինչ որ սորված էր, եթէ շոգեկառքը վերէն վար իյնար ճամբորդներուն ի՞նչ կ'ըլլա՛ր, ա՛հ..., եթէ միա՛յն կարենար պայթեցնել այս ճանապարհը եւ կապը խզել գիտուրըներուն միշեւ, ասոնց մեղքը ի՞նչ Ե՞ր...:

Վարձկանե՛ր... վարձկանե՛ր..., իսկական իրոսակախումբը անոնց վրայ է, արեւմտեան ամպերուն ետին, անպայման, յանկարծ ի՞նչ եղաւ, ո՞ւր են անոնք... «Ո՛Վթափառական՝ այս միտքերը վասե՛ր», – ըստ Պօղոս ինքնիրեն, «ո՞ր ես դուս իիմա, դո՞ւն իիմա կաղնիի եւ շոճիի անտարի մը մէջն ես, եւ Երկրի մը մէջ՝ որուն առաջուրնէ չէիր գիտե՛ր, անիկա Սուրբոյ «Հալեպ»-ի վիլայէթն է, հնուց ի վեր իին ու շերմ կապ մը կար Հալեպի վիլայէթին եւ Այլքապի, Թիլիսի ու Տիար Պէրըի միշեւ, իին՝ Երկրին հնութեամբ..., վաճառականական յարաբերութիւններ, կարաւաններ անցածին այս ընդարձակ ու կանաչ Երկրէն...»: Ուանեսը (Յովիաննեսը) նայեցաւ Պօղոսին, այս տղան որ տասներկու տարիքը չէր բոլորած տարօրինակ Եր, մտածումը կը գերադասէր մարմինը...:

Հանգիստի դադարէն վերջ գաղթականները որոշեցին մեկնիլ՝ վախնալով ոստիկաններէն կամ օսմանեան բանակի մարդոց հետապնդումէն, եթէ շոգեկառը նստէին հաւանաբար բանակին կողմէ նկատուէին, ուրեմն քալերով Երթալը աւելի լաւ էր, անտառը ոստիկաններէն աւելի գթոս էր: Անոնք իրենց ետին նայեցան, Թորոսի լեռնաշղթային սպիտակ գագաթներուն, մինչ ամպերուն թափանցիկ վերարկուն հարսի մը պէս էր՝ որ դէմքը ծածկած էր...:

* * *

Այս անգամ ճամբորդութիւնը դէպի Երկրորդ աշխարհ մըն էր, մօրմէն հեռու, այն մայոք, որ գրկած եւ յետոյ փորդ վիրաւորուած էր սուլինսերուն լեզուներով, իսկ անմեղութեան թաղանթը պատռուած էր հայույանքներով ու վիրաւորական բառերով, զորս ճեղքած էին գանկերուն պատերը եւ թարմ դէմքերը արատաւորած էին նահատակներուն արիւնով..., Խոճային⁸ պատմութիւններն ու հեքիաթները գլխու մազերուն թիւով էին, եթէ գետինը խօսէր Երկինքն յորդառատ արցունքներ կը տեղային...:

Դէպի հարաւ որոշ ճամբայ մը կտրելէ վերջ, անտառէն վերջանալով գաղթականներոը իրենք գիրենք գտած էին փոքր գիւղի մը

մէջ, եւ յոգնութենէն ուժասպառ շոգեկառի կայարանին մէջ քանի մը ժամ սպասած էին: Ու իհւանդ կինը մահացած էր, ա՛յո, ան թաղուած էր հողին տակ միւսներուն պէս առանց թաղմանական արարողութեան, կենդանիներու պէս, ա՛հ... ի՞նչ տաժանելի էր այս թշուառ կեանքը, մահը աւելի հեշտ էր ու պատուաբեր, քան՝ անիրաւութիւնը: Կին մը Եկած էր՝ որուն տարիքը կես դարը անցած էր, դէմքին վրայ գարնան գեղատեսիլ տեսքը չորցած էր եւ աշնանային դիմագծութեան վրայ ճիւղաւորումեր ու հովիտներ կը տեսնուին, ան ըսած էր.

–Այս դժբախտ փոքրիկ աղջիկը ինծի տուէք, ես անոր մօրը պէս եմ, իմ անունս Նազօ է, ես Յաճ գիւղէն եմ, երբ որ կ'ուզէք Եկէք ու աղջիկը ես առէք...:

Պարոն Ուանես համաձայն գտնուած էր, եւ այսպէս Մարիամ այդ կնոջ հետ գացած էր, կինը մահէն ու իհւանդութենէն աւելի լաւ էր, դէպի արեւելք ուղղուած էր փոքրիկ աղջնակը ձեռքերուն մէջ ու կուրծքին վրայ սեղմած: Մարիամը մսած էր, յետոյ քի՛չ-քի՛չ կնոջ աշնանային դէմքին վարժուած էր՝ մինչեւ որ անոր հետ հասակ նետած էր...:

Երբ որ Մարիամը պարմանուիի մը եւ ապա Երիտասարդուիի դարձաւ, չինական սիրուն յախճապակիէ ծաղկամանի մը մէջ գետեղուած բուրումաւետ վարդի մը նմանեցաւ..., կախարդիչ ու զգիսիչ գեղեցկութեամբ մը, որ Երիտասարդներուն կը մղէր ձեռքը խնդրելու, սակայն Նազօն կը մերժէր անոնց, ան Մարիամին ամեն բանէ աւելի՝ կը սիրէր, իսկ Նազոյին ամհւինը Մարիամին իր հարազատ աղջիկէն աւելի սիրած էր: Մարիամին գեղեցկութեան մասին առակի պէս կը խօսուէր՝ որպէս լուսաւոր կայծ մը ու լուսատու ճրագ մը..., Նազօն Երիտասարդներուն կողմէ յարգելի կին մը դարձած էր, վերջապէս Մարիամին Նշանեց իր Երբօրը տղուն Մուհամմէտին հետ, հայսանիքը տեղի ունեցաւ Երեք օր ու Երեք գիշեր, անիկա զարդարուած էր ժողովրդային Երգով ու պարով, եւ թմրուկի ու սրինգի ծայներով....:

Իսկ Մարիամը մոհցած էր իր մանկութիւնը, յիշատակներու միա՛յն մաշած գիծեր հազիւ թէ կ'Երեւային աչքին ոսպնեակին դիմաց, այսուհանդերձ զանոնք կրկնելով անոնցմէ քանի մը հատը կը տեսներ...: Եւ Մարիամը ամուսնական կեանք մտած էր, հասակ նետած էր գիւղին գոզը եւ հաստատուած էր մօրը՝ Նազոյին տան մօտ: Ինչպէս

նաեւ, երբ որ ան երբեմն ականչ կու տար, կը յիշեր թէ ինք հայուիի մըն էր, անոր իմաստը չէր գիտցած մինչեւ որ ամուսնանալով «մեծցած էր...», իրօք ինքը հայուիի մըն էր, յատուկ լեզուով ու տարբեր ազգութեամբ մը, մայրը քրհստողնեայ Ե՞ր, սակայն ինք այս նոր ընտանիքը կազմած էր, ո՞չ մէկ օր զգացած էր թէ արհամարհուած եւ կամ օտարական մըն էր, այլ ուրիշներէ աւելի մեծարուած ու յարգուած էր...: Մարիամ կը սիրեր իր ամուսինը եւ երկու զաւակներ ծննդաբերած էր, բայց որքան որ տարիքը կ'առներ հոգդ հետը կը մեծնար, ո՞ւր էին ծնողները, ո՞ւր էր հայրենիքը, այն աստիճան, որ նաեւ ամուսինը սկսած էր իր հետ մտածել, նոյնպէս երկու զաւակները:

Բայց ո՞ւր էին այդ օրերուն ետեւեն եկող արեւն ու փայլատակող լոյսը՝ որպէսզի հարազատներուն մասին քիչ մը խօսեին, նոյնիսկ Ուանես հօրեղօր եւ անիրաւութենեն ու ապականացած ցեղապաշտութեան երկրաշարժին ենթարկուած՝ ներկայի խումբին մասին խօսեին, այն երկրաշարժը՝ որ ընտանիքները ցրուեց եւ պատմութիւնը ծաղրողներուն ձեռքբերով հազարաւոր մարդոց սպանեց..., անոնք մարդկութիւնը այրեցին տգիտութեան կողողին վրայ, նուիրականութիւնները սրբապղծեցին ու կապուած մնացին արեւմտեան թշնամիին ժառանգութիւններուն հետ....:

Եւ Մարիամը այս բոլորը կը յիշէ՞ր, մինչ արտասուլները սպիտակ այտերը կը լուային, իսկ աչքերուն կապոյտը կանաչ ծառի տերեւին պէս կը ճգմուեր լողքարին տակ, դրացի Յիւսէյնին տանիքին վրայ: Ա՞հ... այրուածքը Մարիամին հրավառած սիրտը կը տաղէր բաժանումէն ու օտարութենէն, բացի ամուսիննեն, երկու զաւակներն, նոր մօրմէն, որ գերեզմանին մօտեցած էր եւ հօրմէն՝ որ տարիներ առաջ մահացած էր:

Ամէն անգամ, որ շոգեկառքը կ'ուլորւէր դեպի ՍԵյտան եքաեց եւ մինչ ծուխը ծխնելոյզէն ոլորապոյտ կը բարձրանար, Մարիամ ծնողը կը յիշէ՞ր, որքան շատ էին շոգեկառքին գնացըները եւ իր սիրտը շոգեկառքին ծուխին սեւ մուրովը ներկուած էր: Ահաւասիկ շոգեկառքը ամէն օր կը սողար մետաղեայ անիւներուն վրայ եւ բարձր կը պոռար ճը՛ք...ճը՛ք...ճը՛ք..., մինչ երկաթուղագիծը կը ցնուեր ամրացուած տախտակներով հանդերձ, դեռ երեկ նորածինը մօրմէն բաժնուած եւ անոր լեարդը անդամահատուած էր:

Մօրը դիմաց, որովայնները ճեղքուած էին եւ աղիքները ճամբաներուն վրայ թափուած էին...: Այսպէս յիշատակը մնացած էր իբրեւ հանդիպման յոյսի բարձ մը, սակայն հիւանդութիւնը արեւմտեան քամիներուն պէս դէպի Մարիամը աճապարած էր, մինչեւ որ կայծակնային մահը հասած էր...: Ան մահուան հետ զացած էր յոյսը իր հետ գերեզմանին մէջ ընացած էր, իսկ գերեզմանի վկան անոր երազները կը պատմէ՞ր...:

Երկրորդ խումբը ճամբան շարունակած էր դէպի Սուլրիոյ Յալեա քաղաքը: Ուանես հօրեղայրը երեք տարի Մըզրաթա գիւղը մնացած էր, նոյնպէս Յարութք՝ իր եղբայրներուն հետ Յաճ Ահեւտին տունը կայք հաստատած էին, երկու ուրիշներ ՊԵյիւր Եօյէ գիւղը հաստատուած էին, փոքրիկ մանչ մը ու աղջնակ մը Յաճ Յամտոյին տունը մնացած էին, յետոյ անոնցմէ երիտասարդը ամուսնանալէն վերջ՝ Մաապաթի գիւղը տեղափոխուած էր, իսկ աղջիկը կէս դարձ չըրլորած մահացած էր...:

* * *

Այսպիսով հազարաւորներ այս խումբերն ու ընտանիքներն, որոնք բռնի կերպով մեկնած էին իրենց հողերէն դէպի Սուլրիա, Լիքանան, Երոպա ու Ամերիկա, որպէս բեկորներ ցանուած էին հո՞ս ու հո՞ն, եւ պատմութիւնը անոնց կը նայէր թախծո՞տ աչքերով, սիրտերը կ'այրէին խոնաւութեան մակերեսը եւ յիշատակը կը մեռներ հողին տա՞կ....:

Արդեօ՞ք պատմութիւնը երկրորդ անգամ պիտի հաւաքէ՞ր այս բեկորները, ահա գրեթէ դար մը եղած էր եւ ահա Պօղոսը՝ կը դառնար կեանքի յորձանուտին մէջ: Ան նախ իբրեւ գործաւոր աշխատած էր շրադացին մէջ, յետոյ իբրեւ երկաթագործ՝ ուր հնոցը կը շնչէր եւ կ'արտաշէնէր, մինչ բոց ավառած կուրծքին կրակը կ'աւելսա՛ր, ապա կեանքը շարունակած էր որպէս նորոգիչ, յետոյ իբրեւ մածոյթի վարպետ եւ նաեւ ճախարակագործ, դրամ հաւաքած էր, բայց հիւանդութիւնը սպառած էր անոր:

Պողոս երեք զաւակներ ունեցած էր՝ Կարապետ... Սագօ... Ժորժ՛թ....:

Յալեա Սուլեյմանիէ թաղամասի այդ փոքրիկ սրճարանը եւ նոյնպէս նշանաւոր հանրային պարտեզին սրճարանը կը վկայէին Պօղոսի տառապանքներուն մասին..., այն փայտէ աթոռն ու սեղանը կը վկայէին անոր ողբերգութիւններուն եւ վիշտերուն մասին....:

Եւ այդ երկա՞ր կլկակը եւ շրթունքներէն

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

դուրս ելլող ծուխը՝ կը պղտորէին Պօղոսին պայծառութիւնն ու սրճարանին երկիխքը...
Պօղոսին նմանները շա՛տ էին...:

Եւ Յակոբը օր մը Պօղոսին ջսած էր.

-Եղբա՛յր, գիրքերն ու Եկեղեցւոյ խրատները ձգ՛, դրամն ու զաւակները գացի՞ն..., հողերը այրի Անացին..., Մենք բեկորներ դարձանք հնու ու հոն, արդեօ՞ք այս թաղուած նսկորները դարձեալ պիտի հաւաքուին եւ հոգի պիտի տրուի՞ անոնց, արդեօ՞ք վերակենդանացման օրը պիտի գայ...:

Պօղոս Երկա՛ր նայած եր Յակոբին ամենայն Վճռակամութեամբ, յետոյ պատասխա-

նած էր.

-Այս է քու մտածելակերպի, եթէ անտառ այրի, յաւիտեա՞նս ամայի կը մնայ, արդեօ՞ք սերմը կը մեռնի, եթէ կեանքին պտուղը առկայ է: Իրաւունքը կը վերադառնայ նոյնիսկ ժամանակ մը վերջ, իրաւունքը՝ Աստուծոյ սուրբ անունն է եւ իրաւունքին համար կրուող մարդէն աւելի զօրաւորը չկա՞յ: Մեր Տեղը Քրիստոս իւաչուեցաւ, Յիսուսը չարչարեցին տգէտ ժողովուրդներու ձեռքերով, ծառը կը մեծնայ ու պտուղ կու տայ, իսկ թռները կու գան, պտուղները կ'ուտեն եւ շուրջին տակ կը հանգստանան...:

Ծանօթագրութիւններ

1.- Այս հատուածները քաղուած են՝ «ԲԵԿՈՐՆԵՐԸ-ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ ՀԱՅ ՊՕՂՈՍԻ ԿԵԱՆՔԵՆ» խորագրեալ վեպին: Յեղինակն է սուրբիացի ժամանակակից գրող եւ վիպագիր Մուհամմետ Շաքիա Պաքըր: Յեղինակը ծանօթ է իր հայանպաստ գրիչով, ան մարդկային յորդուն զգացումներով, մատչելի ոճով, երբեմն իրեն յատուկ այլաբանական արտայայտութիւններով կը պատմէ Մեծ Եղեռնի դառնութիւնները ճաշակած հայ Պօղոսի կեանքին դրուագներ, տուեալ ժամանակի շրջագիծն ներս, զորս խորքին մէջ քսաներորդ դարու առաջին Ցեղասպանութիւնը ճաշակած՝ հայ ժողովուրդի զաւակներուն պատմութիւնն է, որ ներկայացուած է հարազատօրն ու անկեղծութեամբ: Վեպին մէջ, լուսարձակի տակ առնուած է նաեւ օսմանեան դաժան լուծն ու սուրբիացի ժողովուրդին ասպանչականութիւնը:

Գիրքը լոյս տեսած է 2008ին, (Ա. Տպագրութիւն), «Տար Ապտուլ Մուլսիւմ», Հրատարակչատուննեն, Յալեպ-Սուրբիա:

2.- Սուրբիացի ժամանակակից գրող, վիպագիր եւ բանաստեղծ Մուհամմետ Շաքիա Պաքըր, ծնած է Սուրբոյ հիւսիս-արեւմտեան շրջանի Աֆրիկ աւանի՝ Գապիրա գիւղը: Նախնական կրթութիւնը ստացած է ծննդավայրին մէջ, ապա ուսումը շարունակած է Յալեպի մէջ, աւարտած է Յալեպի Յամալսարան՝ ճարտարարուեստական Ուսումնարանը, ապա աշխատանքի անցած է շինարարական պետական ընկերութեան մը մէջ: Գրական աշխարհ մուտք գործած է կանուխ տարիքին, իսկ սուրբիական գրականութեան անդաստանն ներս հանրայայտ անուն դարձած է՝ 1990-ական թուականներէն սկսեալ: Մուհամմետ Շաքիա Պաքըրի հեղինակութիւններէն են. «Ճակատագրին Նաւահանգիստը» (վեպ), հրատարակութիւն՝ «Տար Ուլ-Միրսաթ», Լաթարիա-Սուրբիա, 1997: «Աշնան Արցունքները» (բանաստեղծութիւն), հրատարակութիւն՝ «Տար Ուլ-Ագլամ», Պէյրութ-Լիբանան, 1998: «Պայուսակի Սը Սէջ Գանձեր» (վեպ), 1998: «Բեկորները-Արարներ Յայ Պօղոսին Կեանքեն» (վեպ), հրատարակութիւն՝ «Տար Ապտուլ Մուլսիւմ»ի, Յալեպ-Սուրբիա, 2008: «Սիրոյ Զաղացքները» (վեպ), հրատարակութիւն՝ «Տար Ուլ-Միրսաթ», Լաթարիա-Սուրբիա:

3.- Արաբերէն՝ կը նշանակէ Պօղոսին հայրը:

4.- Արաբերէն՝ կը նշանակէ թաղապետ:

5.- Թրքերէն՝ կը նշանակէ հաւատուրաց, անհաւատ:

6.- Օսմանեան ժամանակաշրջանի՝ սուլթանական հրամանագիր:

7.- Դեղին զարդաքար:

8.- Ակնարկուած է՝ առակախօս Նասրատտին Խոճային:

ՓՈՂ-ՓՈՂՈՑ

Սուի Միշոյեան-Տապապաղեան

Փող կը նշանակէ խողովակ, նեղ անցք: Յիշենք «Վահագնի ծնունդ»ի նշանաւոր տողերը. «Հնդ եղեգան փող ծուխ ելաներ/ճն եղեգան փող բոց ելաներ», ու ահա այդ բոցին ընդմեջեն Վահագնը պիտի ծներ որպես ռազմի, քաջութեան, յաղթանակի եւ ամպրո-պի աստուած, որ ծնելուն պէս պիտի կրուեր

խաղացքը եւ ոչնչացնելու անոր գործածած հրազենները...:

Փողը նաեւ նուագարանն է. «Ո՛չ փող զարկինք, ո՛չ արձագանք լեռնասոյզ, սարէ ի սար չարաշշուկ տարին լուր»: Մկրտիչ ՊԵ-ՀԻԿԹԱՉԼԵԱՆԻ «Քաջորդույն Թաղումը» բա-նաստեղծութեան տողերն են, ուր նահատակ

սեւ ու ամեիի վիշապներուն դեմ, պիտի սպա-ներ բոլորը ու ազատեր տիեզերքը կործան-ման սպառնալիքն: Նոյն այս իմաստով ալ շարք մը հրագեններ փողաձեւ են, ինչպէս՝ հրասայլեր, թնդանօթներ, ականանետեր, զրահապատ եւ հրաթափող այլ հրետանի-ներ, որոնց փողին ընդմեջեն արկեր կ'արձա-կուին կասեցնելու համար թշնամիին յառաջ-

գինուորի թաղումը կը կատարուի առանց աղմուկի ու փողերախումբի, առանց փող-հարներու, որովհետեւ հերոսը փողերու պէտք չունի ու իր շշուկն անգամ տարածուն է սարէ սար, ձորէ ձոր...:

Մարմնի անդամներն փողը վիզն է կամ պարանոցը, որմէ ալ ունինք փողկապը: Փո-դով ունինք բարդ բառեր ինչպէս՝ քթափող,

ԳԱՆՁԱՄԱՐ

շնչափող, ողևափող, ծիրանափող... եղերափող, եղեգափող... Եւ այլս, իսկ որպես կրկնաւոր բայ՝ ունինք փողփողելը, որ փայլեցնել կամ ծածանել կը նշանակէ. «Թող փողփողի [եռագոյնը] թշնամու դժմ, թող միշտ պանծայ Յայաստան»:

Փողը նաեւ այլ իմաստ ունի, որ արեւելահայերենին յատուկ է Եւ կը նշանակէ դրամ: Երեւանի փողոցներուն մէջ մարդ կայ փողը առեր կը պոռայ, քարոզարշաւ կ'ընէ: Մարդ ալ կայ փող կը մուրայ: Իսկ թէ փողոցը ին-

չո՞ւ փող է: Կը բացատրուի, որ ժամանակին տուներու հանդիպակաց տարածքը շատ նեղ կ'ըլլար եւ խողովակածեւ, այդ պատճառով ալ ներ անցրերուն փողոց կ'ըստին: Ըստ Աճառեանի, իին ատեն պալատներն ու ապարանքները միայարկ էին, իսկ շենքի մէշտեղը միջանցք մը կար, որ փող կը կոչուի:

Յիշենք Զահրատի տողերը.

Եր երկու կողմը շէնքեր շինեցին
Փողոցը ծնաւ

Մեծ էին շէնքերն - այնպէս հոյակապ - որ
երք հարցուցին

Փողոց չեմ ըսաւ - պողոտայ եմ ես (Մարդու միս)

Փողոցի ստորգետնեայ ջուրի խողովակներուն փողրակ կ'ըստինք: Յետաքրքրական է, որ փողոցը յարադրաւոր բայի ալ վերածուած է՝ «փողոց տալ» կը նշանակէ ճամբայ բանալով երթալ: Ժողովրդական ասոյթներուն մէջ կան հետեւեալ արտայայտութիւնները. «փողոց մնալ», որ կը նշանակէ անօթեւան մնալ, «փողոցային»՝ գոեհիկ, «փողոցի առջիկ»՝ անառակ առջիկ, «փողոցները չափել չափչել»՝ անգործ պտտիլ:

Փողոցները տեսակաւոր են. բանուկ փողոց, խոլ փողոց, ամայի փողոց, փակ փողոց, լայն փողոց, նեղ փողոց, վաճառափողոց... Եւ այլս: Իմ փողոցը մնաց ետեւ «անմեղութեան երազի պէս», ուր մանկութիւնս անցուցի եւ հիմա բացակայութիւնս է, որ հոն կը պտտի...

Փողոցները իրենց անուններն ունին եւ՝ իրենց դիմագիծը: Փողոցը կեանքն իսկ է, ունի իր իւրայատուկ բառապաշարը Եւ լեզուն: Երեւանի փողոցներուն մէջ, ուրախ օրերուն, եր ո՛չ համաճարակ կը տիրեր եւ ոչ պատերազմական իրավիճակ, արեւելահայ փոքրիկները գնդակը կը տշէին, իսկ սուրիացիները կը շուրթէին, բայց ոչ ոք կը հարուածէր գնդակը, որովհետեւ անոնք փողոցն էին, իսկ փողոցը, ինչպէս ըսի, իր լեզուն կ'ենթադրէ:

Պատերազմի օրերուն Երեւանի փողոցները մէկ դիմագիծ ունեին: Բոլոր խանութներու ցուցափեղկերուն, փողոցի պատերուն, մայթերուն եւ անցումներուն Վրայ անոնք կը հաւաստիացնեին, որ «յաղթելու ենք»: Պատերազմն ետք, փողոցները իրարմէ հեռացան: Յակասական փողոցներ դարձան: Պոռչտուք ու աղմուկ կը լսուի ամենուրեք, անվայել խօսքեր ու լուտանք: Փողոցներուն մէջ երկրի հարց կը քննարկուի, նոյնինքն իշխանութիւնը փողոցն չեկա՞լ:

Փողոցս տարածութիւն մըն է անվերջ, որ մինչեւ թարթիչներուն ծայրը կ'երկարի (Գ. Ճիզմէճեան «Փողոցը»):

Այժմ Այգեծորի փողոցն եմ: Ականչիս կու գան երկու տարեցներու միշեւ ծայր առած երկխօսութեան պատահիկներ: Անոնք բուռն քննարկման մէջ մտած՝ Ռուսաստանի միշամտնելն ու չմիշամտելը կը խորիին բարձրածայն: Քայլերս արագ են. ամեն բան չեմ հասնիր լսելու, կը դառնամ առաջին նրբանցքն ու ականչալուր կ'ըլլամ խօսակցութեան մը միշին տարիքի չորս տղամարդոց, որոնք կրկին երկրի հարց կը խօսին: Ուրիշ ի՞նչ պիտի խօսին հապա: Ու Փողոցը ժողովուրդն է, որ կը սպասէ այս անորոշ կացութեան բարի աւարտին: Երբեմն լուր ու խոհուն, երբեմն հայինելով, երբեմն ալ՝ փողը առած՝ «Յա-յաս-տան» վանկարկելով: Կը սպասէ հանրակառին մէջ, թէ մեթոյին: Բարախող սրտով կը սպասէ գերիներու վերադարձին: Յամբերութեամբ կը սպասէ վիրաւոր գիլուրի ապարինման: Կը կրկնէ «Վասն հայրենեաց մեռար, դուն շատ ապրեցար» ու կը սպասէ մարդկայնութեան այս անմարդկային աշխարհին մէջ, չի սպասեր գութի, կարեկցանքի, կը սպասէ արդարութեան: Ի գուր չի սպասեր արդարութեան. Կ'ուզէ հաւատալ սեփական ուժին... այսքան հիասթափութենէ յետոյ... Ու փողոցները ամեն գիշեր կը մթնին եւ ամեն գիշեր վերջ նո՞ր օր ու նո՞ր առաւօտ կը դիմաւորեն:

Անգլերենէ թարգմանութիւն՝ Սոսի Միշոյեան Տապահեան

ԶԱՐԾ ՊՈՒԶՈՎԱԶԻ

ՊԱՏճԱՋ ԵՒ ՀԵՏԵՒԱՆՔ

Լաւագոյնները յաճախ
անձնամահ կ'ըլլան
սոսկ հեռանալու համար,
եւ անոնք որոնք ետեւ կը մնան
երբեք չեն հասկնար
թէ ինչո՞ւ որեւէ մէկը
երբեւէ պիտ' ուզէր
հեռանալ
իրենցմէ:

ՄԻՆՉԵՒ ՎԵՐՋ ԳՆԱ

Եթէ պիտի փորձես, մինչեւ վերջ գնա:
Այլապէս՝ ոչ իսկ սկսէ:
Այս կրնայնշանակել կորուստ ընկերներու, կիներու, հարազատներու եւ թե-
րեւս նոյնիսկ խելքիդ:
Կրնայ նշանակել անօթութիւն երեք կամ չորս օր:
Կրնայ նշանակել սառչում այգիի նստարանին վրայ:
Կրնայ բանտարկութիւն նշանակել:
Կրնայ նշանակել ծաղրանք:
Կրնայ նշանակել մեկուսացում:
Մեկուսացումը պարզեւ է:
Մնացածը փորձութիւն է քու տոկունութեանդ, թէ որքան հետամուտ ես իս-
կապէս այդ ընելու:
Եւ դուն պիտի ընես, հակառակ մերժումին եւ ամենագէշ հաւանականութեան:
Եւ քու պատկերացուցածէդ ալ աւելի լաւը պիտի ըլլայ:

Եթէ պիտի փորձես, մինչեւ վերջ գնա:
Ուրիշ նմանատիպ զգացողութիւն չկայ:
Առանձին պիտի ըլլաս աստուածներուն հետ եւ գիշերները պիտի բոցավառին
կրակով:
Կեանքը պիտի հասցնես կատարեալ ծիծաղի:
Եւ այս է ահա լաւագոյն պայքարը:

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

ԵԹԷ Կ'ՈՒՉԵՍ ԳՐՈՂ ՌԱՄԵԱԼ

Երբ ներսէդ պոռթկումը չկայ,
Հակառակ ամէն ինչի
մի՛ ըներ:
Եթէ այդ մղումը չի գար
սրտէդ, մտքէդ, բերնէդ
եւ փորոտիքէդ
մի՛ ըներ:
Եթէ ժամեր պիտ նստիս սպասելով
Համակարգիչիդ դիմաց,
կուզիկդ տնկես գրաշարման մեքենային դէմ
բառեր փնտռելով
մի՛ ըներ:
Եթէ դրամի կամ հոչակի կը ձգտիս՝
մի՛ ըներ:
Եթէ կը գրես,
որպէսզի կիները անկողինդ հրաւիրես
մի՛ ըներ:
Եթէ պիտի նստիս հոն
ու գրես ու սրբես կրկին ու կրկին
մի՛ ըներ:
Եթէ գրելու միտքն անգամ քեզի համար դժուար կը թուի
մի՛ ըներ:
Եթէ ուրիշին նմանակելով պիտի փորձես գրել,
մոռցիր այդ մասին:
Եթէ պիտի սպասես որ ան ներսէդ դուրս գայ ցնցումով,
ուրեմն համբերութեամբ սպասէ:
Եթէ ներսէդ դուրս չի գար ցնցումով,
ուրիշ բան ըրէ:

Եթէ սկիզբը կնկանդ պիտի կարդաս,
կամ ընկերոջդ, կամ ընկերուհիիդ,
կամ ծնողքիդ, կամ այլոց
դեռ պատրաստ չես:

Մի՛ նմանակեր ուրիշ գրողները,
մի՛ նմանիր հազարաւոր մարդոց,
որոնք իրենք զիրենք գրող կ'անուանեն.
մի՛ ըլլար ձանձրալի, զզուելի ու
յաւակնոտ, մի՛ սպառիր անձնասիրութեամբ:

Աշխարհի գրադարանները
կը յօրանջեն

Քեզիպէսներուն պատճառով,
մի՛ աւելցներ անոնց վրայ,
մի՛ ըներ:

Եթէ այդ մղումը չգայ
ամբողջ հոգիէդ հրթիռի նման,
եթէ հանդարտ մնալը
քեզ չմղէ խենթութեան,
անձնասպանութեան եւ կամ ոճիրի

մի՛ ըներ:

Եթէ ներքին արեւդ

ներսդ չայրէ՝

մի՛ ըներ:

Երբ ճիշդ ժամանակը գայ

եւ դուն ընտրուած ըլլաս,

այդ ինքնովին պիտի ըլլայ

եւ պիտի շարունակուի ըլլալ,

մինչեւ որ մեռնիս եւ կամ ի՞նք մէջդ մեռնի:

Ուրիշ ձեւ չկայ,

եւ երբեք ալ չկար:

ԽՆԴՐԱՎՅՈՂ ՄԻՐՏԸ

Կեանքդ քո՛ւ կեանքդ է:
թոյլ մի տար, որ ենթարկուի
տամուկ համակերպումի.
արթուն եղի՛ր
ելքի ճամբաներ կան,
լոյս կայ տեղ մը,
թերեւս ոչ այնքան լուսաւոր, բայց՝
խաւարը կտրող:
Արթուն եղի՛ր
աստուածները առիթներ պիտի բանան դէմդ.

ճանչցիր զանոնք,
յափշտակէ:
կեանքդ քո՛ւ կեանքդ է.
չես կրնար մահը խափանել, բայց
կրնաս կեանքի մէջ հարուածել մահուան,
եւ որքան յաճախ վարժուիս անոր,
այդքան լոյս պիտի տարածուի դէմդ
կեանքդ քո՛ւ կեանքդ է:
Ճանչցիր զայն քանի քուկու է:

Դուն սքանչելի ես
եւ աստուածները ցնծութեանդ կը սպասեն:

ԲԱՆԱՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԿԱՂԱՌԻ ՄԱՍԻՆ

Մարուշ Երամեան

Յայ ազգը թերեւս միակն է, որուն բանաստեղծները Կաղանդի մասին այսքան քերթուածներ գրած ըլլան: Անշուշտ ամենն մեծ թիւով քերթուածները գրուած են Յայաստանի մասին, մասնաւրաբար անոր մայրաքաղաքին՝ Երեւանի մասին: Զիչ չեն սակայն Կաղանդի նուիրուած բանաստեղծութիւնները, որոնցմէ փունջ մը կը ներկայացնենք ձեզի այսօր:

Ես չեմ հանդիպած անգլերէն կամ ֆրանսերէն քերթուածներու, որոնք նուիրուած ըլլան Կաղանդին: Թերեւս կան, բայց ինծի ծանօթ չեն:

Այս երեւոյթին առջեւ եթէ պահ մը կենանք, առաջին հարցումը, որ պիտի տանք պիտի ըլլայ՝ ինչո՞ւ կաղանդի մասին բանաստեղծութիւն գրել:

Կաղանդի աւանդութիւններուն եւ սովորութիւններուն մասին շատ գրուած է, նշուած է թէ որո՞նք եին Կաղանդի յատուկ ուտեստները, թէ փոքրիկները ինչ խաղեր կը խաղային եւ ինչ տեսակի նուերներ կը ստանային:

Աւելի ուշ, մարդիկ աւելի ճիշդ՝ գրագետներ սկսան գրել իրենց մտորումները տարուան վերջաւորութեան, հաշուեյարդար մը ընել անցածին եւ արձանագրել իրենց յոյսերն ու ծրագիրները գալիք տարուան համար:

Նոյնիսկ կաղանդէքեր գրելու սովորութիւնը տարածուած էր եւ հասկալի. կաղանդէքը կարծ գրութիւն մըն է, ընդհանրապէս ծանօթ ասձնաւորութեան մը ուղղուած, ուր հեղինակը ընդհանրապէս կը գովերգէ տուեալ անձը, երեւմն նաեւ կը ձաղկէ. այս բոլորը՝ երգիծական շունչով: Օրինակ Եգիպտահայ Յարութիւն Մանավեան, որ ծանօթ էր Սարկաւագ անունով եւ երկար տարիներ հրատարակած է «Սարկաւագին Տարեցոյցը» անունով տարեգիրքները, սովորութիւն ըլլած էր կաղանդէքեր յղել, որմէ քանի մը օրինակներ կը մեջբերեմ այստեղ, գրուած 1930-ին, «Սարկաւագին կաղանդէքերը Եգիպտահայերուն» խորագրով.

Գուշակեան թորգում մեր հօր Սրբազն՝

Իր նոր հովուութեան մէկ նոր գաւազան.

Սիրունեան գիրուկ հայր սուրբին Մամրե՝

Յամրիչ մը, որով որբին ցաւն համրէ.

Իսկ Գարակէօգեան Վարդանին տէր հօր՝

Քովը պահակ մը, որ ծեծ չուտէ նոր.

Ալիքսան պէյին, որ իսկ ճէվակիր,

Փեսացու մ'աղուոր, որբուիիին իր.

Մելքոնեանին մեր կտակակատար,

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

Աշտարակ մ’հանող զինք փառքի կատար.
Ի փեթան Գեղրգ մեծանուն հայուն՝
Սիկառի մեկ նոր ֆապորք մնայուն.

Մանավեան աւելի ուշ, 1935-ին կը գրէ.
Անդրասիկեանին որ ճարտարագետ
Բարեգործականը իրեն յենակէտ.
Երամեան Պօղոս Էնժենիորին
Ա՛լ կարգուելու բաղձանք մը խորին.
Մազլումեանին Գեղրգ պատուական անձին
Պահպանութիւն մեր ազգային գանձին.
Կոկանեան Լեւոն Փապորքաթեորին
Ռամկավարներու յարգանքը խորին.

Եւ այսպէս շարքով եգիպտահայ բոլոր մեծ ու փոքր դեմքերուն Սարկաւագ կու տայ իր կաղանդչեթերը:

Ասիկա սովորութիւն մըն է, որ վաղուց արդէն մոհցուած է. բարեբախտաբար սակայն անոնք պահ տրուած են գիրքերուն եւ կարելի է զանոնք գրադարաններու մէջ գտնել:

Բայց ինչո՞ւ բանաստեղծութիւն գրել:

Ասիկա կարծես աւելի ուշ եկած սովորութիւն մըն է, եթէ նկատի չառնենք Գողթան երգերու մեր առաջին օրինակը՝ Նաւասարդին նուիրուած բանաստեղծութիւնը. Նաւասարդը հայկական օրացոյցին առաջին ամիսն եր, հայոց Նոր Տարին եւ կը համընկներ մեր օրացոյցի 11 օգոստոսին:

Ընդհանրապէս պոլսահայ բանաստեղծներն են, որոնք մեծ թիւով բանաստեղծութիւններ ունին Կաղանդին նուիրուած. այլ խօսքով՝ ասիկա սովորութիւն մըն է, որ սկսած է ծաղկիլ Սփիլոքի ծաղկումին հետ, մասնաւորաբար պոլսահայերուն քով:

Աւելի ուշ Սփիլոքի կարգ մը բանաստեղծներ եւս Կաղանդի նուիրուած քերթուածներ գրած են, ինչպէս Վեհանոյշ Թեքեան կամ Գրիգոր Յոթոյեան:

Արդեօ՞ք բոլոր դժբախտութիւններն ու տառապանքները, որոնք կրեր ենք մենք, մեզի տուեր են իրաւունքը տարիին գոնէ մեկ անգամ ուրախ ըլլալու. Եւ որովհետեւ այդ ուրախ ըլլալու առիթը շատ հազուագիւտ եր՝ տարիին անգամ մը միայն, այդ մեկ անգամը թերեւս ուզած են ամուր կերպով դրոշմել միտքերուն մէջ, քերթուածի ձեւով:

Ինչպէս ըսինք սակայն, մեր բոլոր ուրախութիւններն ալ վերջաւորութեան տիրութեան վերածուեր են,

ինչպէս կ’ըսէ Գեղրգ Էմին իր քերթուածին մէջ, այդպէս ալ Կաղանդի քերթուածներուն մէջ յաճախ ափսոսանք կայ եւ տիրութիւն: Թերեւս պատճառը այն է, որ հայերը, հակառակ իրենց շատ երազկոտ նկարագրին, լաւ կը զգան կեանքի անարդարութիւնը, եւ որքան ալ ճիգ թափեն, ի վերջոյ տիրութիւնը, որ կարծես արիւնով հասեր է մեզի 1915-ին ետք եւ քանի մը տասնամեակ անգամ մը մեզի կը յիշեցնէ ինքզինք (Երկրաշարժ, Սումկայիթ, Արցախ 1, Արցախ 2), կը յաղթ ուրախ ըլլալու մեր կամքին, ինչպէս որ Վ. Թեքեան կը գրէ իր «Կաղանդի Ծառ Մը» քերթուածին մէջ.

«Անհրաժեշտ է արդարութիւնը

բայց չի դարմաներ վերջը»

Այլ օրինակ մըն է Զահրատի «Կաղանդ Պապային Մօրութը», որ առաջին ընթերցումով

այնքան պարզունակ կը թուի, սակայն եթէ փորձենք խորանալ, պիտի տեսնենք թէ մարդկային մեծ ողբերգութիւն մը կայ անոր տակ թաղուած՝ սովը, անօթութիւնը, որովհետեւ ի՞նչ իմաստ ունին Կաղանդ Պապային գալը, կամ բերելիք խաղալիքները, երբ մանուկները անօթի են եւ ճերմակ, փափուկ ու տաք հաց կ'երագեն:

Այլ քերթուած մը՝ Շահրատի «Կաղանդի Ծառ»ը կաղանդը կը կապէ մեր ցրւումին, միաժամանակ՝ մեր ուրախ ըլլալու յոյսին.

«Որպէսզի կաղանդ տօնենք տեւական

ուր որ գացինք

ուր որ գաղթեցինք

մեզի հետ

մեր ծառն ալ տարինք»

Այլ քերթուած մը՝ «Կաղանդի Գիշեր» կ'աւարտի այս տողով.

«Գոյատեւելո՞ւ տօնն է այս գիշեր...»

Իսկ «Ծառ» քերթուածը ... կարծէք այսօրուան համար, մեր հազար-հազար զոհուած երիտասարդներուն եւ մեր մորմոքող ու անմիջար սրտերուն համար գրուած ըլլար, յայտնատեսութեամբ, որ զարմանալի չէ, որովհետեւ կ'ըսեն թէ բանաստեղծները քիչ մըն ալ մարգարեներ են.

«Այդքան պերճանք - այդքան պչրանք - այդքան լոյս

Չեն բաւեր

Ծածկել արիւնը որ շիթ շիթ կը կաթի

Ճիւղեղեղ»

Բարեբախտաբար քերթուածը յուսատու շեշտ մը ունի իր աւարտին մէջ.

«Այսքան արիւն - այսքան արցունք - այսքան վիշտ

Չեն բաւեր

Որ մենք դարձեալ սիրտ չկախենք

Ճիւղեղեղ»

Մուշեղ Իշխան իր մինակութեան տրտմութիւնը կը բերէ Կաղանդի գիշերուան:

Իգևա Սարդասլան բաժակ կը բարձրացնէ բոլոր անոնց համար, որոնք կաղանդ պիտի չունենան եւ պիտի երթան աշխատելու:

Սփիւրքի երիտասարդ բանաստեղծներէն Յարվարդ (Յարութ Վարդանեան) եւս, ակնարկելով Սուրենի մէջ ծայր առած պատերազմին, կը գրէ իր «2013» խորագրուած քերթուածին մէջ.

«Յալեպի մէջ - այս տարի

Կաղանդի ծառ չշտկել

Գունաւոր մատիտ մը տաշել

Եւ չընդհատուող ու հլորուն

Կեղեւին մէջն անոր

Եղեւին մը տեսնել յուսատու»

Սիամանթօ կը նկարագրէ Կաղանդի գիշերը հայ ընտանիքին մէջ եւ մեծ մօր օրինութիւնները տան անդամներուն:

Իսկ Գրիգոր Յօթոյեան մանուկի մը լեզուով կը խնդրէ.

«Նորէն Եկուր, կաղանդ պապա, ամեն տարի անխափան,

Բայց մի՛ մոռնար աղաչանքը մանուկներու հայկազեան,

Եկող տարի իրագործէ երազները մեր պայծառ,

Որոնց համար մենք կ'աղօթենք ու կ'աղերսենք անդադար»:

Կը տեսնենք, որ բանաստեղծներուն համար Կաղանդի քերթուածները առիթ են պահ մը դադար առնելու, անդրադառնալու անցեալին, իրենց վիճակին, եւ հակառակ շրջապատի գորշութեան, անպայման յոյսի շողով մը փակելու իրենց քերթուածը: Ի վերջոյ բանաստեղծները ո՛չ միայն արդարութեան մարտիկներ են, այլ նաեւ յոյսի զիսուրներն են իրենց ժողովուրդին:

Նշանար

ԿԱՐՈՏԸ

Խումբ մը հալեպահայերու հետ նախաճաշի մը ներկայ եղայ. համադամ ուտելիքներով բեռնաւորուած սեղաններուն գիշաւոր զարդ «Ֆուլ»-ն էր, պատրաստուած հալեպահայ ճաշարանատիրոջ կողմէ: Բոլոր ներկաներուն տրամադրութիւնները բարձր էին, բարձր էր նաև աղմուկը, քանի որ մէկը-միւսին բերնեն խօսքը խլելով, կը յիշէր Յալեպի նշանաւոր ֆուլ պատրաստող Ապու Ապուն ու անոր յաջորդողներո:

Օտար մը պիտի զարմանար՝ նախաճաշի մը ընթացքին այսքան աղմո՞ւկ, ուրախ մթնոլո՞րտ, ան ալ «աղքատի ուտելիք» հոչակուած ֆուլկերոյթի մը ընթացքին, սակայն տարօրինակ չէր ներկաներուն համար, քանի որ երեւոյթին ենթահողը «Կարօտ»-ն էր... Կարօտը ծննդավայր Յալեպին ու կարօտը, ոչ միայն անոր ազգային նախաճաշին, այլև ամենայետին մանրութին, կապուած տեղույն քարքերուն, սովորութիւններուն, կենցաղին, նոյնիսկ անոր փողոցներուն ու թաղերուն, անոր գեղեցկութիւնը գովերգող լուսանկարներուն ու տեսերիզներուն, որոնց մով լեցուն է դիմատետրը:

Նորութիւն չէ, տարիներէ ի վեր, գլխաւորաբար Սուրբիոյ վրայ պարտադրուած պատերազմի սկիզբէն ի վեր, բոլոր անոնք, որոնք կամայ, թէ ակամայ լրեցին քաղաքն ու կայք հաստատեցին այլ երկիրներ, եթէ ոչ ամէն օր, զանազան առիթներով կը շարունակեն յիշել իրենց քաղաքը, որ նման չէ աշխարհի որեւէ քաղաքի, կը յիշեն ու կը յուզուին, եւ իրենց յուզումը փարատելու համար, կը խնդան ու կը խնդացնեն շուրջինները, պատմելով ու գովելով, համեմատելով իրենց նոր կայքին հետ, նոյնիսկ չափազանցութիւններու երթալով: Ասոր անոնք Կարօտ է:

Կը կարօտնան ու կը յիշեն միայն անոր դրական կողմերը, չեն ուզեր յիշել անոր

Յակոբ Միքայելեան

Ժխտական կողմերը, ինչո՞ւ պաղջուր խառնեն շերմիկ յիշատակներու կաթսային: Ու քանի-երորդ անգամ ըլլալով կը վկայակոչեմ Զօհուապի մէկ պատմուածքը՝ «Կոտրելէն Ետք»ը:

Յաւանաբար շատեր կարդացեր են զայն. Զօհուապի առաւոտեան սուրճի բաժակին մասին է, որ տարիներով օգտագործած է անփոփոխ կերպով, եւ օր մըն ալ ձեռքեն իյնալով երբ կը կոտրի, անոր բեկորները հաւաքած ատեն, ուշադրութիւնը կը գրաւեն անոր վրայի գեղեցիկ նախշերը, որոնց բնաւ ուշադրութիւն չէր դարձուցած: Կը հիանայ անոնց տեսքով ու կը մտածէ, պետք է կոտրէ՞ն, որ հասկայի անոր արժեքը...

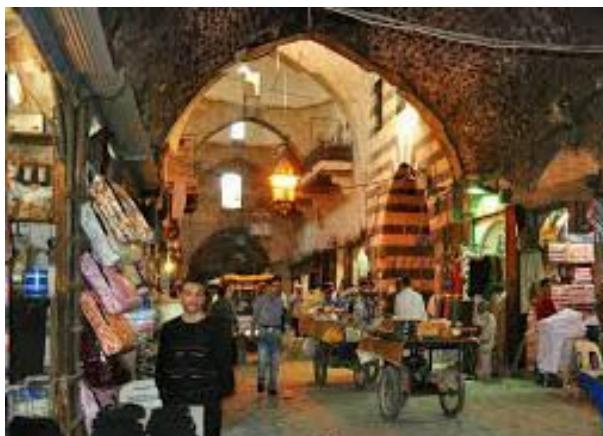
Յիմա մեր ըրածն ալ այս չէ՞ Յալեպ ապրած ատեննիս կ'անդրադառնայի՞նք անոր առաւելութիւններուն, թէ՞ յաճախ կը ընսադատեինք՝ սա, կամ նա տգեղ երեւոյթները անոր: Կարօտը կը նմանի հոսող գետակի մը, որ իր ընթացքին հետ դուրս կը թափէ մէջի կեղտերը եւ կը մաքրուի ու կ'ընթանայ որոգելու շուրջի դաշտերն ու այգիները:

Մարդկային ուղեղին նուերն է այդ մէկը, յիշողութենեն դուրս վասել ժխտական երեւոյթներն ու պահել դրականները, հոգեկան հանգստութիւն մը շնորհելով մարդուն:

Որեւէ անհատի համար իր ապրած

կեանքի յիշատակները ամփոփող ծննդավայրն է ամենաթանկագինը, եթե նոյնիսկ այդ ծննդավայրը ամենահամեստ գիտն է: Պարզ է, ծննդավայրը սուրբ է եւ անփոխարինելի, սակայն Հալեպը սովորականէն քիչ մը աւելին է, քաղաք մը, եւ անոր մէջի հայկական համայնքը իր եկեղեցական, կրթական, մշակութային եւ այլ հաստատութիւններով, կը մնայ անկրկնելի աշխարհի մէջ: Այդ հիրայատկութեան գլխաւոր ազդակը հայկական ակումբներն են, ուր համայնքի անդամները իրենց կեանքին մէկ կարեւոր մասը կ'անցընեն, եթե ոչ տեղոյն մշակութային շարժումներուն մաս կազմելով, գունէ քով-քովի գալով հայերեն խօսելով ու իրենց հայկականութիւնը պահպանելով:

Յիմա ըսողներ պիտի ըլլան, որ ըրածն չափազանցութիւն է, ո՛չ, մենք մեզ գովելով չենք զբաղիր, հարցուցե՛ք Հալեպ այցելած որեւէ օտարի, տեսէ՛ք թէ ինչպէ՞ս պիտի խօսի յիշատակելով անոր պատմական վայրերը, շուկաները, ուտելիքներն ու յատկապես հալեպիին բարութիւնը, հիւրընկալութիւնն ու օգտակար դառնալու պատրաստակամութիւնը: Իսկ հայկական համայնքի մասին, դուրսէն եկող հայերը Վերոյիշեալ առաւելութիւններու կողքին պիտի յիշեն այն ազգային իրայատուկ մթնոլորտը, որուն համար

անվարան պիտի ըսեն՝ «Մենք մեզ Հայատանի մէջ կարծեցինք», ամեն տեղ հայախօսութիւն, վաճառատուններու վրայ հայկական անուններ, իսկ հրապարակային ձեռնարկները, որոնք երբեմն իրար կը խաչածեւն, ուղղակի առինքնող են: Ապրի՝ Հալեպն ու հալեպահայք:

Երիվարիս սանձը թուլցուցի նորեն, չէ, ես չեմ, կարօտն է որ կը խօսի մէջս, թարգման հանդիսանալով շատ շատերուն: Մեկը Լու Անձելոսն անուշավաճառ «Տիապ»-ին

Զլեպիեներուն ու շաապիաթին նկարները կը գետեղէ դիմատետրի վրայ, (ուրկէ ալ գտեր է), անմիշապէս օանատայէն ուրիշ մը «ԱՇԻ, ըլլար ալ ուտեհինք» կը գրէ: Մեկը լուսանկարչական մեքենան գործի լծած, Հալեպի բերդին ու հին թաղերուն լուսանկարները կը գետեղէ, երկրորդ մը կ'արձագանգէ ու Հալեպի հարուստ թաղամասերու շքեղ շենքերուն նկարները կը ունէ: Ուրիշ մը չքաւարուելով լուսանկարներով, ինքնաշարժով փողոցները կը դառնայ ու տեսերիզող նկարածները կը ցուցադրուի...

Կարեւորն այն է, որ Հալեպ ապրողները այլեւս անոր փլատակներն ու պատերազմին գործած աւերները չեն ցուցադրեր, այլ բոլոր նկարներուն մէջ գեղեցիկն ու գրաւիչը կը ցուցադրեն, փաստելով, որ ներկայ աննախընթաց տագնապին մէջ իսկ կեանքը կը շարունակուի ու Հալեպը կուրծք տալով բոլոր դժուարութիւններուն դեռ կենսունակ է. արտայայսութեան եղանակ մը, որուն ետին թաքնուած հպարտութիւն կայ:

Լու Անձելոս Հալեպի խանութ կայ, միտքեդ ինչ կ'անցնի, մինչեւ իսկ չորցած պամիա, տոլմացու սմբուկ, դրում, կարմիր պղպեղ ու ծոթրին (Չահթար): Սոնթրեալ ու թորոնթօ ալ նոյնանման խանութներ կան, Երեւանի մէջ ալ Հալեպ անունով խանութներ կան, ուր շատ մը հալեպեան ապրանքներու ու քաղցրաւենիքներու կողքին, համեմներու տեսակներ կան, որոնցմով նշանաւոր դարձած են հալեպեան ուտեստները: Երեւանի մէջ բազմացան հալեպահայերու կողմէ բացուած ճաշարանները, ուր մեզի ծանօթ ամեն տեսակի ուտելիք կը հրացնուի, եւ որոնց յաճախորդները ընդիհանրապէս հալեպահայերն են: Հայաստանցիները դժուար թէ փոխեն իրենց ճաշատեսակները, սակայն կամաց-կամաց սկսան սիրել համմոն ու լահմաճիմնը, միջուկով քիլֆթան ու քեպապը:

Իսչ մեռքս պահեմ, երբ Սօսի Միջոյեան-Տապապադեանը Հալեպ գացած էր ամրան, ինծի անհրաժեշտ քանի մը տուփ դեղերուն հետ, ինդրեցի, որ Հալեպի նշանաւոր կարկանդակներ քանի մը հատ բերէ, այնքան կարօւցած էի: Վերադարձաւ տոպրակ մը ուզած կարկանդակներովս: Ես զանոնք ճիշդ մէկ ամիս վայելեցի, մասունքի պէս օրական մէկ, կամ՝ կես հատ մը թէյիս հետ ուտելով...

Մանկամտութիւն, ո՛չ, անուն չունեցող գգացում, յուզախառն, սիրելի՛, որուն անունը դրինք ԿԱՐՈՏ:

Մարիանա Պէրթիզլեան-Ղազարեան

ԱՎԱՆԹՈՒԹՅՈՒՆ

Մեր անունները կը գրես
Ժամանակի թեւերուն վրայ
Ու կը ջնջես...
Մարտիկներ ենք քաջ
Բայց նորափետուր...
Հացը մեր շաղախուած արցունքով
Մեր մայրերուն

Մէկ կեանք է միայն
Մեզի տրուածը
Մի՛ ջնջեր...

Մայրը գնաց զինուոր զաւկին համար հաց պատրաստելու, մինչ արդէն
ան, մարտի դաշտին վրայ մայրական կաթի անարատ սրբութեամբ յագեցած,
թշնամիին դէմ կը ճակատէր:

Ամէն օրուան պէս վերադարձաւ մայրը, կենարար հացը ձեռքին, որդին
արդէն արնաշաղախ հողին փարած, ազատատենչ երազներով մտած էր՝ քուն:

Մայրը զաւկին սենեակը մտաւ, առաւօտ էր. անցած էր երկար ժամանակ,
փակեց դուռը:

Բաց ձգած էր դուռը, մտածելով, որ որդին անակնկալօրէն կրնար վերա-
դառնալ...

Ալ անիմաստ էր դուռը բաց պահել...

Մայրը դուռը բացաւ ընդմիշտ...

Թաշկինակով ամուր սրբեց արցունքները եւ ձեռքի հացիկով սկսաւ կե-
րակրել, նահատակ զաւկին դիմագիծերով թոռնիկը:

ԶԻՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՍՉԸ

Անտես զանգեր կան

Լեռներու խուլ ամայութեան մէջ

Կարօտի խունկ

Աղօթող հնչիւններ...

Քամին կ'արարէ

Մշուշապատ լեռնագագաթներ

Շարականի մարգարտաշար մանեակներով

Կը զարդարուին լեռները

Լոյսի սիւներով, քաջազուններու հոգիներով

Կը փթթի ամէն նոր, մշուշապատ քուլային մէջ թաց...

Կը հսկեմ քայլերդ

Արեւ կը ծագի

Նաեւ քու վրադ

Դուն ալ տուր

Քու սէրէդ խունկէդ աղօթքէդ ամէնուն

Կարեվէր զինուորը, իր նորածինին պատկերը կրծքին, լաւատես ժպիտով
Հայրենի հողին վրայ նիրհեց:

Որդին՝ ստեղծուած հօր պատկերով, հասակ առաւ, ծաղկեցաւ, կուրծքին
սեղմած նահատակ հօր պատկերը:

Երկու պատկերներ, կենդանի՝ միաձուլուած ընդմիշտ : Հայրը կենդանա-
ցած իր որդիով, որդին հերոս հօրմով արժեւորուած: Մէկ՝ ինչպէս Աստուած
եւ Քրիստոս: Անոնք շաղախուած են հոգիի կապով, յաւիտեան...

Զինուորը իր յաւիտենական երազին մէջ, Հայաստանի գարունը տեսաւ:
Մաղկած Հայաստանը՝ դրախտավայր, սերունդներ բողբոջող լոյսերու պէս,
ամէնուրեք ճառագայթող, թռչուններու դայլայններով, երջանկութեան տա-
րածուող երգով՝ զինուորին տան շուրջ եւ ամէնուրեք: Կենսախինդ, արդա-
րամիտ, հուժկու, տղաք ու աղջիկներ տեսաւ դրախտային պարտէզի կենդա-
նացած տաճարէն ներս: Զինուորի սերունդներ, զինուորը օրհնող երախտա-
գիտութեամբ, պատկառանքով: Ազգ մը ամբողջ զինուորն ու իր սերունդնե-
րը մեծարող, թոռներ ու ծոռներ, որոնք չնորհիւ զինուորին փրկուեցան...:

Զինուորը փրկեց յոյսն ու հաւատքը, զինուորը կտակեց սէրը առ հայրե-
նին: Զինուորը նոյնինքն Քրիստոսն էր, ուազմի դաշտին վրայ, միացած անոր,
Գողգոթայի ծանր խաչը կրելու: Նոյնանալով հոգիին հետ, զինուորին մարմ-
նին մէջ բնակելով, յաղթելու բարոյապէս, յաղթելու համար այնպէս, որ հե-
տագայ սերունդները չկորսուին եւ շարունակեն ընձիւղիլ զինուորի պապե-
նական երկրին վրայ:

ԱՄԱՆՈՐԸ ԽՆԱՄԻՆԵՐՈՎ

Նանար Պապեան-Քիլեճեան

Նահապետեաններուն տան մեջ Ամանորի խնճոյք կայ այս տարի:

Իսկ որո՞նք են Նահապետեանները:

Յայրը՝ Նշանը, Երիտասարդութեան եւ ծերութեան միջեւ գտնուող փուլին մնաս բարով ըսելու վրայ էր, ան վաղուց նետուած էր գործի ասպարեզ, հօրը գործին լաւ մը տիրապետած ըլլալով՝ բաւական զարգացուցեր, տեղն ալ ընդլայներ եւ դարձեր էր վար-

մեջ քանի մը անգամ «Ես ինչ գործ տեսայ» ըսեր էր, սակայն տիկնոց շատ սիրած էր ու շուտով լոյս աշխարհ եկած էր իրենց մէկհատիկ աղջիկը՝ կապուտաչեայ, շիկահեր սիրունիկ Շաղիկը, որ ահաւասիկ իր քսան եւ երկու գարունները կը բոլորէր: Այս տարի բախտը լայն ժամանակ էր Շաղիկին, անոր սիրտը «թղին» ըրեր, կեանքի ընկերը գտեր էր եւ ծնողներու օրինութեամբ քանի մը ամիս

պետ Նշան: Ամուսնութեան մասին Երկար ժամանակ տատամսելէ Ետք, եղբօր եւ քյորերուն հրմշտուքներով «տէ յաւ» ըսած էր: Իրեն յարմար գտած էին օրիորդ Անուշը՝ Միշին տարիքի, գեղադեմ տանտիկնոց մը տիպարը «անայտանը գեղեցիկ է» ըսեր ու ուկեզօծ վանդակը մտեր էր: Իրականութեան

առաջ, մեծ Զատիկին, մատանի մըն ալ դրեր էին, եւ այսպիսով սկսած էր «խնամի-խնկիկ» անվերջ, անծայրածիր պարտաւորութիւնները: Պէտք է ըսել, որ մեր այս հարսանեկան սովորութիւնները բաւական բարդ են, նամանաւանդ տասնամեայ պատերազմին հետեւանքով Երկրիս վրայ իշխող եւ ժողովուրդը

մեծապէս ճնշող տնտեսական այս ծանր պայմաններուն: Օր մը տղու կողմի առաջին այցելութիւն, օր մը աղջկայ կողմի առաջին այցելութիւն, օր մը ուսք բացում, մեծ խթում, պատիկ խթում, միջինք, համբարձում եւ տակախ որքան ուզես քաշքել այսքան կ'երկարի, սպառելով վարպետ Նշանին ընդհանուրապէս դիւրագրգիր համբերութիւնը:

* * *

Այսքան հաճելի ու գնահատելի է աւանդութիւններն ու սովորութիւնները պահպանելը, սակայն զգոյշ չափազանցութիւնները եւ ցուցամոլութիւնները: Ձեր գեղեցիկ զարդարուած, ուտելիիքներու տեսակեղեններով ողողուած սեղանները շատերու համար երազ կը թուին, ցուցադրելու կարիք չկայ: Խօսեցեալ զոյգերու քիթ-քիթի մտած ամենօրեայ դրութեամբ նորոգուող ֆեյսպութեան նկարները շատ երու համար զ զուելի կը թուին, աւելորդաբանութիւններու կարիքը չկայ, իսկ մեր երիտասարդուիկներուն կամ պարմանուիկներուն կիսատ մնացած փեշերով ու բաց մորցուած փորերով ֆեյսպութեան նկարները շատերու համար տհաճ կը թուին, պատշաճութենեն գեղեցիկը չկայ:

* * *

Ուրեմն հասանք Ամանորին, ասկէ փախուստը չկայ:

-Այս ալ հարցո՞ւմ է, տիկին Նորա, անշուշտ բոլորը մեզի են, ինամիններուն հետ առաջին Կաղանդն է ասիկա, - ըսած էր տիկին Անուշ իր դրացուիկին, երբ վերջինս ուղղած էր դեկտեմբերեան Նշանաւոր հարցումը՝ «Ո՞ւր եք Կաղանդին այս տարի»:

* * *

Այս տարի, ի՞նչ դեպքեր պատահեցան:

Հացը «խելացի քարտ»-ով եղաւ, ելեկտրականութիւնը գրեթե ոչնչացաւ եւ սովաճը գլուխը առաւ գնաց: Իսկ ի՞նչ կը Նշանակէ «խելացի քարտ» պիտի հարցնէ Երկրես դուրս ապրող ընթերցողը: Ուրեմն սահմանումը հետեւեալն է. «խելացի քարտ»-ը, որ իւրաքանչիւր սուրիացի ընտանիքի իրաւունքն է, այն ոսկի բանալին է, որուն միջոցաւ կարելի է ստանալ պետութեան տրամադրած շաքարը, բրինձը, ձեթը, վառելանիւթեր եւ այլ

պետքեր, շուկային հետ համեմատաբար աւելի քննուց գիներով, այս մէկը իրենք դրական ներդրում կ'անուանեն: Այսպէս հացն ալ «հօ՛փ» ըրեր ու միացեր եր քարտի ընկերներուն, որովհետեւ փուռերուն դիմաց կարգ սպասող շարաններուն պատկերը սարսափելի կը թուէր այլեւս, այսպէս կարելի է ամբողջ կէս օր մը ժամավաճառ ըլլալ եւ հացիդ բաժինը չստանալ, որովհետեւ տրամադրուած քանակը սպառած է, նոյնիսկ կարելի է ականատես ըլլալ աշխարհի ամենն հետաքրքրական ճակատամարտին, հայինյանք, իրմշտուք, ծեծկուտուք, ի՞նչ է պատահածը, հերթականութեան խանգարում. հետեւաբար որոշումը պիտի նպաստէր բաժինները հաւասարապէս ցրուելու եւ խճողումը թթթեւցնելու: Ե՛հ, քիչ բան մը տարբերեց, սակայն արմատական լուծում չէ:

Ծիծաղելի է, չ? Ամերիկայի մէջ, վերջերս կը դիտէի, թէ ինչպէս երկար շարաններ կազմուած էին (iPhone) ընկերութեան շնչին դիմաց, անոր նորագոյն արտադրութիւնը ձեռք ձգելու համար, իսկ մենք տակախն փուռերուն արտադրութիւնը ձեռք-ձեռք կը հւենք: Ո՞վ արդարութիւն...:

* * *

-Ի՞նչ բան է ասիկա, եթէ աղջիկս Նշանեցի, պետք է սնանկանա՞մ, - Վրդոված կը բացագանէր վարպետ Նշան, որ ամանորեան սեղանին պետքերը հիգալու համար շուկայ որկուած էր, երկար-բարակ ցանկը ձեռքին:

Ի՞նչ է պատահածը մարդ չի հասկնար, օրե-օր բարձր սաւառնող գիները, վարպետ Նշանին նման բոլորիս ափ ի բերան կը պահէն: Մուտքերու եւ ելքերու միջեւ ահոելի տարբերութիւն կայ, մէկը լեռնէն «քարե՛ն» կը կանչէ, միւսը ձորէն «Աստուծոյ բարին» կը պատասխանէ, եւ գլուխ կը տնկէ ժողովուրդիս ամենօրեայ հարցումը՝ «ի՞նչ պիտի ըլլայ ասոր վերջը»: Տեր Աստուած դր' ն ինայէ մեզ:

-Յետոյ տե՛ս որ քովի թաղեցիներն ալ հրաւիրեիր, ի՞նչ կայ այսքան մարդ գլուխնուս հաւաքեր ես, 40 հոգի կանչե՞լ կ'ըլլայ, - շարունակեց գանգատիլ վարպետ Նշան:

-Ե՛հ, Նշան, հաւասս փորս մի՛ ձգեր հա՛, եկո՞ւր, եկո՞ւր քեզի համով սուրճ մը խմցնեմ եւ ըսեմ ինչ ուտելիիքներ պիտի պատրաստեմ քեզի:

Փորը այսքան սիրող վարպետ Նշան հլու

ԳԱՆՁԱՍՅՐ

ինազանդ Ենթարկուեցաւ, տիկին Անուշ ամուսնոյն հանդարտեցնելը լաւ գիտեր:

31 Դեկտեմբերն էր, Նահապետեաններուն տունը Կաղանդ կը բուրեր, մայր ու աղջիկ ամեն ինչ կարգադրեր էին, ամենուրեք գեղեցիկ զարդարուած էր, տօնածառը՝ ճաշակով շտկուած, իսկ հարսնցուն՝ այնքան սիրունիկ հագուած: Իսկ սեղանը, օ՛հ աքք պետք էր, որ տեսնէր, այստեղ գետեղուած էին Կաղանդի սեղաններուն անբաժան ուտելիքնե-

շոր «արաւօ» մը դրոշմած էին անոր ճակտին: Անուշն ալ նեղ տեղը ըսած էր Նշանին «լսեցի՞՞»:

Ժամը 12:00-էր, ճաշասեղանին փոխարինած էր պտուղի եւ անուշեղինի սեղանը, բոլոր մսմերը վարած բարձրաձայն « Յայր Մեղ»-ը երգած էին եւ Նոր Տարին ժամանած էր: Յամբոյիններ, փաթթուկներ ամենուրեք եւ մաղթանքներ, շա՛տ մաղթանքներ: Թող, որ Նոր Տարին ըլլայ երջանիկ ու խաղաղ, ըլլանք

րեն սարման, միջուկով քիւֆթան, մարդատելլան, մուհամմարան, դուզու իշին, պորանին եւ տակաւին ցանկը շատ կ'երկարի, յայտնի է, շատ մտածելու կարիք չկայ, Նահապետեանները ուրֆացի են:

Ժամը 8:00-ին հրաւիրեալները սկսան ժամանել, նախ հասան մօտիկ հարազատները, ապա փեսացուն եւ ինսամինները՝ ահագին նուերներով բերնաւորուած:

Մթնոլորտը այնքան ճոխ էր ու շերմ, այստեղ տղամարդոց գրոյցներ, այստեղ տիկիններու հաւաքներ, կենացներ, կատակներ, խմբային նկարներ, իսկ նշանախոս գոյգին սիրալիր նայուածքները շատ բան կ'ըսէին իրարու: Բոլորն ալ գոհ էին եւ ուրախ, եւ բոլորն ալ միաբերան հաստատած էին տիկին Անուշին վարպետ խոհարար ըլլալը եւ խո-

առողջ ու յաջող, սղութիւնը փարատի գրպանները լեցուին, քորոնան մաշի, հանգիստը աճի, «քահիապան» յորդի, մութը վասի, սեղը իշխէ, յաղթը բոլորին, չարը մեռնի, ապոհի բարին:

—Ձեր կենացը, Նշանախօ՞ս գոյգ, Ս. Պոսակին արժանանաք, հայաշունչ տաքուկ ընտանիք մը կազմէք: Այս եղաւ բոլորին վերջին մաղթանքը:

Աւարտին, վարպետ Նշան տանտերի իր հանգամանքով ոտքի կեցաւ եւ բոլորը երգի հրաւիրեց: « Սեղանն է առատ, դիմացն Արարատ, հնչում են երգեր ուրախ ու գուարթ, լցնենք ընկերներ բաժակները լի, թող հայոց գինին մեզ անուշ լինի»:

Իսկ իմ կողմէն, սիրելի՝ ընթերցող, Ընորհաւոր Նոր Տարի եւ Սուրբ Ծնունդ:

ԳԻՖՏԸ

Պերճուիի Աւետեան

Յսկայ սրահին կեղրոնք, փայլվիլուն գահին վրայ նստած մարդու կերպարանքը ցուցամատի շարժումով դէպի իր կողմ յառաջանալու հրաւեր-նշան ըրաւ:

Նայեցաւ շուրջը, սրահի լուսաւորումը ակնապիշտ էր, կրակէ լեզուներ կը հոսւին հսկայ ջահերեն, կեղրոնքն ստած տարօրինակ մարդուն կրած տարագին վրայի թանկագին քարերուն փայլքը աւելի ցայտուն դարձնելով: Մոգ էր արդեօ՞ք, թէ եափսկոպս:

Գիտնականը ակնոցը անցուց քթին աւելի յստակ զատորոշելու եւ մարդու կերպարանքին ինքնութիւնը իմանալու: Ան կը շարունակէր ցուցամատի շարժումով հրաւիրել, դէմքը կիսովին ծածկուած էր գլխարկով... անոր փայլվիլուն տարագն ու իգական շարժումը այլասերածի տպաւորութիւն ձգեցին:

Այլասերած՝ ոչ տղամարդ, ոչ կին... վերջին տարիներուն ասոր նմանները պայքարած էին ու ստացած այնպիսի թոյլատրութիւններ, որոնք կը գերազանցեն կանաց, մանուկներու, կենդանիներու պաշտպանութ-

եան իրաւունքները:

Գիտնականը նման պարագաներուն կը վերաբերէր դրական իրատեսական մօտեցումով...

– Անոնք ալ մարդ են, իրենց ուզած ձեւով ապրելու իրաւունք ունին: Արտայայտուած էր «Մարդու իրաւունքներու» մասին կազմակերպուած հարցազրոյցի մը ընթացքին:

Չէր հաճոյախօսեր կամ չափազանցեր, անկեղծ էր, երկրագունդի վրայ ընական երեւոյթներու կողքին կային նաեւ զարտուիլիները (ծիսային խախտում), կը կրէին զարտուիլիութեան դրոշմը եւ անհերքելի ներկայութիւն էին, հազարաւոր տարիներու ընթացքին գոյատեած: Յետաքրքրականը այն էր, որ նման զարտուիլիներ երկար-երկար տարիներ կ'ապրէին շուրջ նման, քողարկելով իրենց զարտուիլիութիւնը, հաւաևաբար ամչնալով, մինչ ներկայիս չես գիտեր ինչպիսի հեղինակաւոր աղբիւրներէ աշակցութիւն եւ հովանաւորութիւն վայելելով դարձած էին իրաւատէր, պահանջատէր:

Գրող ընկերը, որ կտրականապէս կը մերժէր մարդու իրաւունքներու կազմակերպութեան միջամտութիւնը զարտուիլիներու ինպաստ, նեղսրտած դիմեց իրեն.

– Դո՞ւն ալ իրաւունք կու տաս, չե՞ս տեսներ որքան լկտի են, որքան պահանջկոտ կը դառնան, թող փակեն դրսերը ու ինչ կ'ուզեն ընեն իրենց որշերուն մէջ... տակաւին ամուսնութեան պահանջք, զաւակ որդեգրել... կրնա՞ս բացատրել ինչպէս պիտի դաստիարակուի անոնց որդեգրած զաւակը....:

Գիտնականը գլուխը օրորեց, ծայրայեղութիւնները չեր սիրեր... Թէեւ վերջերս ակնյայտ էր, որ մարդասիրական կազմակերպութիւններ «իրաւունքներ»ու պիտակին տակ ծայրայեղականներ եւ այլանդակութիւններ

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

պաշտպանելու ջանք չեին խնայեր:

Քայլ մը առաջ նետեց, այլասերածը կարծես ժպտաց, բերնին մէջ կարմիր բոց մը խաղաց, աչքերը չեին տեսնուեր, մութ ակնոց ուներ, կաս-կարմիր շրջանակով:

Ընկերը մասսամբ իրաւունք ուներ, «ինչ տարօրինակութիւններ ըսես չեն ըներ այս այլասերածները, արտառոց մազի սանտրուածք, զարտուիդի ակնոցներ, դիմաներ-կեր, մատանիներ, վզնոցներ..»։

- Բարի զալուստ մստըր սահմանատ,- այլասերածը զի ձայնով դիմեց գիտնականին:

Սրահին մէջ բացի գիտնականնեն ուրիշ մարդ չկար, բայց ան գիտնականի իր հոտառութեամբ կը զգար, որ կարմիր գոյնին ներկուած պատերուն վրայ գետեղուած էին դիտող աչքեր:

- Բարե՛ւ, բարե՛ւ... կը ներեք ձեր անունը ծանօթ չէ,- քայլ մը եւս առաջ նետեց տատամսելով:

- Կարեւոր չէ՛, կարեւոր չէ՛,- պատասխանեց այլասերածը իգական ծեքծեքումով:

Գիտնականը նկատեց անոր լայն թեզանիքն դուրս սահած ձեռքը, անորոշ գոյնին կմահքի ոսկրուտ մատները զարդարուած մատանիներով:

- Նստեց՛ք, մստըր սահմանատ,- ան ցոյց տուաւ աթոռ:

- Ընորհակալ եմ,- ըսաւ գիտնականը տեղաւորուելով:

Կարելի չէր նստած տեղին նկատել անոր դէմքը: Գիտնականը սպասեց լուռ, տարիներու իր փորձառութիւնը կը թելադրէր Վերապահ ըլլալ, փոխարենը դիտեց շրջապատը:

Սրահին լուսաւորումը մերթ-մերթ կը տկարանար յանկարծական փայլատակումով վերականգնուելով, այդ պահուն պատերուն վրայ անորոշ շուրջեր կը խաղային ու սրահի անտեսանելի խորքն մնաչիւններու արձագանգներ կը հասնեին ականչին:

Լուրեան պահը երկար թուեցաւ, գիտնականը մնաց իր անսասան դիրքին մէջ, սպասել... կը վախնա՞ր, ինչպէ՞ս հասած էր հոս, ոչինչ կը յիշէր:

Այլասերածը եւս անշարժ էր:

- Մստըր սահմանատ, անհեթեթ է:

Գիտնականը կը հասկնար, այս ոճը զինք անակնկալի բերելու հնարք էր:

- Ներեց՛ք, ինչի՞ մասին է ձեր խօսքը,- ըսաւ հանդարտ ու հաւասարակշռուած:

- Ձեր վերջին գիտը, մստըր Սահմանատ,- անոր զի ձայնը «գիտ»-ին վրայ շեշտաւո-

րում դրաւ, մինչ դէմքը աստիճանաբար դարձաւ դէպի գիտնականը:

Գիտնականի մարմիննեն սարսուռ անցաւ, այլասերածը հանած էր ակնոցը ու պատմուճանի գիտարկին մէջ գանկանման գլուխն էր, կարմիր բոցերցայտող անոր աչքերը յառած էին իր վրայ:

- Վերջին գիւտս ծառայութիւն մատուցող ռոպոթ մըն էր, մեքենամարդ, ձեր ակնարկը անոր մասի՞ն է,- այլասերածի տեսքն զինք պարուրող շփոթը յաղթահարելով պատախանեց գիտնականը:

- Ծիրք... ռոպոթ... իսկ դուք գիտե՛ք ռոպոթին իմաստը,- ան գլուխը թեքեց, շուքի մէջ սուզուելով:

- Չեխերեն բառ է, կը նշանակէ պարտադիր աշխատող,- պարզաբանեց գիտնականը:

- Այսինքն ստրուկ... հա՞,- ծաղրական երանգ կար անոր ձայնին մէջ:

- Ստրուկ չէի ըսեր, այլ ծառայութիւն մատուցող,- հակաճառեց գիտնականը:

Վիճելու տրամադրութիւն չուներ, յարգելով հանդերձ այլոց կարծիքը ուներ իր անձնականը եւ չէր արտօներ, որ ընդիմախօս մը ուժնահարեր իր կարծիքը:

- Լա՛ւ, լա՛ւ, մստըր սահմանատ,- այլասերածն ալ վիճելու տրամադրութիւն չուներ,- ես ուրիշ առաջարկ ունիմ:

Գիտնականը հարցական նայեցաւ, այլասերածը կը մսար շուքի անկիւնին մէջ, բայց գիտնականը կը զգար անոր շեշտակի նայուածքը. կը շանար անտարբերութիւն պահել:

- Որպոթները կը փոխարինեն մարդիկը, այնպէս չէ՞ մստըր,- ձայնը սովորական երանգը վերագտած էր:

- Որոշ չափով, մասաւանդ անոնց ծառայութիւն կը մատուցեն,- կրկնեց իր համոզումը:

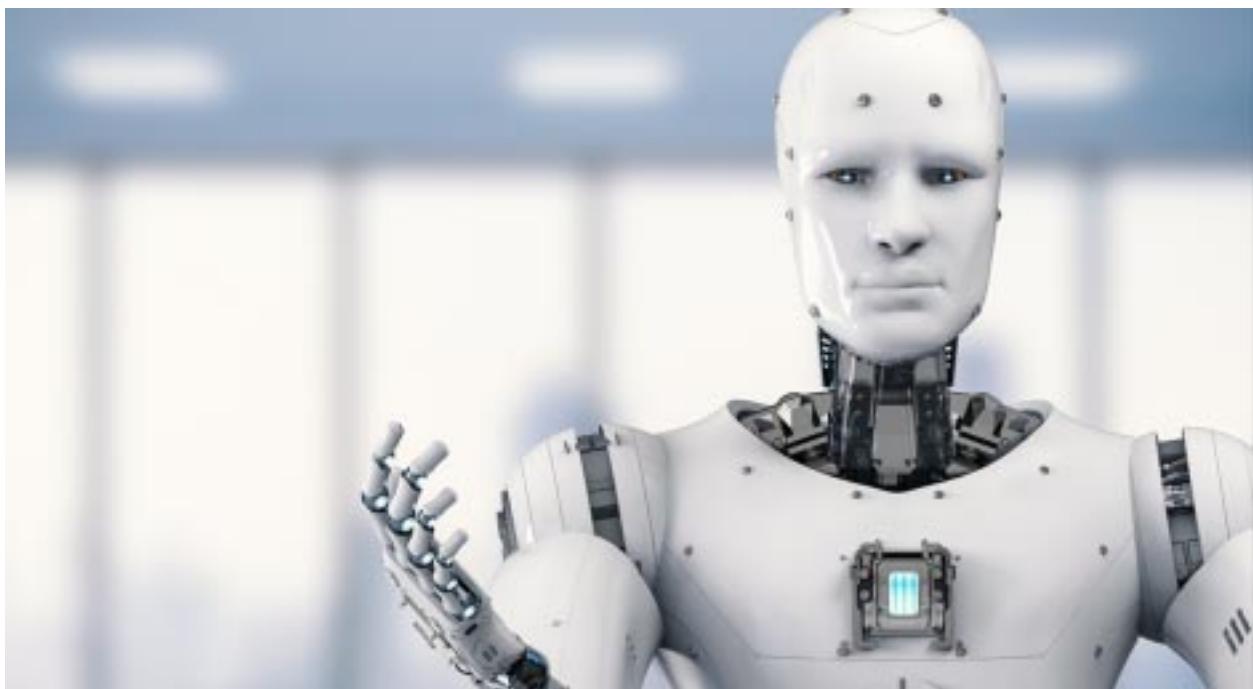
- Մտածելակերպ... հա՛, հա՛, հա՛,- այլասերածը յանկարծակի պոռթեկաց հնչիւն քահքահով:

Գիտնականը ցնցուեցաւ, նկատեց դէպի իր կողմ ուղղուող այլասերածի դէմքը, ակռաները շարունակուող խնդրուքի հետ աւելի ցցուն կը դառնային, աչքի խոռոչներէն կայծեր ցայտեցին:

- Ուրեմն լս՛ մստըր սահմանատ, ծառայութիւն մատուցելու ձեւը պէտք է լաւ հասկնա, լա՛ւ հասկնաս... տիմար է այն գիտնականը, որ իր մտքի արգասիքն չ'օգտուիր...

հասկցա՞ր:

- Կը ներեք... ի՞նչ ըստ կ'ուզեք:
- Մտածե՛ ռոպոթացման այլ ձեւի մասին:
- Ի՞նչ ձեւ:
- Մարդու ուղեղը...,- ոսկորացած ցուցամատը ան տարաւ գանկին,- պիտի փորձես ռոպոթացնել մարդու ուղեղը:
- Ինչո՞ւ համար, ես համոզուած եմ, որ գիտութիւնը պիտի ծառայէ մարդուն:
- Հա՛, հա՛, հա՛...,- ձայնը արձագանգեց:
- Գիտնականը ուզեց մտաբերել, թէ ինչպէս հասած էր հնո ու ինչ միշոց կար խոյս տալու:
- Այդ մասին ոչ մեկ խօսք,- այլասերածը հրամայողական ցուցամատը ուղղեց դեպի իր կողմը:
- Ուրեմն կը կարդար նաեւ իր միտքը:

- Այո՛, ճիշդ այդպէս, կը կարդամ մստը սահմանական ահաւասիկ իմ թելադրանքը, գիտութիւնը պէտք է նուաճէ աշխարհը:

- Նուաճած է բոլոր մարդերը, նուաճած է,- գիտնականը փորձեց պարզաբանել, - արհեստական թելմանալորում, անցանկալի սեռը վիժեցնելու հնարաւորութիւն, միջուկային գեներեր, ճառագայթային ոչնչացում, համացանց...

- Այդ բոլորը լաւ է, շատ լա՛ւ...

Այլասերածը գահին վրայ տարածուեցաւ: Գիտնականը շունչ մը քաշեց:

- ՉԵ՛... չեմ բաւարարուած, չկարծես որ համոզեցիր, ես թելադրեցի ծառայեցնել... իսկ հիմա կը հրամայեմ, դուն պիտի ձեռնար-

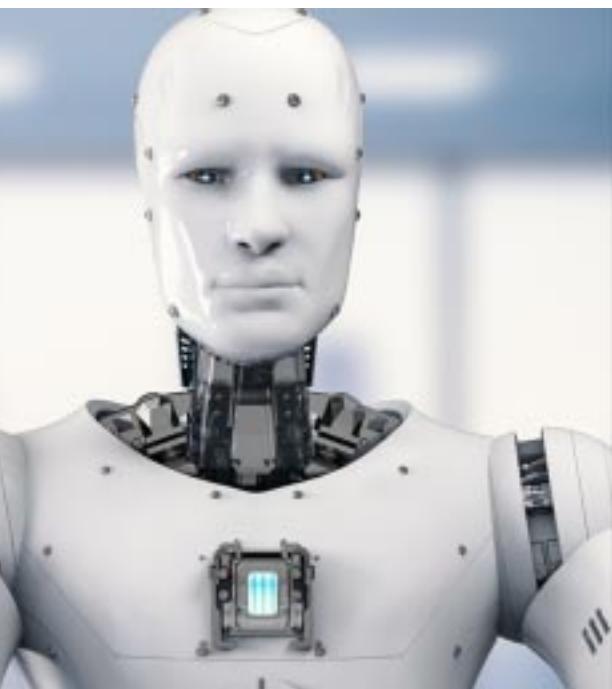
կես մարդոց ուղեղները գրաւել, ռոպոթի վերածել:

Գիտնականը գլուխը առաւ ձեռքերուն մեջ:

- Արդեն սկսար մտածել... չունի՞ս այդ հնարամտութիւնը, իսկ ես ունիմ... ես կ'օգնեմ, որ արժանանաս փառքի, գիտող աշխարհի մեծերը պիտի իլեն, հսկայական գումարներ պիտի առաջարկեն... երեւակայէ տիրել ուղեղներուն, մտածող մարդիկ պիտի չքանան... հա՛, հա՛... ինչպիսի գիւտ, ամենակարեւոր մարդիկ չմտածեն:

Այլասերածը շտկուեցաւ, գլուխը առաջ երկարեց:

- Շատեր կը ցանկան այս փառքին արժանանալ, բայց ես քեզ ընտրեցի, իմացի՞ր դուն ընտրեալ ես:

«Ընտրեա՞լ»... զեգաց բառը գիտնականի ականչին մեջ:

- Հը՞... պատասախանդ:

- Ո՞չ, պատասախանս բացարձակապէս ո՞չ է, մարդը իրաւունք ունի ազատ մտածելու, իսկ գիտութիւնը պիտի ծառայէ անոր բարեկեցութեան... ստրկացնելը ես կը մերժեմ:

- Լո՛, չհամարձակիս հակաճառել, ես նոր պատերազմներ կը բռնկեցնեմ, ժահրեր կը թափեմ աշխարհին վրայ,- սպառնաց ան:

- Մենք կը դիմանանք հաւատքով, կը պայքարինք յոյսով ու կը գոյատեւենք սիրով...

Հաւատացեալ չէր, նոյնիսկ աթեխստ կը համարուեր, բայց ուրկէ ուր յիշեց, տարիներ

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

առաջ ընկերոջը պարտաւորող հրաւերին ընդառաջելով ներկայ եղած էր անոր զաւակին մկրտութեան:

«Հաւատք, յոյս, սէր» խորհուրդը տպաւորած էր զինք, իսկ իիմա յանկարծ մտաբերեց ու տեղին տուաւ ասմիջական պատասխանը:

- Լու՞... լու՞... դուն յիմար ես, դուն տիսմար ես, - այլասերածի ձայնը թնդաց:

Սրահը արձագանգեց, պայթիւն, որոտում, լոյսերը հանգեցան, խորքեն հառաչանքի, հեծկլտութի ձայներ լսուեցան:

Գիտնականը մոռնալով կենցաղագիտութիւն, մարդու իրաւունքներ ու քաղաքակրթութիւնը գորաց:

- Ստրկացնելը կը մերժեմ, դուն ոչինչ կրնաս պարտադրել, այլասերա՛ծ ոճրագործ:

- Յիմա՛ր, դուն կը կարծես առանձնաշնորհեալ ըլլալ... հա՛, հա՛, հա՛, տասնեակ գիտնականներ կան, վե՛րօ... ես ուրիշ մը կը իրաւիրեմ...

Այլասերածը եւ գահը անհետացան:

Սրահը չկար, նկատեց իր տարրալուծարանի սարքերը, իր գրասենեակը, քազկաթոռին ընկողմանած քոստիմիկ տղամարդ մը ոտքի ելաւ, ուղղեց փողկապը, քթին տակ թեթև ժախտ մը, ձեռքով իրաժեշտի նշան ըրաւ ու դուրս եկաւ կամացուկ ծածկելով դուռը: Անոր դէմքը ծանօթ թուեցաւ, փորձեց յիշել... այո՛ երկրի նշանաւոր դէմքն էր, յիշողութիւնը չէր դաւաճաներ:

Մշուշը տարածուեցաւ: Ինքինք շատ յոված զգաց, թարթեց աչքերը:

Դիմացը՝ սեղանին վրայ մեքենամարդն էր, մարդ արարածի տեսքով, բայց սառած նայուածքով, զմռուած մոմիայի նման:

Գիւտը բարեփոխելու մասին նախագիծ կը պատրաստէր, կը խորհրդածէր, մտքին մէջ փայլատակող նորարարութիւնները հանգստ չէին տար:

«Պիտի զննես ներսդ ու այլ կերպ խորհրդածես... այլասերածը թելադրեց... ոռպողը պիտի կատարելագործեմ, անոր ուղեղին մէջ պիտի գետեղեմ քնորոց գիտելիքներ իւրաքանչիւր ծառայողական քնազաւառին յարմարուելու»:

Տեռուեն կը լսուեին ամբոխին կանչերը: Պատերազմի ահով տատանող երկիրը խառն վիճակի մէջ էր, ցոյցեր, հանրահաւաքներ, սեւ ու սպիտակ, կոչեր, ճառեր, քայլերթներ, մաս մը դէպի հիւսիս, միւսը՝ արեւմուտք...

«Մարդ կարողութիւն ունի իր շրջապատի ամբոխը գրաւել, սերտելով անոր տկար կէտերը, խոստանալով, խրախուսելով, յուսադրելով...» Այլասերածի քրթիջով դուրս տուած խօսքերն էին:

«Գիտնականի միտքը անել պարագաներուն պիտի մտածէ իր երկրի բարօրութեան մասին» շշնչած ձայն մը ականջին մէջ:

Յեռատեսիլին կոճակը սեղմեց, քոստիւմով տղամարդը կեղոնը բեմին վրայ էր, շրջապատուած թիկնապահներով, ան ցուցամտը ուղղեց դէպի իր կողմը.

- Այդ դո՞ւն ես, դո՞ւն ես, դո՞ւն ես, - գոչեց ճղճղան ձայնով:

Գիտնականը ցնցուեցաւ ու յիշեց այլասերածին գգուշացումը:

«Ես երկրի վրայ նոր պատերազմներ կը քռնկեցնեմ»:

Մեքենամարդը սառած հայեացքով պատրաստակամ կը սպասէր, տխուր ժախտ մը գծագրուեցաւ անոր դէմքին վրայ թէ՞ իրեն թուեցաւ: Մէկ ոստումով խլեց զայն ու փակեց պահարանին մէջ:

«Յի՞... հո՞ւ...»:

Ամբոխի ծափերն ու գոռում-գոշումները կը մօտենային, ափերով սեղմեց գլուխը, փակեց ականջները: Յազարաւոր զոհեր, կոտորուած մատղաշ սերունդ, գերիներ... իսկ այս մարդիկ կը հասկնայի՞ն, թէ ինչու ծափ կու տային:

Օրքան կը ցանկար, որ ամբոխը մտածող մարդ դառնար, ո՛չ հետեւող, անոնց առաջնորդ արժանաւոր, իսկ ամենակարեւոր երկրի վրայ տիրեր մաքրութիւն:

Մատները սեղմեցին գրասեղանին վրայ գետեղուած հեռաղեկին կոճակը:

«Աշխարհին, այո՛, մաքրութիւն է պէտք»:

Բանաստեղծութեան բառերը ինչեցին պահարանեն, մեքենամարդն էր խօսողը, անոր ուղեղին մէջ գետեղուած գիտելիքներու կոճակի սեղմումով իրենց աշխատանքը կը կատարէին:

Գիւտը յաջողութեամբ պսակուած էր:

«Ժամանակն է լոելեան պատրաստուիլ, գիտելիքները ծառայեցնել երկրի բարօրութեան, պաշտպանութեան», մտածեց գիտնականը եւ մեքենամարդը պահարանը դուրս հանեց:

«Տո՛ր ինծի իմաստութիւն գրարիս խորհիլ եւ խօսիլ եւ գործել առաջի քո, յամենայն ժամ»:

Յակոբ Նալպանստ-Տլտլեան

ԽՈՍՏՈՎԱՎԱՌՈՒԹԻՒՆ

Մայր ժամանակի

Ամենակարող

Անտեսանելի սահող սլաքը

Եթէ կրնայի

Ես ետեւ տանիլ

Ես կը դառնայի

Աւելի չարուկ

Անկաշկանդ մանուկ

Դրացիներու

Տախտակ դռները

Ես կը թակէի

Եւ կը փախչէի

Կը թաքնուէի

Եւ արարքովս

Կը հրճուէի

Առաջին սիրով

Զէի տառապեր

Գիտակցելով որ

Ան անցողիկ չէ

Անհասանելի երազ մըն է ան

Բանաստեղծութիւնն

Աւելի յախուռն

Ես կ'ըմբոշինէի

Քիչ կ'երազէի

Իրական կեանքով

Ես կը տարուէի

Աւելի առատ

Աւելի սրտանց

Կը հայհոյէի

Աստծոյ խորապէս

Կը հաւատայի

Մէկ-մէկ անունս

Ես կը մոռնայի

Անձրեւի տակ

Ես կը քալէի

Մինչեւ ոսկորս

Ես կը դողայի

Աւելի յաճախ

Կը հիւանդանայի

Որ մարմինս եւ չարացած հոգիս

Ցղկէի եւ զսպէի

Իրար հակասող

Երկու բեւեռի սահմանագիծին

Փոքրիկ վրանս

Ես կը լարէի

Չղառնալու համար

Ոչ մէկին գերի

Քաղաքականութեամբ

Քիչ կը զբաղէի

Շատ կը խօսէի

Քիչ կը լոէի

Եւ ճարտարարուեստէն

Մեզի ընձեռուած

Նոր առիթներէն

Շատ կ'օգտուէի

Երբեք չէի փորձեր

Իւրայատուկ ձեւանալ

Այդ անհեթեթ դերը խաղալ

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Զինավարժութեամբ
Ես կը զբաղէի
Որ թիրախներուն
Ճիշդ հարուածէի

Բայց ի՞նչ օգուտ
Հազար ափսոս

Ժամանակի սլաքներն
Ես այդպէս ալ
Զկրցայ փոխել
Եւ ետեւ շրջել

Մնացի նոյնը
Ես ինչպէս որ կամ...

ՅԻՄՈՒԵԼԵՏ ԵՏՔ

Սէրն յիսունէն ետք
Աւելի խաղաղ
Միագոյն կ'ըլլայ
Ինչպէս փոթորկուտ
Անձրեւարեր քամիներէն ետք
Անտառի խորքը
Տիրող անդորրը
Միագոյն
Անձայն

Սէրն յիսունէն ետք
Աւելի խորունկ
Եւ շատ աւելի
Ռոմանթիկ կ'ըլլայ
Ռոմանթիկ
Յստակ
Զինջ ու պարզեցուած
Խորը թափանցող
Բանաստեղծութեան
Տողերու նման

Սէրն յիսունէն ետք
Ովկիանոսներն
Ինքնավստահ եւ
Մանրաշուք ճեղքող
Բեռնատար հսկայ նաւերու
Նման
Կը ճեղքէ կեանքի
Խորունկ ծովերն
Այդպէս բեռնուած

Յիշողութեան մեծ բեռնարկղերով
Կիրքի
Տառփանքի
Հիասթափութեան
Վերականգնումի
Միրոյ փրկութեան լուռ
պայքարներու
Մեծ հատորներով

Իսկ ինչքա՞ն սէրեր
Յիսուն չտեսած
Յիսուն չհատած
Կը սուզուին
Կ'երթան
Զրամոյն կ'ըլլան
Գոյութեան արագ ընթացող
Հոսքի
Յատակներուն մէջ
Ինչպէս ընկղմող
Զուրի տակ ննջող
Իրենց բեռներով
Եւ յիշողութեան երկաթ մկանով
Մեծ բեռնանաւեր
Որ վերջի վերջոյ
Պիտի որ դառնան
Զկան բազմաթիւ
Անթիւ գունաւոր մեծ վտառներու
Տուն
Ապաստարան

ԿԱՐՄԻՐ ՃԻԶ

Յարկարություն

Յալեպ, Թիլելի Յոգետունեն ներս, փոքրիկ հայ որբուկ աղջկներուն համար Կաղանդ պիտի տօնեն: Պիտի գայ Կաղանդ Պապան: Եկա՞լ:

Կը հասնի ճշմարտութեան րոպէն, բոլորը ուրախ են, բացի Մարիամեն. անիկա կը սարսայ, կը ճայ Կաղանդ Պապան ի տես: «Կաղանդ Պապային աչքերուն մէջ կար նոյն կայծը, որ խոպան անապատի մերկ եւ անանուն արեւեն էր, որուն ներքեւ ընթացաւ անասելին», մեկնաբանեց գիրուկ ու կարճուկ մայրիկ Նուշօն:

*

Մահուան կարաւանեն փրկուած խլեակ է Մարիամ... Երկու փորձառու մանկավարժ մայրիկներ իրար աչքերու կը նային. բան մը շա՞տ սխալ է: Շա՞տ մտահոգիչ է Մարիամին անզսպելի լալինը:

*

Ներս կը տանին, կը գրկեն երկուքը մէկ, երեքով կ'ըլլաս մարդկային կոյտ մը լալագին, թօշնակը կը դողդղայ զինք մէկտեղած մայրիկներուն միջեւ: «Ի՞նչ կը սպասես, գրէ տղաս, մէջուկուտակես: Վերյիշէ՛ զորին հետ, հագուէ՛ զորի շապիկ ու պահանջէ՛, ընթերցողը ընդհուպ պիտի հատուցէ», զիս կը մղէ մայրիկ Մելօ, խոհագորութեանս կերպարներէն մին, բարձրահասակ ու նիհար:

*

Աւելի ուշ... Կաղանդ Պապան՝ Մարիամին բռնաբարող տարեց թուրքին յարն է եւ նմանը: Ուրեմն, ինչպէս մօտենար Մարիամ անոր, նուեր ստանալու՝ «գիրկը նստելէ» ետք: Չե՞ որ նուերը հացի կտոր մըն էր, որմով տարեց թուրքը հրապուրած էր աղջնակին

աչքերն, ու զինք, օր ցերեկով, հեռացուցած՝ կանգնած կարաւանեն:

Մայրիկները պիտի մերժեն Կաղանդ Պապային ինքնութիւնը պարզել աղջնակին, իր հոգեխռով տագնապը հարթելու. քանի որ այդպիսով մանկիկն շա՞տ շուտ պիտի խլեին երազ ելու գանձը, լաւ բաներու տեսչալը: Դեռ բարիք կայ աշխարհի մէջ, իրմէ՝ այնքան կանուխ՝ բռնի հոսած կարմիր արինով հանդերձ, որ նոյն գոյնն ուներ Կաղանդ Պապայի հանդերձանքին:

*

(Յոգետունին հրաժեշտ տալը այնքան հոգեցունց էր, որ լեզուն կը ծածկուի եւ այս փակագիծը հանդէս կու գայ իբրեւ յուշարձան):

*

Մարիամ ընտանիքի՝ թոռնիկներու տէր է, ֆրանսա: Կ'այցելէ տարեց բանտարկեալ-ներու խցիկները (ալեհեր ու կարմրայտեայ), ուր կը ծաւալէ մարդասիրական գործունեութիւն: Յատկապէս հետաքրքրուած է հերթաբար բռնաբարողներով. Ներքուստ կը յայտարարէ աշխարհին թէ՝ չի ներեր, բայց կ'ուզէ հաշտուիլ իր ներքին Կաղանդի «խանդաղատանք»ին հետ, լոելեայն...

Օրինեալ է ի կանայս... Խոր ծերութեան մէջ՝ Մարիամ լոյսէ մայրիկները կը գոկէ (նիհար ու գիրուկ) ու հողը թեթեւ կու գայ վրան, թօթուած է աղտ ու աղէտ իր մարմնեն: Այսօր, Ապրիլեան օր, իրեն տուած խոստումն տեղի կը բերեմ, կ'ազատագրեմ զարհուրելի խորհուրդն ընդմէշես՝ դողդղացող մատներու դղրդինով մը՝ անմեկին:

ՅՈՒՆԵՆ

1

Հացաբոյսի
ծաղկաբոյլն այս աժան
քիչ է միշտ

2

Հալէպի ցուրտ փուռերու
խիտ թափօրին
յուլօրէն հասնող
տագնապահար թթխմոր

3

Ո՞վ հաց հոն կա՛ց
որ գոլորշայեղց անունդ
հեզեմ հանապազորդ
քիստ առ քիստ

4

Հտեղացող մանանան ես
լափողի կլափն ի վար
աղքատի ճաշկերոյթին
յապաղած

5

Եկո՛ւր միասին հեկեկանք
ո՛վ համով հանելուկ
դատարկ ստամպքսի
թմրկահար
քարանձաւի նօթութեան
քաղցր նշոյլ

6

Սակը կռնակէն
հապշտապ խրուած
ձեռձէ ձեռք յափշտակուող
սին ասուի

7

Քնջութ կիներու
սեւ հաջաղներէն բուրող
թուխ ալիւրի
մեղմ լալիւն

8

Եւ փուռէն մինչեւ տուն
բուռնցքիս մէջ
պատառը եթիմ
դժուարամատչ հացա
բոյսի
ծաղկաբոյլս իմ

Յուշիկ Դագարեան

ՅԱՆՈՒՅՆ ՀԱՅԻ ՈՒ ԽԱՂԱՊԱ ՈՒԹԵԱՆ

Յանուն հացի՝ երկար շարքեր,
Լճացած դէմքեր,
Լուռ աղօթող սրտեր,
Թափուած արցունք,
Յանուն հացի առանց սիրոյ:

Յանուն խաղաղութեան՝ հրկիզում
Զոհաբերուած քաղաք
Խնկարկուած արիւն
Լուռ երկունք
Յանուն խաղաղութեան՝
Առանց Աստուծոյ:

Յանուն ազատութեան՝ բանտ,
Ճզմուած հոգիներ,
Այրած գրասեղաններ,
Փլած աղօթատուներ,
Յանուն ազատութեան՝
Առանց գաղափարի:

Յանուն Հացի, Խաղաղութեան, եւ
Ազատութեան
Եղիցի խաւար
Եւ եղաւ քառս...

ՊՐՈԾՆԴ

Ազգիս ահեղօրէն տրտում մատեանէն
Մագաղաթեայ էջերն պատառ առ պատառ
Ակռաներուս մէջ եմ սեղմած ահա,
Եւ շրթներս ի վար հոսող
Մեւ ու կարմիր թանաքի դառնութեամբ
Ես կ'աւետեմ գալուստը սպասեալին...

Առասպել չեր ան
Այլ կեանք հրաշունչ ու բոցավառ,
Գաղափար՝ շքեղօրէն մարմնացած,
Կանչն անոր՝ զերթ շեփոր յարութեան
Պատռեց երկինք,
Պատռեց ազգիս սիրտը՝
Ստրկութեամբ խառանուած
Եւ Տիկինն աւերակներուն՝
Ցասումով վահագնի
Դաշոյնն ի ձեռին,
Բահն ի ձեռին,
Գրիչն ի ձեռին,
Իջաւ արեան դաշտ
Ուր թափած արիւնն այս անգամ
Արժանաբար դրօշացաւ՝
Կապոյտն ի վեր եթերին
Որուն տակ բռնկող դաշտն Արարատի
Տուաւ իր ցոլքը ոսկի:

Ու խնճոյքին մէջ եռագոյն՝
Բարձրացաւ Ան՝
Զարմը Հայկին Տիտանեան
Ոչ պատուանդաններն մարմարեայ
Որպէս կուռք,
Այլ բարձրացաւ ազատն ի վեր
Ազգն ամրող ձեռքին՝
Լայնալիճ աղեղ
Ու երեք դաշտերն յաղթանակի՝
Եռաթեւ նետ անպարտելի,
Արձակեց Նահապետը նոր
Ու սուրաց
Ու շառաչեց
Բիւր բիւրաւոր անմեղներու աղաղակով,
Գերեվարուած աստուածներու հառաչանքով,
Աւեր վանքերու լուռ հեծծանքով,
Սուրաց
Շառաչեց
Ու միսրճուեցաւ սրտի՞ն մէջ
Թշնամիին դարաւոր…
Թշնամիին, որ ափսո՛ս
Տիտան մը չէր
Վայել տիտանի ախոյեան,
Այլ չնագայլ մ'էր քծնող,
Որ կաղկանձով, պոչը ոտքին՝
Գնաց լիզել մուճակներն կայսրին կարմիր…

Մեր դարէն ոսկեայ
Մեսրոպատառ ո՛չ մէկ բառ
Զեւերուն մէջ Աստուածատուր,
Ամփոփէր փառքին այդ պահուն,
Որուն առաջ,
Պապանձած գուսաններուն փոխան,
Ղօղանջեցին զանգեր բիւր-բիւրաւոր
Ղօղանջեցին անլուելի դար մ'ամրող,
Հարիւր տարի եւ աւելի
Մերթ շշուկով,
Մերթ ահարկու աղաղակով,
Թէ պահէն այն յարութեան,
Ազգն ամրող, Արամեան է կոչեցեալ:

Լեռնա Գարագիւթիւր

ՎԱԶ ՅՈՅՄԵՐՈՎԸ

ցուցափեղկին մէջ ծառ մը
վառ լոյսեր հագած
անուն ունի «տօնածառ»
աչք կը քթթէ անցորդներուն
մտատանջումէ զերծ է հոն, ուր
իղձեր եւ յոյսեր կը տողանցեն
կը բաշխէ սէր ու խանդ
ոչ ցեխն է հոգը անձրեւէ լճացած
ոչ ցուրտը ոսկորները սառած
կը ժպտի ան գալիք օրերուն
օրն ի բուն
ուղեւորներ կ'երթեւեկեն հեւիհեւ
ու կը ժպտին պսպղուն լոյսեր
տօնածա՛ռ
ճաճանչներ կը սփռէ
օր մը եւս մօտենալու նորին
սպառումը միշտ խնդագին
սակայն օրն է համրուած
պիտի գայ մարել լոյսերը շուրջ բոլոր
պահ մը ոչ անդրադարձում
ոչ ոքի հոգ
թէ տօնածառը ի՞նչ պիտի փափաքէր
պիտի թաղէ կարօտներ
նորածագ օրը երկունքին մէջ
սպասումն է օր մը եւս վերջացնել
օրացոյցէն էջ մը եւս փրցնել
ու հասկնալ թէ հինը շատոնց ցնդած
ափսոս յուսահատած
հեւքը մինչեւ
յաջորդ գալուստի
վառ յոյսերով պիտի կրկնուի

ՏԱՐՅԱԿԻ

Սատանի կամուրջին ներքեւ
Որոտանի գետն է յոխորտ
Կը հոսի օճապտոյտ յորձանուտ
Լերան ճեղքեր դռներ բացէ՛ք
Կատաղի ջուր հոսի ոռոգիչ
Տաթեւի գմբեթներէն աղօթքով օծուած
• Տէ՛ր տայ թեւ
ամպեր ծուէն-ծուէն են կուտակուեր
թեւատարած աղաւնիներ անրիծ
դէպի ծաւի երկինք կը սլանան
կը հնչեն ծնծղաներն ոսկեհուր
ի՞նչ հեշտին է լսել թրթուացում
պատերէն վար ուր սուրբեր կ'աղօթեն
Տա՛յ թեւեր
Տաթեւ
բայց սեւ ամպեր
սատանաներու անկուշտ
տիրանալ կ'ուզեն հզօրին
ստուերներ կը պահուըտին
խափանուկ խաղերու ետին
անկասկած Տիրոջ աղօթքը հովանաւոր
մերթ մատնուի վտանգի անտես
որ է տեսանելի պայքար
զօրեղ շունչն է օգնական
Տաթեւի շարական
սրտերու մէջ վառ
յաւիտեան
միշտ բուրվառ

ՀԵՇՈՒՋԻՒՆ ԵԿԱԾ

ծովուն վրայ առագաստներ պարզուած
պար կը բռնեն կապոյտ կոհակներով
խլրտուն խտղտանք է զուարճալի
հովը հանդարտ թեւերով կը շոյէ
մարմինն այն ծովապարիկին
հեռուն ժայռերուն յենած կը դիտէ
բայց աչքերդ փակ են քու
կայմին հանգչող նաւերը կը փափաքին
երթալ հոն պարել առագաստանաւու նման
կապոյտ երկինքին տակ
ծփուն կապոյտին վրայ
իղձեր թաքուն կը պահուին
թրջած խարիսխին տակ
փսփսուք մը շնչահեղձ
կը խառնուի ալիքներուն
ծովապարիկին մօտ
կը լսուի աղաղակը
եւ հորիզոնէն նուագ մը խուլ
կը բերէ քու մօտ
կը տանի քեզի
քեզմէ հեռու

ԵՐԹԱԾ

մնալ
ետ դարձ քայլերով երթալ
հմայքներով լի օրերէն մնացորդ
հրաժեշտի սեմին
վայրկեաններ կը սառին
ժպիտդ կայուն
աչքերուս մէջ շիթ
կ'իյնայ գացողին
թէ^o մնացողին
երէկ էր դեռ ճամպրուկը դրան ետին
սահանքով ժամանակին քայլ առած
կը փոխաղրէ անցեալը ներկայ
շղթայուած խօսքեր կը թափին ապակեայ
կտորուանքներ կը միսրճուին
կանգուն նետեր անարիւն
երթալ օր մը անպայման
առանց ձեռք շարժելու
շնչատ հրաժեշտ
ճամբուն վրայ օր մը
հովուն յանձնուած
ու կտրուած ժամանակի պորտէն
անլուր անհետացած

ԽԱՂԱՐԴԻՔՆ ՍԵՐՄԱՆԵԼ

Խորեն Թիև. Պերթիզլեան

Եթե միլիոնաւոր մարդոց հարցնելու մլանք, թէ ի՞նչ կը ցանկան նոր Տարուան առիթով, շատ հաւանաբար շատեր պիտի փափաքին խաղաղութիւն աշխարհին: Բացակայ է համերաշխութիւնը...:

Այսօրուան աշխարհը ալեկոծ է: Պատերազմը, հարստահարութիւնները, խռովութիւններն ու այլամերժ տրամադրութիւնները ցոյց կու տան խաղաղութեան նկատմամբ շատերու ունեցած ժխտական կեցուածքը: «Ի խորոց Սրտի» բարի ցանկութիւն է խաղաղութիւնը: Պահանջը մը, որ դարձած է ընկերութիւններուն եւ ընտանիքներուն համար խիստ կարեւոր: Տուեալ մը, որ յարաբերական կեանքը բնականոն ընթացքի մէջ կը պահէ:

ՆԵ ՎԵՐ ԿԸ ՀԱՄԱՐԵՆ, «ԳՐԱՎԱՆ ԼԵՑՆԵԼՈՒ» համար անօրէն միջոցներու կը դիմեն, բարոյական օրէնքները կը խախտեն եւ միայն ինքնահաճոյ նապատակներով կ'ապրին: Ասոնք ալ խաղաղութիւնը խափանող խաւարային մտածելակերպ եւ ամօթալի արարքներ են: Խաղաղութիւնը կը վտանգուի երբ գերդաստանի կամ ընտանիքի անդամները իրարու նկատմամբ յարգալիր վարմունք չունին: Երբ գործակիցներ միատեղ կ'աշխատին, բայց միասիրտ չեն: Երբ ամուսնացեալ զոյգեր հարցեր լուծելու փոխարեւն կը շարունակեն վիճաբանիլ, հեռու երկխօսութեան սկզբունքներէն: Միասին կ'ապրին, սակայն չկայ սիրոյ տիրական ներկայութիւն: Ամուսնական սրբութիւնը ոտքի կոխան կ'ընեն իրենց եսա-

Կան խռովարադ խմբակներ եւ հակառակասէր անհատներ, որոնք թշնամանք կը սերմանեն, հաւաքական մենքին կարեւորութիւնը կ'անտեսեն, իրենց շահերը ամեն բա-

կեղրոն վարքով ու բարքով:

ՄԵՐ ՏԵՐԸ ԶՐԻՍՏՈՆ ԵՐԱՆԻ ՄՈՒԱՐ ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ հաստատման նուիրական գործը կատարողներուն: Նման անձինք յատուկ

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

առաքելութիւն ունին: Անոնք ալեկոծ հոգիներուն, խոցուած սիրտերուն, տագնապի մատուածներուն օգնական կ'ըլլան, իրենց հանդարտաբարոյ խառնուածքով, աղօթական մաղթանքով, համբերատարութեամբ, զօրակցութեամբ, լսելու ունակութեամբ եւ ծառայելու պատրաստակամութեամբ:

Խաղաղութիւնը գովելի արժեք է, բարոյական հարստութիւն է, մարդկութիւնը ազնուականացնող յատկութիւն է, աւելին՝ մաքուր խճմտանքով ապրելու կը հրակրէ եւ մշտապէս հաշտութեան ճանապարհ կը հարթէ:

«Խաղաղութիւն Ամենեցուն» աղօթաշունչ բառերը բազմաթիւ անգամներ կը լսենք Յայ Եկեղեցւոյ պատարագի արարողութեան ընթացքին: «Քրիստոս ի մեջ մեր յայտնեցաւ...» խանդավառող շարականին ընդմեջէն խաղաղութեան ողջոյնը կը փոխանցուի հաւատացեալ ժողովուրդին: «Տէր, Ողորմեա» հոգեզմայլ երգին ճամբով «Տուր աշխարհիս խաղաղութիւն» աղաչանքը կը ներկայացնենք մեր երկնաւոր Յօր: Ինքան իմաստուն եւ հեռատես եղած են մեր Եկեղեցւոյ հայրերը, որոնք պաշտամունքային կեան-

քին մեջ յատուկ տեղ վերապահած են այն խնդրանքներուն, որոնք հասարակաց օգտին կը ծառայեն, այլ խօսքով՝ անանձնական են իրենց բնոյթով ու խորքով:

Քրիստոս խաղաղութեան վիճակին կը կախագիր տեսարանը տագնապի մատուցած աշակերտներուն: Անոնք ի տես անել կացութեան՝ դիմեցին Քրիստոսի, որպէս ազատումի միակ միջոց: Մեր Տէրը իր աստուածային միջամտութեամբ, հզօր զօրութեամբ հրաշագործ կարողութեամբ սաստեց փոթորիկը եւ կատարեալ հանդարտութիւն տիրեց: Ան իր աշակերտներուն ըսաւ. «Ինչո՞ւ այդպէս վախկոտ էք. տակաւի՞ն հաւատք չունիք» (Մը 4.40):

Սաղմոս 85-ին մեջ կը կարդանք հետեւեալը. «Արդարութիւնն ու խաղաղութիւնը իրար համբուրեցին»(10): Այստեղ յայտնապէս կը տեսնենք, թէ արդարութիւնը սերտ առևնութիւն ունի խաղաղութեան հետ, առանց որուն խաղաղութեան տանող ուղին մեր ացքերէն ծածկուած կը մնայ: Արդարութեամբ կարելի է խաղաղութեան հասնիլ: Ղպտի ուղղափառ Եկեղեցւոյ աստուածաբաններէն Անպա Պիշոյ այս սուրբ գրային համարէն մեկնելով խաչին գաղափարը կը բացայատէ, որով արդարութիւնն ու խաղաղութիւնը իրար հետ անբաժան կերպով միացան Տիրոջ փրկարար զոհագործումով՝ խաչելութեամբ: Յաշալի այս խորհուրդը վայելչապէս կը բացայատէ Քրիստոսահաստատ խաղաղութիւնը: Արդարութիւնն ու խաղաղութիւնը «իրար համբուրեցին» երբ Քրիստոս ինքզինք ընծայեց որպէս «Մեղքը քաւող զոհ»: Այս խորախորհուրդ ճշմարտութիւնը կը ծանուցէ Պօղոս առաքեալ: Ան Քրիստոսի հաստատած խաղաղութեան վերաբերեալ կ'ըսէ թէ Յայր «Անոր ձեռքով ուզեց իր հետ հաշտեցնել ամէն բան, երկինքի մեջ թէ երկրի վրայ, խաղաղութիւն հաստատելով խաչի վրայ մահուասին անոր»: (Կո1.20) Խաչով միայն խաղաղութիւնը իրողական ներկայութիւն եւ ներգործող ազդեցութիւն կ'ունենայ: Մեր Տէրը իր անձին զոհագործումով խաղաղութեան առքիւր ըլլալը յայտնեց: Ահա թէ ինչո՞ւ իրմով հաշտարար դեր ստանձնելու է քրիստոնեայ անհատը: Այս սրբազն կոչումով ապրեցաւ Պօղոս առաքեալ: Ան կոչ ուղղեց ըսելով. «Աստուածինքն էր, որ Քրիստոսի միջոցաւ աշխարհը հաշտեցուց իրեն հետ, անյիշաչար գտնուելով մարդոց մեղքերուն հանդէպ, եւ մեզի պաշտօն

տուաւ՝ որ այս հաշտութիւնը պատգամենք բռլոր մարդոց՝ Եւ Քրիստոսի կողմէ կ'աղաւենք ձեզի. - Հաշտուեցէք Աստուծոյ հետ» (Բ.Կր 5.19-20):

Ոխն ու չարիքը արմատախիլ ընելու կոչերը յաճախ անարձագանգ մնացած են: «Նոր էջ» բանալու առաջարկները շատերու կողմէ մերժելի եղած են: Առիթներու, միշնորովներու, պատգամենքու եւ հաշտարարներու նկատմամբ մարդիկ նախընտրած են անտարբեր մնալ: Առաջեալին խրատական խօսքերուն մեջ ուշագրաւ է սա անմիջական եւ հարազատ արտայայտութիւնը՝ «Որքան կրնաք՝ ամենուն հետ խաղաղ ապրեցէք» (Յո 12.18): «Որքան կրնաք...» այսինքն՝ ճիզ թափել, բարի կամեցողութիւն ցուցաբերել, հաշտութեան միջոցներ որոնել, Քրիստոսի նկարագիրը ընդօրինակել, բարիին կողմնակից եւ սիրոյ հետամուտ ըլլալ: «Որքան կրնաք» բառերը հաշտութիւն նախաձեռնելու մասին կը յուշեն եւ ձեռնածալ մնալէ կը գգուշացնեն: Խաղաղութիւն սերմանելը աստուածահանոյ եւ սրբանուեր աշխատանք է: Յանդարտ պատասխանելը, մենախօսութենել խուսափիլը, մտատանչող խօսակցական նիւթերու պարագային՝ վնասաբեր մանրամասնութիւններէն հեռանալը, առհասարակ գնահատելը եւ բացառաբար առողջ քննադատելը, եւ սխալը սրբագրելու արուեստը սորվիլը մեծապէս կը նպաստեն խաղաղութեան տարածման: Նաեւ հարկ է մեր առօրեայ կեանքի ընթացքին ընթանալ Քրիստոսի հաստատած ոսկի այն կանոնին համաձայն, որ կ'ըսէ. «Ինչ որ կ'ուզէք որ մարդիկ ընեն ձեզի, նոյնը քրէք դուք անոնց. այս սկզբունքը իր մեջ կը խտացնէ Օրէնքը եւ մարգարեներու ուսուցումները» (Մտ 7.12):

Անտարի վերածուած աշխարհը մանկապարտեզի վերածելու տքնաջան աշխատանքին մասնակից կը դառնան խաղաղութեան հաստատման համար ծառայողները, որոնք ո՞չ միայն խաղաղ օրեր տեսնելու ակնկալութեամբ կ'ապրին, այլ՝ սիրոյ պատուիրանին կազելով բազում նեղութիւններու կը տոկան եւ բազմաբնոյթ մարտահրաւերներ կը դիմագրաւեն: Այդպիսիներ խորապէս համոզուած են, թէ «Իր շուրջ խաղաղութիւն սերմանողը՝ արդարութիւն կը ինձ» (Յկ 3.18):

Աւետարեր Սուրբ Ծննդեան տօնին առիթով պահ մը կը մտաբերենք Եսայի մարգարեին կանխասաց վկայութիւնը, երբ Սուրբ Հոգիին մղումով խօսեցաւ գալիք Փրկիչին

մասին, յիշելով Անոր անձին վերագրուած կրչումները: Յատկանշական է «Խաղաղութեան հշիսան» պատուանուն-տիտղոսը: Յիսուսի ծննդեան օրը հրեշտակներու բազմութիւնը օրինաբանական երգով ըսին. «Բարձունքներուն մեջ Աստուծոյ փա՛ռք, Խաղաղութիւն երկրի վրայ...» (Ղկ 2.14): Ինչ երկնային համերգի հոգեխօս հինգեղութիւն, ներաշխարհը հարստացնող աւետաձայն յայտարարութիւն, երջանկութիւն եւ երանութիւն վերագտնելու աղօթաձայն երգակցութիւն, մանկացեալ Փրկիչին մօտենալու հրաւիրող քաղցրաձայն օրիներգութիւն:

«Խաղաղութիւն երկրի վրայ»: Միայն Քրիստոսով կարելի է ապրիլ խիղճին հետ խաղաղ, մարդոց հետ՝ համերաշխ եւ Աստուծոյ հետ՝ հաշտուած: Այլապէս խարկանք է խաղաղութեան փնտուտուքը:

Խաղաղ եղիր ո՞վ հայորոդի, քանզի երբ ապաւինիս Բարի Նաւապետին, կեանքիդ նաւակը պիտի չընկղմի մեղքով ալեկոծեալ այս աշխարհին մեջ: Խաղաղ մնա՛ բարեկամ, քանի ծովեն անդին՝ կայ եզերք, կայ նաւահանգիստ: Ինչքան ալ տագնապները սաստկանան, պիտի կարենանք անպարտելի եր-

թով քալել անսայթաք, որովհետեւ մեր Տեր խոստացաւ խաղաղութիւն պարգևելե՛ ըստ-լով. «Խաղաղութիւն կը թողում ձեզի. Իմ խաղաղութիւնս է որ կու տամ ձեզի, որ այս աշխարհի տուած խաղաղութենեն տարբեր է: Մի՛ խռովիք ու մի՛ վախնաք» (Յհ 14.27):

Թող Ս. Ծննդեան յուսաբեր եւ օրինաբեր տօնը ցնծալու եւ վերանորոգ թափով գործելու բարեպատեհ առիթ հանդիսանայ համայն հայութեան:

Նոր Տարին արժեւորենք խաղաղութիւն սերմանելով:

«Խաղաղութիւն ամենեցուն»:

ՄԱՐԴՈՒՆ, ԹԷ ԱՍՏՈՒԾՈ՞Յ ԹՎԳԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Դոկտ. Հրայր Ճեպէճեան

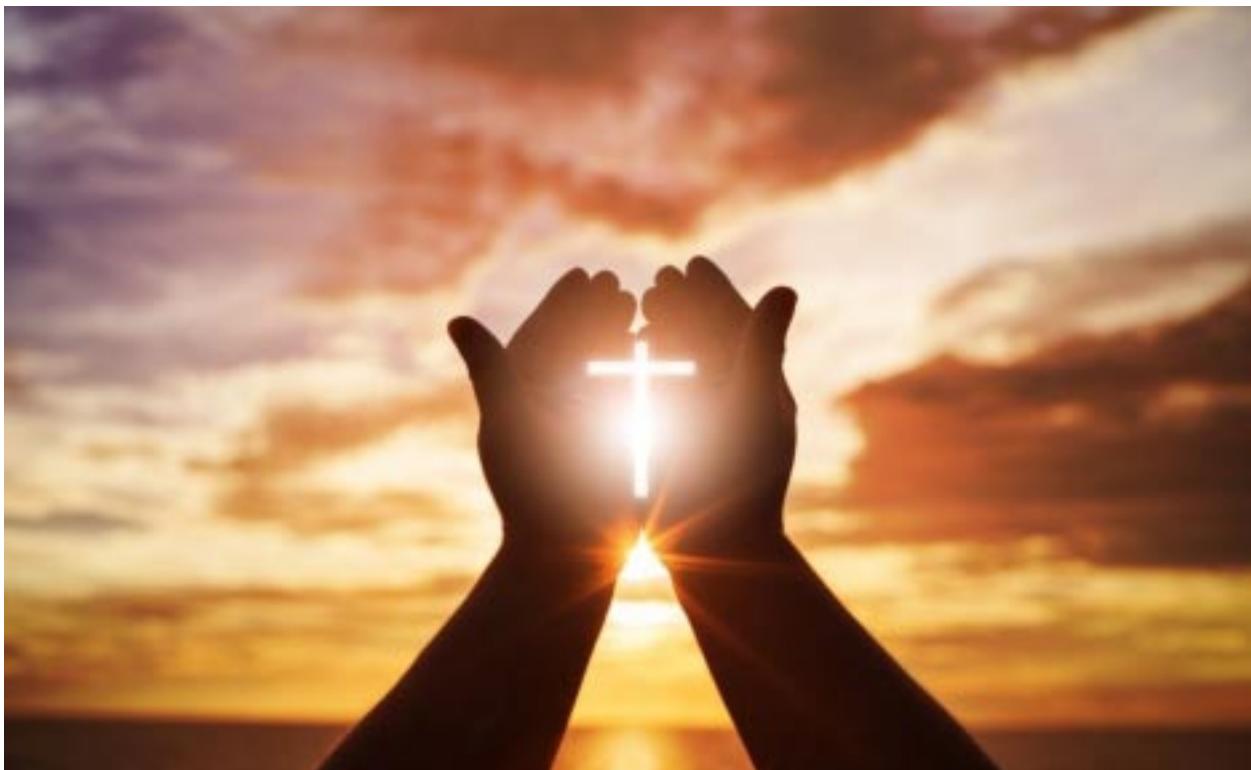
«Փրկութեան ժամանակ հասած է եւ եկած Աստուծոյ Արքայութիւնը. ապաշխարեցե՛ք եւ հաւատացե՛ք Ալետարանին» (Մթ 1.15):

«Դարստահարութեան մի՛ յուսաք
Յափշտակութեան վրայ փուճ յոյս մի՛ դնեք
Դարստութիւնը եթէ շատնայ
Մրտերնիդ թող չվստահի անոր»:

(Մթ 62.10)

«Այսպէս ալ Քրիստոս միայն մեկ անգամ
զոհ մատուցուեցաւ՝ մարդոց մեղքերը վերց-
նելու համար: Իսկ երկրորդ անգամ պիտի

կը ներկայացնէ քրիստոնեային կեանքը, որ
կը պարփակէ չարչարանք՝ յար եւ նման
Քրիստոսի, երբ ան խաչին վրայ տանջուեցաւ եւ մահացաւ: Մարկոս աւետարանիչ այս
իմաստով կը կամրջէ քրիստոնեային կեանքը Քրիստոսի աշխարհի վրայ ապրած իրա-
կանութեան հետ: Վեր առնենք Մարկոս աւե-
տարանիչին պատմական Ենթահողը աւելի
լաւ ընկալելու իր աւետարանին միտք բանին:

յայտնուի՛, ո՛չ թէ մեղքերը վերցնելու, այլ
փրկելու համար անոնք՝ որոնք կը սպասեն
իրեն» (Թուղթ առ Եբրայեցիս 9.28):

Աստուծածաշունչի Մարկոսի Ալետարանը

Մարկոս աւետարանիչ կը խօսէր քրիս-
տոնեայ հաւաքականութեան, որ կ'ապրէր
Հռոմի Ներոն կայսրի օրերուն: Պատմութեան
տուեալները ցոյց կու տան, թէ ինչպէս Նե-

րոն չարչարանքի Ենթարկեց քրիստոնեանները իր իշխանութեան օրերուն: Մարկոս աւետարանից եթէ մեկ կողմէ կը ներկայացնե քրիստոնեային չարչարանքի կեանքը, բայց նաեւ կը քաջալերէ քրիստոնեան տոկալու եւ դիմադրելու համար այդ դժուար ժամանակը:

Ան Քրիստոսի չարչարանք-քաջալերանը իրականութիւնը կը զարգացնէ եւ որ կը յատկանշուի որպէս «սպասաւոր-Մեսիա»: Քրիստոս աշխարհ եկաւ ոչ թէ «սպասաւորութիւն ընդունելու՝ այլ ընելու» (Մտ 20.28): Քրիստոսի սպասաւորութիւնը մարդկութեան եւ աշխարհին համար է: Կերտել կեանք մը ի սպաս մարդկութեան եւ աշխարհին, որ լաւ է ու բարի: Նաեւ շնորհել մարդուն կեանք մը, որ կու գայ Քրիստոս-Մեսիային, որ կը ընորոշովի որպէս թագաւորութիւն, որ ժամանակաւոր չէ: Այլ կ'անցնի ժամանակի եւ պատմութեան սահմանները եւ կը մնայ տոկուն, պիտանի եւ յաւիտեան: Այս կը շնորհել մարդուն արժեքի գիտակցութեամբ լեցուն կեանք մը, որ կը քաջալերէ զիմք ապրելունոյնիսկ երբ դժուարեն պայմանները եւ կը տասի անձը յաւիտենականութեան:

Մարկոս աւետարանից կը ներկայացնէ այս ճամբան, որ Քրիստոս մեկնարկեց եւ ուր պիտի ամբողջացնէր եւ նաեւ կերտել Աստուծոյ շնորհած այս կեանքի թագաւորութիւնը:

Այսպէս.

«Յովիաննեսին մատուելէն յետոյ» (Մր 1.14): Մատոնուիլը արդին կը քնորշէ չարչարանք: Մատոնուելով ու տակաւին ձերբակալուելով եւ բանտը նետուելով Քրիստոս իր վրայ առաւ Յովիաննես Մկրտիչին չարչարանքը:

Կայ նաեւ աշխարհագրական տուեալը, որ նոյնքան իրական է. «Յիսուս Գալիլիա գայով» (Մր 1.14): Գալիլիան Քրիստոսի քաղաքն էր եւ, որ նաեւ դարձաւ իր առաքելութեան կերպով: Աշխարհագրական տուեալը յատկանշական է այս իմաստով, որ Քրիստոս իր թագաւորութեան հիմքը դրաւ հոդին՝ երկրին վրայ: Հոդին հետ առընչուիլը ցոյց կու տայ Քրիստոսի շնորհած թագաւորութեան իրականութիւնը:

Քրիստոս իր թագաւորութիւնը սկսաւ «քարոզելով» (Մր 1.14): Քարոզելը ներգործական բայ է, որ կը նշանակէ հոչակել, աւետարանել, տարածել, «խոսքով ու գիրով որեւէ գաղափարաբանութիւն՝ հաւատը եւ այլն տարածել» (Յայոց լեզուի նոր բառարան, ՊԵ-

րութ): Այս իմաստով եթէ քարոզելու մէջ կայ տարածել, բայց կայ նաեւ գաղափարաբանութեան հասկացողութիւնը: Այս պարագային Քրիստոսի թագաւորութեան գաղափարաբանութիւնը, որը նոր կեանքն է: Հոն, ուր մարդ կը հաշտուի Աստուծոյ հետ եւ իր կեանքը կը վերաշինուի եւ կը վերատիրանայ Աստուծոյ պատկերին: Այս պատկերը, որ Բարի է: Աստուծոյ հիմնած թագաւորութեան հիմքը սկսաւ աշխարհին մէջ, բայց հոն չմնաց:

Կայ երկրային թագաւորութիւնը: Աշխարհին համար ստեղծեց իր՝ Աստուծոյ, թագաւորութիւնը: Այս թագաւորութեան ազդանշանը տուաւ, երբ Քրիստոս կանչեց իր առաջին աշակերտներն Սիմոնը եւ Եղայոր Անդրեասը ըսելով. «իմ ետեւս եկէք» (Մր 1.17): Ու տակաւին յառաջ երթալով տեսաւ Զեբեթեան Յակոբոսը եւ Եղայոր Յովիաննեսը եւ «զանոնք այլ կանչեց» (Մր 1.20): Քրիստոս կանչեց աշակերտները, փոխեց-վերաշինեց այս աշակերտները, եւ անոնց տուաւ կարեւոր առաքելութիւն մը. «Զեզ մարդոց որսորդ պիտի ընեմ» (Մր 1.17):

Անոնք՝ աշակերտները, կերտեցին Աստուծոյ թագաւորութիւնը աշխարհի վրայ: «Մարդոց որսորդ» հասկացութիւնը պիտի հասկնալ այս Ենթահոդին մէջէն: Թէ Քրիստոս փոխեց աշակերտները, որոնք փոխեցին աշխարհը: Քրիստոս իր մահուամբ եւ յարութեամբ հիմք դրաւ Աստուծոյ թագաւորութեան: Աստուծոյ թագաւորութիւնը նոր կեանքն է, որ Քրիստոս շնորհեց բոլոր մարդկութեան: Եկեղեցի բացատրութիւնը իր ընդհանրական հասկացողութեան մէջէն Աստուծոյ թագաւորութիւնն է աշխարհի վրայ, որոն առաքելութիւնն է դառնալ «մարդոց որսորդ» նոյն թագաւորութեան համար:

Կեանքի տարբեր ժամանակահատուածներուն մէջ կայ փախումը: Փախումը մարդուն եւ Աստուծոյ թագաւորութիւններուն միջեւ: Մարդկային արժեքները կը հարստահարուին, իրաւունքներ կը յափշտակուին եւ ապօրինի հարստութիւններ կը դիզուին: Մարդը կը շարունակէ «վստահի իր սրտին կանչին» (Մր 62.10): Եթէ ակնարկ մը նետենք աշխարհի քաղաքական, տնտեսական եւ ընկերային տարբեր ոլորտներուն, պիտի տեսնենք, թէ տակաւին արկայ է տագնապը, ճգնաժամերը, հիւանդութիւն, պատերազմ, անարդարութիւն ու տակաւին: Աշխարհ կը շարունակէ մնայ անապահով: Եւ մարդկութիւնը կը շարունակէ փնտռել բարօր, ապա-

ԳԱՆՁԱՍՅՐ

իով եւ խաղաղ կեանք: Աշխարհ կը փորձէ իր արժեչափերը ստեղծել եւ հիմնաւորել ստեղծելու իր ապահովութիւնը այդ բոլորին մէջէն:

Ապահովութիւնը կարելի է ստեղծել եթէ նոյն մարդը կողմանորոշուի եւ ընէ ճիշդ ընտրութիւնը:

Իսկ ընտրութի՞ւնը:

Աստուծոյ թագաւորութիւնն է: Յոն, ուր մարդկութիւնը կը հաշտուի Աստուծոյ հետ եւ դարձեալ կը տիրանայ Աստուծոյ պատկերին: Մարդը կը փոխուի, կը վերաշնորի եւ կը սկսի

յաղթելով բարձրացաւ «ոչ թէ ծեռագործ սրբարան»՝ (Թուղթ Առ Եբրայեցիս 9.24) իմա՝ մարդուն կողմէ եւ անոր միջոցաւ շինուած թագաւորութիւն մը: Այլ գնաց «բուն երկինքը»՝ իմա՝ Աստուծոյ կողմէ շինուած եւ կերտուած թագաւորութիւնը: Ան գնաց իոն, «որպէսզի մեզի համար Աստուծոյ առջեւ ներկայանայ» (Թուղթ Առ Եբրայեցիս 9.24): Այս է Աստուծոյ թագաւորութեան շնորհած ապահովութիւնը:

Երկնային թագաւորութեան մէջ կայ նոյնական խոստումը:

Փոխել-վերաշինել իր շոշապատը, հաւաքականութիւնը, երկիրը: Եւ նոյն մարդը կը սկսի ամրապնդել Աստուծոյ թագաւորութիւնը ու կը դառնայ «մարդու որսորդ», ստեղծելով Աստուծոյ թագաւորութիւնը իր անմիշական աշխարհագրական տեղին մէջ, իմա՝ Գալիլիա: Իւրաքանչիր մարդ կ'ապրի ու կը գործէ իր Գալիլիային մէջ: Եթէ աշխարհ մը պիտի ստեղծենք, ուր կայ բարորութիւն եւ համակեցութիւն, անհրաժեշտ է, որ կերտենք իւրաքանչիրս մեր Գալիլիաները:

Երկնային թագաւորութիւնը կ'երաշխաւորէ քրիստոնեային ապահովութիւնը: Ապահովութիւնը, ուր Աստուծոյ թագաւորութիւնը կ'անցնի տուեալ աշխարհագրական երկրի ու հողի սահմանները: Ու տակաւին կ'անցնի բոլոր ժամանակահատուածները եւ կը դառնայ յակատեան: Այս իրականացաւ Քրիստոսի մահուամբ եւ Յարութեամբ: Ան՝ Բարին, յաղթեց չարին՝ մեղքին, մահուան: Եւ

թէ Քրիստոս մէկ անգամ չարչարուեցաւ աշխարհի վրայ: Մենք ալ իր թագաւորութեան անդամները կը չարչարուինք աշխարհի մէջ նոյն այս «մէկ անգամի» հասկացողութեան մէջէն: Բայց կայ իրականութիւն մը, որ անսասան է եւ որ կարելի չէ փոխուի: Թէ Քրիստոս երկրորդ անգամ առանց չարչարանքի պիտի յայտնուի. «Վիրկութեան համար անոնց, որոնք անոր կը սպասեն» (Թուղթ Առ Եբրայեցիս 9.28): Յոն չարչարանք չկայ: Այս է Աստուծոյ երկնային թագաւորութեան խոստումը:

Իսկ թէ որոնք են անոնք, որոնք «Անոր կը սպասեն»:

Ե՞ս, դո՞ւն, մե՞նք: Յա՞յը: Ու տակաւին աշխա՞րիք:

Չինք սպասող(ներ)ը անոնք են, որոնք կրնան ընել ճիշդ ընտրութիւնը:

Մարդո՞ւն, թէ Աստուծո՞յ թագաւորութիւնը:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱԿԱՆ ՈՍՊՆԵԱԿ

Այս Սիւնակը

«Գանձասար»ի խմբագրութիւնը 2021-ի ամրան սկսաւ երիտասարդ գրիչներու վարժողական ծրագիր մը: Ծրագրին նպատակն էր երիտասարդութեան մօտ հետաքրքրութիւն յառաջացնել թերթին աշխատակցելու, մայրենիով գրելու եւ աստիճանաբար զարգացնելու իրենց գրելու վարժութիւնն ու քննական մտածողութիւնը:

Այս աշխատանքի իրականացման, խմբագրութեան կողքին, մաս կազմեց Զեսապէն դոկտ. Շողիկ Աշրգեան:

Ծրագրին հետեւեցան շուրջ 25 երիտասարդներ՝ Հայեան եւ Զեսապէն:

Ստորեւ կը իրապարակենք անոնց փորձ-գրութիւններէն օրինակներ, հաւատալով նման աշխատանքի շարունակականութեան արդիւնաւոտութեան:

«Գանձասար»

ՊԱՏՌՈՒՄԱՆ

Արփի Ինմեծիկեան

Պատշգամէն կ'երեւի մեր դրացիներուն պատուհանը, որուն ծայրը ծաղիկներու տեսակներ իրենց տեղը գտեր են կողք-կողքի: Ամեն առիթի պատուհանը կը զարդարուեր լոյսերով եւ գեղեցիկ զարդարանքով:

Երկու չարաճճի մանուկներ իրարու ետեւե կը վագեին օրն ի բուն, գիշեր-ցերեկ անդադար խաղի մէջ էին:

Ամեն առաւօտ, նոյն ժամուն, վարագոյրները կը բացուեին եւ տանտիկինը ծաղիկները կը շրէր:

Օր մը, սովորականէն դուրս, երբ առաւօտեան սուրճս կը խմէի պատշգամը, նկատեցի պատուհանին փակ ըլլալը. զարմացայ: Ժամը սուրճեցի, պէտք եր վարագոյները բացուած ըլլային: Ուզեցի քիչ մը սպասել: «Կրնայ ըլլալ մոռցած է», խորհեցայ:

Երկար չկրցայ սպասել, պէտք եր մեկնէի համալսարան, որովհետեւ ուշանալուս համար զիս ներող չկար, ոչ ալ համոզիչ պատճառ ունեի:

Գացի, բայց խելքս-միտքս այդ պատուհանին եր, ո՞ւր են այսօր...

Վերադարձիս տեսայ պատուհանը բաց, որոց չափով հաևաստացայ, չեմ գիտեր, թէ ինչո՞ւ: Շարունակեցի օրս սովորականին պէս՝ մտքես հանելով պատուհանը:

Ցաջորդ առտու կրկին փակ եր, այս անգամ վերադարձես ետք ալ փակ մնաց: Փակ մնաց ե՛ւ յաջորդ օրը, ե՛ւ անոր յաջորդող օրերը... ու այդպէս մնաց, մեկ ամիս անց ծաղիկներն ալ չորցան. խնամող չկար:

Ցարցումները ուղեղիս մէջ չեին դադրեր, այդ եռանդուն ընտանիքը արդեօք ճամբրորդեց: Բայց ո՞չ ես չարաճճիներուն հայրիկը ամեն օր կը տեսնեմ երբ գործի կը մեկնի, Ե՛հ, ո՞ւր են հապա...

Յետաքրքրութիւնս հետզհետէնուազեցաւ՝ դասերովս զբաղած ըլլալուս պատճառով. ուղակի մոռցած էի պատուհանը, մինչեւ որ օր մը տանտիկինը դիմացն ելաւ ճամբան, բայց ... դէմքը շատ փոխուած եր, քան չէր մնացած խնդումերես այն կնոշմէն, որ ծաղիկներուն խնամք կը տաներ: Այնքան նիհարցած ու ծերացած եր, որ աւելի շատ կմախքի կը նմանէր, քան մարդկային եակի: Բարեւեցինք զիրար, եւ չեմ գիտեր ինչպէս հարցուցի իրեն.

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

-ինչպէ՞ս եք, երկար ատելեւ ի վեր չեմ տեսներ ձեզ, ամեն բան լա՞ւ է:

Ժպիտը դեմքեն կորսութեաւ, գլուխը կախեց ու ըսաւ. «Տունն ենք, ո՞ւր պիտի ըլլանք, պարզապէս տղոցս դասերը ծանրացան, չէ՞որ առաջին դասարան եղան ...» ու գնաց:

Անոր բացակայութիւնը շարունակութեաւ: Ժամանակ մը ետք ըսին, որ անձնասպան եղած է՝ ամուսինին հետ հարցերունենալուն պատճառով: Մահացաւ, որովհետեւ հիւանդ էր...:

Բայց մեկը չըսաւ այս, ինչ որ ես տեսայ անոր աչքերուն մեջ: Մահացաւ, որովհետեւ իր անկումին մեջ զինք լսող մը չուներ:

Այսպէս ենք մենք՝ մարդիկս. կը հիանանք արտաքին երեւոյթներով, մարդոց արտաքին գեղեցկութեամբ, կեցուածքներով, բայց երբ նոյն այդ մարդիկը դադրին իրենց ծառիկները շրելէ, չենք անդրադառնար, որ ամենն ուրախ թուացող մարդիկն անգամ իրենց կեանքին մեջ հաւանաբար կը տառապին:

ՔԵՍԱԿ

ԶՐՈՒՑԵԼ, Թ-Է ԾԻԾԻԱԼ

Կիթառ Աւընեան

Յաճախ կ'ըսեն, թէ պէտք է գրուցեք, կարծիքներ փոխանակեք, այսպիսով իրարու հանդեպ յարգանք կը յառաջանայ եւ ձեր միտքը կը պայծառանայ: Արդեօք գրոյցը հեզասահ կ'ընթանայ յաճախ, թէ կը վերածուի վեճի, իսկ վեճը՝ վիրաւորանքի...

Եկէ՞ք լսենք խումբ մը տղոց գրոյցը եւ եզրակացնենք...

Յարութ- Ձեր կարծիքով ո՞վ է հայր:

Յակոբ- Օ՛, ամենաքաջ, անվախ, համեստ, աշխատասէր, միշտ յաղթող եւ միասնականութիւնը սիրող անձն է:

Գրիգոր- Միասնական: Ո՞ր երեւակայական աշխարհին մեջ: Տրամաբանական խօսե՛:

Վահե- Սկսա՞ր նորեն հակառակիլ:

Յայկ- Բայց ճիշդ է ըսածը: Յայը յամառ, ամեն պատիկ դեպքի համար առնող-տուող, ինքինք միշտ վերերը տեսնող, ինքզինք անսխալ համարող անձն է:

Յակոբ- Դուն ինքնութեանդ մասին այսպէ՞ս կը մտածես: Ամո՞թ քեզ:

Յարութ- Տղա՛ք, յարգենք եւ կարգ տանք իրարու (կ'անտեսուի):

Յայկ- Իմ կարծիքն է: Ես այսպէս կը տեսնեմ իրականութիւնը:

Վահե- Ընկե՛րս, սիսալ ես, այսքան ալ վատ չենք:

Գրիգոր- (ջղայնացած) Տղան կարծիք տուաւ: Եթէ քեզ կը հակասէ, ըսել չէ, որ սիսալ է:

Յովիկ- Մեծամասնութիւնս ըսածին հակառակ է, ուրեմն ըսածը սիսալ է:

Յայկ- Տղա՛ք, զրոյց է, ոչ թէ՝ որո՞ւ ըսածը՝ ճիշդ, որո՞ւնը՝ սիսալ:

Յակոբ- Պարապ բան: Չեմ տեսած մեկը որ ինքզինք այսքան ստորադաս կը համարէ: Ամո՞թ որ հայ ես:

Յարութ- Լաւ, լաւ, շատ շեղեցանք նիւթեն, անցնինք ուրիշ նիւթի:

Գրիգոր- Բայց դեռ վերջնական պատասխան, լուծում չգտանք:

Յարութ- Ժամանակը կարճ է, ընկե՛ր: Կես ժամ է ի վեր կը վիճինք: (անտեսելով Գրիգորը) ուրեմն շարունակենք...

Վեհան Պարսումեան

«ԼՈՅՍԵՐ»

Քաղաքին մէջ «Լոյսերը» վառ են այսօր:
 Քաղաքին մէջ, որ միշտ մութ է, այսօր «լոյսեր» վառեցին:
 - Առէք,- ըսին,- ձեր երազած «լոյսերը» վառ
 Վայելեցէ՛ք, ուրախացէ՛ք
 Եւ մարդիկը քաղաքին
 սպասեցին անձկութեամբ «լոյսերուն» ետ մարելուն:

ԱԵՎՆՔԻՆ ՀԱԿԱՋԱԿ

Դարերն ի վար
 Դարերն ի վեր
 Սողացին վեր
 բարձրացան վար
 ուզեցին ելել ձորերն ի վեր
 ուզեցին իջնել լեռներն ի վար
 ուզեցին յաղթել
 յառաջ ընթանալ
 ուզեցին ըլլալ

ԹԻԻ ՄԻԿ. ԱՌԱՋՆՈՂԴ

Ուզեցին: Եղան, լոկ իրենց համար,
 բառբարեցին..- ի՞նչ դիւրին է կեանքը եղեր:
 Ու մոռցան կեանքին հակառակ կողմէն նայիլ:

ՈՒՉԱԾ

Ուզածս միայն մաքուր սէր մըն էր
 գողտրիկ ու ծածուկ սէր մը անկասկած,
 որուն ամէն առաւօտ
 ես բարի լոյս մաղթէի...
 Ուզածս միայն մօտ ընկեր մըն էր
 ընկեր մը հլու եւ հաւատարիմ,
 որ զիս ամէն իրիկուն
 բարի գիշեր մը մաղթէր...

ՀԱՌՋԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱԾՔԻՆ ԴՏՈՒՂԸ

Ամի Պողիկեան

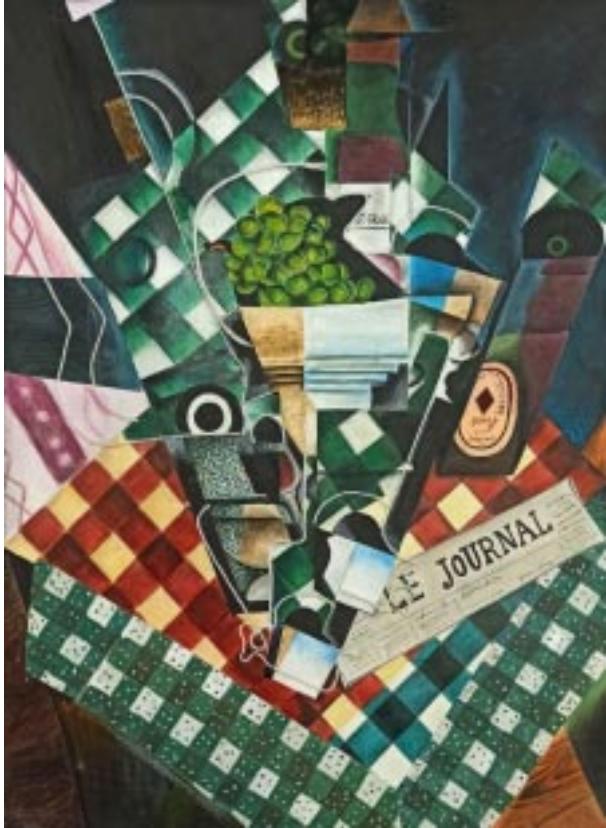
Յամալսարանի սովորական օրերեւ մէկն էր: Օր մը առաջ արդէն գծագրութեան ծրագիր մը յանձնած էինք, այսպէս որ հանգիստ էինք, պատրաստ՝ յաջորդ ծրագիրին:

Դասախոսներ յաճախ անակնկալներու դիմաց կը դնէին մեզ, որպէսզի յանպատրաստից, առանց նախապէս ծրագրած ըլլալու աշխատինք:

- Ի՞նչ կ'ըլլայ կը կարծէք առաջարկուած յաջորդ ծրագիրը:
- Յուսամ դիւրին բան մը ըլլայ:
- Վրդեօք ինչպիսի՞ ներկերու կարիք պիտ ունենանք:
- Ես միայն իւղաներկ բերած եմ: Երանի ամեն տեսակները բերեի....:

Այսպիսի մտահոգութիւններու մասին կը զրուցեինք:

Վերջապէս դասախոսը հասաւ: Յաւաքուեցանք անոր շուրջ: Զար լուսվիւն տիրեց: Որեւէ մէկը չէր ուզեր դասախոսին թելադրակըներէն, բացատրութիւններէն բան մը անուշադրութեան մատնել:

Ու ան այսպէս սկսաւ իր խօսքը.

-Այսօրուան մեր ծրագիրը տարբեր պիտի ըլլայ նախկիններէն: Իւրաքանչիւր չորս ուսանող խումբ մը պիտի կազմէ եւ իւրաքանչիւր խումբ պիտի աշխատի մէկ մարդու, մէկ հրգիի պէս, մէկ ոգիով: Իւրաքանչիւր խումբ խաւացարտը պիտի բաժնէ 4 մասի եւ մեծցնելով պիտի ընդորինակէ նշանաւոր գծագրութիւն մը՝ խումբին ներկայացուած գեղարուեստի դպրոցին յատուկ:

Ապա մեր անունները թղթիկներու վրայ արձանագրեց ու խառնելով կազմեց քառեակներ:

Բոլորս զարմացած էինք... Ինչպէ՞ս պիտի կարենայինք միասին աշխատիլ, հասկցուիլ, որպէսզի լաւ արդինք ձեռքբերեինք...: Մեր միակ լուծումը իրար ընդունիլն էր՝ տարբեր կարծիքներով, ճաշակով, սխալներով եւ...: Եթէ մէկը իր բաժինին մէջ սխալ գիծ մը գծէր, միւսը պէտք էր շարունակէր այդ գիծէն, որպէսզի գծագրութիւնը մէկ ոգի արտացոլացնէր:

Խումբս կը բարկանար չորս ուսանողներէ, որոնք իրար չեին նմաներ ոչ մէկ բանով՝ ո՛չ ազգութեամբ, ո՛չ կրօնքով, ոչ ալ մտածելակեր-

պով: Բարեբախտաբար, սակայն, խումբին բոլոր անդամները միասնական աշխատանքի հասկացողութիւնը ունեին:

Աշխատանքի սկիզբէն հաւատացած էինք մեր կարողութիւններուն, ընտրեցինք յարմար գծագրութիւնը եւ անմիջապէս անցանք աշխատանքի: Իւրաքանչիւրը կը շանար իր լաւագոյնը տալ, որովհետեւ խումբը մէկ նիշով պիտի գնահատուեր: Եթէ մէկուն բաժինին մէջ թերութիւն մը ըլլար, բոլորին գնահատանիշը պիտի ազդուեր:

Իւրաքանչիւրս իր ձեռնահեռածայնի ականչակալը դրած իր նախասիրած երաժշտութիւնը ունկնդրելով սկսաւ աշխատանքի: Աշխատանքը լաւ կ'ընթանար: Մէկս միւսին պակասը ամբողջացնելով, զիրար քաջալերելով, գնահատելով, ոգեւորուած կ'աշխատեինք,

մնացեալ խումբերուն աշխատանքներուն ալ յաճախ աչք մը նետելով:

Շատ հաճելի էր տեսնել գծագրութեան հանգրուանային ամբողջացումը:

-Ե՞նչ աղուոր բան մը պիտ ըլլայ...

-Տայ Աստուած ճշդուած ժամուն հասցնենք աւարտել,- կ'ըսէինք իրարու՝ շանալով աշխատանքը աւարտին հասցնել:

Երկու օր պիտի աշխատեինք համալսարանի մեր սրահին մէջ:

Օրերը վայրկեաններու պէս սահեցան ու հասաւ յանձնումի ժամը: Այնքան լարուած էինք, որ կարծէք ճամբորդութեան մեր օդանաւի թռիչքն ուշացած ըլլայինք:

Երաժշտութիւնը անշատեցինք, մեր կեղրոնացումն ու արագութիւնը կրկնապատկելով յաջողեցանք ամբողջացնել գծագրութիւնը: Տեսնեիք միայն, թէ այդ պահուն որքան ուրախ էինք:

Այս աշխատանքն մեզի մնացածը ո՛չ գնահատանիշն էր, ո՛չ գծագրութիւնը, - որ յանձնեցինք եւ յոյս չունեինք կրկին տեսնել զանիկայ, - ոչ ալ գովասանքի խօսքերը, այլ՝ հաւաքական աշխատանքին հաճելի փորձառութիւնը, որուն մասին յաճախ լսած էինք, սակայն չեցինք համտեսած գործով:

ԱՂՋԱՏՆԵՐՈՒՆ ՕՐԱԹԵՐՁԸ

Սիլվի Չիթճեան

Դպրոցին վերադարձայ յոգևած, անօթի: Լսեցի անցանկալի հիւրի մը ծանօթ ձայնը: Տիկին Սանդուխտին ձայնն էր, մեր ընտանիքին հին բարեկամուիիին՝ «լրաբեր կնիկ»-ին: Տուն մտայ ու առ ի յարգանք բարեւեցի զինք:

Ուշադրութիւնս գրաւեց գոյսգոյն, իր գլխուն անհամապատասխան գլխարկը, որ

դրած էր տարօրինակ պայուսակին մօտ: Աստուած գիտէ, թէ ուրկէ՞ կամ որմ՞ նուեր ստացած էր:

Գլխուն մէջ կարծէք պայթուցիկ մը պայթած ու աշ-ձախ տարտղնած ըլլար մազերու փունչը, յօնքերը՝ հաստ, խիտ եւ սեւ: Տարիքը մօտաւորապես վաթսուննոց, լեզուն սակայն՝ այնքան անուշ եւ փաղաքշանքով զարդարուն, որ կեղծաւորութիւն կը բուրէի:

Սենեակս անցայ գիրքերս տեղադրելու: Երբ վերադարձայ սկսաւ իր հետաքրքրասիրութեան յագուրդ տալ.

-Բարեւ, հոգեակս, լա՞ւ ես:

-Լաւ եմ, դո՞ւք ինչպես եք, - առ ի քաղաքավարութիւն կարճ պատասխան մը տուի, փորձելով փախուստ տալ իր ակնկալուող հարցումներէն:

-Աման, հոգի՞ս, լաւ ըսեմ, որ լաւ ըլլամ. դասերդ ինչպէ՞ս են:

-Բաւական դժուար:

- Դուրպանդ ըլլամ, ձագո՛ւկս, դասերդ լաւ սորվէ՛, մեր օրերուն վեցերորդ կարգին վերջ, աղջիկները տունը կը նստէին եւ իրենց բախտին կը սպասէին: Դուք բախտաւոր եք: Ամեն բան դիւրին է հիմա: Սորվեցէ՛ք ու տեղ մը հասէ՛ք, - ըսաւ ու վերադարձաւ զինք հետաքրքրող բամբասանքներուն: Յեղատեսիլի հաղորդավարը մէկ կողմէն քաղաքական լուրեր կը հաղորդէր, տիկին Սանդուխտը միւս կողմէն իր ծանօթները կը բամբասէր: Սուրճը աւարտեց ու տիաճ խօսակցութիւնն ալ դադրեցուց, ապա արդարացնելով իր հետաքրքրասիրութիւնը ըսաւ.

-Ես չեմ սիրեր բամբասէլ: Ըրածս բամբասանք չե, պարզապես կ'ուզեմ շուրջիններս զբաղեցնել:

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

Փաստորեն տիկին Սանդուխտ Հալեպի մեջ չեր ձգած տուն մը, ուր չեր մտած: Ո՞վ նշանուած էր, ո՞վ՝ ամհւսնալուծուած, ո՞վ անդի աշխարհ գացած էր, ո՞վ... ամեն բանէ տեղեակ էր:

Կեսօր եղաւ արդեն: Հայրս ճաշի եկաւ: Երբ մեր հիւրը դրան ձայնը լսեց, պահ մը լեզուն կուլ տուաւ: Մեկնելու փորձ մը ըրաւ, սակայն երբ հայրս տեսաւ, հանգիստ ժախտով բարեւեց ու կրկին նստաւ իր տեղը:

- Օօօ՛, ելլեմ երթամ, ժամը քանի՞ է որ: Ուֆ, երկու եղեր է, ժամանակը սահեր է ու չեմ անդրադարձած, - ըսաւ՝ այս անգամ ալ արդարացնելու մեր առօրեայէն երկար ժամեր անհմաստ ըսի-ըսաւներով խլած ըլլալը:

- Մնացե՛ք, միասին ճաշենք..., - ըսաւ մայրս առ ի քաղաքավարութիւն:

- ԶԵ՛, չԵ՛, երթամ, շնորհակալութիւն, - ըսաւ, բայց մնաց ու նստանք ճաշի:

Կարգը հասած էր հօրս:

- Ե՛, եղբայր Գեղրգ, ի՞նչպէս ես, գործերը լա՞ւ են:

- Լաւ են, փա՞ռք Աստուծոյ, - դժգոհելու տեղիք չտալու համար կարճ պատասխան մը տուաւ հայրս:

Ու տիկին Սանդուխտ այս անգամ շուկայէն սկսաւ խօսիլ.

- Կանաչը բարձրացեր է, դեղինն ալ սղեր, կանաչին քոյրիկն ալ բարձրացեր է կ'ըսեն:

Բան չհասկցայ ըսածներէն:

Շուկայի բառամթերքին ծանօթ չէի, ինք գերազանցած էր զիս այս մարզին մեջ:

Հայրս փորձեց բացատրել.

- Կանաչը տոլարն է, իսկ քոյրիկը՝ Ելուն, դեղինն ալ ոսկին է, աղջի՛կս:

Ու այս անգամ արհեստաւորները հետաքրքրող լուրեր սկսաւ հաղորդել մեր անկոչ հաղորդավարը.

- Երկաթը սղած է, սաճը, պենզինը, ամեն ինչ: Ու՞ր պիտի հասնինք վերջը, չեմ գիտեր, եղբայր Գեղրգ:

- Ի՞նչ ընենք, կեանքը դժուար է, իսկ մարդ արարածը միշտ պետք է պատրաստ ըլլայ ամեն դժուարութիւն դիմագրաւելու, - համբերատար հայեացքով մը կը պատասխանէր հայրս:

Ո՞չ հայրս, ոչ ալ մայրս կ'այպանեին տիկին Սանդուխտը: Անոնք պարզապէս կը խոճային իրեն, գիտեին որ առանձին կ'ապրի ու տուն-տուն պտտելով կը փորձէ իր դատարկ առօրեային գոյն մը տալ, միեւնոյն ատեն օրուան ճաշն ու ընթրիքն ալ ապահովել իր դրամագլուխը համարող բամբասանքով:

Ճաշը աւարտեցինք: Արդեն կեսօրուան ժամը երեքն էր, իսկ մեր հիւրը ժամը երեքուկէսին այլ ժամադրութիւն մը ուներ: Գլուխը քերելու ժամանակ չուներ:

- Ո՞ւր է վերարկուս, տուէ՛ք երթամ:

- Մնաք բարով, - ըսաւ ու կարեւոր ժամադրութեան մը հասնելու աճապարանքով, առանց շնորհակալութիւն միսկ յայտնելու մեկնեցաւ:

- Այս կողմերը երբ որ այցելեմ, կը հանդիպիմ անպայման, ձեզ շատ կը սիրեմ, - ըսաւ ու մեր առօրեային վերաբերող բաւական լուր հաւաքելով մեկնեցաւ այլ կայան մը՝ շարունակելու իր լրատուական առաքելութիւնը:

Հազիւ դուռը փակուեցաւ, նկատեցի, որ հայրս ու մայրս գլխացաւի նոյն դեղահատը կ'որոնեն:

Այսպէս կ'անցըներ տիկին Սանդուխտ իր ամբողջ օրը, եւ մեկուն լուրերը միւսին ծախելով, «լրատուական» իր աշխատանքին հասոյթը կ'ապահովեր:

ՔԱՂՅՐ ՅՈՒՇԵՐ

Վաևայ Պարմաքսգեան

Ակնթարթի պէս գլորեցան վեց տարիները, եւ ես դարձայ Ազգային Զարէն Եփիէ ճեմարանի 2021-ի շրջանաւարտ:

Դպրոցական շրջանիս երբեք չէի մտածած, թէ արդեօք պիտի կարօտնա՞մ դպրոց յաճախելը, արդեօք պիտի ցանկա՞մ ձմրան պաղ օրերուն առտու կանուխ արթնալով երբեմն զանգին հետ, երբեմն ալ ուշացած դպրոց հասնի կը դիմացին...

Դիմա եթէ հարցնեն ինծի, առանց տատամսելու կը պատասխանեմ.

-Թէեւ դպրոցական օրերուս կը փափաքէի, որ վերջ գտնէին մեր դպրոցական պարտականութիւնները, բայց արդէն կարօտցած եմ ճեմարանի տաքուկ մթնոլորտը, շատ սիրելի դասընկեր-դասընկերուիիներս, ներող ուսուցիչներս եւ դաստիարակներս, նոյնիսկ անոնց դիտողութիւններն ու պատիժները:

Երազի մը պէս անցաւ ամավերջի հանդէսին ուրախութիւնը, իսկ հանդէսի աւարտին աւանդութիւն դարձած «Վերջին Չանգը» այս անգամ արցունքուտ աչքերով երգեցի եւ իւրաքանչիւր բառը յուզեց հոգիս.

Եւ ինձ հետ միշտ կը մնան անմոռաց

Անբաժան յուշերը դպրոցական

Օրագիր, պահարան:

Ի՞նչ ուրախ էր, ի՞նչ անհոգ,

Թէ ձմեռ էր եւ թէ շոգ

Թէ տանիք էր՝ հայրական եւ թէ տուն՝ նուիրական:

Ու ինչեց զանգը, ինչեց

Ու ինչեց վերջին անգամ, վերջին:

Ծաղիկներով, մի քիչ թաց աչքերով,

Կարօտելու ենք մենք դպրոցն ու բոլորին,

Բայց ի՞նչ առած, պիտի գնանք

Մսաք բարով...

Պարտը կը զգամ շնորհակալութիւն յատնել ուսուցիչներուս, դաստիարակիս, տնօրենութեան, ծնողքիս եւ բոլոր անոնց, որոնք օգնեցին, որ ես կարենամ բարձրագոյն նիշով յաջողիլ պետական քննութեան եւ հաստատ քայլերով ուղղուի երազներուս իրականացման:

Սիրելի՝ ճեմարան, կը խոստանամ դպրոցական յիշատակներս մասունքի պէս պահել սրտիս մէջ: Շնորհակալ եմ, որ քաղցրացուցիր օրերս:

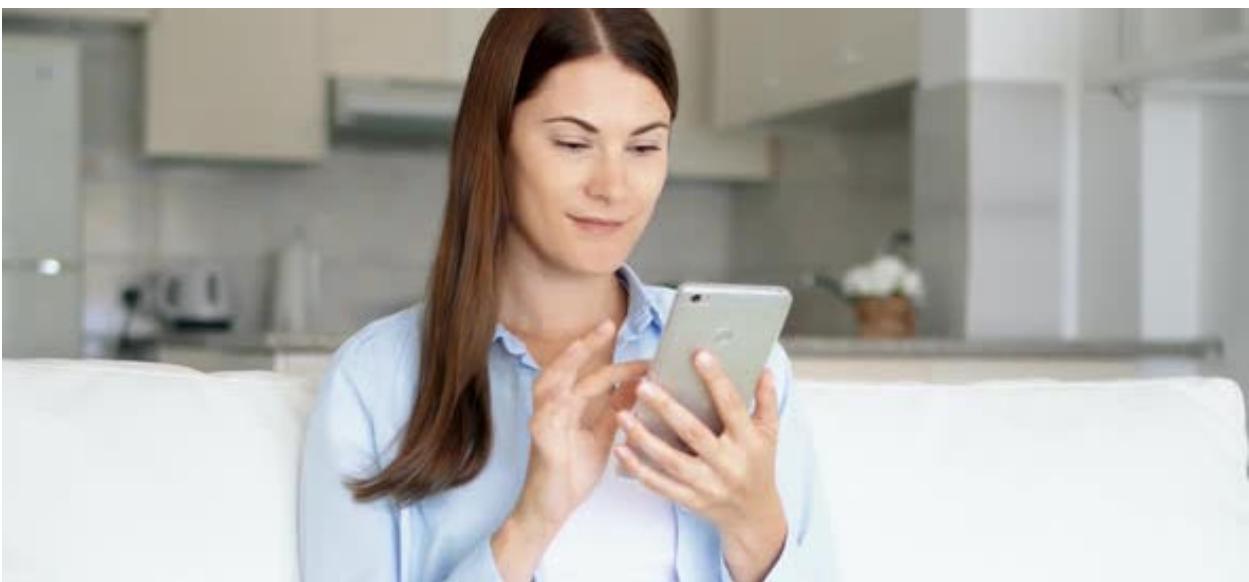
Արդեօք կրնա՞ս առիթ տալ, որ գոնէ մէկ օր կրկին աշակերտ դառնամ տաքուկ յարկիդ տակ:

ԵԹԷ ՈՉ ՄԵՆՔ, Ո՞Վ ՈՒՐԵՄՆ

Արփի ԳԵՂՐԱԳԵԱՆ

Ընկերային ցանցերու յայտնաբերումը շատ մեծ առաւելութիւն մըն էր բոլորին համար: Ան առիթ ընծայեց շարունակելու մեր կապերը օտար երկիրներ քնակող մեր սիրելիներուն հետ, ինչպէս և անու դուր բացաւ նոր ծանօթութիւններու: Յակառակ լեզուներու տարածման մեջ անոր ունեցած մեծ դերին, սակայն, համացանցը, ցաւօք, բացասական ազդեցութիւն ունեցաւ հայերէնին վրայ՝ նոյնինքն հայերու անտարբերութեան հետեւանքով:

Այս՝ խօսքս լատինատառ հայերէն գրելու մասին է: Այս հարցը շատ արծարծուելուն բերումով քարոզի նման կը հնչէ հաւանաբար: Այդուհանդերձ, եկէք անգամ մըն ալ արծարծենք զայն ԶԱՐՈՇԻ շրջագիծն դուրս:

Աշխարհի բոլոր ժողովուրդները կը գրեն իրենց այբուբենով, արաբները՝ արաբերէն, ռուսները՝ ռուսերէն, ինչո՞ւ ուրեմն հայերը չգրեն հայերէն, հայատառ:

Ոմանք կ'ըսեն, որ իրենց մատները չեն վարժուած հայերէն ստեղնաշարին, հետեւաբար բառ մը գրելը մեկ ժամ կը տենէ: Լաւ, ենթադրենք որ այդպէս է, արդեօք լատինատառները երբ առաջին անգամ սկսանք գործածել նոյն դժուարութեան չհանդիպեցանք: Այս, հանդիպեցանք, բայց քանի որ շարունակեցինք գործածել եւ սկսանք փորձել աւելի արագ գրել, վերջ ի վերջոյ հասանք այն մակարդակին, որ նոյնիսկ փակ աչքերով կրնանք նախադասութիւններ գրել: Ճիշդ նոյն ձեւով ալ պիտի ըլլայ հայերէն տառերու պարագային, ինչքան փորձենք, այնքան շուտ պիտի կրնանք վարժութիւն դարձնել հայատառ գրելը:

Մեծամասնութիւն մը կ'ըսէ, թէ կը վախինայ եւ ամօթ կը զգայ երբ ուղղագրական սիսալներով կը գրէ: Այս պատճառը ա'լ աւելի վտանգաւոր է: Երեւակայեցէք առանց ուղղագրութեան լեզու մը, որուն իրաքանչիւր բանն ու բառը ձեր ուզած ձեւով կրնաք գրել... արդինքը անհասկնալի գրութիւն մը պիտի ըլլայ անկասկած: Վստահ եղէք, որ բոլորս ալ անթերի ուղղագրութեան չենք տիրապետեր, հայերէնի ուղղագրութիւնը բարդ է:

Ամօթ չէ ուղղագրական սիսալներ ունենալը, սիսալելով կը սորվինք եւ հետագային կը սրբագրենք մեր սիսալները: Ամօթ է երբ կը մոռնանք, որ 5-րդ դարուն Ս. Մեսրոպ Մաշտոց շանք չինայեց ստեղծելու համար մեր այբուբենը: Ամօթ է անտեսել հազարամեակներու կեանք ունեցող մեր գեղեցիկ տառերը, որոնց նմանը չկայ ու պիտի չըլլայ: Այս այբուբենը, որ իրայատուկ է իր կառոյցով եւ ուղղագրութեամբ, որ ՄԵՐՆ Է, ՄԻԱՅՆ ՄԵՐԸ:

Եթէ մենք չգրենք Մեսրոպեան տառերով, օտա՞րը պիտի գործած զանոնք... թէ մենք օտարինք պիտի իրացնենք: Տեր կանգնինք մեր ոսկեղնիկին:

ՅԻՇԵՆՔ ՀԱՅԿԱՎՆ ԱՄԱՆՈՐԸ

Սեւան Ազարիկեան-Դարմաքսզեան

Դայոց աւանդական կենցաղին մեջ Ամանորը կը համընկեր Սուրբ Ծնունդի պահքին հետ: Այդ իսկ պատճառով ամանորեան տօնական սեղանը կը տարբերէր մեր այսօրուան սեղանեն: Աւանդական Նոր Տարին ուտիս օքտոբերի այլ՝ պասի օր: Որքան ալ, որ առատ ըլլար սեղանը, մսեղէն ճաշատեսակները բացառուած էին: Նախընտրութիւնը կը տրուէր հատիկեղէնին՝ ոսպ, լուբիա, ձաւարով եւ բրինձով լիցք, ձաւարով եւ սիսեռի խառնուրդով գնդիկներ, քաղցրաւենիքներ: Դատիկեղէնի կիրառումը պատահական չէ: Դատիկը տարբեր մշակոյթներու մեջ եւս կը խորհրդանշէ կեանքն ու պտղաբերութիւնը, մասն ու վերածնունդը:

Առատ էին պտուղները՝ որպէս պտղաբերութեան եւ արգասաւորութեան խորհրդանշից: Որոշ շրջաններու մեջ, քաղցրաւենիքի հիւրասիրութիւնը կը դրուէր առանձին՝ կլոր պղինձէ սեղանի մը վրայ, որ կը կոչուէր «արկիշ»:

Նոր Տարուան ամենակարեւոր ուտեստն էր տարեհացը, որ նաեւ խորհրդանշական հիմքեր ուներ: Տարեհացի մեջ կը դրուէր «դովլաթը»,՝ գուշակութեան դրամը: Տարեհացը կը զարդարուէր տարբեր խորհրդանշական պատկերներով եւ կը բաժնուէր ընտանիքի անդամներու թիւին համաձայն: Ան, որ ընտրէր «դովլաթը», պիտի ունենար յաջողակ տարի մը:

Նոր Տարին հարուստ էր գուշակութիւններով, մարդիկ կը ցանկային գուշակել թէ ինչպիսի՝ տարի մը պիտի ըլլայ Նոր Տարին իրենց եւ իրենց ընտանիքներուն համար:

Ամանորի տօնածիսական համալիրին մեջ կարեւոր տեղ կը գրաւէին ասիլիկ-վասիլիկները: Անոնք մարդակերպ փոքրիկ գարաներ էին մարդու, կենդանիի կամ առարկայի տեսքով: Վասիլիկները թոնիրի մեջ կը թխէին եւ ըստ անոնց ուռչելու աստիճանին, կը գուշակէին թէ ի՞նչ պիտի ըլլար յաջորդ տարուան ընթացքին: Օրինակ, տան երիտասարդ հարսին կերպարանքով վասիլիկ կը պատրաստէին, եթէ փքուէր՝ կը հաւատային, որ ան երեխայ պիտի ծնի: Այսպէս հայ աւանդապաշտ ընտանիքները տարուան առաջին օրը կը պատրաստէին առատ սեղան՝ տարուան ընթացքին եւս այդպէս սեղաններ ունենալու ակնկալիքով:

Սոտորեւ պիտի ներկայացնենք հայկական, իտալական եւ գերմանական Նոր Տարուան աւանդական քաղցրաւենիներ, որոնց կողքին անպայման պատրաստենք մեր հայկական անուշապուրը:

ԾԱԼԸ ԿԿ ահ

ԱՆՌԵՎՈՒՐ

Չուտ հայկական քաղցրաւենիք
համարուող անուշապուրը հայկական
Ամանորի սեղանի եօթը պարտադիր
ուտեստներէն մէկն էր:

Քաղադրութիւն

Կէս գաւաթ ցորեն
6 գաւաթ ջուր
1 գաւաթ շաքար
1/2 գաւաթ առանց կուտի մասր
չամիչ
1 թէյի դգալ կասիա
1/4 գաւաթ նուրի հատիկ
1/2 գաւաթ նուշ (կիսուած)
1/4 գաւաթ մանրուած ընկոյզ
1/2 գաւաթ կեղուած կաղին (կիսուած)

Պատրաստութիւն

Կաթսային մէջ ջուր լեցնել, աւելցնել ցորենը եւ բարձր կրակի վրայ եփել մինչեւ
որ եռայ: Կաթսային տակը մարել եւ ամբողջ գիշեր մը մէկ կողմ ձգել:

Յաջորդ օրը խառնուրդը ցած կրակի վրայ եփել, աւելցնել երկութի կիսուած
կաղինն ու նուշը, չամիչը եւ շաքարը, ապա պարբերաբար խառնել:
Անհրաժեշտութեան պարագային քիչ մը տաք ջուր աւելցնել կէս ժամ եւս եփել,
աւելցնել կասիան:

Ներկայանալի ամանի մը մէջ լեցնել խառնուրդը, երեսը զարդարել ընկոյզով,
նուշով եւ նուսի հատիկներով:

ԲԱՆԵԹՈՆԻ PANETTONE

Ամանորի առիթով պատրաստուած խտալական աւանդական նշանաւոր կարկանդակ մըն է բանեթոնին: Ծնունդ առած է 14-րդ դարուն, Սիլանո քաղաքին մէջ:

Բաղադրութիւն

- 4 ապուրի դգալ զաղշ կաթ
- 1 ապուրի դգալ թթխմոր (instant yeast)
- 8 ապուրի դգալ շաքար
- 250 կրամ կարագ՝ սենեակի շերմութեամբ
- 5 հատ հալկիթ
- 2 ապուրի դգալ վանիլ
- 1 լեմոնի տաշուր
- 1 նարինջի տաշուր
- 2 1/2 գաւաթ ալիւր
- Պտղունց մը աղ
- 100 կրամ չամիչ ում խմիչքով թրջուած եւ ցամքուած կամ 1/2 գաւաթ տուրմի տաշուր (chocolate chips):

Պատրաստութիւն

1-Դնել զաղշ կաթը խորունկ ամանի մը մէջ, աւելցնել թթխմորը եւ 1 ապուրի դգալ շաքարը, լաւ մը խառնել, ապա ծածկել վրան եւ տաք տեղ մը դնել:

2-Դնել կարագը, մնացեալ շաքարն ու վանիլը, խառնել ձեռքի հարիչով մինչեւ, որ սահուն խառնուրդ մը ունենասը:

3-Աւելցնել լեմոնի, նարինջի տաշուրները եւ հալկիթները: Խառնել բոլորը միասին:

4-Դնել ալիւրը խորունկ ամանի մը մէջ, աւելցնել աղը, թթխմորի եւ կարագի խառնուրդները եւ դգալով խառնել:

5-Դնել խմորը ալիւրուած սեղանին վրայ, քիչ մը ալիւր աւելցնել եւ 10 վայրկեան շաղել ստանալու համար ոչ-կպչուն խմոր մը:

6-Ծածկել խմորը խոհանոցի անձեռոցով եւ 2 ժամ տաք տեղ մը դնել, որպէսզի թթուի:

7-Կրկին շաղել խմորը 5 վայրկեան, աւելցնել խմիչքով չամիչը (կամ տուրմի տաշուրը) եւ պատրաստել խմորի գունդ մը:

8-Դնել խմորը իղոտած խորունկ կաղապարի մէջ (20 սմ. տրամագիծ), երեսը քիչ մը հալած կարագ քսել եւ ձգել տաք տեղ մը, որ ուրի եւ թթուի:

9-Եփել փուռին մէջ 350F/180C շերմութեամբ մինչեւ, որ մէջը միրճուած ատամնակրկիտը մաքուր դուրս գայ (40-50 վայրկեան):

Ծանօթ: Խորունկ կաղապար չունենալու պարագային, կարելի է մեր ունեցած կաղապարին շուրջը 15 սմ. մոմէ թուղթով բարձրացնել:

ԸՆԹՈԼԸՆ STOLLEN

Christmas Stollen կամ Dresden Stollen-ը գերմանական աւանդական կարկանդակ է: Ծագում առաջ է Գերմանիոյ Չաքսըն քաղաքն, 1329-ին: Ամեն տարի Ամանորին, Գերմանիոյ մէջ այս կարկանդակը կը զարդարէ Նոր Տարուան սեղանը եւ տօնավաճառատուները:

2010-ին Տրեստընի մէջ պատրաստուած է 4200 քիլո կշռող եւ 70 մեթր հասակ ունեցող ամենամեծ ըշտուլնը եւ ստացած «կինես»ի մրցանակ:

Բաղադրութիւն

- 2 գալար ալիւր
- 1/2 գալար գաղց կաթ
- 1 ապուրի դգալ թթխմոր (instant yeast)
- 1/3 գալար շաքար
- 275 կրամ կարագ՝ սենեակի չերմութեամբ
- 1 հատ հաւկիթ
- քիչ մը վանիլ
- 1 լեմոնի եւ 1 նարինջի անուշ
- Պտղունց մը աղ
- 1/3 գալար նուշ
- 1 գալար չամիչ ռօմ խմիչքով թրջուած եւ ցամքուած:

Պատրաստութիւն

1-Դնել 1/2 գալար ալիւրը, աւելցնել գաղց կաթը ու թթխմորը խառնել միևնէլ, որ ստանանք փափուկ խմոր: Ծածկել խմորը խոհանոցի անձեռոցով եւ տաք տեղ մը դնել 1 1/2 ժամ, որպեսզի թթուի:

- 2- Նուշը 5 վայրկեան ջուրի մէջ եռացնել, ապա ցամքեցնել զայն:
- 3- Խմորին ծաւալը կրկնապատկուելէ Ետք, աւելցնել մնացեալ ալիւրը, կարագը, շաքարը, վանիլը, աղը, հաւկիթը, չամիչը, նուշն ու նարինջի եւ լեմոնի անուշը:
- 4- Զգել, որ հանգչի 30 վայրկեան եւս:
- 5-Փոխադրել խմորը ալիւրոտած սեղանի մը վրայ եւ պատրաստել կլորածել կտոր մը: 2ետեղել ոչ-կպչուն ափսէի մը մէջ:
- 6-Եփել նախապէս տաքցուած փուռին մէջ 180C չերմութեամբ (60 վայրկեան):
- 7- Պաղելէ Ետք հալած կարագ քսել երեսը, ապա փոշի շաքար ցանել:

Ինչպէս պատրաստել նարինջի եւ լեմոնի անուշը

(մէկ լեմոն եւ մէկ նարինջ)

- 1-Լուալ նարինջն ու լեմոնը, չորցնել ու կեղուել:
- 2-Աւելցնել 3 գալար ջուր եւ եռացնել կեղեւները 10 վայրկեան:
- 3-Չուրը թափել ու կրկին ջուր դնել, եռացնել 10 վայրկեան ու կրկին ջուրը թափել:
- 4-Կեղեւները բարակ շերտերու վերածել, աւելցնել 1 գալար ջուր եւ 1 գալար շաքար եւ 40 վայրկեան եփել:
- 5-Պաղեցնել թելէ մասի վրայ, ապա օգտագործել:

Ծանօթ: Գերմանական ըշտուլնը կարելի է պատրաստել նաև մարզիկանով (նշակտապ-քաքար) լեմոնի եւ նարինջի անուշի փոխարեն: Բանալ խմորը եւ մարզիկանը գլանածել գետեղել, ապա ծածկել:

Վագորի Տարի

Ի՞ՆՉ ՏԵՍՔ ՊԵՏՔ Է ՈՒԽԵՆԱՅ ՆՈՐ ՏԱՐՈՒԱՆ ՍԵՂԱՆԸ

Սուսա Տէր Պողոսեան-Տարաքնեան

Չենք կրնար պատկերացնել ամանորի գիշերը առանց տօնական սեղանի: Արեւելեան օրացոյցին համաձայն, 2022 թուականը կապոյտ շրային վագրի տարի է, տարուան հիմնական խորհրդանիշներն են շուրջն ու ծառը:

ԻՆՉՊԵ՞Ս ՅԱՐԴԱՐԵԼ ՆՈՐ ՏԱՐՈՒԱՆ ՍԵՂԱՆԸ

Պէտք է սեղանի սփոռոցին եւ սպասքին գունային համադրութիւնը ներդաշնակ ըլլայ: Սպիտակ սփոռոցի վրայ կրնաք կապոյտ կամ երկնագոյն ափսէներ դնել: Վագրը կը սիրէ սրճագոյնի բոլոր երանգները: Սպիտակ սպասքը պէտք է ոսկեգոյն կամ արծաթագոյն եզրագիծեր ունենայ: Նախապատուութիւնը պէտք է տալ միագոյն սպասքին:

Տեղադրել իւրայատուկ մոմեր՝ փայտէ կամ ապակիէ մոմակալներով: Պէտք չէ մոռնանք նաեւ թաշկինակները գեղեցիկ ձեւալորումով տեղադրելը:

Սեղանին ամանորեան շունչ հաղորդելու համար օգտագործել սոճիի կոները, եղեկինի ճիւղերը եւ անոնց միջեւ դրուած ելեկտրական լոյսերը: Այս բոլորը սեղանին կը հաղորդեն ձմեռնային անտառի տեսք:

Քանի որ վագրը գիշատիչ կենդանի է, ուտեստեղէնի մեծ մասը մսեղէնէ պատրաստուած պէտք է ըլլայ: Իսկ եթէ միս չէք նախընտրել, կարելի է ձուկ խորովել եւ զայն զարդարել կանաչեղէնով:

Տօնական սեղանը պէտք է զարդարել սիրով ու դրական լիցքերով, որպէսզի գալիք տարին յաջող ըլլայ:

ՍՈՒՐԲ ԾՆՆԴԵԱՆ ԿԱՐԿԱՆԴԱԿ

Բաղադրութիւն

- 100 կր. Կարագ
- 1 թէյի դգալ թթխմոր
- 100 կր. Կարկանդակի փոշի
- 1 թէյի դգալ համեմներու խառնուրդ՝ կասիա, սպիտակ պղպեղ, մշկընկոյզ
- 1 գաւաթ շաքար
- 0,5-ական կիտրոնի եւ նարինչի հիւթ
- Չիր ըստ ճաշակի
- 2 թէյի դգալ քոնեակ
- 2 հաւկիթ
- 1 գաւաթ ալիւր

Պատրաստութիւն

Խառնել փափուկցած կարագը, կարկանդակի փոշի. համեմները, շաքարը, կիտրոնի ու նարինչի հիւթը, մասրուած ընկոյզն ու չիրը:

Հաւկիթները եւ քոնեակը միասին հարել, աւելցնել նախորդ խառնուրդին ու լաւ մը խառնել, ծածկել ու ձգել 1 ժամ:

Ալիւրը խառնել թթխմորով, աւելցնել պատրաստուած խառնուրդին վրայ, խառնել, լեցնել քափքէջի իւղոտած տապակին մէջ ու 180 աստիճան տաքութեամբ մէկ ժամ եփել:

ՀԱԻՈՒ ՄԻՍՈՎ ՈՒ ԾԱԿԸՆԴԵՂՈՎ ԱՂՑԱՆ

Բաղադրութիւն

150 կր. եփած հալու կրծքամիս
400 կր. խաշուած ճակընդեղ

50 կր. պանիր

1-2 պճեղ սխտոր

2 ճաշի դգալ ընկոյզ

Ազատքեղ, մայոնեզ, աղ՝ ըստ ճաշակի:

Պատրաստութիւն

Միսը մասը կտրտել, ճակընդեղը քերել խոշոր
անցքեր ունեցող քերիչով, պանիրն ու սխտորը
քերել մասը անցքեր ունեցող քերիչով: Ազատքեղը
լուալ, մասը կտրտել:

Ընկոյզը եւս մասը կտրտել:

Այս բոլորը խառնել, համեմել աղով,
մայոնեզով, ապա լեցնել գեղեցիկ աղցանի ամա-
սի մը մէջ եւ տօնական յարդարումով մատուցել:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Անսանդեմ Պայոցամ

-ԲՈԼՈՐԴ ԱԼ ՇԵՐՈՄՆԵՐ ԷԶ

Մասիս Եպս. Զօպուեան
Առաջնորդ Հայոց Բերիոյ Թեմի

1

Խմբագրական

-ՍՓԻՌՋԻ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՇԵՌԱՆԿԱՐՈՎ
Զարմիկ Պողիկեան

3

Տեղեկագիրներ

-ՄԻԱՎԵԱՅ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
ԲԵՐԻՈՅ ՀԱՅՈՅ ԹԵՄԻ ԱԶԳ. ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

7

-ՀԱՄԱՁԳԱՅԻՆԸ ՄԻՇՏ ՊԱՏՆԵՇԻ ՎՐԱՅ

16

-ՍՕ ԽԱՉԸ ԿԱՄՐՁՈՂ ԱԶԴԱԿ՝ ՍՓԻՌՋԻ ՀԱՅԱՊԱՇՊԱՆՄԱՆ Ի ԽՆԴԻՐ

21

-ԱՄՓՈՓ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
ՀԱՀԱ-Ի ՍՈՒՐԻՈՅ ՇՐՋԱՎԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

12/7/2021 - 30/11/2021

30

Տրաստավագրական

-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐԴԻ «ՃԻՇԴ ԿԱՐԴԱԼՈՒ» ՀԱՏՈՒԹԻՒՆԸ
Ս. Մահսերէճեան

34

-ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆԸ 1991-ԻՆ ԵՒ ՀԻՄԱ ՀԱՒՔԱԿԱՆ

ՈՐՈՇՈՒՄԻ ՄԸ ԱՆՈՐՈՇ ԱՊԱԳԱՆ

Խ. Տեր Ղուկասեան

40

-ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹ

Միհրան Քիլիքողեան

45

-ԳԵՐՏԷՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՎՆԴՐԱՎՐՁԼ ԺՈՂՈՎՈՐԴԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԻՆ
ԵՒ ԱՄՆ-Ի ՄԻՋԱՁԳԱՅԻՆ ԴԵՐԻՆ ՆՈՒՋՁՈՒՄԸ Արարափ Կոսփանեան

49

-ԻՐԱՎՊԱՇՏՊԱՆԴՈՒԺԴԻ Հ

Գրիգոր Տունկեան

53

-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՒՐԱՑՈՒՄ

(Ն. Սասունեանի Ազափ Արձակուելուն Արիթով)

Արամ Աւագեան

54

-ԳՐԻԳՈՐ ԿԵՐԿԵՐԵԱՆԻ ԱՐԽԻՒԾ՝ ՀԻՄՔ

ՓՐՈՒ. ԹԱՆԵՐ ԱՔՋԱՍԻ

«ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՄԱՆՆԵՐ - ԹԱԼԵԱԹ ՓԱՇԱՅԻ ՇԵՌԱԳԻՐՆԵՐՆ

ՈՒ ՀԱՅՈՅ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ» ՀԱՏՈՐԻՆ Սալբի Գասպարեան

56

-ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊՍԿ. ՍՐՈՒՎԱԶՏԵԱՆՑ՝ ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲՆԱԿԱՎԱՅՐԵՐՈՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԽԻՐՈՂ ԵՒ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՂ

Միհրան Մինասեան

61

-ՄԱՐՄՆԱՎԱՐՁԸ՝ ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՐՑԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԻՆՔՆԱՎԱՏԱՏՄԱՆ ԱԶԴԱԿ Խաչիկ Շահինեան	65	
-ՍՈՒՐԻԱՆԱՅԼ ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՇԱՅ ՄԱՆԿԱԾՈՒՄ Է, ԹԷ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՅԱՏՈՒԿ ԱՌԱՋԵԼՈՒԹԵԱՆ ՄՈԳ Է Ժան Նալլաճեան	69	
-ԱՐՑԱԽԸ ՇԵՏ ՊԱՏԵՐԱՋՄԵԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ Յովիկ Վահանէսով	72	
-ՄԵՐ ՄԵԾԵՐԸ. ԱԲՐԱՎԱՍ ՔԷՇԻՇԵԱՆ, ԾԱԾԿԱԾՈՒՆՈՎ՝ ԱՅՐԱՆԾԻ Վիգեն Գեղրգեան	74	
-ԺՎԱՆ Է, ՈՐ ՇԵՆՔ ԲԱՐՁՐԱՑՆԵԼՈՒ ԶՈՒԳԱՇԵՌ ՄԻՏՋԵՐ ՈՒ ՀՈՎԻՆԵՐ ԽՈՅԱՑՆԵՆՔ Մարիա Գարրիկեան	76	
-ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ ԵՒ ՄԱՂԹԱՆՔՆԵՐ Գևորգ Պետրիկեան	78	
-ՄԵԴՐԱԿ ԿԵՊԻՆԼԵԱՆ ԵՒ ՇԱԼԵՊԻ ՇԱՅԵՐԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ՕՐԱԹԵՐԺԸ Լեւոն Շառոյեան	81	
<u>Տարցագրոյց</u>		
-ԱՐԿԱՏԻ ՏՕՆՈՅԵԱՆԻ ՇԵՏ Հարցագրոյցը վարեց՝ Լուսին Ապաճեան-ՉիլԱբօշեան	85	
-ՎԱՐԱԳՆ ԽԱԶԱՏՐԵԱՆԻ ՇԵՏ Հարցագրոյցը վարեց՝ Վեհան Պարսումեան	87	
<u>Գեղարուեադրական</u>		
-«ԲԵԿՈՐՆԵՐԸ» ՄՐՈՒԳԳՆԵՐ ՇԱՅ ՊՈՂՈՍԻՆ ԿԵԱՆՔԻՆ (ՎԱՏՈՒՄԾՆԵՐ)	Արարերէնէ Թ-արգմանեց Շուրի Ազէզեան	90
-ՓՈՂ-ՓՈՂՈՑ Սոսի Միջոյեան-Տապաղեան	97	
-ՊԱՏՃԱՌ ԵՒ ՇԵՏԵՎՆՔ -ՄԻՆՉԵՒ ՎԵՐՋ ԳՆԱ -ԵԹԷ Կ'ՈՒՋԵՍ ԳՐՈՂ ԴԱՌՆԱԼ -ԽՆԴԱՑՈՂ ՍԻՐՏԸ Անգլերէնէ թարգմանութիւն՝ Սոսի Միջոյեան Տապաղեան	99	
-ԲԱՆԱՎԱՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԿԱՂԱՌՄԻ ՄԱՍԻՆ Մարուշ Երամեան	103	
-ԿԱՐՈՏԸ Յակոբ Միքայէլեան	106	
-ԱԿՆԹԱՐԺ ԶԻՆՈՒՐԻՆ ԵՐԱՋԸ Մարիանա Պերթիզլեան-Ղազարեան	108	
-ԱՄԱՆՈՐԸ ԽՆԱՄԻՆԵՐՈՎ Նանար Պապեան-Քիլէճեան	110	
-ԳԻՒՏԸ Պերճուիի Անդրեան	113	

-ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ -ՅԻՍՈՒՆԵՆ ԵՏՔ	Յակոբ Նալպանի-Տլպլեան	117
-ԿԱՐՄԻՐ ՃԻՇ	Յարվարդ	119
-ՑՈՐԵՆ	Յարվարդ	120
-ՅԱՆՈՒՆ ՀԱՅԻ ՈՒ ԽԱՂԱԴՈՒԹԵԱՆ -ԴՐՈՇԻՆ	Յուշիկ Ղազարեան	121
-ՎԱՌ ՑՈՅՄԵՐՈՎ -ՏԱԹԵՒ -ԴԵՌՈՒԷՆ ԵԿԱԾ -ԵՐԹԱԼ Լեռնա Գարագիլթիք		124
<u>Կրօնարարութական</u>		
-ԽԱՂԱԴՈՒԹԻՒՆ ՄԵՐՄԱՆԵԼ	Խորեն Քհնյ. Պերթիզլեան	127
-ՄԱՐԴՈՒՆ, ԹԷ ԱՍՈՒԾՈ՞Յ ԹՎԳԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆԸ	Դոկտ. Նրայր ճէպէճեան	130
<u>Երիբասարդական</u>		
-ՊԱՏՈՒՎԱՆ	Արփի Ինձէճիկեան	133
-ԶՐՈՒՑԵԼ, ԹԷ ՃԵԺԱԼ	Կիթառ Արմեան	134
-«ԼՈՅՄԵՐ» -ԿԵՎԱՋԻՆ ՀԱԿԱՋԱՎԿ -ՈՒՋԱԾՍ	Վեհան Պարտումեան	135
-ՀԱԲԱՋԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻՆ ՊՏՈՒՂԸ	Անի Պողիկեան	136
-ԱՂՋԱՏԵՐՈՒՆ ՕՐԱԹԵՐԹԸ	Սիլվի Չիթճեան	137
-ՔԱՂՑՐ ՑՈՒՇԵՐ	Վանայ Պարմաքսեան	139
-ԵԹԷ ՈՉ ՄԵՆՔ, Ո՞Վ ՈՒՐԵՄՆ	Արփի Գէորգեան	140
<u>Կնոջական</u>		
-ՅԻՇԵՆՔ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՄԱՆՈՐԸ	Սեւան Ազարիկեան-Պարմաքսեան	141
-ԻՆՉ ՏԵՍՔ ՊԵՏՔ Է ՈՒՆԵՆԱՅՅ ՆՈՐ ՏԱՐՈՒՎՆ ՍԵՂԱՆԸ	Սոնա Տէր Պողոսեան-Տարաքճեան	145

